

ŞTEFAN ZWEIG

MARIA ANTOANETA

STEFAN ZWEIG

Maria Antoaneta

În românește de **EUGEN RELGIS**

BUCUREȘTI 1992

CASATORIA UNUI COPIL

De secole, Habsburgii și Bourbonii s-au războit pentru hegemonia Europei. Acum, ei sunt obosiți. În ceasul al doisprezecilea, vechii rivali recunosc că dușmănia dintre ei a deschis calea altor case domnitoare : Anglia rîvnește la domnia lumii, Brandenburg devine un regat puternic, Rusia își întinde stăpînirea tot mai departe. Nu e mai bine ca cei doi mari rivali să facă pace ? Choiseul la curtea lui Ludoviv XV și Kaunitz, sfătuitorul Mariei Tereza, făuresc o alianță care să nu fie numai o pauză între două războaie. Mai mult : Habsburgii și Bourbonii trebuie să se lege prin sînge. Casa austriacă n-a dus niciodată lipsă de prințese de măritat. La început, miniștrii se gîndesc să-l însoare chiar pe Ludovic XV cu o prințesă de Habsburg. Însă regele prea cuvios trece repede din patul marchizei de Pompadur în patul altei favorite : Madame Dubarry. Nici împăratul Iosif al Austriei, văduv a doua oară, nu se lasă împerechiat cu una din cele trei fete bătrîne ale lui Ludovic XV. Rămîne a treia soluție : tînărul Dauphin, nepotul lui Ludoviv XV și viitor purtător al coroanei franceze, să fie logodit cu o fiică a Mariei Tereza.

În 1766, Maria Antoaneta avea unsprezece ani. Părea totuși cea mai indicată pentru aceasta. Ambasadorul austriac la Paris scrie împărătesei că regele e înclinat să ia în considerație acest proect. Diplomații n-ar fi însă diplomați, dacă n-ar complica și ingreuna în mod artificial chestiunile cele mai simple. Intrigile se țeseau de la o curte la cealaltă, un an, doi, trei — pînă ce Maria Tereza, temîndu-se ca vecinul ei, Frederic al Prusiei . monstrul" cum il numea dînsa, să nu zădărnicească planul ei prin diabolice vicleșuguri, s-a decis să nu lase să-i scape jumătatea de promisiune. Neobosită ca o mijlocitoare de profesie

şi cu răbdare mai dîrză decît a diplomaţilor, mai mult împărătească decît mamă, ea făcea să parvină la Paris veşti noi despre calităţile prinţesei şi covîrşea pe ambasadori cu daruri, pentru ca să i se aducă în cele din urmă din Versailles o cerere de căsătorie. Mai preocupată de a spori puterea casei sale decît de fericirea copilului ei, Maria Tereza nu se lăsă intimidată de faptul că natura nu l-a înzestrat pe Dauphin cu daruri alese : el ar fi tare mărginit la minte, cît se poate de necioplit şi cu totul nesimţitor. Dar dacă o prinţesă devine regină, îi mai trebuie altă fericire ? Cu cît stăruia mai mult Maria Tereza, cu atît deşteptul Ludovic XV dădea înapoi, fără să-şi retragă cuvîntul dar şi fără să se lege.

În acest timp, Toinette, bine dezvoltată, zveltă şi într-adevăr frumoasă, se joacă cu surorile, cu fraţii şi prietenele ei în palatul şi grădinile de la Schönbrunn. Se ocupă prea puţin cu cărţile, cu educaţia şi studiile. Cu gentileţea şi isteţimea ei, ştie să tragă pe sfoară pe guvernantele şi chiar pe preoţii puşi s-o supravegheze. Într-o bună zi, Maria Tereza, covîrşită de afaceri de stat, îşi dă seama cu spaimă că nu va putea să se ocupe serios nici măcar de unul din ceata ei de copii. Viitoarea regină a Franţei nu ştie nici la treisprezece ani să scrie corect germana sau franceza şi nu are măcar cunoştinţe superficiale de istorie şi cultură generală ; nici cu învăţătura muzicală nu stă mai bine... E adevărat însă că e mai important pentru o regină franceză să danseze perfect şi să vorbească bine franţuzeşte. Maria Tereza se grăbi să angajeze pe marele maestru de dans Noverre şi pe doi actori dintr-o trupă franceză ce juca pe atunci la Viena. De la Versailles i se trimise însă un avertisment cam drastic : o viitoare regină a Franţei nu trebuie să fie educată de comedieni. Urmară noi tratative diplomatice şi în cele din urmă fu trimis, ca educator, abatele francez Vermond. Acesta o găsi pe Toinette simpatică, încîntătoare : „Cînd va fi mai mare, va avea toate farmecele dorite pentru o prinţesă de rang înalt. Caracterul şi inima ei sunt distinse", raportează acest abate care remarcă totuşi, sub vioiciunea de argint viu a elevei sale, o lene şi o lipsă de atenţie pentru cunoştinţe mai pozitive. Ea are multă pricepere, dar n-a fost deprinsă să-şi concentreze atenţia la învăţătură. Răspunde bine la lecţiile de literatură, dar n-a putut fi îndrumată în materiile mai grele. Ea poate fi

educată, dar nu şi profund cultivată, deşi nu e lipsită de calităţi.

De această lene de a cugeta, de această strecurare plictisită în toiul unei convorbiri mai serioase, s-au plins mai tîrziu toţi bărbaţii de stat. Primejdia acestui caracter, care ar fi putut totul dar nu vroia într-adevăr nimic, s-a evidenţiat chiar de la vîrsta de treisprezece ani. Însă la curtea franceză, calităţile de metresă ale unei femei erau mai preţuite decât „purtarea" ei. Marie Antoaneta e frumoasă, prezentabilă, cinstită : aceasta e de ajuns. Şi, în 1769, Ludovic XV scrie în cele din urmă Mariei Tereza, cerînd mîna tinerei prinţese pentru nepotul său, viitorul rege Ludovic XVI. A fixat chiar nunta, pentru zilele de Paşti ale anului următor. După atîţia ani plini de griji, Maria Tereza are un ceas de fericire. I se pare că pacea împărăţiei sale şi a Europei e asigurată. Ştafete şi curieri sunt trimişi la toate curţile să vestească legătura de sînge dintre Habsburgi şi Bourboni, duşmani de atîta vreme şi uniţi de-acum pe totdeauna.

Misiunea diplomaţilor s-a terminat în mod fericit. Ea pare însă un joc de copil, faţă de nebănuitele greutăţi ivite cînd trebuia să se pună de acord ceremonialul curţii franceze şi al celei austriace, la o festivitate atît de reprezentativă. Maeştrii de ceremonii şi fanaticii protocolului, din ambele părţi, aveau răgaz un an de zile ca să pună la punct, in cele mai mici amănunte, toate chinezismele etichetei. Trebuiesc evitate orice lipsă de tact, orice stîngăcie, orice gafă. Documente seculare sunt consultate. Păzitorii obiceiurilor şi manierelor de la Versailles şi Schönbrunn, îşi băteau capul zi şi noapte; ambasadorii erau consultaţi asupra fiecărei invitaţii, curierii alergau în toate părţile cu propuneri şi contrapropuneri, căci s-ar dezlănţui o catastrofă (mai cumplită decît războiul de şapte ani) dacă ar fi atinsă vanitatea de rang a uneia din casele mari, în asemenea împrejurare impozantă ! De o parte şi de alta a Rinului, sunt dezbătute grave chestiuni doctorale : care nume să fie pus întîi pe actul de căsătorie, al regelui Franţei sau al împărătesei Austriei ? Cine să semneze întîi, ce cadouri şi ce zestre să fie date, cine să însoţească sau să primească pe mireasă, cîţi cavaleri şi doamne de onoare, cîţi militari şi cameriste, cîte spălătorese trebuie să ur-

meze cortegiul nupţial al Arhiducesei de Austria pînă la graniţă — şi ciţi de la graniţă pînă la Versailles. În timp ce savantele peruci din ambele părţi nici n-au căzut încă de acord asupra liniilor principale ale chestiunilor principale, cavalerii şi damele de la cele două curţi, ca şi cum ar fi fost vorba de cheia raiului, îşi disputau onoarea de a însoţi sau de a primi cortegiul, afirmîndu-şi drepturile cu teancuri de pergamente. Maeştrii de ceremonii se trudeau ca nişte condamnaţi la galere; omisiuni, pretenţii şi noi dificultăţi se iveau neîncetat — şi dacă regele n-ar fi fixat nunta într-o anumită zi, paznicii protocolului austriac şi ai celui francez nu s-ar fi înţeles nici pînă azi şi Maria Antoaneta n-ar fi fost regină şi poate că n-ar fi prilejuit nici Revoluţia franceză!

Deşi Franţa şi Austria ar fi trebuit să facă economii, nunta a fost cît se poate de pompoasă. Habsburgii şi Bourbonii nu vroiau să rămînă unii în urma celorlalţi. Palatul legaţiei franceze din Viena era neîncăpător pentru cei 1500 de oaspeţi; sute de lucrători zoreau la clădirea anexelor; în acelaşi timp se pregătea la Versailles o sală de operă pentru serbările de nuntă. Pentru furnizorii curţilor era o ocazie binecuvîntată. Numai pentru întîmpinarea prinţesei, Ludovic XV a comandat două uriaşe trăsuri de un lux nemaipomenit, cu cristale, coroane, picturi şi alte podoabe, însă comode şi cît se poate de repezi. Pentru Dauphin şi curtea regală, s-au croit noi costume de paradă, înzestrate cu giuvaeruri scumpe. Pălăria de nuntă a lui Ludovic XV era impodobită cu cel mai splendid diamant din vremea aceea.

Cu acelaşi lux, pregăti Maria Tereza trusoul fiicei sale: dantelării belgiene, lenajuri, mătăsuri, giuvaeruri. Cînd ambasadorul Durfort veni la Viena să ia în primire mireasa, se desfăşură un măreţ spectacol sub ochii sentimentalilor vienezi. Patruzeci şi opt de trăsuri cu cîte şase cai, minunat cizelate, defilară lent şi grav pe străzile ce duceau la Hofburg. Numai noile livrele ale celor 117 lachei şi ale corpului de gardă au costat 117.000 ducaţi. Cortegiul de intrare al ambasadorului francez a costat nu mai puţin de 350.000 ducaţi. Apoi serbările se ţinură lanţ: recepţie oficială, renunţarea Mariei Antoaneta la drepturile ei austriace, felicitările curţii şi universităţii, parada armatei, teatru de gală, primire

și bal pentru trei mii de persoane la Belvedere, contraprimire și supeu în palatul Lichtenstein și, la 19 aprilie, încheierea căsătoriei *per procurationem*, la biserica Augustinilor, Dauphinul fiind reprezentat de arhiducele Ferdinand. Încă un supeu intim de familie și, la 21, despărțirea, ultima îmbrățișare. În trăsura regelui francez, fosta arhiducesă de Austria, Maria Antoaneta e dusă pe calea destinului ei.

Despărțirea de fiica ei a fost grea pentru Maria Tereza. Deși a dorit atît de mult această căsătorie, în ultima oră ea e îngrijorată de soarta copilului ei. Pentru această tragică stăpînitoare, singurul mare monarh al casei austriace, coroana e mai mult o povară. Avea presimțirea că împărăția ei, a cărei artificială unitate o menținea cu nesfîrșite osteneli, luptînd contra prusienilor și turcilor, la răsărit și la apus, — va decade și se va destrăma sub urmașii ei. Vor avea dînșii simțul ei politic clarvăzător, prudența, prevederea sau măcar înțeleapta ei pasivitate, pentru a ține la un loc un amestec atît de împestrițat de națiuni ? Copiii ei au dezamăgit-o profund. Vor avea ei răbdarea, perseverența, puterea ei de constrîngere și de renunțare ? De la bărbatul ei, trebuie să fi pătruns în sîngele copiilor aceste calde valuri de neliniște : toți sunt gata să distrugă, pentru un moment de plăcere, posibilități nebănuite. Sunt neserioși, necredincioși, meschini, urmărind succesul trecător. Fiul ei, co-regentul Iosif II, lingușește pe Frederic cel Mare, dușmanul ei, și se ține de Voltaire, pe care ea îl urăște ca pe Antichrist. Fiica ei Maria-Amalia, destinată și dînsa pentru un tron, abia măritată la Parma, e vestită în toată Europa pentru ușurința ei : în două luni seacă finanțele, dezorganizează țara și se mulțumește cu amorezi de ocazie. Nici cealaltă fiică, de la Neapole, nu-i face cinste. Toate fetele ei i-au zădărnicit ostenelile și sacrificiile necurmate. Marea împărăteasă s-ar retrage într-o mănăstire, dar teama că fiul ei flușturatic și lipsit de experiență ar lăsa să se năruie tot ce a clădit ea, o face să mai țină sceptrul în mîna îndelung obosită.

Nici asupra Mariei Antoaneta, cea mai tînără dintre fete, ea nu-și face iluzii. Îi cunoaște calitățile : mare blîndețe și cordialitate, inteligență sprintenă, fire ne-

prefăcută — dar şi primejdiile : risipa, zăpăceala, uşurinţa, nepregătirea ei. În ultimele două luni, Maria Antoaneta dormea chiar în camera mamei sale, ca să-i fie mai aproape ; Maria Tereza vroia să mai înfrîneze această tînără sălbăticiune, s-o pregătească prin lungi convorbiri pentru marea ei situaţie. Cucernică, a dus-o şi la un pelerinaj... Cu cît se apropia ora plecării, împărăteasa devenea mai neliniştită. Avea presimţirea unor nenorociri ; încerca să gonească negrele puteri. A dat Mariei Antoaneta, în ajunul plecării, un amănunţit cod de purtare, cerînd neatentului ei copil făgăduinţa că-l va citi în fiecare lună. Pe lîngă scrisoarea oficială, ea a scris şi una particulară către Ludovic XV, implorîndu-l să vegheze asupra nepregătitului copil de patrusprezece ani. Chiar înainte de a fi ajuns la Versailles, mama aminteşte Mariei Antoaneta să-ţi ţină promisiunea şi să se ferească de neglijenţe, de indiferenţă şi lenevie... „Şi n-o uita pe mama ta, care îţi poartă de grijă pînă la ultima ei suflare." În plină sărbătorire a fiicei sale, bătrîna împărăteasă se roagă în biserică, pentru ca Dumnezeu să înlăture nenorocirea ce-o presimte.

În timp ce uriaşa cavalcadă — 340 de cai trebuiau schimbaţi la fiecare staţie — înainta prin Austria şi Bavaria, neincetat sărbătorită, pe o mică insulă a Rinului tîmplari şi tapiţeri lucrau de zor. Pentru a rezolva dilema dacă mireasa trebuie predată pe teritoriu austriac sau francez, maeştrii de ceremonii de la Versailles şi Schönbrunn au găsit o soluţie demnă de înţeleptul Solomon. Pe o insulă nisipoasă şi nelocuită, între Franţa şi Germania, pe un teren neutru, s-a înălţat un pavilion de lemn pentru solemna predare a miresei. În două camere dinspre dreapta Rinului, Maria Antoaneta a intrat ca arhiducesă ; în marea sală din mijloc a avut loc ceremonia predării şi, trecînd apoi în alte două camere situate în partea stîngă a Rinului, ea a devenit Dauphină, moştenitoare a tronului francez.

Pereţii de lemn ai acestei clădiri au fost acoperiţi cu tapiserii scumpe de la arhiepiscopia din Paris ; universitatea din Strasbourg a împrumutat un baldachin iar burghezimea mobilierul ei cel mai frumos. Era interzis simplilor cetăţeni să arunce o ochire asupra acestui fast. Totuşi, înainte de sosirea Mariei Antoaneta,

cîțiva studenți germani au izbutit să-și satisfacă curiozitatea, pătrunzînd în încăperile pe jumătate pregătite Unul din ei, înalt, cu privire pasionantă, cu aureola geniului în jurul frunții puternice, nu se mai sătura privind scumpele gobelinuri lucrate după desenele lui Raphael. Deși abia inițiat la catedrala din Strasbourg în spiritul artei gotice, tînărul acesta vorbea camarazilor săi, cu exaltare, despre neasemuita frumusețe a artei italiene. Deodată, privirea lui se întunecă, deveni aproape mînioasă. Căci i se păru că tapetele reprezintă de fapt o legendă nepotrivită pentru o ceremonie nupțială povestea lui Iason, Medea și Creusa, exemplu clasic al căsătoriei fatale. Și genialul adolescent, spre uimirea celor din jur, strigă că nu e îngăduit să se arate unei tinere regine, la intrarea ei în lume, o priveliște atît de întunecată : a celei mai îngrozitoare căsnicii. Nu s-a găsit nimeni printre arhitecții, decoratorii și tapițeri francezi care să-și dea seama ce influență tulburătoare au aceste tablouri ? S-au trimis, în întîmpinarea unei femei dornice de viață, fantomele cele mai oribile, care stîrnesc cumplite presimțiri...

Cu mare osteneală tinerii l-au scos pe Goethe — căci el era studentul care striga astfel — din casa de lemn Curînd însă torentul fastuos a cortegiului de nuntă pătrunse voios în încăperile împodobite și nimeni dintre curteni nu bănui că ochiul de vizionar al unui poet a zărit în scumpele țesături firele negre ale fatalității..

Plecarea Mariei Antoaneta trebuia să însemne despărțirea de tot ce o lega de casa austriacă. Depășind nevăzuta linie de graniță, ea nu trebuia să poarte nici măcar un fir din îmbrăcămintea de-acasă. Spiritul neseca' al maeștrilor de ceremonii a născocit și de astă dată un simbol excepțional. Și, în cele două camere austriace din pavilionul de pe insulă, fata s-a despuiat pînă la piele în fața întregei suite ; o clipă, goliciunea de fecioară a luminat încăperea întunecată. I s-a dat apoi o cămașă din mătase franțuzească, jupoane din Paris, ciorapi din Lyon, panglici, dantele și ghete făcute de meșterii de la curte. Nici măcar o amintire scumpă nu putea păstra un inel, o cruciuliță... S-ar fi cutremurat lumea Etichetei dacă i s-ar fi lăsat măcar o agrafă ? Și nu e de mi-

rare că această fată, înstrăinată astfel de pompa solemnă, a izbucnit în plînsete copilăreşti.

Dar valurile simţirii nu sunt de cuviinţă la o nuntă politică. Repede, trebuie să-şi reia ţinuta, căci suita franceză aşteaptă în celelalte camere şi ar fi ruşinos să i-se prezinte fricoasă şi plînsă. Contele Starhemberg îi întinde mîna şi, urmată pentru ultima oară de suita ei austriacă, ea intră în sala unde s-au adunat înalţii delegaţi ai Bourbonilor. Unul din ei rosteşte o cuvîntare solemnă, protocolul e citit, apoi vine marea ceremonie, care a fost pregătită şi probată pas cu pas. Masa din mijloc simbolizează graniţa. Deoparte stau austriecii, de cealaltă francezii. Contele Starhemberg lasă mîna Mariei Antoaneta ; de astă dată mîna ei e luată de peţitorul francez care, în pas solemn, conduce în jurul mesei pe fata tremurîndă. În acelaşi minut, în acelaşi pas, însă în sens invers, suita austriacă se îndreaptă spre uşa de ieşire, în aşa fel ca exact în aceeaşi clipă cînd Maria Antoaneta se va afla în mijlocul noii curţi princiare franceze, cea austriacă să fi părăsit încăperea. Această orgie a Etichetei e împlinită cu mare artă, desăvîrşit, tăcut, fantomatic. În cele din urmă, înspăimîntata fată nu se mai poate stăpîni în această rece solemnitate. Şi în loc să primească plecăciunea noii sale doamne de companie, contesa de Noailles, ea se aruncă în braţele sale, plîngînd în suspine, ca şi cum ar căuta ajutor, într-un frumos şi mişcător gest de părăsire — spre marea uimire a nobililor comedieni. Sentimentalismul nu e însă cuprins în logaritmii convenienţelor de la Curte : afară, aşteaptă trăsura de cristal. Clopotele de la catedrala din Strasbourg au început să bată ; răsună şi salvele de tun — şi, în urale, Maria Antoaneta părăseşte pentru totdeauna ţărmul copilăriei : începe viaţa ei de femeie.

Intrarea Mariei Antoaneta în Franţa a fost prilej de neuitate serbări pentru poporul francez. De decenii, Strasbourgul n-a mai văzut o viitoare regină, mai ales una atît de tînără. Copilul cu păr blond, cu ochi albaştri, trece în trăsură de cristal printre nenumărate grupuri de alsacieni veniţi din toate satele şi oraşele. Sute de copii în alb aruncă flori în calea ei. Arcuri de triumf,

porți încununate. Vinul curge din fîntîna pieții; boi întregi se rumenesc în frigare, coșuri uriașe cu pîine sunt împărțite săracilor. Seara, casele sunt iluminate, șerpi luminoși se răsucesc pe turnul catedralei. Pe Rin, lunecă bărci cu facle și lampioane colorate, arborii poartă fructe incandescente și, pe insulă, se înalță un grandios foc de artificii cu figuri simbolice și monograma Dauphinului și Dauphinei. Poporul petrece în noaptea tîrzie, în jocuri și cîntece. Vremea de aur a fericirii pare să fi revenit cu această blondă călătoare, stîrnind noi speranțe în inima amărîtului popor al Franței.

Dar și în acest grandios tablou se ivește o mică sfîșietură, un semn de nenoroc. Înainte de a pleca din Strasbourg Maria Antoaneta vrea să asculte liturghia. La intrarea în catedrală, în locul episcopului o salută coajutorul și nepotul său. În veșmîntul său violet, preotul monden cu aparență feminină îi ține o cuvîntare galant-patetică: „Sunteți pentru noi imaginea vie a slăvitei împărătese, care uimește de mult Europa și pe care o va cinsti posteritatea. Sufletul Mariei Tereza se unește pentru totdeauna cu sufletul Bourbonilor..." Și tînărul preot conduce cortegiul prințesei în dom și, cu gest elegant, ridică chivotul de la altar. E prințul Louis Rohan, care avea să fie mai tîrziu eroul tragi-comic în afacerea colierului — și potrivnicul cel mai funest al prințesei. Mîna care o binecuvîntează acum, va terfeli onoarea ei și-i va zvîrli coroana în noroi.

În pădurea din Compiègne, într-o uriașă tabără de trăsuri, familia regală, cu doamne de onoare, curteni, ofițeri, trupă de gardă, trîmbițași și toboșari, așteaptă cortegiul prințesei care străbate pămîntul Franței în urale, sub arcuri de triumf. Cînd se apropie de pădurea plină de flamuri și culori, Ludovic XV coboară din landou și merge în întîmpinarea soției nepotului său. Cu minunatul ei pas sprinten, Maria Antoaneta aleargă însă înaintea lui și îi face cea mai grațioasă plecăciune. Regele, amator de grații tinere (la Parcul cu Cerbi a gustat mult carnea proaspătă a fetelor, se apleacă fericit spre apetisanta blondină, o cuprinde și o sărută pe obraji. Apoi îi prezintă pe viitorul ei soț, care stă la o parte, scund, țeapăn, nătîng — și care își ridică în cele din urmă ochii

adormiți, miopi și, potrivit etichetei, își sărută logodnica de formă, fără nici o atenție deosebită. În trăsură, Maria Antoaneta șade între bunic și nepot. Bătrînul rege pare că joacă rolul logodnicului, vorbind emoționat, făcîndu-i puțină curte, pe cînd viitorul ei bărbat se îndeasă tăcut în colțul său. Seara, cînd logodnicii (care sunt de acum și soți *per procurationem*) se duc la culcare în camerele lor, tristul amorez nu spune nici un cuvînt afectuos încîntătoarei fetișcane. În jurnalul său, el rezumă această mare zi într-un singur rînd „Întrevedere cu Doamna Dauphină".

În aceeași pădure de la Compiègne, cu 36 ani mai tîrziu, un alt stăpînitor al Franței, Napoleon, a așteptat pe o altă arhiducesă austriacă : Maria Luisa, nu atît de frumoasă și de isteață. Dar energicul bărbat și cuceritor a pus îndată stăpînire pe logodnica aleasă. N-a așteptat răspunsul episcopului la întrebarea dacă cununia de la Viena îi dă deja drepturi conjugale : în dimineața următoare, Napoleon luă cu Maria Luiza micul dejun în același pat. Maria Antoaneta n-a întîlnit în pădurea de la Compiègne un bărbat : ci numai un logodnic de stat.

•

A doua serbare de nuntă a avut loc la 16 mai, la Versailles, în capela lui Ludovic XIV, într-o formă intimă, familiară. Poporului nu-i era îngăduit să privească și nici măcar să se înghesuie la intrare. Numai acei de sînge nobil, cu genealogie seculară, puteau să intre în biserica cu vitralii încinse de soarele primăvăratic, plină de brocarturi și mătăsuri, strălucind în fastul din urmă al unei lumi vechi... Episcopul de Reims face slujba cununiei. Binecuvîntează odoarele și inelul de nuntă pe care Dauphinul îl pune în al patrulea deget al Mariei Antoaneta. Apoi îngenunchează amîndoi, ca să primească binecuvîntarea. Orga răsună și, la „Tatăl Nostru", un baldachin e ținut peste capetele tinerei perechi. Regele și toate rudele de sînge semnează, în ordinea riguroasă a rangului, actul căsătoriei. Un document enorm de lung pe care se văd și azi aceste patru stîngace și poticnite cuvinte : Marie Antoinette Josepha Jeanne, scrise încet de o mînă de copil și, alături (iarăși spun toți : semn rău !) o mare pată de cerneală țîșnită din pana ei, numai a ei.

După ceremonie, i se permite şi poporului să ia parte la serbarea monarhilor. Jumătate din Paris s-a depopulat ; imensele mulţimi s-au revărsat în grădinile din Versailles, printre cascadele şi jocurile de apă, pe alei şi peluze. Artificiile de seară trebuiau să fie cele mai mărețe din cîte s-au văzut la o curte regală. Însă cerul şi-a făcut singur artificii. Nori grei şi întunecoşi s-au strîns de după-amiază şi o furtună cu ploaie torenţială s-a abătut asupra poporului. Dîrdîind şi udaţi pînă la piele, zecile de mii de parizieni fugeau pe străzi goniţi de vînt, pe cînd în parc arborii se încovoiau sub potop. Însă ferestrele noii săli de spectacole erau iluminate de mii de lumînări : nici un uragan, nici un cutremur de pămînt nu va împiedica grandiosul ceremonial al marelui ospăţ de nuntă. Pentru întîia şi ultima oară, Ludovic XV încearcă să întreacă fastul marelui său predecesor Ludovic XIV. Şase mii de nobili musafiri au obţinut cu greu carta de intrare — însă nu ca să stea la masă, ci să privească din galerii cum mînuiesc cuţitul şi furculiţa cei 22 membri ai casei regale. Toţi îşi ţineau răsuflarea, să nu tulbure solemnitatea acestui mare spectacol ; numai o orchestră de 70 muzicanţi cînta sub arcadele de marmoră. Apoi, salutată de garda franceză, familia regală trecu între cele două şiruri de nobili smerit aplecaţi.

Serbarea oficială e terminată. Regescul mire nu are de împlinit acum altă datorie decît aceea a oricărui soţ. Regele conduce spre dormitorul ei tînăra pereche (amîndoi au abia 30 de ani). Eticheta domneşte pînă şi în camera nupţială. Cine altul poate da moştenitorului tronului cămaşa de noapte, decît regele Franţei în persoană ? Ducesa de Chartres, cea mai tînără doamnă de rangul cel mai înalt, a dat cămaşa Dauphinei. De pat însă, afară de miri, nu se poate apropia decît episcopul de Reims, care îl binecuvîntează şi-l stropeşte cu apă sfinţită... Curtea părăseşte camera intimă : Ludovic şi Maria Antoaneta rămîn pentru întîia oară singuri — şi baldachinul patului se lasă foşnind asupra lor, cortină de brocart a unei tragedii nevăzute.

Cuvîntul pe care tînărul soț l-a scris a doua zi dimineața în jurnalul său, are un dublu înțeles: „Nimic". Toate ceremoniile de la curte și episcopala binecuvîntare a patului nupțial, n-au putut înlătura o penibilă piedică opusă de natura Dauphinului. Nunta nu s-a împlinit nici azi, nici mîine, nici în anii următori. Soțul Mariei Antoaneta era „nonchalant", nepăsător ; la început, se credea că numai timiditatea, lipsa de experiență sau o „fire tardivă" (întîrziere infantilă) făceau ca acest băiat de 16 ani să fie incapabil lîngă o fată atît de fermecătoare. Priceputa mamă a Antoanetei scrie acesteia, în mai 1771, să nu fie mîhnită de această dezamăgire conjugală și îi recomandă să fie drăgăstoasă, mîngîietoare dar nu prea grăbită: „Prea multă grabă ar strica totul". După doi ani însă, împărăteasa începu să fie neliniștită de „purtarea atît de ciudată" a tînărului soț. De bunăvoința lui nu era nici o îndoială, căci Dauphinul se arăta tot mai îndrăgostit de grațioasa lui soție ; el innoia neîncetat vizitele nocturne, dar încercările lui erau zadarnice, căci în momentele de mare expansiune „un farmec blestemat" i se împotrivea.

Naiva Antoaneta crede că aceasta e numai „stîngăcie" ; în neștiința ei, ea tăgăduiește hotărît zvonurile despre neputința lui. Însă mama s-a pus serios la lucru. S-a sfătuit îndelung cu medicul ei, van Swieten, despre „extraordinara răceală a Dauphinului". Doctorul a turnat untdelemn peste foc. Maria Tereza trimite scrisoare după scrisoare la Paris. În cele din urmă, regele, deosebit de experimentat în acest domeniu, îl ia la cercetare pe nepotul său. Lassone, medicul curții franceze, examinează pe jalnicul erou — și abia atunci se constată că impotența Dauphinului nu e din cauze sentimentale ci din cauza unui neînsemnat defect organic. Despre această *fimoză*, ambasadorul spaniol a scris un raport secret, căci a miluit pe oamenii de serviciu ca să aibă amănunte cît mai exacte : *„Quien dice que el frenillo sujeta tanto el prepucio que no cede a la introduccion y causa un dolor vivo en el, por el qual se retrahe S. M. del impulso que conviniera :... no llegua la ereccion al punto de elasticidad necesaria"...*

Acum se țin consilii peste consilii dacă chirurgul trebuie să intervină cu cuțitul său de operație. „Ca să-i redea glasul", cum se șoptește cinic în anticamere. Chiar Maria Antoaneta, lămurită de amicele ei cu experiență, îndeamnă pe soțul ei să se lase operat. Însă Dauphinul, al cărui caracter este atît de șovăitor, nu se poate decide pentru nici o faptă energică. Tărăgănează, încearcă și încearcă — și această groaznică și ridicolă situație e spre batjocura Antoanetei, spre disprețul întregii curți, spre mînia Mariei Tereza și înjosirea lui Ludovic XVI. Aceasta durează de șapte ani, pînă ce împăratul Iosif pleacă la Paris ca să-l determine pe prea puțin curajosul său cumnat să se supună operației. Deplorabilul Caesar al dragostei izbutește în cele din urmă să treacă Rubiconul. Dar împărăția sufletească pe care o cucerește e pustiită în acești șapte ani de luptă ridicolă, de aceste două mii de nopți cînd Maria Antoaneta a suferit atîtea înjosiri ca femeie și soție.

S-ar fi putut evita oare ca taina cea mai gravă a alcovului să nu ajungă „de gura lumii", ascunzîndu-se cu totul neputința regească, trăgînd vălul peste patul conjugal sau, în cel mai bun caz, pretextînd „sterilitatea maternă" ? E oare neapărat necesar să se stăruie asupra acestor intime particularități ? Da ! căci altfel ar fi de neînțeles atîtea încordări și dușmănii, atîtea supuneri și legăminte între membrii unei familii regale și anturajul acesteia. Cele mai multe evenimente istorice își au izvorul în alcovuri, sub baldachinul paturilor regale. Și legătura logică dintre cauza particulară și efectele politice-istorice universale, nu e nicăieri mai vădită decît în această intimă tragi-comedie, care nu putea să fie ținută în umbră.

Se mai poate într-adevăr ascunde un secret, cînd se vorbește fățiș de îndelungata neputință conjugală a lui Ludovic XVI ? Numai secolul al XIX-lea, cu bolnăvicioasa lui fățărnicie sexuală, a făcut ca anumite preciziuni fiziologice să nu fie liber prezentate și discutate. Însă în secolul al XVIII-lea și în cele mai vechi, virilitatea sau impotența unui rege, rodnicia sau sterpiciunea unei regine, nu erau considerate ca chestiuni particulare, ci politice, de stat. Pe atunci ele decideau succesiunea la tron și chiar soarta întregii țări. Patul era tot așa de public ca și cris-

telniţa de bronz sau coşciugul. În scrisorile ce le schimbau între ele Maria Tereza şi Antoaneta (scrisori ce treceau prin mîna copiştilor şi arhivarilor statului), se vorbea în deplină libertate de toate amănuntele şi de toate nefericirile acestei căsnicii. Mama dădea sfaturi de higienă intimă, recomanda avantagiile patului comun ; fiica raporta dacă menstruaţia ci vine sau nu la timp, povestea despre încercările neizbutite ale soţului, despre micile progrese şi. în sfîrşit, ca o izbîndă, sarcina ei ! În veacul al XVIII-lea, lucrurile naturale erau încă privite în mod natural.

Dacă ar fi ştiut numai mama de aceste secrete ! Toate cameristele, damele de la curte, cavalerii şi ofiţerii, trăncăneau despre ele ; chiar şi argaţii şi spălătoresele de la Versailles. Însuşi regele tolera la propria lui masă cîte-o glumă mai piperată. Şi la toate curţile străine chestiunea aceasta forma obiectul unei preocupări deosebite : era doar vorba şi de „succesiunea la tron", de înaltă importanţă politică. În toată Europa, regii şi prinţii, verbal sau în scris, rîdeau, îşi băteau joc de neputinciosul lor confrate. Din Versailles, batjocura s-a întins prin Paris şi toată Franţa. Pe străzi, în localuri se vorbea deschis despre acest „secret al lui Polichinelle". Foi volante treceau din mînă în mînă şi cupletele răsunau spre voioşia generală... Să nu se uite însă că, în aceşti şapte ani de chin conjugal, caracterul sufletesc al reginei şi al regelui s-a schimbat, ducînd la consecinţe politice. Nu e exagerat să se spună că soarta acestei căsnicii a fost legată de soarta lumii.

Caracterul sufletesc al lui Ludovic XVI ar fi de neînţeles fără cunoaşterea defectului său intim. Din slăbiciunea sa bărbătească a rezultat, cu preciziune clinică, sentimentul său de sub-preţuire. Îi lipseşte puterea de acţiune creatoare în viaţa publică, tocmai pentru că e lipsit de ea şi în viaţa lui particulară. E stingaci, sfios, neştiind să-şi arate voinţa în societatea de la curte ; mai ales în relaţiile sociale cu doamnele, el are oroare de surîsul ironic pe care îl presimte la spatele său. Uneori, el se silcşte să-şi dea aparenţa bărbăţiei, a autorităţii. Dar cum urcă pe o treaptă mai sus, el devine grobian, brutal : nimeni nu crede în gestul său de bravadă. Nu izbuteşte niciodată să se prezinte în mod natural, conştient de sine ;

pentru că nu e bărbat în alcovul său, nu știe să joace rolul regal nici în fața altora.

Faptul că înclinările lui personale erau acele bărbătești — vînă, făcea lucrări manuale grele, avea chiar un atelier propriu de fierărie — nu contrazice, ci confirmă tipul clinic. Tocmai acel care nu e bărbat, preferă în mod inconștient să facă pe bărbatul. Cînd călărea ceasuri întregi la vînătoarea de mistreți, cînd își istovea mușchii lovind cu ciocanul pe nicovală, el ascundea slăbiciunea sa secretă sub aparența unei puteri trupești. Cine nu știe să slujească pe Venus, joacă rolul lui Hefaistos... Însă printre curtenii săi, la seratele de gală, puterea lui Ludovic se evapora. Rareori rîdea, rareori a fost văzut vesel, fericit.

Sentimentul acesta de slăbiciune se resfrîngea în mod primejdios asupra soției sale. Multe din purtările ei îl contrariau. Nu-i plăcea anturajul ei, plăcerile ei gălăgioase, risipa și frivolitatea ei. Un adevărat bărbat ar fi găsit repede leac la toate acestea. Cum putea să se impună însă femeii sale, un bărbat care se arăta neputincios și ridicol în toate nopțile? Dimpotrivă, cu cît se prelungea această rușinoasă situație, cu atît subordonarea regelui față de regină se accentua pînă la supunere. Ea îi putea cere orice; el își plătea cu nemărginită toleranță vina lui secretă. Nu avea nici voința, nici puterea să dicteze în viața ei, să împiedice greșelile și prostiile ei publice... Miniștrii, mama reginei, curtea întreagă văd cu deznădejde că toată puterea trece în mîinile unei tinere femei anturate și risipitoare. Această dominare a reginei stăruie, în virtutea primelor deformări sufletești, chiar atunci cînd Ludovic XVI devine cu adevărat soț și tată. Stăpînul Franței a rămas sclavul lipsit de voință al Mariei Antoaneta, pentru că n-a fost la timp bărbatul ei.

E vădit că neputința sexuală a regelui a avut o mare influență asupra dezvoltării sufletești a reginei. Antagonismul dintre sexe duce și la o nepotrivire de caracter dintre bărbat și femeie. Reținerea și nesiguranța bărbatului provoacă, la femeia gata să se dăruiască, o supraexcitație, o bolnăvicioasă lipsă de stăpînire de sine. Maria Antoaneta era o fire normală, curat feminină, destinată unei rodnice maternități — și ar fi rămas

astfel dacă ar fi avut un bărbat adevărat. Soarta a vrut însă altfel. La 15 ani, era deja căsătorită. O fată poate rămîne fecioară şi pînă la 22 ani, fără să resimtă tulburări sufleteşti prea grave. Maria Antoaneta a fost însă zdruncinată prea devreme de supraexcitarea ei nervoasă ; timp de două mii de nopţi, trupul ei fraged a fost chinuit de un bărbat reţinut şi bădăran. Sexualitatea ei a fost iritată în mod steril, ruşinos, înjositor. Nu e nevoie să fii medic, ca să recunoşti că aceasta a avut ca urmare firească o goană febrilă după plăceri, o vivacitate nestăpînită, o zăpăceală care vrea să ascundă nemulţumirea şi setea de eliberare sexuală. Pentru că nu şi-a găsit satisfacţia şi liniştea intimă, Antoaneta trebuia să aibă în jurul ei mişcare necurmată, — şi ceea ce la început putea fi luat drept un exces de vioiciune copilărească, a devenit apoi, în ochii scandalizaţi ai întregii curţi, poftă nestăpînită de plăcere, pe care mama şi prietenii ei încercau s-o combată. După cum regele îşi înşela slăbiciunea cu vînătoarea şi istovitoarea muncă de fierar, regina îşi risipea simţămintele ei, denaturate de eşecul conjugal, în prietenii duioase cu femeile, în cochetării cu tineri cavaleri, în mania gătelii şi a altor nimicuri fastuoase. În timp ce soţul ei dormea adînc, obosit de exerciţiile fizice, ea petrecea pînă în zorii zilei la baluri, la supeuri, la redute de operă în societate adesea dubioasă, încălzindu-se la focuri străine — regină nedemnă, pentru că a fost măritată cu un rege nedemn.

Această frivolitate era în fond lipsită de bucurie, amuzamentele şi frenezia ei ascundeau o dezamăgire care izbucnea uneori într-o melancolie plină de necaz sau în strigătul pe care l-a scăpat cînd a aflat că ruda ei, ducesa de Chartres, a născut un copil mort. Da ! să aibă şi ea un copil, chiar unul mort. Să se pună capăt acestei situaţii umilitoare, să nu mai fie fecioară după şapte ani de la căsătorie... Şi cînd Maria Antoaneta a devenit în sfîrşit femeie şi mamă, cînd nervii ei s-au mai potolit, după atîtea chinuri în goana ei după plăcere — s-a ivit o altă Maria Antoaneta, voluntară, curajoasă, stăpînă de sine. Dar această schimbare a venit şi ea prea tîrziu. În căsnicie, ca şi în copilărie, primele întîmplări

sînt cele mai hotărîtoare. Şi zeci de ani nu pot repara o singură gravă vătămare adusă materiei atît de delicate şi insesizabile a sufletului. Rănile cele mai invizibile ale simţirii nu se vindecă niciodată pe deplin.

Nefericirea conjugală de la curtea franceză a avut urmări fatale, trecînd din domeniul particular în viaţa socială şi politică. Regele şi regina se aflau în centrul atenţiei publice; supuşi calomniei, palavrei şi criticei. Mai cu seamă la curtea franceză, gurile rele se întrebau cum se comportă Maria Antoaneta, dată fiind neputinţa bărbatului : pe scurt, cu cine îl înşeală ! Căci o femeie atît de cochetă, conştientă de frumuseţea şi graţiile ei, plină de temperament, cu sîngele zvîcnind de tinereţe, trebuie să aibă consolările ei tainice. Tocmai pentru că nu se putea afirma nimic precis, cinstea reginei era terfelită de toţi. Dacă pleca să călărească împreună cu vreun cavaler, cu Lauzun sau Coigny, trîndavii palavragii credeau că au descoperit pe iubitul ei : dacă ieşea la plimbare prin parc, cu dame şi cavaleri, se vorbea îndată de orgii de necrezut. Neîncetat, viaţa amoroasă a reginei nesatisfăcute era scotocită de toată curtea; de la palavre s-a ajuns la cîntece, pamflete şi poezii pornografice. Întîi le şopteau după evantai doamnele de la curte, apoi îşi luau zborul din gură în gură, erau tipărite şi pătrundeau în popor. Cînd s-a început propaganda revoluţionară, ziariştii iacobini n-au avut nevoie să caute prea mult argumentele împotriva Mariei Antoaneta. Calomniile furnicau cu prisosinţă. Acuzatorul public n-avea decît să deschidă această cutie a Pandorei cu galante născociri, pentru ca ghilotina să cadă peste gîtul ei subţire...

Într-adevăr, năruirea autorităţii regale n-a început la Bastilia, ci la Versailles. Nu e o simplă întîmplare că vestea despre neputinţa regelui şi minciunile răutăcioase despre nesăţioasa poftă sexuală a reginei s-au răspîndit atît de repede în popor. Ele au cauze secrete de ordin familiar şi politic. Patru sau cinci persoane de la palat, ru-

dele cele mai apropiate, aveau interesele lor în accas'.ă dezamăgire conjugală a Mariei Antoaneta. Mai cu seamă cei doi frați ai lui Ludovic XVI, văzînd în defectul ridicol al regelui o piedică la succesiunea firească, sperau să ajungă ei înșiși pe tron. Contele de Provence, fratele imediat următor al lui Ludovic XVI (ajuns și el mai tîrziu Ludovic XVIII prin cine știe ce drumuri întortocheate), avea atunci șansa de a fi regent în lipsa unui moștenitor al tronului, dacă nu chiar rege; nerăbdarea lui era abia stăpînită. Pentru că el însuși era un soț îndoielnic, fără copii, celălalt frate mai mic, contele de Artois, avea avantajul că ar putea face din copiii săi moștenitori legitimi ai tronului. Amîndoi aveau deci interesul ca situația îngrozitoare a Mariei Antoaneta să dureze cît mai mult. Nefericirea ei va face fericirea lor.

Cînd însă relațiile conjugale dintre rege și regină au devenit normale, „minunea" aceasta a stîrnit ura nemăsurată a celor doi frați, ale căror speranțe au fost curmate deodată. Mai ales contele de Provence n-a cruțat-o deloc pe Maria Antoaneta. Și de cînd Ludovic XVI a devenit tată, cei mai primejdioși dușmani erau frații și rudele sale, care urzeau toate intrigile. Revoluția a avut ajutoare bune la curte: nobilii și prinții i-au pus în mînă cele mai bune arme. Acest episod de alcov a subminat autoritatea monarhică mai mult decît evenimentele externe. Istoria e plină de cauze secrete, care au lucrat ca microbii nevăzuți, pînă ce boala a izbucnit iremediabilă. Nu e pentru prima oară cînd beteșugul sexual al unui singur bărbat a provocat frămîntări în toată lumea. Impotența lui Alexandru al Serbiei, sclavia lui erotică față de Draga, asasinarea lor urmată de urcarea pe tron a Karagheorghevicilor, dușmănia cu Austria și războiul mondial sunt desfășurări logice, incontestabile. Istoria își țese, ca păianjenul, pînza ei de fatalități. Puteri uriașe se prăbușesc din cauze minuscule, în aparență ridicole. Impotența lui Ludovic XVI n-a schimbat numai caracterul Mariei Antoaneta, ci a contribuit la schimbarea întregii lumi. Zeii nu dau însă nici un semn acelora pe cari vor să-i piardă. Ei înaintează pe calea lor, nebănuind că destinul lor e înscris în ei înșiși.

DEBUT LA VERSAILLES

Versailles își păstrează și azi prestigiul său aristocratic. Uriașul palat înălțat pe o colină artificială, privește cu sute de ferestre canalele și grădinile artificiale, izolat de căile și traficul vulgului. Fastul acesta imens și absurd s-a realizat prin voința cezariană a lui Ludovic XIV, ca un altar de auto-divinizare. Autocrat energic, implacabil, el și-a impus voința de unitate, dînd țării o ordine, prescriind societății moravuri, curții o etichetă, credinței o singură biserică și limbii puritate. Din persoana lui a radiat această voință de unificare, spre persoana lui trebuia să se răsfringă toată strălucirea. „Statul sunt Eu !" și Versailles e centrul Franței, buricul lumii. Reședința lui a fost statornicită afară din Paris, căci un rege al Franței nu are nevoie, ca sprijin al orgoliului și puterii sale, nici de oraș, nici de cetățeni, nici de mase. A fost deajuns să întindă brațul și să poruncească : din nisip și mlaștini s-au ivit grădini și parcuri, cascade și grote — și palatul cel mai frumos. Din acest punct astronomic ales de bunul său plac, răsare și apune soarele împărăției sale : — Versailles arată Franței că poporul nu e nimic, regele e totul.

Puterea creatoare rămîne însă legată de oameni. Ludovic XV și Ludovic XVI au moștenit numai palatul, marele regat, dar nu și puterea și maiestatea Regelui-Soare. Pe din afară, totul a rămas neschimbat : granițele, limba, moravurile, religia, armata. Mîna cea puternică a modelat prea bine formele, pentru ca ele să se schimbe intr-un veac : au pierdut numai conținutul. Sub Ludovic XV, Versailles nu și-a schimbat imaginea, ci numai semnificația. Trei-patru mii de slujitori mișună în livrele scumpe prin coridoare și curți ; în grajduri mai sunt două mii de cai ; aparatul complicat și pretențios al etichetei mai funcționează la baluri, recepții, redute și mascarade ; în sălile cu oglinzi mai defilează în costumele lor aurite cavalerii și damele împodobite cu giuvaeruri și mătăsuri. Această curte mai trece drept una din cele mai vestite, mai rafinate și cultivate curți din Europa. Dar efluviile puterii lipsesc. E frămîntare goală, fără suflet, fără sens;

Nu mai e acolo un stăpîn. Noul rege e sclav al femeii. Episcopii, miniştrii, generalii, artiştii se mai adună pe la curte — dar printre ei nu mai e nici un Bossuet, nici un Turennes sau Richelieu, nici un Colbert, Racine, Corneille sau Mansart — ci un amestec de suflete mici, de inimi seci, de cugete făţarnice. Nu se mai făuresc planuri mari, opere geniale ; cresc numai plantele mlăştinoase ale galanteriei şi intrigii. Capacitatea, meritul e înlocuit de cabală şi protecţie. Cine se apleacă mai adînc înaintea marchizei de Pompadur sau a doamnei Dubarry, ajunge mai sus. Cuvîntul e preţuit mai mult decît fapta, aparenţa mai mult decît realitatea. Toţi işi joacă rolul, cu artă dar fără rost. Au uitat de Franţa cea reală şi se gîndesc numai la cariera şi plăcerile lor. Versailles, care a fost sub Regele-Soare forul suprem, a devenit sub Ludovic XV un teatru de societate, cel mai fals, mai scump şi mai funest din cîte au fost vreodată.

Şi pe această scenă fastuoasă apare, cu pas şovăitor, o debutantă. La început, ea avea numai un rol de probă : ca o moştenitoare a tronului. Dar nobilii spectatori ştiu că această mică şi blondă arhiducesă austriacă, e destinată rolului principal din Versailles, ca regină. Toate privirile pîndesc curioase intrarea ei. Prima impresie e excelentă : de mult n-a mai apărut acolo o fată atît de fermecătoare, cu chipul ca un biscuit de Sèvres, cu tenul de porţelan pictat, cu ochi albaştri, vioi, cu o gură care ştie să zimbească, să rîdă copilăreşte şi să fie uneori atît de graţios bosumflată. Ţinuta e fără reproş : pas uşor, săltăreţ la dans, călcînd însă sigur, drept şi mîndru prin galeria de oglinzi. Ea ştie să salute, la dreapta, la stînga, fără sfială... Doamnele care în lipsa unei primadone, joacă încă primul rol, recunosc cu acreală rău ascunsă că această fată cu umeri înguşti e rivala lor victorioasă. Şi toate vor să surprindă măcar o greşală în ţinuta ei.

Copila aceasta de 15 ani are, şi prin natura sa sprintenă, dorinţa de a se mişca liber prin sălile acestea rigide ; vrea să se joace cu fraţii mai mici ai soţului ei ; nu se poate obişnui cu glaciala reţinere, cu deşarta exactitate şi măsură ce se cere de la o prinţesă regală. Ştie să se poarte fără greş la marile ocazii, căci a crescut şi sub pompoasa etichetă habsburgico-spaniolă. Însă la Hofburg

haina de gală putea fi înlăturată după ceremonii — şi copiii puteau fi veseli, să se joace. Viaţa familiară nu era cu totul robită etichetei. La curtea din Versailles, viaţa nu e trăită, ci reprezentată şi cu cît rangul e mai înalt, cu atît se impun mai multe prescripţii. Deci, nici un gest spontan, nici o naturaleţă : aceasta ar fi o jignire a obiceiurilor sacrosante. Ziua şi noaptea, numai ţinută şi ţinută : altfel, spectatorii neîndurători vor murmura, vor bîrfi, vor critica. Ei trăiesc numai în teatru şi pentru teatru.

Maria Antoaneta n-a avut, nici ca Dauphină, nici ca regină, înţelegere pentru această cumplită gravitate, pentru această tiranie ceremonială, de la Versailles. N-a putut pricepe niciodată înfricoşătoarea importanţă ce se dădea acolo unui salut, unei intrări. Firea ei dîrză, îndărătnică, nereţinută, ura orice strîmtorare : ea vrea să se mişte liber, să trăiască. După cum s-a sustras acasă de la datoriile ei şcolare, ea încearcă să se sustragă de sub observaţia severă a doamnei sale de companie — pe care o numeşte în batjocură „Doamna Etichetă". Inconştient, ea vrea să mai aibă cîţiva ani de adevărată copilărie.

Însă o prinţesă de coroană nu trebuie să mai fie copilă : toate s-au coalizat pentru a-i aminti datoria unei nezdruncinate demnităţi. Educaţia ei revine nu numai bigotei superioare de la curte, ci şi celor trei mătuşi, fiice ale lui Ludovic XV, rămase nemăritate, de o cucernică răutate şi de a căror virtute nu cutează să şoptească nici gura cea mai cicălitoare : Adelaida, Victoria şi Sofia. Aceste trei parce o iau sub protecţia lor în aparenţă prietenoasă, pe neglijata soţie a Dauphinului. În budoarul lor se urzeşte toată strategia micilor războiri de la curte, acolo se învaţă technica micilor înţepături, arta bîrfelii şi intrigilor subterane. La început această învăţătură şi apropourile sărate o amuză pe neexperimentata Antoaneta. În fond, lealitatea ei nativă respinge aceste răutăţi. Ea nu s-a deprins niciodată, spre paguba ei, să-şi ascundă sentimentele. Firea ei, dreaptă, neprefăcută, se împotriveşte tutelei necinstite a mătuşilor sale. Nici contesa de Noailles nu e mai norocoasă cu şcolăriţa ei : fetişcana se răzvrăteşte neîncetat împotriva „măsurii", împotriva programului zilnic, fixat dinainte în paragrafele lui strîmte. Însă nimic nu trebuie să se schimbe. În scrisorile către mama ei, An-

toaneta a descris cum își „petrece" ziua, oră cu oră. Fastidioasă înșirare de obligații și formalisme, de la spălarea miinilor în fața curții princiare și tot ritualul toaletei, al meselor, al vizitelor familiare pînă la diversele ore de învățătură : clavir, cînt, prelegerile abatelui, preumblările tot așa de punctuale, lungile seri cu mătușile care joacă cărți și dineul tîrziu, în așteptarea regelui, cînd prințesa adoarme obosită pe o canapea...

În acest orar rămîne prea puțin timp pentru distracțiile spre care rîvnește inima ei nerăbdătoare. Sîngele ei cere joc, rîs, zburdălnicie — dar „Doamna Etichetă" ridică îndată degetul și interzice tot ce nu e compatibil cu situația unei Dauphine. Mai greu îi este însă profesorului și confesorului ei, abatele Vermond. Cultura Antoanetei e într-adevăr mediocră ; mai are multe de învățat. A început să uite germana, dar nu știe încă bine nici franceza ; scrisul ei e stîngaci, plin de greșeli de stil și de ortografie. Abatele trebuie s-o ajute la redactarea scrisorilor. Îi ține zilnic o oră de prelegere și vrea s-o silească să citească ea însăși. Așa o îndeamnă și mama ei : „Caută să-ți mobilezi capul cu lecturi bune". O sfătuia să nu neglijeze nici muzica, nici desenul, dansul, pictura și alte științe frumoase. Cu felul ei naiv și rafinat totodată, Toinette îl momea pe abate (care nu putea doar să-și pedepsească eleva) și orele de lecții deveneau ore de conversație. Toate îndemnurile mamei n-au dus-o la preocupări mai serioase. Căsătoria prea timpurie a împiedicat și ea o educație sănătoasă. Copilă cu titlul de doamnă, Maria Antoaneta trebuia să reprezinte cu demnitate rangul ei — și pe de altă parte trebuia să învețe cu întîrziere cele mai elementare cunoștințe, din clasele primare... Damele de la curte îi cer reprezentații, mătușile : intrigi și mama : instrucțiune. Inima ei nu vrea decît să trăiască, să fie tînără. Această contradicție dintre vîrstă și situație, dintre voința ei proprie și a celorlalți, a accentuat în caracterul Mariei Antoaneta acea neliniște nestăpînită și acea nerăbdare după libertate care au fost mai tîrziu hotărîtoare în soarta ei nefericită.

Maria Tereza vroia să înlăture primejdia acelor curse ale intrigei, ale acelor lanțuri politice întinse, la o curte străină, în jurul tinerii, neserioasei și flușturaticei sale

progenituri. I-a dat ca protector pe cel mai bun dintre diplomaţii ei, contele Mercy, — „ca să nu cadă în miini rele". Belgian de origine, cu totul devotat împărătesei, om al curţii dar nu curtezan, gîndind rece dar clarvăzător, el a împlinit acest post de pază, în jurul fetişcanei care nu vroia decît să trăiască, cu un tact şi o credinţă extraordinară. El era de fapt ochiul şi urechea Mariei Tereza la curtea din Versailles. Prin rapoartele lui exacte ea putea să afle tot ce spune, tot ce citeşte (mai degrabă : tot ce nu citeşte) fiica ei ; ce rochii poartă, ce-a făcut în fiecare zi cu cine stă de vorbă şi ce greşeli a făcut. Cu mare îndemînare, contele Mercy a strîns plasa în jurul protejatei sale. Şi-a asigurat mărturiile a trei persoane din serviciul personal al prinţesei ; chiar şi abatele Vermond îi transmitea observaţiile lui zilnice, iar prin marchiza Durfort ştia tot ce a vorbit prinţesa cu mătuşile ei. Avea mijlocul de-a afla ce se întîmpla cînd Dauphina era la rege. Adăugînd şi propriile lui observaţii, contele Mercy raporta împărătesei totul, zi cu zi, oră cu oră. Curieri speciali duceau aceste scrisori destinate exclusiv Mariei Tereza (pe atunci, furtul reciproc de scrisori era arta principală a diplomaţiei)... Se minuna uneori naiva Antoaneta cît de repede şi exact sunt cunoscute la Schönbrunn cele mai mici amănunte ale vieţii sale — dar niciodată n-a bănuit că domnul acela cărunt şi atît de părintesc cu ea, ar fi spionul intim al mamei sale. Mercy nu putea să aibă influenţă asupra neastîmpăratei fete decît prin scrisorile mamei, scrisori cerute şi dictate de dînsul. Ca ambasador al altei curţi, chiar înrudite, nu-i era îngăduit să exercite nici măcar o influenţă morală, educatoare, asupra viitoarei regine a Franţei. Cînd vroia să ajungă la ceva, prilejuia una din acele scrisori tandre şi severe ale mamei, pe care Antoaneta le deschidea cu inima bătîndă. Numai glasul mamei — sau cuvîntul ei scris — putea stîrni în acest copil neserios o sfîntă teamă ; cu respect, îşi pleca fruntea la cele mai aspre mustrări.

Mulţumită acestei supravegheri neîncetate, Maria Antoaneta a putut fi păzită în primii ani de primejdia exceselor ei. Împărăteasa încercă să răscumpere cu mii de griji vina ei de a fi jertfit tînăra viaţă a fiicei sale unei raţiuni de stat.

Blajină şi cordială, Maria Antoaneta n-are în fond nici o antipatie faţă de cei de la curte. Îl mîngîie amical pe bunicul ei Ludovic XV, se poartă drăguţ chiar faţă de cele trei fete bătrîne şi „Doamna Etichetă", iar pentru Mercy, ambasadorul credincios al mamei sale, are o respectuoasă simpatie. Toţi aceştia sunt însă gravi, măsuraţi, solemni. Îi trebuie tovarăşi de joacă, nu numai profesori, supraveghetori şi tutori. Tinereţea ei rîvneşte spre tinereţe. În acest palat de marmură rece, camaradul ei de joc cel mai firesc ar fi chiar soţul ei, cu un an mai mare ca dînsa. El e însă stîngaci, ursuz, uneori grobian ; nu ştie să fie intim, familiar cu soţia lui. I-a trebuit multă vreme pînă să se deprindă să fie mai drăgăstos cu dînsa... Cu fraţii mai mici ai Dauphinului, conţii de Provence şi Artois, de 14 şi 13 ani, Antoaneta se putea juca uneori ; se costumau şi jucau teatru, pe ascuns — căci o Dauphină nu trebuia să fie surprinsă la joacă. Neastîmpăratei copile îi trebuia mereu ceva vesel, ceva hazliu. O dată, ceru ambasadorului să-i trimeată din Viena un cîine mops ; altădată, guvernanta a surprins-o jucîndu-se cu doi mici copii ai unei menajere, tăvălindu-se cu rochia cea scumpă pe podea... Uşuratcca şi zburdalnica vieneză s-a simţit totdeauna străină în fastuosul palat cu mii de ferestre, de la Versailles.

LUPTA PENTRU UN CUVÎNT

— Nu te amesteca în politică, nu te băga în afacerile altora." Aşa o sfătuia de la început Maria Tereza pe fata ei. Sfatul acesta era de prisos, căci Maria Antoaneta nu căuta altceva decît propria ei plăcere. Era prea egoistă, pentru ca să se ocupe cu ceva care cere stăruinţă şi gîndire. Fără voia ei, a fost tîrîtă în micul război de intrigi de la curte. — La sosirea ei, Versailles era împărţit în două partide. Regina à murit de mult. Primul rang femi-

nin a revenit astfel celor trei surori ale regelui; ele n-au ştiut însă să aibă o bună influenţă asupra tatălui lor: mărginite, răutăcioase, intrigante şi bigote, erau în primul rînd la liturghie şi la recepţii, dar nici cel mai mărunt curtean nu aştepta de la ele vreo favoare. Nu aveau nici o putere oficială. Tatăl lor, care nu vroia decît plăceri, dintre cele senzuale şi sub formele cele mai grosolane, a acordat toate favorurile şi toate onorurile ultimei sale metrese: doamnei Dubarry. Venită din pătura cea mai de jos a poporului, cu trecut dubios, ea ajunse, dacă ar fi să dăm crezare zvonurilor, dintr-o casă de toleranţă în dormitorul regal. Amantul ei, cu voinţă slabă, ca să-i dea o aparenţă nobiliară, i-a cumpărat un soţ, pe contele Dubarry, care a dispărut însă îndată după căsătoria de formă. Femeia de stradă a ştiut să-şi impună numele la curte. Nobilimea din toată Europa ştia secretul acestei ridicole şi înjositoare farse. Regele şi-a introdus favorita la palat; ea locuia chiar acolo, despărţită prin trei camere de apartamentul celor trei fiice scandalizate ale regelui... Cu trupul ei experimentat (şi cu graţiile naive ale fetei adusă spre înveselirea bătrînului crai), ea are deplină stăpînire asupra senil-eroticului Ludovic XV. Drumul spre favoarea regelui trece prin salonul ei. Curtezanii, ambasadorii tuturor stăpînitorilor, aşteaptă respectuoşi în anticamera ei; regi şi prinţi îi trimit daruri. Ea poate împărţi puterea; poate înlătura pe miniştri şi dărui slujbe; îşi poate clădi castele căci dispune de tezaurul regal. Gîtul ei e cuprins de grele salbe de briliante şi toate eminenţele şi toţi muritorii sărută mîna ei inelată. Invizibilă, coroana luceşte în părul ei des şi brun...

Această nelegitimă stăpînă a palatului regal, covîrşită de favoruri şi de onoruri, se lăfăia la Versailles mai îndrăzneţ decît o regină. În budoarul lor, amărîtele fiice ale regelui se văitau şi strigau împotriva neruşinatei tîrfe, care face de rîs pe tatăl lor, slăbeşte domnia lui şi distruge viaţa de familie. Cu virtutea lor involuntară, căci ele nu aveau nici curaj nici spirit, urau pe acea babilonică prostituată care a luat locul mamei lor. Nu aveau alt gînd decît s-o bîrfească şi să-i facă rău. Era o întîmplare fericită că a venit la curte Maria Antoaneta, pe care cele trei fete bătrîne vroiau s-o manevreze împotriva curte-

zanei. Vor atrage pe mica prințesă în cercul lor; ele vor rămîne în umbră, dar o vor împinge pe viitoarea regină, ațițind-o împotriva „fiarei spurcate". Și fără să bănuiască ceva, Maria Antoaneta s-a pomenit, după cîteva săptămîni, într-o luptă îndîrjită.

Cînd a sosit la Versailles, ea nu știa nimic despre situația excepțională a doamnei Dubarry. La curtea Mariei Tereza noțiunea de metresă era necunoscută. La primul supeu, a aflat că doamnei aceleia cu pieptul plin, tare fardată și împodobită, i se spune „contesa" Dubarry. Aceasta o privea cu curiozitate... Însă mătușile ei o pun repede la curent cu toate. Și Maria Antoaneta scrie mamei sale despre acea „proastă și impertinentă creatură". Bunele mătuși puneau pe buzele bosumflate ale fetișcanei cuvintele pe cari le doreau. În curînd, toată curtea, lacomă de senzații, avu un splendid subiect de trăncăneală. Antoaneta (adică mătușile ei) și-a pus în cap să taie coada acestei intruse, care se împăuna atît de obraznic la curtea regală. După legile etichetei de la Versailles, o doamnă de rang inferior nu poate adresa niciodată cuvîntul uneia de rang mai înalt, ci așteaptă respectuos ca aceasta din urmă să-i vorbească. Dauphina s-a folosit din belșug de dreptul ce-i dădea rangul. Surîzînd rece, ea trecea mai departe, lăsînd-o pe contesa Dubarry să aștepte un cuvînt al ei, luni îndelungate. Curtea urmărea cu încordare acest duel, observînd mînia rău reținută a „contesei" și jocul blondinei care conversa voioasă (uneori cu forțată voioșie) cu celelalte doamne, însă privea ca prin lornietă, strîngînd puțin buzele, cînd se afla aproape de femeia aceea scînteietoare de diamante.

Dar Dubarry nu era o fire rea. Ca adevărată femeie din popor, avea pe lîngă calitățile clasei de jos și acea bunătate de parvenită, acea jovialitate camaraderească pentru cei care ii vroiau binele. Era vanitoasă, dar și amabilă cu cei care o lingușeau, dînd bucuros dacă i se cerea ceva. Nu era o femeie cicălitoare și invidioasă. Ridicată însă atît de repede, atît de sus, ea vroia să se bucure nu numai de aparențele puterii, ci să strălucească în belșug și vanitate ca și cum toate i s-ar fi cuvenit. Vroia să fie în rîndul întîi printre doamnele de la curte, să aibă rochiile și briliantele cele mai scumpe, trăsura și caii cei mai frumoși. Nimic din toate acestea nu-i refuza

bărbatul care îi era cu totul robit sexualicește. Partea tragicomică era însă că ea rivnea ca puterea ei nelegitimă să fie recunoscută ca legitimă. Deși era anturată și răsfățată de toți prinții și curtenii, mai avea ambiția nestăpînită de a fi recunoscută și de prima doamnă de la curte: să fie primită prietenește de Maria Antoaneta. Nu, nu poate tolera ca această „mică roșcovană", această zgîtie care încă nu vorbește corect franțuzește și a rămas fecioară fără să vrea, să-i dea mereu cu tifla, s-o umilească pe față, cu atîta nerușinare — pe ea, femeia cea mai puternică de la curte!

În această homerică ceartă pentru rang, dreptatea formală e de partea Mariei Antoaneta. Ea nu-i obligată să vorbească cu această „contesă", chiar dacă strălucesc pe pieptul ei diamante în valoare de șapte milioane. Însă la spatele ei e puterea regală: regele e în mîna ei. Aproape de ultima treaptă a decadenței sale morale, cu totul indiferent față de stat, supuși și familie, cinic, trufaș — „după mine, potopul"! — Ludovic XV vrea liniștea și plăcerile lui. A domnit destul — și în ultimii săi ani vrea să trăiască, nepăsător de soarta dinastiei sale, chiar dacă totul s-ar prăbuși în jurul lui. Dar tihna lui e tulburată, deodată, de această războire între femei! I-ar plăcea să nu se amestece deloc. Dubarry i se plînge însă zilnic: să nu se lase înjosit, să nu fie de rîsul curții să-și apere onoarea (deci și a ei). În cele din urmă, plictisit de atîtea lacrimi și atîtea scene, regele o cheamă pe doamna de Noailles: la început are numai cuvinte amabile pentru soția nepotului său; apoi, pe de departe, își exprimă dorința ca Dauphina să se poarte mai atent față de anumite persoane de la curte, să nu vorbească așa de liber despre ele. Doamna de companie transmite această dorință Antoanetei; — dorință aflată repede de mătușile ei, de abatele Vermond, de ambasadorul Mercy și, prin curier special, toată chestia e comunicată Mariei Tereza, la Viena.

Situație penibilă pentru pioasa împărăteasă. Poate sfătui pe fiica ei să fie mai amabilă cu „creatura" aceea? Pe de altă parte, poate fi ea împotriva regelui? După multă consfătuire, isteața politiciană și diplomată crede că va rezolva conflictul. Nu va scrie ea însăși. Ministrul ei de stat, Kaunitz, va concepe un rescript către Mercy,

care îl va preda Mariei Antoaneta. Rescriptul era clar. deși se exprima în termeni generali : e o datorie să fie onorate cu politețe persoanele pe care însuși regele le socotește demne de încredere ; alegerea făcută de un monarh trebuie ținută în seamă, fără nici o contrazicere...

Maria Antoaneta era însă înfierbîntată de mătușile ei. Cînd Mercy i-a citit scrisoarea, spuse un neglijent : „Da, da... așa este", dar în sinea ei își zicea că bătrîna perucă de Kaunitz poate să trăncănească : nici un cancelar n-are să se amestece în afacerile ei particulare. Ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ea continuă să trateze cu aceeași mîndră și răutăcioasă tăcere pe „creatura cea proastă". O întîlnește zilnic la serbări, la baluri, la masa de joc, chiar și la masa regelui și observă cum se agită, cum tremură în așteptarea unui cuvînt, a unui singur cuvînt. Ea nu-l rostește — și cînd privirile lor se întîlnesc, Antoaneta își umflă buza și trece rece mai departe... Războiul e fățiș. Ca la o bătălie de cocoși, curtenii se adună în jurul celor două femei, să vadă cine își va impune voința : stăpîna nelegitimă sau acea legitimă a Franței ? De mult n-a mai avut Versailles o comedie atît de amuzantă.

De astă dată, regele s-a supărat. Deprins cu ascultarea bizantină a voinței sale, cu preîntîmpinarea fără murmur chiar a unei dorinți încă neexprimate, s-a ivit pentru întîia oară o împotrivire : o fată încă necoaptă îi nesocotește porunca. Cel mai simplu, ar fi să-i tragă o bună săpuneală. Dar pînă și acest bărbat imoral și cinic, mai are un scrupul : îi este penibil să ordone soției nepotului său să vorbească cu metresa lui. De-aceea, ca și Maria Tereza, el a făcut din această chestiune particulară un act de stat. Ambasadorul Mercy a fost poftit să vorbească cu ministrul de externe francez — dar nu în camera de audiență, ci în apartamentul contesei Dubarry. Abia a schimbat cîteva cuvinte cu ministrul, că apare contesa, care, în cuvinte amabile, se plînge de nedreptate : i s-ar atribui sentimente dușmănoase față de Dauphină. Dimpotrivă, ea e calomniată... Iată-l pe bunul ambasador confident al contesei Dubarry ! Dar o ușă tapetată, secretă, se deschide și intră însuși Ludovic XV. „Ești trimisul împărătesei, spune el lui Mercy, fii cîtva timp ambasadorul meu." Lăudînd-o pe Antoa-

netă, regele ajunge pe nesimțite la chestiunea gravă. Regele îi cere să pună toată influența lui, pentru ca Dauphina să-și schimbe purtarea față de contesă : cu alte cuvinte, capitulare netă. Mercy simte că această problemă devine politică. Se grăbește să scrie la Viena, arătînd (ca să-și ușureze misiunea) că Dubarry nu e atît de răuvoitoare și că ea cere un lucru de nimic : un cuvînt adresat în public. Pe de altă parte, vizitează pe Maria Antoaneta : stăruie și nu ocolește mijloacele mai aspre. Face aluzie la primejdiile care o pîndesc la curtea franceză și arată că s-ar putea ivi o discordie între Habsburgi și Bourboni. Mai mult : numai ea, Maria Antoaneta, ar fi vinovată dacă s-ar sfărîma această Alianță; opera cea mai de seamă a mamei sale... Aceste grele argumente încep să zdruncine îndărătnicia Dauphinei : cu lacrimi in ochi, ea făgăduiește ambasadorului că într-o anumită zi, la jocul de cărți, va adresa cuvîntul contesei Dubarry.

În seara hotărîtă, intimii de la curte așteaptă un spectacol de gală : vestea a trecut din gură în gură. În culise, scena a fost pregătită în amănunte. La sfîrșitul partidei de joc, Mercy o va intîmpina pe contesa Dubarry, pentru o mică conversație. Întîmplător, Dauphina se va apropia de ambasador și cu acest prilej va spune favoritei cîteva cuvinte... Dar cele trei mătuși regale veghează. Ele vor face să cadă cortina, înainte ca duetul împăcării să se împlinească. La inceput, programul se desfășură așa cum a fost stabilit. Antoaneta a început să facă ocolul sălii, vorbind cu o doamnă, apoi cu alta. Teama, agitația, supărarea ei sporeau cu cit se apropia : se afla lîngă ultima doamnă, care o despărțea de Mercy și Dubarry. Încă două minute, încă unul și va trebui să vorbească favoritei. Însă în clipa hotărîtoare, doamna Adelaida, cea mai ațîțătoare dintre mătuși, dădu lovitura cea mare... Îndreptîndu-se spre Maria Antoaneta, îi spune poruncitor : „E timpul să mergem. Vino ! Trebuie să așteptăm pe rege la sora mea Victoria". Surprinsă, înspăimîntată, Dauphina își pierde curajul. Nu are prezența de spirit să spună la repezeală un cuvînt indiferent către Dubarry. Se înroșește, se zăpăcește și se dopărtează, mai mult fugind decît mergînd. Scena e ratată. Toți încremenesc... Și în loc de împăcare, reîncepe batjocura. Răutăcioșii își freacă miinile. În toate colțurile palatului, palavre și rîsete înfun-

date. Însă Dubarry spumegă și regele e de-a binelea mînios : „Văd, domnule de Mercy, spuse el ambasadorului, că sfaturile dumitale nu au din nefericire nici un efect. E necesar să intervin eu însumi !"

Regele amenință, doamna Dubarry tună și fulgeră ; alianța franco-austriacă se clatină, pacea Europei e în primejdie. Ambasadorul trimite vestea cea rea la Viena. Acum Maria Tereza trebuie să intervină și ea, direct, căci numai dînsa mai are puterea să înfrîngă cerbicia copilului ei. Cînd l-a trimis în Franța, s-a hotărît să-l sustragă de la îndeletnicirile politice. Fata ei nu are nici rîvna, nici nu dovedește că ar fi capabilă să se intereseze mai tîrziu de treburile publice.

De astă dată, împărăteasa e nevoită să-și calce hotărîrea. Ea însăși are acum mari griji politice. De cîteva luni i-a venit de la Frederic cel Mare, pe care îl urăște ca pe un diavol blestemat, și de la Ecaterina II a Rusiei, care îi este și ea antipatică, propunerea de împărțire a Poloniei. Iosif II, fiul și coregentul ei, și cancelarul Kaunitz au primit cu entuziasm propunerea. Însă conștiința Mariei Tereza se împotrivește : „Orice împărțire e nedreaptă și vătămătoare pentru noi"... E o crimă morală, o invazie de pradă contra unui popor dezarmat și nevinovat. Ea refuză propunerea. „Prefer să fiu considerată ca slabă decît ca necinstită", spune ea cu înțelepciune. Însă ea nu mai domnește singură. Iosif II visează numai reforme, războaie și mărirea imperiului, pe cînd Maria Tereza se gîndește cum să păstreze un stat atît de artificial și nestatornic ca Austria. Propriu-i fiu și slujitorul ei Kaunitz, pe care l-a înălțat atît de sus, se dau de partea lui Frederic cel Mare. Obosită, dezamăgită în toate speranțele ei de mamă și de stăpînă, ar vrea să abdice. Sentimentul răspunderii o reține. Are siguranța profetică a tulburărilor ce le va provoca spiritul nepotolit al fiului ei. Ea luptă pînă în ultima oră. Vrea să-și salveze onoarea.

Însă Frederic cel Mare glumește la Berlin : „Împărăteasa Ecaterina și eu, suntem doi vechi briganzi. Ce ne pasă de această bigotă și de duhovnicul ei"... Războiul e inevitabil, dacă Austria nu se asociază. Cu sufletul îndurerat, cu conștiința rănită, Maria Tereza e nevoită să-și dea consimțămîntul. Se simte însă vinovată și tremură cînd se gîndește la ziua cînd tratatul secret și

urmările acestuia vor fi cunoscute. Ce va spune Franța ? Va fi ea indiferentă la această ciopîrțire a Poloniei, sau va combate pretenția pe care n-ar găsi-o justificată. Cu propria ei mînă, Maria Tereza a șters cuvîntul „justificat" din decretul de ocupație. Totul atîrnă de buna sau reaua dispoziție a lui Ludovic XV.

Iată că în toiul acestui arzător conflict de conștiință, sosește scrisoarea alarmantă a lui Mercy ! Regele e supărat pe Maria Antoaneta : i-a spus-o ambasadorului în față. Pentru că Dauphina nu vrea să vorbească cu doamna Dubary, împărțirea Poloniei poate fi pentru Franța pretextul unei afaceri de stat, poate chiar al unui război ! Maria Tereza se înspăimîntă. Nu ! fiica ei nu trebuie să fie mai catolică decît Papa, mai morală decît mama ei care a fost nevoită să-și jertfească conștiința unei rațiuni de stat. Repede, trimite o scrisoare aspră, ca să frîngă odată pentru totdeauna îndărătnicia fetei. Nu suflă o vorbă despre Polonia sau despre „rațiunea de stat", dar bagatelizează toată afacerea de la curte... Îi este atît de greu să spună un cuvînt contesei Dubarry, un cuvînt de bună ziua sau despre o rochie ? E atît de robită unor influențe oculte, încît nu poate să-și facă datoria față de rege ? Nu are nici un motiv serios. Nu i se impune nici o înjosire. Dar datorează ascultare bunicului ei, stăpînului și binefăcătorului ei...

Argumentele nu prea erau onorabile. Însă împotriva autorității materne, Maria Antoaneta nu s-a răzvrătit niciodată. Disciplina casei de Habsburg s-a dovedit eficace. Dauphina mai face nazuri în privința formei : „Nu spun că nu vreau deloc să vorbesc cu dînsa. Însă nu mă pot sili să vorbesc într-o anumită zi, la o anumită oră, pentru ca dînsa să nu poată da de veste și să triumfe dinainte". În realitate, capitularea Antoanetei era dinainte pecetluită.

În ziua de Anul nou 1772 s-a pus în cele din urmă capăt acestui tragicomic război feminin. Scena a fost iarăși pregătită, ca la teatru. Martorii și spectatorii au fost poftiți din nou la curte... S-a început marea perindare a urărilor. În ordinea rangului, defilează doamnele înaintea Dauphinei. Printre ele, ducesa de Aiguillon cu doamna Dubarry. Dauphina adresează ducesei cîteva cuvinte, apoi întoarce capul aproape în direcția doamnei

Dubarry şi spune, nu chiar în faţa ei, dar în aşa fel încît cu puţină bunăvoinţă pot fi socotite ca adresate ei, aceste cuvinte pe care toţi le ascultă cu respiraţia oprită : „E multă lume astă-seară la Versailles"... Şapte cuvinte numărate a rostit Maria Antoaneta, eveniment mai important la curte, decît cîştigarea unei provincii sau a unor reforme de mult necesare. Maria Antoaneta a capitulat, doamna Dubarry a triumfat. Totul e iarăşi bine. Cerul de la Versailles s-a luminat. Regele îmbrăţişează pe Dauphină ca pe un copil regăsit, Mercy îi mulţumeşte din inimă, Dubarry se învîrteşte prin săli ca un păun, mătuşile spumegă la rîndul lor şi toată curtea din pod pînă în pivniţă, freamătă şi trăncăneşte, pentru că prinţesa a spus favoritei regelui : „E multă lume astă-seară la Versailles"...

Aceste banale cuvinte au însă un înţeles mai adînc. Ele au pecetluit o mare crimă politică, prin ele s-a cumpărat consimţămîntul tacit al Franţei la împărţirea Poloniei. Nu numai Maria Antoaneta, ci o ţară întreagă a fost înjosită cu aceste şapte cuvinte.

Ce-i drept, mîndria tînără şi nestăpînită a Antoanetei a primit o lovitură ucigătoare. A plecat pentru întîia oară grumajii — pe care nu-i va mai pleca a doua oară decît sub ghilotină. Cu acest prilej s-a putut vedea deodată că această uşuratecă şi slabă făptură, „buna şi duioasa Antoaneta", are un mîndru şi nezdruncinat suflet, atunci cînd e vorba de onoarea ei. Cu amărăciune spuse ea lui Mercy : „Ţi-am făgăduit o singură dată, dar sunt hotărîtă să nu merg mai departe. Femeia aceea nu va mai auzi nici un cuvînt de la mine". Chiar şi mamei sale îi scrie lămurit că nu va mai sacrifica onoarea ei în nici o împrejurare. Mama replică, indignată de această primă pornire de emancipare, că nu i se va da vreun sfat potrivnic demnităţii sale. Tremură însă pentru dînsa, cînd se răzvrăteşte pentru acele cîteva cuvinte. „Trebuie să-i vorbeşti ca oricărei doamne de la curtea regelui ; păcătuieşti faţă de rege şi faţă de mine"... Avertismente şi rugăminţi zadarnice. Mercy şi alţii se străduiesc s-o convingă că, fiind amabilă cu Dubarry, îşi asigură favoarea regelui. Devenită conştientă de sine, Maria Antoaneta rezistă tuturor ademenirilor, tuturor ameninţărilor. Şapte cuvinte

a spus ca în silă acelei femei detestate, care n-a mai auzit însă niciodată un al optulea cuvînt de la dînsa.

Avînd aliaţi atît de puternici ca regele Ludovic XV şi împărăteasa Maria Tereza, „cocota de la curte" ar putea să continue lupta împotriva viitoarei regine. Există însă bătălii cînd învingătorul, recunoscînd puterea potrivnicului, se sperie de propria sa victorie şi se întreabă dacă nu e mai înţelept să încheie pacea. Doamna Dubarry nu prea se simte în largul ei după acest triumf. La început n-a avut nici o duşmănie împotriva Mariei Antoaneta. Rănită în mîndria ei, ea a cerut doar o mică satisfacţie. Acum e fericită — dar uneori e ruşinată şi înfricoşată de izbînda ei publică. Căci ştie că puterea stă nesigură pe picioarele artritice ale bărbatului de 62 ani. O apoplexie — şi „mica roşcovană" e a doua zi regină. O scrisoare de „călătorie la Bastilia" poate fi repede semnată...

De-aceea, victorioasa Dubarry încearcă pe toate căile s-o împace pe Maria Antoaneta. Îşi înfrînge mîndria, apare la toate seratele şi nu se mai arată indispusă că nu i se adresează cuvîntul ; dimpotrivă, se foloseşte de orice ocazie ca Dauphina să afle cît îi este de dragă. În sute de feluri încearcă s-o momească. În cele din urmă, i se pare că a găsit mijlocul decisiv. Dacă nu ajută amabilităţile, atunci ea încearcă să-i cumpere favoarea. Se ştie la curte că Maria Antoaneta e foarte ahtiată după podoabe scumpe. Doamna Dubarry — ca şi cardinalul Rohan zece ani mai tîrziu — se gîndeşte că ar cîştiga-o prin daruri. Un mare giuvaergiu are nişte splendizi cercei cu briliante preţuiţi la şapte sute de mii de livre. Se pare că Dauphina a admirat aceste podoabe şi că Dubarry a aflat de dorinţa ei. Printr-o doamnă de la curte, îi trimite vorba că, dacă vrea să aibă cerceii, ea e bucuroasă să vorbească cu regele să-i dăruiască. Maria Antoaneta nu răspunde la această propunere neruşinată : priveşte rece, dispreţuitor, la potrivnica ei. Pentru toate coroanele din lume ea nu va mai adresa un cuvînt acestei doamne Dubarry. O nouă mîndrie şi siguranţă s-au ivit în ea ; are 17 ani şi nu-i trebuiesc favoruri : de pe acum, simte pe frunte diadema reginei.

CUCERIREA PARISULUI

Seara, de pe colina de la Versailles, se vede bine aureola Parisului arcuită în cer. Cu o cabrioletă, distanța e parcursă în două ore ; unui pieton îi trebuiesc vreo șase ore. E firesc ca, abia după cîteva zile de la nuntă, Antoaneta să dorească să viziteze capitala viitorului ei regat. Sensul, exact al ceremonialului sau mai degrabă non-sensul e însă acela de a stînjeni, de a deforma formele naturale ale vieții. Eticheta cere permisiunea specială a regelui, pentru ca moștenitorii tronului să intre în mod solemn, pentru întîia oară, în capitala Franței. Rudele de-aproape, bigotele și veninoasele mătuși, doamna Dubarry, cei doi frați invidioși, au țesute multe ițe și au inventat multe pretexte ca să-i închidă calea spre Paris, spre triumful ce-o aștepta pe Maria-Antoaneta. Timp de trei ani, ea a fost ținută între gratiile aurite de la Versailles. În cele din urmă își pierdu răbdarea. Dacă perucile pudrate ale Etichetei îi contrazic dorința, se va duce la rege. Acesta, slab față de toate femeile frumoase, nu găsește nefirească dorința ei ; spre ciuda întregii camarile, el îi dă încuviințarea, putînd să-și aleagă singură ziua „veselei intrări". A ales ziua de 8 iunie 1773.

Însă Antoaneta a vrut să joace o farsă odioasei clici de la palat. Ca și logodnicii, care nu așteaptă binecuvîntarea preotului ca să se bucure, fără știrea familiei, de toate plăcerile dragostei — Antoaneta a convins pe soțul și pe cumnatul ei să facă o vizită tainică la Paris, cu cîteva săptămîni înainte de intrarea oficială. Într-o seară, tîrziu, mascați și costumați, au șters-o la Mecca franceză, petrecînd la balul Operei. Cînd au apărut la liturghia de a doua zi dimineața, nimeni n-a bănuit nepermisa escapadă. Astfel, Dauphina s-a răzbunat pentru întîia oară pe Etichetă.

Cu atît mai adîncă a fost bucuria ei, în ziua solemnei intrări. Era o zi de vară, strălucitoare, fără nici un nor. Toată calea de la Versailles la Paris era tixită de oameni, împodobită cu steaguri și ghirlande. Uralele, ovațiile, fluturările de batiste și pălării nu încetau pe tot parcursul. La poarta orașului, mareșalul de Brissac, guvernatorul Parisului, întîmpină trăsura princiară, oferind respec-

tuos pe o tavă de argint cheia cetății. Apoi femeile de la hale, în rochii de sărbătoare (altfel aveau s-o întîmpine mai tîrziu !), au întins Mariei Antoaneta fructe și flori. Tunurile de la Invalizi, de la primărie și Bastilia, bubuiau. Cortegiul străbătu încet orașul, cheiul de la Tuileries pînă la Notre-Dame. La dom, la catedrală, la universitate perechea princiară fu primită cu alocuțiuni. Ea trecu sub arcuri de triumf, între păduri de steaguri.. .Însă cea mai cordială primire i-a făcut-o poporul. Zeci și sute de mii de oameni au potopit străzile orașului, ca să vadă tînăra pereche. Încîntata și încîntătoarea Dauphină a stîrnit un entuziasm fără nume. Cînd, de pe balconul de la Tuileries, ea zări mulțimea ce fremăta în urale și saluturi, exclamă speriată : „Doamne, ce mulți oameni !" Dar mareșalul de Brissac îi spuse cu franțuzească galanterie : „Doamnă, să nu displacă înălțimii sale Dauphinului, dar vedeți aci două sute de mii de oameni, îndrăgostiți de dumneavoastră".

Impresia acestei prime întîlniri a Mariei Antoaneta cu poporul a fost imensă. Leneșă la gîndire, dar înțelegînd repede cu simțurile și numai în raport cu întîmplări personale, ea și-a dat seama, cind a avut sub ochii ei acea uriașă mulțime înflăcărată, cît de mare și de strălucită e situația ei hărăzită de soartă. Pînă atunci i se spunea la Versailles „Doamna Dauphină", un titlu înalt, dar unul dintre miile de titluri ale ierarhiei nobiliare : era un cuvînt gol, o noțiune rece. În fața mulțimii ea simți înțelesul cald, mîndria exaltată a expresiei : „Moștenitoare a tronului francez". Într-o scrisoare către mama ei, descrise acea sărbătorire pe care nu va uita-o niciodată : „Am primit toate onorurile ce se puteau imagina, dar acestea nu erau nimic față de ceea ce m-a impresionat cel mai adînc, afecțiunea și entuziasmul sărmanului popor care, cu toate birurile de care e împovărat, e pătruns de bucuria de a ne vedea... Ce fericiți suntem în situația noastră, că-i putem cîștiga atît de ușor prietenia"...

Aceste cuvinte sunt cu-adevărat ale Mariei Antoaneta. Impresiile puternice sunt accesibile naturii sale lesne impresionabile ; această iubire a poporului, atît de entuziastă, dar cîștigată pe nimic, trezește în ea un simțămînt de recunoștință. Însă pe cît de repede înțelege, pe atît de repede uită Antoaneta ! După alte cîteva vizite, ea a ajuns să considere uralele și omagiile ca de la sine înțelese,

datorite rangului ei — şi se bucura de ele ca de toate celelalte daruri ale vieţii. E minunat să se lase iubită de această necunoscută şi caldă mulţime. E dreptul ei să fie iubită de un popor de 20 milioane. Ea nu bănuieşte că dreptul implică şi datorii, că şi cea mai curată iubire oboseşte în cele din urmă, dacă nu e răsplătită...

Maria Antoaneta a cucerit Parisul. Dar şi Parisul a cucerit-o pe Maria Antoaneta. Deseori, chiar prea deseori, ea pleca spre ademenitorul oraş al plăcerilor; ziua, însoţită de doamnele ei de la curte; noaptea, cu o mică suită, vizita teatrele, balurile. Din ce în ce mai mult ea resimţea monotonia zilnică de la Versailles, plictiseala rece a acelor săli de marmură şi de oglinzi, cu intrigile, reverenţele şi serbările lor ţepene. Şi cît de ursuze şi ridicole sunt mătuşile ei, cu care trebuia să asculte dimineaţa liturghia şi seara să împletească ciorapi! Fantomatică şi falsă ţinută, fără libertate şi voioşie. Atitudini măsurate — şi acelaşi veşnic menuet cu aceleaşi figuri în acelaşi cerc. Şi ce comică oroare, la cea mai mică abatere de la normele sacrosante ale ceremonialului!

La Paris, se simte însă în largul ei, ca o plantă scoasă din seră. În freamătul capitalei, se poate cufunda şi învîrti, se poate juca cu hazardul şi neprevăzutul, se poate bucura de viaţă, pe cînd la Versailles trăia numai pentru oglindă. De două, trei ori pe săptămînă, trăsura ei o ducea seara la Paris, cu alte doamne împodobite, şi revenea în zori. La început, Maria Antoaneta a vizitat din curiozitate şi muzeele, catedralele, marile magazine ale Parisului. O dată a fost la o expoziţie şi la o serbare populară. Pe urmă, ea se ducea numai în localuri de petrecere; era regulat la Operă, la Comedia franceză şi cea italiană, la baluri, redute şi săli de joc. „Parisul, oraş al plăcerilor!" — pe care îl vizitează azi americanele bogate... O atrăgeau mai ales balurile mascate. Avea atunci mai multă libertate. Putea să-şi permită o glumă, putea să converseze cîteva minute cu cavaleri străini (neputinciosul ei soţ dormea acasă). Cu figura acoperită de mască, putea să danseze pînă la istovire, să rîdă fără grijă, să vorbească în toată sinceritatea cu un tînăr şi încîntător conte suedez, Axel Fersen, pînă ce doamnele de la curte o chemau iar în lojă...

Însă niciodată n-a intrat în casa unui cetăţean, n-a luat parte la vreo şedinţă a Parlamentului sau a Academiei ; niciodată n-a vizitat un spital, un tîrg şi n-a căutat să afle ceva despre viaţa de toate zilele a poporului. Escapadele pariziene ale Mariei Antoaneta erau restrînse la cercul plăcerilor mondene. Credea că a făcut destul pentru „bunul popor" dacă răspundea surîzînd la salutările lui entuziaste. Trecea mereu printre şiruri care o aclamau ; nobili şi burghezi bogaţi jubilau cînd ea apărea la teatru, la balustrada rampei. Se simţea bine în vesela ei trîndăvie, la toate petrecerile zgomotoase care durau pînă la ora şase dimineaţa, cînd poporul se reîntorcea la lucru. În elanul tinereţii sale nesăbuite, ea credea că toată lumea e fericită, pentru că ea însăşi era fără griji şi fericită. Nu bănuia deloc că, peste douăzeci de ani, ea va fi nevoită să plece altfel decît în luxosul ei rădvan, spre Parisul cel adevărat, spre poporul lui real care nu ştie numai să aclame !

Admiraţia altora sporeşte conştiinţa de sine. O femeie tînără, a cărei frumuseţe e slăvită mereu, devine mai frumoasă prin conştiinţa frumuseţii sale. Şi în fetişcana care se simţea înstrăinată la Versailles, a crescut, după petrecerile pariziene, o încîntată mîndrie de sine, o siguranţă, o lipsă de sfială faţă de toate rudele şi protectorii glaciali de la curte... Acum Maria Antoaneta se scutură de ţinuta ce i s-a impus şi calcă drept, cu voinţa ei de dominare. Personalitatea ei feminină începe să răzbată ; totul se schimbă în ea şi în juru-i. Pînă şi scrisul ei stîngaci, cu mari litere copilăreşti, capătă acea zvelteţă şi nervozitate femeiască, fără să piardă însă şi celelalte caracteristici ale firii sale : nerăbdarea, neatenţia, nestatornicia, incoerenţa... Din expresia ei reiese o anumită independenţă. În tinereţea ei caldă, zvîcneşte o viaţa personală : vrea să iubească. Politica de stat i-a dat un soţ care nu e însă bărbat şi, pentru că inima ei n-a descoperit încă pe altcineva pe care să-l iubească, ea se iubeşte pe sine însăşi. Dulcea otravă a linguşirii curge prin venele ei. Cu cît e mai admirată, vrea să se admire mai mult şi, deşi prin lege e stăpînă, ea vrea să supună cu graţiile ei de femeie curtea, oraşul şi ţara.

Cînd o fiinţă devine conştientă de sine, ea simte nevoia de a-şi dovedi puterea. Tînăra femeie a găsit

pentru aceasta un bun prilej. Maestrul Gluck a terminat opera lui *Iphigenia* şi ar vrea s-o vadă executată la Paris. Maria Tereza, care îl proteja pe Gluck, aştepta ca Dauphina să-i deschidă acestuia drumul. Pentru Viena muzicală această reprezentaţie era un punct de onoare. E adevărat că Maria Antoaneta nu s-a remarcat prin daruri artistice: nici în muzică, pictură sau literatură. Avea un oarecare gust natural, fără simţ critic; urma, din curiozitate, noutăţile modei şi entuziasmul ei dura cît un foc de paie. Ea, care n-a cetit o carte pînă la sfîrşit şi nu s-a ostenit cu vreo conversaţie mai serioasă, considera arta ca o simplă podoabă a vieţii, ca o plăcere printre celelalte plăceri. Sentimentul înalt al artei îi era necunoscut şi era, fireşte, incapabilă să sesizeze noutatea şi măreţia *Iphigeniei*. Gluck i-a predat la Viena lecţii de clavir; n-a profitat prea mult. Era o diletantă la clavecin, ca şi pe scenă, în cerc intim.

Însă Maria Antoaneta are prilej să-şi arate puterea: vrea să impună la Operă (unde fierb atîtea intrigi şi unde mai e atîta împotrivire contra „barbarilor") *Iphigenia* acestui autor jovial, masiv, cu aparenţă feroce. Treaba aceasta o amuză totodată. Înfrînge rezistenţa muzicanţilor de la curte, care consideră lucrarea ca „neexecutabilă". Repetiţiile încep. Marele artist e mereu nemulţumit şi mînios. Cere probe peste probe. Înspăimîntă pe cîntăreţe, care se plîng amanţilor lor princiari. Gluck tună şi fulgeră la Operă, ca un tiran; de zeci de ori reîncepe probele nereuşite şi e gata să se întoarcă la Viena. Îl reţine însă teama de a nu supăra pe protectoarea lui. Premiera e fixată pentru 13 Aprilie 1774. Locurile sînt reţinute. Curtea îşi pregăteşte echipajele. Unul din cîntăreţi se îmbolnăveşte. Repede, trebuie înlocuit cu altul. Nu! Gluck amînă premiera! Zădarnice sunt toate stăruinţele. Acest străin cutează să indispună mărimile de la curte, care au dat doar dispoziţii pentru seara de 13. Pe Maria Antoaneta o distrează încăpăţînarea şi furiile „bunului Gluck". E făţiş de partea lui. Premiera e amînată pentru 19 ale lunii. Are grijă să ceară poliţiei să ia măsuri ca nobilii contrariaţi să nu-şi exprime prin fluierături nemulţumirea contra bădăranului muzicant!

De fapt, premiera *Iphigeniei* a fost mai mult un triumf al Mariei Antoaneta decît al lui Gluck. Critica a fost niţeluş cam rece: opera cuprinde „cîteva părţi

foarte bune pe lingă altele mediocre". Auditoriul nepregătit nu poate surprinde de la început grandoarea unei opere. Dauphina a tîrît la premieră toată curtea. Şi soţul ei, care prefera vînătoarea muzicii sferelor, insensibil la farmecele celor nouă muze, a trebuit s-o întovărăşească. Maria Antoaneta aplauda ostentativ după fiecare arie evident, rudele şi curtenii trebuiau s-o imite. Cu toate intrigile, seara aceasta a fost un eveniment în istoria muzicală. Gluck a cucerit Parisul, dar Maria Antoaneta şi-a impus pentru întiia oară, în mod public, voinţa ei. E prima victorie a personalităţii sale, în faţa curţii şi oraşului, întiia manifestare a acestei tinere femei în faţa Franţei.

REGELE A MURIT, TRĂIASCĂ REGELE !

La 27 Aprilie 1774, Ludovic XV se întoarce de la vînătoare istovit, cu mari dureri de cap. Medicii o cheamă pe doamna Dubarry la Trianon, castelul de dragoste al regelui. În dimineaţa următoare, pentru că febra creştea, ei ordonă transportarea bolnavului la Versailles. Chiar neînduplecata moarte trebuie să se supună neînduplecatei Etichete : „Sire, la Versailles se cuvine să fii bolnav"... Acolo, şase medici, cinci chirurgi şi trei farmacişti îi iau pulsul de şase ori pe ceas. Diagnosticul e stabilit întîmplător, cînd un servitor ridică luminarea : cineva descoperă pe obraz faimoasele pete roşii şi, într-o clipă, întreaga curte află cu groază numele bolii : vărsatul ! Teama de molipsire (cîţiva s-au îmbolnăvit în zilele următoare) şi teama de situaţia lor în caz de deces, îi cuprinde pe curteni. Fiicele regelui dau dovadă de curajul femeilor pioase : veghează ziua. Noaptea, se sacrifică doamna Dubarry. Însă moştenitorilor tronului li se interzice să intre în camera bolnavului : de cîteva zile, viaţa lor a devenit prea preţioasă. Curtea e împărţită acum în

două : la căpătîiul lui Ludovic XV veghează și tremură vechea generație : mătușile, Dubarry, puternicii de ieri. În alte camere se adună generația de mîine : viitorul rege Ludovic XVI, viitoarea regină Maria Antoaneta, contele de Provence care speră să fie moștenitor al tronului cîtă vreme fratele său va fi incapabil să aibă copii... Între aceste două grupuri, stă Destinul. În marea anticameră, mulțimea de curteni așteaptă suspinînd, cu teamă, neștiind încotro să-și îndrepte urările și dorințele : spre camera unde apune vechiul soare al puterii sau spre celelalte camere, unde răsare noul soare al puterii...

În acest timp, boala brăzda trupul uzat, sleit, al regelui. Acoperit de bube, oribil la înfățișare, trupul începu să se descompună, pe cînd conștiința nu fu nici un moment întreruptă. Fiicelor și doamnei Dubarry le trebuia într-adevăr curaj ca să suporte putoarea cumplită ce umplea camera, deși fereastra era deschisă. Curînd, medicii socotiră trupul pierdut — dar altă luptă a început : în jurul sufletului păcătos. Stupoare ! — preoții refuzau să se apropie de patul bolnavului, pentru spovedanie și împărtășanie. Regele necredincios, care a trăit numai pentru plăcerile lui, trebuia să-și arate căința. Întîi de toate, trebuia îndepărtată țiitoarea care veghea lîngă un pat pe care l-a împărțit îndelung, atît de puțin creștinește. Greu s-a decis regele, tocmai în ultimile ore cumplite ale singurătății, să înlăture singura făptură de care mai era legat. Frica de focul iadului îl teroriza. Cu glas stins și-a luat adio de la doamna Dubarry, care avea să aștepte la Rueil, un mic castel din apropiere : se va întoarce, dacă regele se va vindeca.

Abia atunci intră în dormitorul regal omul care, timp de 38 ani, a fost cel mai puțin ocupat din toată curtea : duhovnicul Maiestății sale ! Ușa se închise în urma lui ; curtenii regretau că nu pot auzi din anticameră lista păcatelor din Parcul cu Cerbi al regelui. Cu ceasul în mînă, acești veseli amatori de scandal așteptau să afle măcar cît timp îi trebuia regelui ca să-și recunoască toate păcatele și desfrînările. Duhovnicul reapăru abia după 16 minute ! Nu era, însă de-ajuns această tainică recunoaștere. Biserica nu va acorda încă suprema iertare lui Ludovic XV, monarhului care nu și-a ușurat inima timp de 38 ani, trăind în rușine și plăceri trupești sub ochii

copiilor săi. Ea îi cerea o pocăință mai adîncă, în fața tuturora, tocmai pentru că a fost printre cei mai mari din lume și a ignorat legea spirituală. El trebuia să se aplece înaintea Atotputernicului. Păcătosul rege trebuia să se mărturisească, să se căiască pentru netrebnica lui purtare în viață. Abia atunci i se va da sfînta împărtășanie.

În dimineața următoare, grandioasa scenă a pocăirii autocratului se desfășură în fața întregii curți. Înaltul cler se îndreptă, cu sfînta hostie, de la capelă spre camera muribundului, între cele două șiruri ale gărzii în mare ținută, în vibrarea înăbușită a tobelor. Ținînd fiecare cîte o lumînare aprinsă în mînă, Dauphinul, frații săi, prinți și prințese, mergeau în urma arhiepiscopului și suitei sale... În pragul ușii, se opresc și îngenunchează. Apoi pătrund toți, afară de moștenitorul tronului, în camera regală. În tăcerea mormîntală, se aude domoala cuvîntare a cardinalului ; prin ușa deschisă, se vede cum împarte sfînta hostie. O clipă de înfiorare, de surpriză plină de respect ; cardinalul apare apoi în pragul anticamerei și, cu glas ridicat, spune întregii curți adunate : „Domnii mei, regele mă însărcinează să vă spun că el cere iertare lui Dumnezeu pentru ofensele ce i le-a adus și pentru răul exemplu pe care l-a dat poporului său. Dacă Dumnezeu îi dăruiește iarăși sănătate, el făgăduiește să se căiască, să sprijine credința și să ușureze soarta poporului său"... Un geamăt slab e auzit de acei care se află în apropiere de patul muribundului : „Aș fi vrut să am eu puterea de a spune aceasta", murmură dînsul.

Ceea ce a urmat era groaznic. Nu un om murea, ci un cadavru înnegrit se măcina în el însuși. Însă trupul lui Ludovic XV se mai împotrivea nimicirii, ca și cum s-ar fi adunat în el puterea tuturor strămoșilor săi Bourboni. Mirosul cumplit sleia puterile slujitorilor și ale fiicelor care mai vegheau. Întreaga curte fremăta tot mai nerăbdătoare : să se sfîrșească mai repede această tragedie... Jos, așteaptă trăsurile, gata echipate, să ducă pe noul rege și suita lui la Choisy, îndată ce bătrînul rege își va fi dat ultima suflare. Teama de molipsire îi cutremură pe toți. La fereastra muribundului arde o mică lumînare : va fi stinsă în clipa supremă. Toți așteaptă semnul acesta. Uriașul trup al Bourbonului mai rezistă o zi. Și cînd, la 10 mai, ora trei jumătate după-amiază, lumînarea e stinsă, vestea e transmisă fulgerător...

Vestea creștea în valuri de murmure, tot mai tari, mai apropiate de camera unde așteaptă Maria Antoaneta cu soțul ei. Ușa se deschide, ca smulsă de furtună : Doamna de Noailles intră, îngenunchează și salută cea dintîi pe regină. În urma ei pătrund alții, toată curtea vrea să intre : fiecare vrea să aducă printre cei dintîi urarea lui, să atragă asupra lui atenția noilor monarhi. Tobele răsună, ofițerii își trag săbiile din teacă și din sute de guri izbucnește strigătul : „Regele a murit, trăiască regele !"... Și, în timp ce cadavrul negru-vînăt, de nerecunoscut, al lui Ludovic XV e ascuns repede în coșciugul de mult pregătit — trăsura noului rege și a noii regine trece sub poarta aurită din Versailles, în aclamațiile poporului, ca și cum cu vechiul rege s-a sfîrșit și vechea suferință și o nouă lume ar începe cu noii stăpînitori.

Se spune că, atunci cînd li s-a adus vestea morții, Maria Antoaneta și soțul ei ar fi căzut în genunchi și, plîngînd în suspine, ar fi strigat : „Doamne, ocrotește-ne, suntem tineri, prea tineri ca să domnim". Această anecdotă e bună pentru o carte de copii. E păcat că anecdotele despre Maria Antoaneta au micul dezavantaj că nu se potrivesc deloc cu psiohologia ei. E deplasată această cucernicie la Ludovic om cu sînge rece, care aștepta, ca și toată curtea, oră cu oră, deznodămîntul fatal. Maria Antoaneta a primit cu inimă ușoară acest dar al soartei. Nu că ar fi fost dornică de stăpînire, nerăbdătoare să apuce frînele. N-a visat niciodată să ajungă o Elisabeta, o Ecaterina, o Maria Tereza. Energia ei sufletească era prea restrînsă, spiritul ei era prea îngust pentru aceasta. Dorințele nu-i depășeau propria ei persoană, precum se întîmplă la orice caracter mijlociu. Această tînără femeie nu avea idei politice pe care să le impună lumii, nici măcar înclinarea de a subjuga pe alții. Avea numai instinctul uneori încăpățînat, alteori copilăresc al independenții. Nu vroia să domnească ; vroia să nu mai fie influențată și stăpînită de alții. A fi stăpînă, însemna pentru dînsa să fie ea însăși liberă... Într-adevăr, acum n-o mai poate supraveghea și înfrunta nimeni, nici severa mamă îndepărtată, nici umilitul ei soț. E deasupra tuturora și va asculta numai de capriciul și bunul ei plac. S-a sfîrșit cu intrigile mătușilor, cu rugăminți la rege, cu permisiunile de a merge la bal — s-a sfîrșit și cu dușmana

ei, Dubarry : mîine, creatura aceasta va fi izgonită pentru totdeauna, cu toate briliantele şi clica ei. Mîndră, fără să se ruşineze de mîndria ei, Maria Antoaneta îşi însuşi coroana pe care — precum scria mamei sale — bunătatea Providenţei i-a hărăzit-o : cel mai tînăr dintre copiii ei a fost ales pentru cel mai frumos regat al Europei. Tocmai pentru că Maria Antoaneta nu simţea măreţia şi răspunderea situaţiei sale, ea s-a urcat veselă şi fără grijă pe tron.

Şi abia s-a urcat pe tron că, din adînc, o întîmpinară aclamaţiile. Tinerii stăpîni n-au făcut încă nimic, n-au făgăduit nimic — dar poporul, încrezător în minuni, credea că a sosit vremea de aur, din momentul cînd a fost izgonită fastuoasa metresă şi a fost îngropat indiferentul şi desfrînatul Ludovic XV. Portretele noilor monarhi erau în toate vitrinele : fiecare mişcare a tinerei perechi era salutată cu entuziasm de popor şi chiar curtea, înţepenită de teamă, s-a grăbit să se bucure : încep iarăşi baluri şi parade. Domneşte tinereţea şi libertatea. Şi clopotele trase la înmormîntarea vechiului rege răsunau fraged şi voios, ca la o sărbătoare.

Un singur om în toată Europa era însă pătruns de spaimă şi griji : Maria Tereza. Bătrîna împărătească cunoştea de 30 ani povara coroanei şi, ca mamă, nu ignora slăbiciunile şi defectele fiicei sale. Din toată inima ar fi vrut ca urcarea pe tron să se întîmple mai tîrziu, cînd vlăstarul ei s-ar fi putut iniţia cît de cît în tainele misiunei sale. Inima ei era grea de presimţiri. Cînd a primit vestea, a scris credinciosului ei ambasador că simte că soarta fiicei sale va fi sau măreaţă în toate sau foarte nefericită. N-a dat niciodată dovadă de preocupare serioasă... Iar fiicei sale i-a scris : „Nu-ţi fac nici un compliment cu ocazia noii tale situaţii, care a fost scump cumpărată şi care te va costa mai scump dacă nu te vei putea decide să duci o viaţă liniştită şi nevinovată..." Şi-a cîştigat dragostea naţiunii, dar „trebuie să ştie s-o păstreze şi s-o folosească spre binele regelui şi al statului. Sunteţi amîndoi încă prea tineri şi sarcina e mare ; de-aceea sunt îngrijorată, cu-adevărat plină de grijă... Ceea ce vă pot sfătui acum, e să nu vă pripiţi : priviţi totul cu proprii voştri ochi, nu schimbaţi nimic, lăsaţi să se desfăşoare totul, altfel haosul şi in-

trigile nu se vor mai sfîrși..." Cu privirea ei de Casandră. Maria Tereza vedea, mai bine decît cei de aproape, situația nesigură a Franței. Implora pe tînăra regină să păstreze amiciția cu Austria ; va fi liniște în Europa, dacă cele două țări vor lucra împreună în toate împrejurările... Și iar revenea asupra ușurinței și setei de plăceri a fiicei sale : „De acestea îmi este teamă mai mult decît orice. Este neapărat necesar să te ocupi cu lucruri serioase și să nu te lași ademenită de risipă..."

Impresionată de grija mamei, ea își recunoaște slăbiciunile și făgăduiește să se îndrepte. Împărăteasa, cu prevederea ei profetică, nu se poate liniști. Nu crede în fericirea acelei coroane, în fericirea fiicei sale. În timp ce Maria Antoaneta e slăvită de toată lumea, Maria Tereza scrie ambasadorului : „Cred că zilele ei cele mai frumoase au trecut".

PORTRETELE UNEI PERECHI REGALE

Gravorii, pictorii, sculptorii, portretiștii de tot felul au avut mult de lucru în primele săptămîni de la urcarea pe tron a tinerei perechi. Chipurile lor încununate au înlocuit repede portretul lui Ludovic XV.

Unui dibaci făuritor de medalii, nu-i trebuia multă osteneală ca să imprime ceva cezarian figurii de om cumsecade a lui Ludovic XVI. Cu excepția cefei scurte și tari, capul noului rege nu era vulgar : frunte oblică, proporționată ; nas semeț arcuit, buze pline, senzuale ; bărbie bine formată, rotundă. Un profil oricum impunător, simpatic. Privirea însă, trebuia înfrumusețată : căci de la trei pași, acest miop nu recunoștea pe nimeni fără lornietă. Artistul trebuia să împrumute puțină autoritate acelor ochi bovini, spălăciți, cu pleoapele grele. Mare caznă aveau pictorii de la curte să-l reprezinte drept, impozant în costumul de

gală, pe acest om greoi care, deşi normal dezvoltat, era buhăit şi stingaci pînă la ridicol. Călca apăsat pe lucitorul parchet de la Versailles, hiţinînd din umeri, „ca un ţăran în urma plugului" ; nu ştia să danseze şi, cînd păşea mai repede, se împiedica de propria lui sabie. Conştient de dizgraţiile sale fizice, el se încurca şi mai mult : perplexitatea lui accentua înfăţişarea neroadă : regele Franţei făcea impresia unui jalnic bădăran.

Ludovic XVI nu era deloc prost sau mărginit. Timiditatea lui (rezultată probabil şi din neputinţa lui sexuală) îl reţinea amarnic. O conversaţie însemna o încordare sufletească pentru acest stăpînitor maladiv de sfios. Pentru că ştia cît de încet şi greoi cugetă el, avea o nespusă teamă de oamenii deştepţi, ironici, cu vorba iute. În comparaţie cu aceştia, el se ruşina de propria lui stîngăcie. Dacă i se dădea însă răgaz să-şi adune gîndurile, dacă nu i se cerea imediat răspunsul sau hotărîrea, el dădea dovadă de judecată sănătoasă, dreaptă, cinstită — deşi nu era niciodată extraordinară. Cînd biruia sfiala lui nervoasă, se purta normal. Prefera să citească şi să scrie : cărţile nu-l încolţeau ca oamenii. Citea chiar mult, poseda bune cunoştinţi istorice şi geografice, studia engleza şi latina, avînd o memorie deosebită. Ţinea în ordine strictă actele şi condicile casei. În fiecare seară, însemna prozaic în jurnalul său, cu scrisul său rotund, curat, aproape caligrafic, evenimentele vieţii sale („împuşcat şase cerbi", „mi s-a făcut o clismă") — ignorînd sau nebănuind ceea ce avea însemnătate în istoria lumii. Era modelul unui intelect mijlociu, lipsit de independenţă, destinat de natură să fie vameş sau contopist de încredere, pentru treabă maşinală : să stea oriunde, în umbra evenimentelor — dar să nu domnească. 4

Avea plumb în sînge. Nimic nu-i era uşor. Trebuia să înfrîngă mereu un fel de somnolenţă, pentru ca să facă, să gîndească ori să simtă ceva. Nervii săi nu se puteau întinde, nu vibrau de electricitate. Această amorţire a nervilor îl fereau pe Ludovic XVI de orice simţăminte puternice : iubire (sufletească ori fizică), bucurie, plăcere, frică, durere. Acestea nu răzbăteau prin pielea de elefant a calmului om. Nici cînd viaţa lui era intr-adevăr în pri-

mejdie, el nu se smulgea din letargie. Cînd revoluționarii au năvălit la Tuileries, pulsul său nu bătea mai repede; în noaptea ce-a precedat decapitarea lui, n-a pierdut nici pofta de mîncare, nici somnul — cei doi stîlpi ai tihnei sale. Ochii săi stupizi n-au lucit niciodată de spaimă sau mînie. Numai eforturi brutale (ca fierăria, vînătoarea), mai puneau în mișcare acest trup — străin de tot ce e fin, grațios, ignorînd arta, muzica, dansul. Nici chiar Eros nu l-a rănit cu săgețile lui. Timp de 20 de ani, Ludovic XVI n-a cunoscut altă femeie decît aceea pe care bunicul i-a dat-o ca soție: a rămas mereu mulțumit cu dînsa, precum era mulțumit cu toate în calmul său exasperant. Acest om robust era jalnic de slab cînd trebuia să-și pună în mișcare voința. Hotărîrea, acțiunea îl terorizau. Lăsa pe alții să facă ce vroiau; el nu dorea decît liniște. Promitea sau acorda ce i se cerea, chiar dacă cineva îi cerea apoi contrariul. Oricine se apropia de el, putea să-l domine. Era jucăria soției sale, a miniștrilor — „craiul bobului", vinovat nevinovat, bucuros dacă era lăsat în pace. Dacă Revoluția, în loc să fi ghilotinat gîtul gros al acestui om apatic, i-ar fi dat o căsuță de țăran cu o grădiniță, l-ar fi făcut mai fericit decît atunci cînd arhiepiscopul de Reims i-a pus pe cap coroana Franței — pe care a purtat-o fără plăcere, fără mîndrie, fără demnitate...

Regina, dimpotrivă, era slăvită sub toate formele. În chipul și ținuta ei se oglindea idealul epocii sale. Gingașă, zveltă, grațioasă, cochetă, ea a devenit zeița Rococo-ului, tipul desăvîrșit al modei și al gustului. Cînd o femeie vroia să treacă drept frumoasă și atrăgătoare, se silea să semene cu dînsa. Maria Antoaneta nu avea totuși o figură deosebit de expresivă. Un oval fin cizelat, cu cîteva mici semne picante, neregulate, ca buza de jos ceva mai ieșită sau fruntea prea netedă. Nu incinta printr-o expresie spirituală sau cu vreo caracteristică personală. Ceva rece și gol, ca emailul uniform, frapa la această figură de 19 ani, care a căpătat mai tîrziu plinătatea și decizíunea maiestuoasă a femeii. Ochii puțin albaștri erau însă umezi și vioi, repede scăldați în lacrimi și repede scînteind de glumă și joc. Vivacitatea și spontaneitatea caracterului ei

nu erau accentuate de nici o trăsătură voluntară ; era o fire mlădioasă ce se lăsa purtată de dispoziția momentului. Drăgălășenia ei încînta pe toți. Frumos cu adevărat era părul ei des, blond, cu unele luciri roșii, albul de porțelan al tenului ei, frăgezimea plină a formelor, liniile desăvîrșite ale brațelor ei netede și rotunde ca fildeșul, mîinile ei îngrijite. O frumusețe înflorită și înmiresmată, un farmec sublimat și volatil se desprindea din ființa ei.

Cele mai izbutite portrete ale ei nu redau totuși esențialul naturii sale. Portretele fixează trăsăturile și ținuta, imagina rigidă. Farmecul propriu al Mariei Antoaneta rezidă în acea înnăscută muzicalitate a corpului ei, în mișcările ei. Cînd mergea, înaltă și subțire, prin sala oglinzilor ; cînd se mlădia cochetă pe un scaun, într-o conversație ; cînd alerga pe scări, sărind înaripată ; cînd întindea mîna ei orbitor de albă ca să fie sărutată ori cînd cuprindea cu brațul talia unei prietene — se vădea atunci farmecul ei feminin, nestînjenit. „Cînd se ține dreaptă, e statuia frumuseții ; cînd se mișcă, e grația în persoană", scria Horace Walpole, un englez flegmatic. Călărea ca o amazoană ; la jocul cu mingea, la orice joc care cerea flexibilitate și vioiciune, întrecea pe cele mai frumoase femei de la curte. La dans, cînd nu urma exact ritmul muzicii, vina era a muzicanților ! Instinctiv, Mariei Antoaneta îi plăcea mișcarea : aceasta e legea femeii frumoase. Neliniștea era elementul ei adevărat. Să asculte, să citească, să cugete și, într-un anumit sens, chiar somnul — erau pentru ea dovezi imposibile de răbdare. Să înceapă ceva, să nu sfîrșească nimic, să fie mereu ocupată fără să se obosească însă prea mult. Să nu oprească timpul, ci să fugă mereu după el ! Nimic să nu dureze mult, totul să se schimbe neîncetat ! Cei 20 ani de domnie ai Mariei Antoaneta au fost o goală alergare în jurul propriului ei Eu, fără vreun scop lăuntric sau extern, omenesc sau politic.

Această lipsă de reținere, această risipire a unei mari dar fals prețuite puteri, o amărăște pe mama ei : ca știe că fiica ei, atît de însuflețit înzestrată de natură, ar putea face de o sută de ori mai mult, dacă ar voi. Căci avea și puterea regală. Ea trăia însă în plăceri, sub propriul ei nivel. Avea, ca adevărată austriacă, mult talent ; nu se

osteneа să-şi folosească şi să-şi adincească darurile. Îşi risipea talentele, la repezeală, ca să se amuze. Pentru temperamentul ei vibrant, cît de puţină gîndire era o povară. Nici o constrîngere, nici o stăruinţă, nici o muncă. Numai joc, uşurinţă. Maria Antoaneta grăia numai cu gura, nu şi cu capul... Cînd i se vorbeşte, ascultă distrată, nu termină nici o conversaţie, lăsă gîndurile să cadă, nu apucă nimic cu tărie, nu soarbe sensul, sucul unei experienţe reale. De-aceea nu-i trebuiesc cărţi şi acte de stat care cer atenţie şi răbdare ; cu neplăcere mîzgăleşte ea scrisorile absolut necesare. La o parte tot ce îngreunează viaţa, tot ce provoacă melancolia ! Cine se întrece cu ea în această lene de a gîndi, e socotit de dînsa ca omul cel mai deştept ; cine îi cere vreo încordare, e un pedant. Într-un salt, ea se depărtează de sfătuitorii ei. Nu-i trebuiesc calcule, economii sau prudenţă. Să-şi trăiască visurile şi să nu gîndească. Morala unei generaţii, din secolul al XVIII-lea, a cărei soartă e simbolizată de regină — morală care trăieşte şi moare o dată cu dînsa.

Contrastul dintre aceste două figuri regale întrece închipuirea oricărui poet. Antiteza dintre Maria Antoaneta şi Ludovic XVI e absolută, ca fizic, ca temperament, ca psihic. El : greoi, stîngaci, ţeapăn, timid, apatic. Ea : uşoară, flexibilă, febrilă, înspăimîntată. El : nehotărît, moliu, bigot, sincer, pedant, econom, grav, prea serios. Ea : repede hotărîtă, spontană la da sau nu, idolatrizată, conştientă de farmecul ei, risipitoare, purtată de valurile dansului. El : se simte mai bine singur, îi place să mănînce vîrtos, animalic, să bea vin tare ; elementul lui e somnul, lumea lui e ziua. Ea : caută mereu societatea gălăgioasă, mănîncă puţin şi repede, nu se atinge de vin ; elementul ei e jocul, lumea ei e noaptea. Cînd regele se culcă, ea abia reîncepe să freamăte, mereu în altă parte. Cînd el e demult la vînătoare, ea abia se trezeşte... Obiceiurile, înclinările, orarul lor nu se potrivesc în nici un punct. De fapt, Maria Antoaneta şi Ludovic XVI duc „viaţă aparte“ şi (spre mîhnirea Mariei Tereza) au, mai totdeauna, şi patul aparte.

Căsnicia lor nu era, precum s-ar crede, plină de gîlceavă şi conflicte. Dimpotrivă, era o căsnicie mulţumită ; ar fi

fost chiar fericită, dacă neputința soțului ar fi fost vindecată de la început. Ca să se ivească raporturi încordate între soți, trebuia ca amîndoi să-și opună voința. Din neglijență sau nepăsare, amîndoi evitau orice conflict între ei. „Gustul meu nu e același cu al regelui, glumește ea într-o scrisoare... Situația mea n-ar fi deloc plăcută într-o fierărie : eu n-aș putea să joc rolul lui Vulcan, iar soțului meu nu i-ar sta bine rolul lui Venus..." Lui Ludovic XVI nu-i este pe plac viața ei de petreceri zgomotoase ; însă nu i se poate împotrivi energic. Rîde cu blîndețe de excesele ei și, în fond, e mîndru că are o soție atît de mult admirată. Acest om cumsecade e subordonat ei. Conștient de defectele și deprecierea lui, se dă la o parte, ca să nu stea în lumina ei. Ea însă își rîde nițeluș, dar fără răutate, de soțul ei atît de comod ; îi place într-un fel, ca un mare și greoi cîine Bernardin, pe care îl ațîți, îl gonești, care nu mîrîie și stă frumos și ascultător la cel mai mic avertisment. La urma urmei, Ludovic e un soț ideal ; îi suportă toate capriciile, se strecoară cînd simte că prezența lui nu e dorită, nu intră neanunțat în camera ei și, cu toate că e econom, plătește totdeauna datoriile ei, îngăduindu-i totul — în cele din urmă chiar amorezii. Cu cît trăia mai mult cu dînsul, Maria Antoaneta avea un fel de considerație față de caracterul său onorabil. Din perechea unită în mod diplomatic s-a ivit o adevărată camaraderie, o cordială convietuire — din care lipsea numai iubirea.

Pentru adevărată iubire, Ludovic era incapabil : îi lipsea și o inimă pasionată. Maria Antoaneta avea pentru el compasiune, afabilitate, indulgență : acest amestec nu se poate numi iubire. Din datorie conjugală și rațiune de stat, această femeie prea sensibilă trebuia să se dea trupește soțului ei, care n-a trezit însă în ea nici un elan, nici o satisfacție erotică. „Ea nu are dragoste pentru dînsul", constată clar și precis Iosif II după vizita lui la Paris. Mamei sale, Maria Antoaneta i-a scris odată că dintre cei trei frați, îi este *încă* cel mai drag acel care i-a fost dat ca soț : acest *încă* furișat între rînduri arată că, în lipsa unui bărbat mai bun, cinstitul ei soț e surogatul cel mai admisibil. Maria Tereza (care a aflat despre fiica

el din Parma lucruri mult mai rele), s-ar fi împăcat cu această concepţie elastică despre căsnicie, dacă Antoaneta ar fi dat dovadă de mai mult tact, evitînd să arate că ea consideră pe bărbatul ei ca o cantitate neglijabilă. Unuia dintre amicii ei de stat, contele Rosenberg, un bătrîn galant care a vizitat-o la Versailles, regina i-a scris o scrisoare în care povestea cum l-a tratat pe bărbatul ei ca pe un prost, ca „un biet om", într-o audienţă acordată ducelui de Choiseul. Se poate că ea să fi dat acestei expresii un înţeles de simpatie şi compasiune: „sărmanul băiat bun!" La Viena, s-a văzut îndată ce primejdioasă lipsă de tact e ca regina Franţei să numească pe rege, chiar într-o scrisoare particulară, „un biet om". În ce ton trebuie să se exprime atunci verbal această „zăpăcită", la serbări şi baluri, faţă de o Lamballe sau Polignac, faţă de tovarăşii ei de petreceri!

Maria Tereza a trimis fiicei sale o scrisoare atît de energică şi de aspră, încît zeci de ani a fost ţinută secretă în arhiva imperială. Între altele, era scris: „Fericirea ta poate să se sfîrşească repede şi te vei prăbuşi în nefericire numai din vina ta, de pe urma grozavei tale pofte de plăcere care nu-ţi îngăduie nici o preocupare serioasă... Te vei convinge într-o zi, dar va fi prea tîrziu". Şi îndurerata mamă adăuga că nu vrea să trăiască ziua în care va vedea pe fiica ei nenorocită, deşi o va iubi pînă în ultima clipă.

Oare Maria Tereza exagera temerile ei? Expresia „un biet om" nu era întîmplătoare. Era un simptom. I s-a vădit de cît de puţin respect se bucura Ludovic XVI în căsnicia lui şi în cercul de la curte. Dacă un monarh e atît de dispreţuit de propria lui castă, cum îl vor sprijini ceilalţi stîlpi ai statului? Cum vor putea menţine dinastia un slăbănog şi o mondenă, în acele vremuri ameninţătoare? Împărăteasa nu era mînioasă pe fiica ei, ci îngrijorată de soarta ei. Regele şi regina nu erau nişte tirani răi. Nici acuzatorii lor de la Convenţiune nu puteau atribui cruzimi şi impilări acestor monarhi toleranţi sau nepăsători, amabili şi plini de bune intenţii. Ei nu erau făcuţi să înfrunte primejdiile, nu puteau să se înalţe deasupra defectelor şi slăbiciunilor lor. N-au ştiut să trăiască demn, eroic, într-o epocă revoluţionară.

REGINA ROCOCO-ULUI

Din momentul cînd Maria Antoaneta s-a urcat pe tron, Frederic cel Mare, duşmanul ereditar al Austriei, a devenit neliniştit. Cerea neîncetat ambasadorului prusac la Paris să urmărească cu grijă planurile ei politice. De fapt, primejdia era mare pentru dînsul. Era de ajuns ca Maria Antoaneta să se fi ostenit cît de puţin şi dînsa — şi Europa ar fi fost stăpînită de trei femei : de regina Franţei, de Maria Tereza şi de Ecaterina, ţarina Rusiei. Spre fericirea Prusiei, Maria Antoaneta n-a simţit marea ei misiune istorică, n-a înţeles timpul ei : şi-a însuşit coroana ca o jucărie. În loc să se folosească de puterea căpătată, vroia să se bucure de ea.

Aceasta a fost marea ei greşeală, de la început. A vrut să triumfe ca femeie, nu ca regină. Pentru dînsa, a fi regină însemna a fi cea mai elegantă, mai cochetă, mai anturată şi mai fericită femeie de la curte, mondena care dă tonul societăţii înalte, crezîndu-se centrul lumii. Timp de 20 ani, ea a jucat pe scena de la Versailles, nebănuind că prăpastia e lîngă cărarea de flori. A jucat primul rol : al desăvîrşitei regine a Rococo-ului. Repertoriul ei era însă sărac : cîteva gratiozităţi, cîteva intrigi, puţin spirit, foarte mult dans. N-a avut un partener potrivit în rolul regelui, nici un adversar eroic — ci spectatori snobi, blazaţi, binevoitori, pe cînd dincolo de grilajurile aurite poporul îşi aştepta stăpîna. Dar ea, orbită, nu se sătura de rolul ei, zăpăcindu-se cu noi nimicuri, chiar atunci cînd furtuna Parisului se apropia de grădinile din Versailles. Abia cînd Revoluţia o va smulge de pe scena ei înzorzonată, îşi va da seama că a jucat un rol de subretă, de damă de salon şi că şi-a risipit puterile, devenind incapabilă pentru un rol cu adevărat eroic. Ba nu ! atunci cînd jocul va deveni serios, cînd i se va lua coroana, ea va deveni aievea regină. Dar nu ca să trăiască — ci ca să moară.

Pare aproape de neconceput această enormitate istorică : timp de 20 ani, esenţialul să fie jertfit nimicului, datoria — plăcerilor, Franţa — micului Versailles, lumea reală lumii de petrecere. Ca să ne dăm seama de această absurditate, să căutăm pe o hartă a Franţei minusculul

spațiu în care s-a desfășurat viața reginei. Între Versailles, Trianon, Marly, Fontainebleau, Saint-Cloud, Rambouillet, șase castele apropiate între ele — formînd un pentagon ridicol de mic pe suprafața țării. Niciodată, Maria Antoaneta n-a simțit nevoia fizică sau morală să depășească cercul aurit în care a reținut-o demonul plăcerilor, cel mai prost dintre demoni. Nu și-a exprimat măcar dorința să cunoască propriul ei regat, să vadă marea, munții, cetățile, orașele, catedralele acestei țări bogate. În lenevia ei, n-a găsit timp să viziteze pe vreunul din supușii ei : lumea reală, în afară de cercul nobililor, era ca și inexistentă. N-a știut că în jurul Operei poporul parizian se trudește și îndură mizeria, că dincolo de Trianonul cu rațe chineze, cu lebede și păuni, dincolo de satul de paradă făcut de arhitecții curții, sunt nenumărate căsuțe țărănești pline de griji și de umilință. Rococo-ul nu știa, nu voia să știe de povara și tragedia lumii : numai așa a putut avea acel farmec gol, ușuratic, în jocuri fericite. Însă regina care își uită propriul popor, riscă mult. N-a aruncat o privire spre lumea cea mare și gravă. Atrasă de o lumină înșelătoare, ea s-a învîrtit în cercul ei, printre marionete, trăind într-o cultură artificială anii ei cei mai hotărîtori.

Aceasta e vina ei netăgăduită — dar scuzabilă. Un caracter mai tare decît al ei abia ar fi putut rezista ispitelor de care era înconjurată Maria Antoaneta. Ajunsă deodată din camera copiilor în patul conjugal, din odăile lăturalnice ale unui palat în sălile orbitoare de splendoare ale puterii regale, nepregătită, abia trezită din visurile copilărești, ea a avut sufletul prea fraged ca să nu fie covîrșită de uimire și vrajă. Și cît de mișelește a ademenit-o nobilimea ! A otrăvit-o cu rafinatele ei lingușiri, a încîntat-o ingenios cu nimicuri, a inițiat-o cu măiestrie în școala înaltă a galanteriei și în arta de a privi viața cu ușurință. Prea pricepuți în toate tentațiile și slăbiciunile sufletului, curtenii au atras de la început pe această fată în cercul lor fermecător. Din primele zile ale domniei sale, Maria Antoaneta plutea în norii de tămîie ai idolatriei. Tot ce spunea era înțelept, tot ce făcea era lege, tot ce dorea i se împlinea. Capricile ei deveneau modă, prostiile ei erau slăvite de toată curtea. Pentru ceata de ambițioși, privirea ei era un dar, rîsul ei fericire, sosirea ei sărbă-

toare... Cînd primește, toate doamnele, cele mai tinere și cele mai bătrîne, se străduiesc în toate chipurile să atragă măcar o secundă atenția zeiței, să înhațe un compliment, măcar un cuvînt sau să nu treacă nebăgate în seamă. Pe stradă, poporul o salută, o aclamă, încrezător in ea. La teatru, spectatorii se ridică, de la primul pînă la ultimul loc, cînd apare în loja ei, măreț gătită — și toți întorc privirile spre această frumoasă și fericită femeie care, îmbătată de triumful ei, se credea cea mai frumoasă din lume. Cum se putea păzi dînsa, cu inima ei slabă, copilărească, de beția tare și dulce a fericirii, înconjurată de poftele bărbaților, de invidia femeilor ? Cum să nu freamăte de mîndrie ? Cum să nu fie ușuratică, dacă totul îi este ușor ? Și banul curgea. Un cuvînt scris la repezeală pe o foaie : „payez" — și ducații se rostogoleau cu miile, pietre scumpe, parcuri și castelele apăreau ca prin minune. Cum să nu fie amețită de dulcele aer al fericirii, cînd Providența o covîrșește cu daruri — și cum să nu-i fugă pămîntul de sub picioare, cînd o răpesc atîtea tentații ?

Dacă Maria Antoaneta este neîndoios vinovată în fața istoriei pentru „concepția" ei frivolă de viață, e totodată vinovată și întreaga ei generație. Influențată de spiritul timpului ei, ea a devenit reprezentanta tipică a Rococoului, expresia rafinată a unei „culturi" străvechi. Secolul mîinilor fine și trîndave, a spiritului răsfățat și distrat, vroia să culmineze într-o figură — înainte de a dispare. Nu în figura unui bărbat, a unui rege. În acest secol al femeii, numai chipul unei femei putea să-l simbolizeze. Maria Antoaneta a fost într-adevăr regina Rococo-ului — cea mai zvăpăiată și mai risipitoare dintre toate doamnele galante și cochete. Ea a întrupat moravurile și formele de artă ale vieții din veacul al XVIII-lea. S-a jucat cu viața ei, ca și cu un instrument extrem de gingaș și fragil. În loc să fie omenește mare pentru toate veacurile, a fost caracteristică pentru timpul ei. Și-a risipit fără rost puterile — dar a împlinit un rost : cu ea s-au sfîrșit o generație și un veac.

Care e prima grijă a unei regine a Rococo-ului, cînd se trezește dimineața în palatul ei din Versailles ? Rapoartele miniștrilor, ale ambasadorilor ? Chestiuni politice, militare ? Nicidecum ! După un somn de cîteva ore (s-a

întors în zori de la petrecere), începe o zi nouă. Prima fată în casă intră cu cîteva cămăşi, batiste şi prosoape pentru toaleta de dimineaţă. Prima cameristă îi prezintă un foliant pe care sunt fixate mici probe de stofă şi mătase de la toate toaletele ce se află în garderobă. Maria Antoaneta trebuie să se decidă : ce rochii vrea să poarte azi ? Alegere grea, plină de răspundere ! Pentru fiecare sezon sunt prescrise 12 rochii oficiale, 12 de ceremonii, 12 de „fantezie". Celelalte sute de rochii noi ce şi le face în fiecare an, nu se mai numără (ce afront, dacă regina modei ar purta aceeaşi rochie de mai multe ori !). O nevăzută armată de croitorese şi de garderobiere e ocupată cu rochiile, mantourile, lenjeria, ciorapii, dantelele, blănurile şi celelalte podoabe ale reginei. Alegerea durează de obicei mult ; în cele din urmă i se aduc în original toaletele ce le va purta în ziua aceea : rochia de gală, pentru recepţie ; rochia de casă, pentru după-amiază ; rochia cea mare, de seară.

Nu e de mirare că modista supremă, domnişoara Bertin, are mai multă trecere pe lingă Maria Antoaneta decît toţi miniştrii ; aceştia pot fi înlocuiţi, ea însă e unică, indispensabilă. S-a ridicat din clasa cea mai joasă, dîrză, conştientă ; a dat cu coatele, mai mult ordinară decît manierată, dar şi-a deschis drum pînă la regină ; cu 18 ani înainte de marea Revoluţie, ea a provocat o revoluţie la palat : a înfrînt prescripţia Etichetei care interzicea intrarea unei simple cetăţene în „micile cabinete" ale reginei. Nici Voltaire, nici ceilalţi poeţi şi pictori, n-au fost primiţi singuri de regină. Cînd modista venea la curte cu noile ei desene, Maria Antoaneta părăsea pe nobilele doamne şi se închidea cu onorata artistă, sfătuindu-se cum să lanseze o modă mai straşnică decît cea de ieri. Furnizoarea de mare lux a reginei a acaparat şi toată curtea, toată nobilimea : „Am lucrat adineaori împreună cu Maiestatea Sa", spunea dînsa, cu aparentă neglijenţă, clientelor pe care le lăsa să aştepte. Cu cît se întrecea regina în eleganţă, cu atît o imitau doamnele. Unele din acestea încercau să obţină, cu bani mulţi, de la marea maestră un model pe care nici regina nu l-a purtat. Luxul toaletei se întindea ca o epidemie. Neliniştile din ţară, conflictele cu Parlamentul, primejdia unui război cu Anglia nu preo-

cupau înalta societate cît o nouă nuanță, o nouă turnură lansată de domnișoara Bertin. Toate doamnele se întreceau în maimuțăreala modei. Un soț se plîngea că „niciodată femeile din Franța n-au cheltuit atîția bani ca să se facă de rîs !"

Maria Antoaneta a izbutit să fie și regina modei. În toate saloanele, costumele și coafurile ei dădeau tonul. Faima ei a trecut în celelalte țări. Însă Maria Tereza a înapoiat cu mîhnire ambasadorului ei un portret al Antoanetei : era atît de împopoțonat și de fardat, încît părea al unei actrițe, nu al unei regine a Franței. „Știi, scria ea fiicei sale, am fost totdeauna de părere ca moda să fie urmată cu cumpătare. O femeie tînără și frumoasă, o regină plină de grație nu are nevoie de asemenea prostii ; dimpotrivă, simplitatea îmbrăcămintei îi stă mai bine și e mai demnă de rangul unei regine..."

A doua grijă, în fiecare dimineață : coafura. Din fericire, regina avea la indemînă pe un mare artist al genului, pe domnul Leonard, neintrecutul Figaro al Rococo-ului. În fiecare dimineață, el pleca de la Paris la Versailles, intr-o trăsură cu șase cai, să exercite asupra reginei nobila lui artă. Ca și arhitectul Mansart, care a dat numele său stilizatelor acoperișuri-mansarde, domnul Leonard clădea, peste fruntea femeii care ținea la rangul ei, turnuri intregi de păr impodobite cu ornamente simbolice. Cu ajutorul unor uriașe ace de păr și multă pomadă, părul era orînduit în sus, țeapăn, de la rădăcină, cam de două ori mai înalt ca o căciulă de grenadier prusac. Apoi, în spațiul gol al acestui turn, la o jumătate metru deasupra ochilor, se vădea arta plastică a artistului. Cu pieptenul erau modelate peisagii întregi, panorame cu fructe, grădini, case și corăbii pe valuri marine. Aceste „pufuri" urmau și ele capriciile modei : evenimentele zilei erau simbolizate in coafura acestor capete goale de femei. Are succes opera lui Gluck ? — domnul Leonard descoperea coafura à la Iphigenia cu negre legături de doliu și semiluna Dianei. Regele e vaccinat contra vărsatului : acest eveniment e imortalizat prin „pufurile inoculării". Izbucnește răscoala americană : apare coafura libertății. Cînd brutăriile din Paris au fost devastate în timpul foametei, societatea înaltă n-a găsit altceva de purtat decît

„bonetele revoltei". Aceste construcții capilare pentru capete seci erau tot mai înalte, mai împodobite : doamnele trebuiau să stea aplecate în trăsurile lor închise, ca să nu se lovească de tavan scumpele lor turnuri de păr. Pervazurile de la uși au fost tăiate mai sus, lojile de la teatru au fost boltite, ca să nu stînjenească damele în ținută de gală. Pentru capriciile oricît de neroade ale modei, femeile pretind și fac toate sacrificiile — iar o regină ca Maria Antoaneta trebuia să le întreacă pe toate. Zadarnice erau avertismentele Mariei Tereza care citise în ziare unele satire piperate asupra acestor coafuri. Regina răspundea că lumea (adică cele vreo sută de doamne de la curte) s-a deprins cu aceste podoabe, care nu mai apar excentrice. Curînd însă, turnurile de păr au fost înlocuite de o modă mai scumpă : penele de struț.

A treia grijă : te poți îmbrăca și coafa, fără podoabe corespunzătoare ? Unei regine îi trebuiesc diamante mari, perle mai grele decît ale altora. Îi trebuiesc mai multe inele, cercei, brățări, diamante, agrafe, copci, broșe, evantaiuri — toate cu pietre rare. Ea a primit destule diamante din Viena, Ludovic XV i-a dăruit la nuntă o cutie plină cu odoare familiare. Dar ea n-ar fi regină, dacă nu și-ar cumpăra mereu pietre mai frumoase și mai scumpe. Maria Antoaneta era nebună după podoabe. Se știa la Versailles și se vorbea tot mai mult și mai departe despre această nebunie. Nu putea rezista tentației, cînd bijutierii dibaci îi prezentau pe tava de catifea noutățile : inele, cercei, salbe... Ei nu erau dificili la vînzare. Știau să socotească pentru regina Franței un preț dublu și să cumpere cu jumătate preț vechile ei diamante. Fără să observe cît de înjositoare sunt aceste afaceri de cămătari, Maria Antoaneta făcea datorii în toate părțile. La nevoie, știa să-l încolțească pe economul ei soț.

Și iar soseau de la Viena aspre mustrări : „...ți-ai cumpărat iarăși brățări pentru două sute cincizeci de mii de livre ; veniturile tale sunt în neregulă și te-ai îndatorat... Veștile acestea îmi sfîșie inima, mai ales cînd mă gîndesc la viitor... Bagă de seamă să nu-ți pierzi, prin astfel de frivolități, considerația ce-ai cîștigat-o la începutul domniei. Se știe în general că regele e foarte modest, așa că

toată vina va cădea asupra ta..." Așa scria înțeleapta Maria Tereza.

Cu toate că blajinul ei soț i-a dublat apanajele la începutul domniei, caseta atît de bogat umplută e mereu deșartă. Diamantele, toaletele, totul costă bani. De unde să-și mai procure banii ? Diavolul a găsit un paradis pentru cei risipitori : jocul. Înainte de Maria Antoaneta, jocul era privit la curtea regală ca o nevinovată distracție de seară, ca și biliardul sau dansul ; jocurile nu erau riscante, iar mizele mici. Regina a introdus faimosul joc „Pharao", preferat de escroci și de șarlatani. Sub aspră pedeapsă, regele a interzis orice joc de noroc ; însă în saloanele reginei nu intra poliția. Banda frivolă a Antoanetei era la adăpost : juca la spatele regelui — și cînd ușierii anunțau că vine regele, grămezile de aur și cărțile de joc dispăreau sub masă. Se conversa atunci amabil — și partida reîncepea după plecarea acestui om cumsecade ! La masa verde a reginei aveau acces cei care riscau sume mari ; se furișau acolo și tipuri dubioase ; în oraș se spunea că în societatea reginei se joacă fals. Numai Maria Antoaneta nu știa de asta ! Orbită în fericirea ei, nu vroia să știe de nimic ; juca zilnic, pînă la ora trei sau cinci dimineața, uneori toată noaptea, scandalizînd curtea.

Alte avertismente din Viena : „Jocul e fără îndoială unul din cele mai primejdioase plăceri, căci atrage societatea rea și vorbe de ocară..." Cine e prins de pasiunea de a cîștiga, rămîne păcălit, căci cine joacă neîncetat nu poate să cîștige... „Așadar, scumpa mea fiică, te rog : nici o îngăduință, trebuie să te smulgi de această pasiune"...

Toaletele, podoabele, jocul ocupau numai jumătate din zi, jumătate din noapte. Mai era încă o grijă : cu ce se va amuza în restul timpului ? Călărea, mergea la vînătoare (nu cu soțul ei, cu care se plictisea de moarte), ci cu amantul ei d'Artois și alți cavaleri. Uneori călărea și pe măgar, ca să facă haz : cînd se opintea cenușiul dobitoc, regina știa să cadă cu grație, lăsînd să se vadă dantelele dedesubt și picioarele bine formate. Iarna, cald înfășurată, pleca la plimbare cu sania ; în serile de vară se amuza cu focuri de artificii, cu baluri cîmpenești, cu con-

certe în parc. Cîţiva paşi, dincolo de terasă, şi se afla în plin întuneric, cu o societate aleasă, trăncănind şi glumind — onorabil, desigur, ceea ce n-a împiedicat pe vreun curtean răutăcios şi alţi pamfletari parizieni să publice versuri şi broşuri despre aventurile unei regine... Să nu fie singură, să nu rămînă seara acasă, cu o carte, cu bărbatul ei ! Mereu agitaţie şi senzaţii. Era cea dintîi la consacrarea unei mode noi. Cînd contele d'Artois a introdus din Anglia alergările de cai (atît a făcut el pentru Franţa !), regina era la tribună, înconjurată de zeci de tineri filfizoni anglomani, pasionată de noul joc, excitant al nervilor. Entuziasmul ei dura cît un foc de paie ; ceea ce a încîntat-o ieri, o plictiseşte azi. Numai schimbarea neîncetată a plăcerilor putea potoli neliniştea ei nervoasă, pricinuită fără îndoială de cunoscuta taină a alcovului ei. Dintre toate distracţiile, ea era atrasă de cea mai primejdioasă : balul mascat. Aceasta era pasiunea ei durabilă, căci avea o plăcere îndoită : de a fi şi de a nu fi regină, mergînd, la adăpostul măştii, pînă la marginea celei mai delicate aventuri : nu risca numai banul, ca la masa de joc, ci se risca pe sine, ca femeie. Costumată ca Artemis sau în domino cochet, scăpată de eticheta glacială, ea se cufunda în mulţimea umană, caldă, duioasă ori pătimaşă, gata să promită sau să se lase însoţită, putînd lua braţul unui gentelman englez sau să arate, prin cîteva cuvinte îndrăzneţe, fermecătorului cavaler suedez Axel Fersen, cît de mult i-a plăcut — dar din nefericire, ca regină, era silită să fie virtuoasă.

Maria Antoaneta nu ştia sau nu vroia să ştie că aceste galanterii făceau ocolul tuturor saloanelor, grosolan exagerate. Prostiile ei deveneau în gura lumii aventuri frivole. Zădarnic stăruia mama ei, arătîndu-i primejdia de a se amesteca în societatea dubioasă a Parisului de noapte. Ziarele care slăveau înainte bunătatea şi mărinimia reginei, şi-au schimbat tonul. „Se vorbeşte numai de alergări de cai, de jocuri de noroc, de nopţi albe. Nici nu vreau să te mai văd... Uneori evit să merg în societate, ca să nu aud nimic din ceea ce se spune şi se povesteşte despre copii mei...."

Regina nu mai înţelegea aceste mustrări. De ce să nu se bucure de viaţă ? Căci ea nu are alt rost. Prin ambasadorul Mercy, ea răspunse cu sinceritate sfaturilor ma-

terne : „Ce vrea dînsa ? Îmi este teamă să nu mă plictisesc..." Cu această replică, Maria Antoaneta și-a caracterizat epoca, întreaga ei societate. Veacul al XVIII-lea e pe sfîrșite. Regatul e întemeiat, Versailles e în splendoare, Eticheta e desăvîrșită, curtea nu mai are nimic de făcut. Mareșalii sunt niște paiațe în uniformă, căci nu mai e război : episcopii sunt niște domni galanți în sutane violete, căci generația aceasta nu mai credé în Dumnezeu ; regina e o mondenă, căci nu are lîngă ea nici un rege adevărat nici un moștenitor al tronului. Lumea aceasta stă neînțelegătoare și plictisită în fața puternicelor curente ale timpului ; se bucură de pietricele strălucitoare, se joacă și rîde copilărește, măsurînd cu degetul uriașul torent, nebănuind că el va spori repede, irezistibil ; atunci primejdia va fi imediată : jocurile pierdute, fuga zădarnică și viața risipită...

TRIANON

Maria Antoaneta și-a luat coroana ca un dar neașteptat ; era prea tînără ca să știe că orice dar al soartei are un preț tăinuit. Ea nu se gîndea să plătească acest preț. Și-a însușit drepturile situației sale regale, uitînd că avea și datorii. Vroia să stăpînească și să se bucure ; două lucruri imposibil de contopit. Să i se împlinească toate dorințele și să-și satisfacă toate capriciile. Vroia deplina putere a stăpînii și libertatea femeii — adică îndoita voluptate a vieții sale agitate.

La Versailles, nu e însă posibilă libertatea. Fiecare pas e multiplicat de galeriile de oglinzi. Fiecare mișcare e reglementată, fiecare vorbă e purtată de ecoul trădător. Acolo nu există singurătate, izolare, destindere. Regele e punctul central al unui uriaș ceasornic, neîndurător de

regulat, care măsoară toate actele vieții, de la naștere pînă la moarte și face pînă și din ora de dragoste un act de stat. Stăpînitorului îi aparține totul, dar el aparține tuturora, nu lui însuși... Maria Antoaneta urăște orice control. Cere regelui un colț care să fie numai al ei, unde ea să nu fie regină. Și Ludovic XVI, soțul slab și galant, îi dăruiește ca zestre un mic castel de vară: Trianon, un al doilea regat, minuscul dar exclusiv, pe lîngă puternicul regat al Franței.

Acest mic Trianon avea să incinte și să ocupe pe neocupata regină timp de mai mult de un deceniu. El nu era destinat ca loc de ședere permanentă a familiei regale: era un cartier de refugiu, o „casă de plăcere". un cuib de dragoste pentru Ludovic al XV și doamna Dubarry sau alte doamne de ocazie. Un mecanic ingenios a întocmit pentru galantele supeuri o masă ce se scufunda: ea era aranjată în bucătăria subterană și urca încărcată de bunătăți în sala de mîncare; nici un servitor nu putea să spioneze scenele de la masă. Pentru acest confort erotic. meșterul Leporello a primit o răsplată specială de 12.000 livre. Întreaga casă de plăcere a costat 736.000 livre. din visteria statului.

Maria Antoaneta a preluat acest mic castel izolat, ce părea că mai vibrează de scene amoroase. Are acum jucăria ei, cea mai încîntătoare pe care a făurit-o gustul francez, cu linii delicate, de proporții desăvîrșite — o cutiuță cu podoabe pentru o tînără și elegantă regină, albă în cadrul verde al grădinii, retrasă și totuși aproape de Versailles. Acest palat nu e mai mare decît locuința unei familii de bogătași. Șapte-opt încăperi: anticamera, sufrageria, un salon mare și unul mic, dormitor, baie și bibliotecă în miniatură (în toată viața ei, Maria Antoaneta abia a răsfoit cîteva romane). Regina n-a schimbat mult interiorul clădirii, n-a adăugat nimic fastuos și prea încărcat în aceste încăperi intime. Dimpotrivă, a preferat stilul nou, numit pe nedrept Louis Seize; acest stil delicat trebuia să poarte numele delicatei, fragedei și elegantei Maria Antoaneta. Gustul regelui era masiv, grosolan ca și dînsul. Stilul cel nou era ușor, subtil, grațios ca și chipul femeii al cărei portret împodobește și azi aceste

încăperi. Totul, de la pat pînă la clavecin și șezlong, de la pudrieră pînă la evantai și miniaturi, e făcut din material ales, în forme ce păreau impracticabile, în aparență fragile și totuși durabile, unind linia antică cu grația franceză. Fastul grav, dramatic, al lui Ludovic XIV și Ludovic XV, a fost înlocuit de gustul rafinat al Mariei Antoaneta. În salonul destinat amabilelor conversații, panouri de lemn sculptat și aurit au înlocuit marmura severă ; mătasea irizată a înlăturat catifeaua și brocartul greoi. Culori pale și fine : crem mat, roz de piersică, albastru primăvăratic — potrivite femeilor tinere, serbărilor galante, reuniunilor intime. Nimic măreț, impozant și teatral. Aci nu trebuia evidențiată puterea reginei, ci farmecul femeii. Abia în acest cadru cochet și-au găsit măsura justă creațiunile secolului al XVIII-lea, statuile lui Clodion, tablourile lui Watteau și Pater, muzica argintie a lui Boccherini. Această artă e justificată și veridică numai aci, în această fericită lipsă de griji. Trianon rămîne vasul cel mai fin al acestei flori subtile. Cultura plăcerii rafinate și-a găsit o casă și o figură. Acolo a înflorit și a pierit Rococo-ul.

De la ferestrele Trianonului, privirea nu răzbate spre Paris, spre țară. Acest domeniu mititel al Mariei Antoaneta a devenit mai important, mai vital decît toată Franța cu milioanele ei de supuși. Acolo, regina nu se simțea obligată față de nimeni. Pe acel petec de pămînt poruncea numai regina, spre ciuda curții care respecta cu strictețe legea salică. Slujitorii nu purtau livreaua regală roș-alb-albastru, ci a ei : roș-argintiu. Chiar propriul ei soț apărea acolo ca oaspete, la ora cînd era poftit, respectînd dreptul ei de gazdă. Bunul și simplul bărbat venea cu plăcere acolo ; era mai comod decît în marele castel : din ordinul reginei, orice solemnitate, orice ținută era înlăturată acolo ; ordinea rangului dispărea în reuniuni voioase ; rigiditatea făcea loc unei familiarități, unei degajări lipsite uneori chiar de demnitate. Regina s-a deprins atît de bine cu acest fel de viață, încît îi venea greu să se întoarcă seara la Versailles. Curtea îi deveni tot mai străină, cu cît gusta din această libertate cîmpenească. Prefera să se stabilească la Trianon. Și pentru că Maria Antoaneta făcea totdeauna ce vroia, ea s-a mutat cu totul în palatul de vară. Și-a aranjat și o cameră de culcare cu un singur

pat, în care corpolentul rege abia ar fi avut loc. Pînă și intimitatea conjugală nu mai atîrna de voința regelui; ca și Solomon pe regina Saba, el o vizita pe Maria Antoaneta numai cînd îi plăcea ei. În patul ei de la Trianon, bravul soț n-a fost niciodată musafir. Căci Trianon era împărăția de neatins a Antoanetei, Cythera ei menită numai plăcerilor — nu și datoriile, fie chiar conjugale. Acolo, regina vroia să trăiască nestînjenită, ca tînără femeie onorată și admirată pentru ea însăși, deasupra miilor de formalisme, uitînd totul: țara, soțul, curtea, timpul, lumea — și uneori chiar și pe ea însăși.

Dar la Trianon ea și-a găsit o ocupație. După cum își comanda rochie după rochie și își înnoia mereu bijuteriile, avea neîncetat ceva de cerut pentru regatul ei în miniatură. Pe lîngă modiste, bijutieri, maeștrii de balet, de dans și de muzică, aveau de lucru arhitectul, grădinarul pictorul, decoratorul. La Trianon, grija pricipală a Mariei Antoaneta era pentru grădina ei, care nu trebuia să amintească de parcul de la Versailles — ci să fie cea mai modernă și mai cochetă, o adevărată grădină Rococo. Și de astă dată ea a urmat gustul timpului ei. Au început să plictisească parcurile lui Lenôtre, cu pajiști liniare, cu tufișuri și garduri vii tăiate cu foarfecele, cu ornamente desenate întîi pe hîrtie — toată acea confecțiune vegetală care trebuia să arate că Regele-Soare a dat o formă proprie și naturii, nu numai țării, nobilimii și națiunii. După această verde geometrie, care a „mascat natura", noile tendințe ale timpului, exprimate de Jean-Jacques Rousseau, au găsit și aci o formulă salvatoare: „un parc natural".

Maria Antoaneta n-a cetit desigur *Noua Heloïse* a lui Rousseau, pe care îl cunoștea în cazul cel mai bun prin compoziția lui muzicală *Le devin du village*. Concepțiile lui Rousseau pluteau însă în aer. Acest avocat al „nevinovăției" a mișcat și pe marchizi și contese, cărora el le-a dat un joc nou: naivitatea, perversitatea nevinovăției, masca naturaleții. Evident, și Maria Antoaneta vroia o grădină „naturală"; a chemat pe cei mai rafinați artiști care în modul cel mai artistic, să-i făurească cea mai naturală grădină!

Această „anglo-chineză grădină" trebuia să reprezinte toată natura ; în microcosmul acelor cîţiva kilometri pătraţi să fie rezumată toată lumea. Pe acel petec de pămînt s-au sădit copaci francezi, indieni, africani, lalele olandeze, magnolii italiene. S-au făcut un lac şi un rîuleţ, un munte şi o grotă, ruine romantice şi case ţărăneşti, un templu grec, alei orientale, mori de vînt. S-a renunţat la un vulcan în erupţie şi la o pagodă chineză : ar fi costat prea scump. Zoriţi de nerăbdarea reginei, sute de lucrători au înfăptuit după planurile arhitecţilor şi pictorilor aceste peisagii „naturale". Apa pentru gîrla ce murmura liric în numeroase cotituri, a fost adusă prin tuburi, de departe, de la Marly. Ea se revărsa apoi într-un lac artificial, cu o insulă artificială, cu punţi arcuite şi cu lebede albe. O stîncă cu muşchi artificial, o grotă de iubire, o terasă romantică... Toate aceste priveliști naive au fost executate după nenumărate foi colorate, după zeci de modele din gips.

În fiecare an, regina cerea noi înfrumuseţări ale împărăţiei sale, fără să aştepte achitarea vechilor socoteli. Avea jucăria ei — şi vroia să se joace mereu. Arhitecţii trebuiau să născocească mici lucruri preţioase, pe care să le risipească prin grădina cu nenumărate drăgălăşenii. Un templu mititel, închinat zeului iubirii, se înălţă pe o colină ; o antică rotondă deschisă arată frumoase statui ale lui Bouchardon. Din măciuca lui Hercules, Amor îşi făureşte arcuri noi. Din grota iubirii, amanţii pot vedea pe cei cari se apropie, ca să nu fie surprinşi în toiul tandreţei lor. Prin pădurice se înnoadă cărările, pajiştile sunt împestriţate cu flori rare. Un pavilion de muzică răsare din verdeaţă... Totul e astfel orînduit şi armonizat cu atîta gust, încît nu se bănuieşte artificialitatea.

Moda cere însă mai multă veracitate. Ca să naturalizeze şi mai mult natura, s-a înscenat cea mai scumpă comedie pastorală din toate timpurile. Adevăraţi ţărani şi ţărance aveau să îngrijească adevărate vaci, viţei, porci, iepuri, oi. Cosaşi, secerători, păstori, vînători, brînzari, spălătorese aveau să-şi exercite meseria în acest teatru de marionete pe care Maria Antoaneta l-a ridicat cu bani scumpi în preajma Trianonului. Un cătun întreg, cu staule, coteţe, hambare şi stoguri. Marele arhitect Micque şi pictorul Hubert Robert au desenat în toate amănuntele

și au clădit întocmai acele curți țărănești, cu căsuțe acoperite de stuf, cu colțuri pentru orătănii și depozite de gunoi pentru îngrășat pămîntul. Ca să nu lipsească nici o iluzie a realității, s-au făcut și colibe mizerabile, zidurile au fost crăpate înadins cu ciocanul, cărămizile afumate, tencuiala roasă, lemnul scorojit — pentru ca totul să pară vechi, uzat. Dar interiorul acestor căsuțe ce păreau gata să se surpe, era înzestrat cu oglinzi, sobe, biliarde, canapele ! Căci dacă regina se va plictisi și va avea poftă să se joace à la Jean-Jacques Rousseau cu doamnele de la curte, ea nu trebuia să-și murdărească mîinile. Cînd vroia să viziteze vacile lucitoare de curățenie în staulul lor, pardoseala era lustruită ca parchetul și laptele spumos era servit în vase de porțelan cu monograma ei, fabricate anume la Sèvres.

Acest cătun, simpatic în dărăpănarea lui de azi, a fost pentru Maria Antoaneta scena unde frivolitatea ei a jucat o comedie cîmpenească, în toată tihna și searbăda ei naivitate — în timp ce țăranii din Franța, covîrșiți de biruri, s-au răsculat în masă, cerînd o soartă mai bună. Oițele ținute de panglici albastre erau duse să pască pe pajiști ; sub umbrela de soare ținută de doamne de la curte, regina privea cum spălătoresele clătesc pînza în rîulețul șopotitor... Această lume paradiziacă e atît de curată și fermecătoare, atît de comodă și morală ! Viața de aci, limpede ca laptele ce țîșnește din ugerul vacilor. Rochiile purtate de doamne sunt simple, din muselină subțire (ele costă totuși mii de livre !). Plăcerile sunt nevinovate. „Gustul naturii“ e slăvit de rafinatele frivole. Se pescuiește, se culeg flori și fructe... Preumblările sunt rareori solitare prin cărările întortocheate. Și sunt contemplați bravii țărani la munca lor... Nobilii se joacă cu mingea, aleargă pe iarbă, dansează menuetul ori gavota peste flori... Leagăne sunt atîrnate între arbori. Te pierzi și te regăsești printre căsuțe și aleele umbrite. Faci teatru în mijlocul acestui teatru natural și apoi joci în fața altora !

Căci Maria Antoaneta a descoperit o nouă pasiune. Și-a construit la început un mic teatru particular (acest capriciu a costat numai 141.000 livre) pentru ca să se producă în fața ei comedienii francezi și italieni. Apoi, a urcat ea însăși pe scenă, avînd ca parteneri pe cumnatul ei, contele d'Artois, pe doamna Polignac și cavalerii ei.

De cîteva ori a venit şi regele, să-şi admire soţia ca actriţă... Veselul carnaval dura la Trianon tot anul. Se dădeau serbări în cinstea soţului, a fraţilor, a oaspeţilor străini. Miile de lampioane pîlpîiau în întuneric ca ametiste, rubine şi topaze, în timp ce eflorescenţe de foc se desfăşurau în cer şi muzica răsuna în apropiere. Banchete cu sute de tacîmuri erau orînduite în pavilioane de iarmaroc — nevinovăţia campestră servind ca decor luxului rafinat. Nu, Maria Antoaneta nu se plictisea în „natura" de la Trianon — care pînă la 1791, a costat peste două milioane. Aceasta era o picătură în butoiul Danaidelor — în caseta „economiei" regale. Sumă enormă însă, faţă de finanţele zdruncinate ale ţării şi faţă de mizeria generală. A recunoscut-o şi „văduva Capet" în faţa tribunalului revoluţionar...

Dar şi din punct de vedere politic, acest capriciu al reginei a fost scump plătit. Căci refugiindu-se la Trianon, regina a luat curţii de la Versailles rostul ei de a fi. Camarila a rămas neocupată. Ce-aveau să mai facă doamnele care îi prezentau mănuşile sau scaunul de noapte, cavalerii de onoare, miile de gardieni şi de servitori ? Ca o maşină ce rugineşte dacă nu mai lucrează, această curte părăsită era roasă de fiere şi venin. Repede, societatea selectă s-a înţeles în taină să evite serbările de la curte. „Austriaca" poate să se amuze singură în „micul ei Schönbrunn", în „mica ei Vienă". Fronda înaltei aristocraţii franceze împotriva reginei era din ce în ce mai făţişă. „Versailles, scria ducele de Lévis, centrul măreţiei lui Ludovic XIV, spre care veneau bucuros călători din toate părţile Europei, spre a învăţa curtenia şi formele de viaţă rafinată, nu mai era decît un mic oraş provincial unde erai nevoit să mergi şi de unde plecai cît se putea mai repede."

Maria Tereza a văzut de departe şi această primejdie. Însă, cînd Antoaneta nu vroia să înţeleagă, era zădarnică orice vorbă cu judecată. Depărtîndu-se de Versailles numai cu cîţiva kilometri, ea s-a depărtat pentru toată viaţa de curte ca şi de popor. Dacă ar fi rămas la Versailles, lîngă nobilimea franceză şi morala tradiţională, prinţii şi armata lor ar fi fost de partea ei în ora primejdiei. Dacă, precum a sfătuit-o fratele ei Iosif II, ea s-ar fi apropiat de poporul Parisului şi al

Franței, acesta ar fi divinizat-o. Însă Maria Antoaneta, individualistă absolută, nu s-a gîndit să placă aristocraților sau poporului ; se gîndea numai la dînsa și, prin capriciul ei de la Trianon, a devenit impopulară în toate straturile sociale. A vrut să fie prea mult singură cu fericirea ei — și a rămas singură în nefericirea ei, plătind cu coroana și cu viața ei o jucărie copilărească.

SOCIETATEA CEA NOUĂ

Abia s-a instalat Maria Antoaneta la Trianon, că oamenii vechi, bătrînii plictisitori, antipatici, care nu amuză și nu dansează — și care, predică mereu prudență, reținere, stăpînire de sine — au fost îndepărtați sau înlocuiți. La o parte cu doamna Etichetă, contesa de Noailles ! La distanță, abatele Vermond, duhovnicul și sfătuitorul dăruit de mama ! Să vină numai generația tînără, veselă, care nu se prostește cu seriozitatea vieții. Nu importă mult dacă nu sunt de primul rang și de caracter ireproșabil, acești camarazi de petrecere ; nu e nevoie să fie nici prea deștepți sau prea educați ; e de ajuns să știe să povestească anecdote sclipitoare, cu haz — și să facă bună figură la serbări. Conversație și petrecere, aceasta cere regina de la cercul ei restrîns. S-a lăsat înconjurată „de tot ce e mai rău la Paris", precum se plînge Maria Tereza, de o „așa-zisă societate" cum o numește fratele ei Iosif II, de „maeștrii de plăcere" plătiți din cele mai însemnate venituri ale țării.

Un singur domn plictisitor nu putea fi înlăturat de vesela societate, pentru că era — și aceasta cît pe ce să se uite ! — bărbatul stăpînei și stăpînitorul Franței. Nu venea totuși nechemat la Trianon, privea cum se amuză tinerii, încerca să murmure un sfat cînd erau depășite

marginile cuviinței sau cînd cheltuie[illegible] erau p[illegible]-părate. Era însă de ajuns ca regina să rîdă — [illegible]ul se făcea. Regele semna ascultător și caligrafic d[illegible]le prin care regina acorda cele mai înalte posturi oaspeților ei. Era, într-un fel, simpatic acestor profitori. Și nu-i incomoda prea mult : o oră, două — și se întorcea la Versailles, la cărțile sau fierăria lui. Uneori, seara, cînd regina se grăbea să plece la Paris, ea punea pendula cu o oră înainte ; nebănuind trucul, regele se ducea la culcare la 10 în loc de 11 — și toate elegantele canalii rîdeau la spatele lui. Demnitatea regală nu prea era înălțată în această împărăție zgomotoasă a Rococo-ului. Nu era la locul lui, acolo, acest rege mereu timid, înfricoșat și somnolent — care nu merge la baluri, nu joacă cărți și nu face curte nici unei femei !

Fratele regelui, contele de Provence, care urmărea alte planuri sub aparenta lui indiferență, se ferea să se compromită în cercul acestor găgăuți. Regina trebuia însoțită la petrecerile ei de un membru al familiei : această misiune o împlinea contele d'Artois, fratele cel mai mic al regelui. Ușuratic, frivol, nerușinat dar mlădios și iscusit, el se temea, ca și Maria Antoaneta de plictiseală și lucruri serioase. Elegant vînător de femei și de bani, mai mult obraznic decît cutezător, el conducea banda veselă la noile sporturi, la noile plăceri și a ajuns să facă repede mai multe datorii decît regele, regina și toată curtea la un loc. Deși regina nu-l prea iubea, amîndoi formau o nedespărțită pereche pasionată de plăceri și petreceri. Contele d'Artois era comandantul corpului de gardă al Mariei Antoaneta, în toate expedițiile diurne și nocturne ale trîndăviei gălăgioase.

Trupa aceasta era mică și era deseori schimbată — la cel mai mic scandal, la cea mai mică plictiseală a reginei. Baronul Besenval, de o bruschețĕ zgomotoasă de vechi soldat, s-a bucurat la început de favorurile ei. Preferințele au trecut apoi asupra ducelui de Coigny „unul din cei mai statornici și mai consultați favoriți". Împreună cu ambițiosul duce de Guines și contele ungur Esterházy, ei au păzit-o pe regină cînd a fost bolnavă de pojar. Gurile rele se întrebau atunci care vor fi cele patru doamne, alese să vegheze lîngă rege într-o asemenea împrejurare ! Contele de Vaudreuil, amantul unei

favorite a reginei, şi-a păstrat locul. Prinţul de Ligne, rămas mai în umbră, era singurul care n-a primit rente de Stat în urma situaţiei sale la Trianon — şi a fost singurul care a păstrat mai tîrziu, în memoriile sale o amintire respectuoasă faţă de regină. Alte stele ale acestul cer arcadian erau „frumosul" Dillon şi zvăpăiatul duce de Lauzun — care au devenit cîtva timp primejdioşi pentru regina rămasă fecioară fără să vrea. Lauzun a fost îndepărtat în urma intervenţiilor energice ale lui Mercy. Contele Adhémar cînta frumos din harpă şi juca bine teatru : aceasta era de ajuns ca să fie numit ambasador la Bruxelles, apoi la Londra. Mai erau alţii cari s-au mulţumit cu locuri mai modeste în preajma Trianonului. Nici unul din aceşti cavaleri de carnaval, cu excepţia lui de Ligne, n-a jucat un rol istoric şi n-a ajutat-o pe regină să săvirşească fapte demne de puterea ce-o exercita. Toţi s-au folosit în mod egoist de avantajele relaţiilor regale — dar trebuie precizat că regina nu s-a dat pe deplin nici sufleteşte, nici trupeşte vreunuia din ei. Singurul care va ciştiga pentru totdeauna inima ei, stă încă în umbră. Ceilalţi, care se agită în fastul ei gălăgios, îi ascund prezentul şi primejdiile de mîine.

Mai primejdioase decît cavalerii, sunt prietenele reginei. Aci intră în joc sentimente mai tainice, mai complicate. Caracterul ei femenin era normal ; avea nevoie de tandreţe ; vroia să se dăruiască. Elanurile ei, oprite de neputinţa soţului, au căutat totuşi o destindere de ordin sufletesc. În lipsa unui bărbat sau al unui amic, Maria Antoaneta a căutat de la început o prietenă.

Tonul duios, sentimental, al prieteniilor sale feminine era firesc de la 16 pînă la 20 ani. Era acea dispoziţie tandră a fetelor de pension, depărtate de dragostea maternă, şi care au nevoie de comuniuni, de mărturisiri, de abandonări sufleteşti, de acele fleacuri şi secrete copilăreşti, de plimbări braţ la braţ sau de conciliabule prin colţuri. Toate acestea sunt simptome ale dragostei adevărate, „prevestiri de primăvară". Iubirile feminine ale Mariei Antoaneta, de la 16 la 20 ani, erau cinstite, tinereşti, lipsite de aberaţii sexuale — cu toate că, măritată aşa de timpuriu, ea era surescitată în sterpele

nopți conjugale. Însă pentru curtea galantă, rafinată și pervertită, astfel de relații prietenești aveau un înțeles dubios și, curînd, începu să se vorbească despre înclinările safice ale reginei. Preferința ei pentru femei, pe care regina o mărturisi deschis mamei sale, deveni un păcat față de ipocrizia de la curte. Ea nu cunoștea încă puterea cu mii de limbi a calomniei : fără nici o reticență, ea dăruia amiciția, voind parcă să arate prietenelor sale cum se poate iubi fără calcul și fără teamă de nimic.

Întîia favorită a reginei, prințesa de Lamballe, era o alegere relativ fericită. Aparținînd uneia din primele familii ale Franței, ea a avut pentru regină o prietenie într-adevăr dezinteresată ; n-a rîvnit la onoruri și bani, n-a cerșit protecții pentru amici și familie, nu s-a amestecat în politică. Influența ei s-a mărginit în cercul vieții particulare a reginei, pe care n-a tîrît-o mai adînc în vîrtejul plăcerilor. I-a rămas statornic credincioasă, deși puterea ei s-a stins deodată într-o seară, la balul curții (1775), cînd regina a remarcat pe o tînără doamnă, pe care n-o cunoștea, cu figură de fată, deosebit de atrăgătoare, cu privirea albastră îngerească de curată. La întrebarea reginei, ea își spuse numele : contesa Jules de Polignac. Și, la întrebarea de ce apare atît de rar la curte, ea răspunse cu franchețe că nu e destul de bogată. Pe atunci, cea mai cumplită rușine era să spui că nu ai bani. Regina fu încîntată de puritatea acelui suflet. Resimți pentru contesa Polignac nu o simplă simpatie ce duce uneori la prietenie, ca în cazul prințesei Lamballe, ci un interes pasionat, un elan de dragoste. Crezu că a găsit prietena ideală, îndelung căutată. Și a adus-o la curte, a protejat-o cu o ostentație ce-a trezit invidia tuturora. Contesa locuia chiar la Versailles și regina se arăta cu dînsa, braț la braț, o lua pretutindeni. O dată, a venit cu suita ei la Marly, cînd contesa a născut.

Însă acest tandru și nevinovat înger n-a coborît din cer, ci dintr-o familie scăpătată, înglodată în datorii. Familia Polignac, calculată și rece, a știut să profite de generozitatea reginei. Ministrul de finanțe a trebuit să plătească datoriile familiei : 400. 000 livre. Contesa a

primit 800.000 livre ca zestre. Cumnatul a căpătat un post de căpitan şi o moşie ce aducea 70. 000 ducaţi rentă. Tatăl, o pensie ; soţul, care era paravanul unui amant, căpătă titlul de duce şi cea mai rentabilă concesiune a Franţei : poşta. Şi celelalte rude ale frumoasei favorite s-au ales cu cîte un post sau alte onoruri scumpe. Toată familia Polignac şi prietenii acesteia înotau în bani şi favoruri. Acest capriciu al reginei costa Statul jumătate milion de livre anual. Nici doamnele Maintenon sau Pompadour n-au costat atîta, ca această favorită cu privirea plină de bunătate şi modestie !

Cu toate protestele rezervate ale curţii, cu toate sfaturile ambasadorului Mercy, cu toate avertismentele mamei şi predicile confesorului, Maria Antoaneta stăruia în afecţiunea ei pentru o fiinţă cu mult inferioară ei din toate privinţele. Familia Polignac şi acoliţii ei aveau cheia magică a reginei : o amuzau, o fereau de plictiseală. Această bandă a pus stăpînire pe regină. Ea trafica influenţele, împărţea şi vindea slujbe, pensii, titluri, toate onorurile care nu puteau fi acordate decît prin graţia reginei. Şi graţia ei era în mîinile acelei prietene cu ochi de micşunea, a frumoasei şi blajinei Polignac.

În jurul reginei s-a ridicat astfel o barieră de netrecut. Cînd era înlăuntrul acestui cerc, era în paradisul bucuriei, al plăcerii, al puterii care risipeşte toate darurile favorii regale. Nu era de mirare că acei cari au rămas dincolo de cercul fermecat de la Trianon, vechea nobilime, generaţia care a servit pe Ludovic XIV, pe Ludovic XV — familiile Orléans, Rohan, Noailles, Marsan murmurau în adînca jignire a „prerogativelor" lor. Ele trebuiau să se umilească în faţa unei femeiuşti iubite de regină, pentru a obţine „dreptul" lor. Şi această nobilime îşi strîngea din ce în ce rîndurile, se răzvrătea în mod tainic împotriva tinerei Austriace care călca în picioare seculara ei mîndrie. În curînd, ura cu sute de ochi privi la ferestrele goale de la Versailles, unde răsuna altădată gloria recepţiilor regale.

FRATELE VIZITEAZĂ PE SORA LUI

Vîrtejul petrecerilor Mariei Antoaneta a atins punctul său culminant în 1776 și în carnavalul 1777. Nelipsită de la nici o serbare, de la nici un bal, jucînd în toate nopțile, pierzînd și făcînd datorii — și evitînd patul conjugal, regina și-a „uitat demnitatea", precum raporta ambasadorul Mercy către împărăteasă. „Cu cea mai mare osteneală pot obține cîteva clipe ca să vorbesc cu dînsa despre lucruri serioase." Versailles n-a fost niciodată atît de părăsit. Demonul neliniștii părea că a pus stăpînire pe tînăra femeie.

O nouă primejdie o pîndea. Nu mai era naiva copilă. care a sosit în Franța. În 1777 avea 22 de ani. Era în frumusețea ei deplină și nu putea rămîne rece în atmosfera senzuală, erotică, a curții și a Parisului. Toate rudele și prietenele ei de aceeași vîrstă aveau copii. un bărbat adevărat sau cel puțin un amant... Numai dînsa e legată de un soț neputincios. Expansiunile ei amoroase față de prietenele ei nu mai pot dura. Natura își cere drepturile ei și de la această femeie normală. În conversațiile și petrecerile cu tinerii cavaleri. regina își pierde din ce în ce mai mult stăpînirea de sine. Se joacă cu primejdia, deși îi este teamă de ea. Sîngele fierbe; ea roșește sau pălește în apropierea tinerilor bărbați, se zăpăcește. tremură, izbucnește în lacrimi și vrea totuși noi complimente galante. Lauzun relatează în memoriile sale cum l-a îmbrățișat odată regina și cum a fugit apoi înfricoșată, rușinată. Ambasadorul suedez raportează pasiunea ei fățișă pentru tînărul conte Fersen. Regina, atît de fermă în vîrtejul plăcerilor, nu mai era de recunoscut. Nervii ei nu mai rezistau impulsiunilor secrete, cu toate că ea se mai apăra sau tocmai pentru că se apăra. „Afectațiile nervoase" ale reginei au speriat chiar pe cavalerii ei, care nu cutezau să meargă atît de departe încît să se atingă de virtutea ei. Lauzun, Fersen au părăsit curtea, cînd interesul reginei pentru dînșii a devenit public. Încă un pas și fluturele și-ar fi ars aripile.

Mercy. bătrînul și încercatul holtei, a văzut mai bine primejdia — și cunoștea cauzele neliniștilor. elanurilor și excitațiilor reginei. Ar fi fost o catastrofă dacă ea ar fi căzut pradă unui amant, înainte de a fi avut prin soțul

ei un moştenitor veritabil. Cu orice preţ trebuia oprită căderea ei. Calmul şi clarvăzătorul ambasador scria la Viena, scrisori peste scrisori : împăratul Iosif II trebuie să vină la Versailles, să vadă lucrurile aşa cum se cuvine.

Călătoria lui Iosif II la Paris avu un scop întreit : să vorbească cu regele, cu cumnatul său, în chestiunea cea delicată ; ca frate mai mare, să tragă o săpuneală surorii sale zvăpăiate ; şi să întărească puterea caselor domnitoare franceze şi austriace prin alianţa statelor respective. La aceste misiuni făţişe, Iosif II adăugă un scop de ordin personal. Acest bărbat bine înzestrat, orgolios şi chiar înfumurat, ajuns în vîrsta adultă, suferea de faptul că rămînea în umbra mamei sale, cu care împărţea domnia. Juca un rol secundar pe scena politică ; era „a cincea roată la căruţă", cum spunea el însuşi. Cunoscînd prea bine autoritatea morală şi înţelepciunea împărătesei, nu cuteza şi nici nu putea s-o întreacă. În rolul său secundar, a vrut să fie însă un împărat popular — modern, filantrop, lipsit de prejudecăţi. Vroia să fie un luminat părinte al poporului. Ara în urma plugului, în straie simple, se amesteca în mulţime, dormea pe un pat obişnuit de soldat — avînd însă grijă ca această modestie să fie larg cunoscută. Această popularitate era restrînsă printre supuşii lui. Călătoria la Paris îi dădu prilejul să se afirme pe scena lumii. Şi, cu săptămîni înainte, împăratul studie în toate amănuntele rolul său de om modest şi popular.

Istoria nu poate fi înşelată. Iosif II a făcut greşeli peste greşeli, a introdus reforme pripite sau deplasate şi numai moartea lui timpurie a evitat dezmembrarea Austriei, ce se anunţa de pe atunci. Însă legenda e lesne crezută. Multă vreme, în cîntece şi romane în fascicole, au fost slăvite „binefacerile" acestui împărat popular, care trecea necunoscut, învăluit în manta, iubind mai ales fetele din popor — cărora, la momentul oportun, li se arăta în uniformă strălucitoare, spunînd aceste cuvinte pline de tîlc : „Nu veţi afla niciodată numele meu, eu sînt împăratul Iosif" ! Glumă prostească, dar şi cu duh : ea caracterizează pe omul modest care vrea însă să fie admirat pretutindeni.

Evident, călătoria la Paris trebuia să se desfăşoare în cel mai strict incognito. Împăratul se va numi contele Falkenstein. Dădu lungi indicaţii. Nimeni, chiar regele,

nu i se va adresa altfel decît cu „Monsieur" ; nu va locui în castele și va călători cu diligența. Toate curțile Europei știau totuși ziua și ora sosirii. La Stuttgart, ducele de Würtemberg i-a jucat o farsă, silindu-l să doarmă la palat, nu la han. La Paris a ajuns într-o simplă birjă, a tras la Hotel de Tréville (azi Hotel Fayot). La Versailles și-a luat o cameră cu un pat de campanie, într-o casă de rînd. Învăluit în mantaua modestiei, el a cîștigat simpatia poporului parizian, care nu-și cunoștea regii săi decît în mare lux. Împăratul acesta austriac gusta din supa săracilor, asista la ședințele Academiei și ale Parlamentului, vizita pe comercianți, pe meseriași, intra la grădina botanică, la institutul surdomuților... Iosif II a văzut multe la Paris, dar se bucura că și el e mult văzut. Încînta prin afabilitatea sa, dar era încîntat și de entuziasmul ce-l stîrnea. A rămas conștient de rolul său dublu. „Prețuiești mai mult decît mine, scria el fratelui său, însă eu sunt mai șarlatan. Așa trebuie să fii în țara aceasta... Am trezit aci un entuziasm care mi-a devenit într-adevăr penibil. Plec foarte fericit din acest regat, însă fără părere de rău, căci m-am săturat de rolul meu."

Pe lîngă aceste succese personale, Iosif a izbutit și în scopurile sale politice. Convorbirea cu cumnatul său, asupra chestiunei delicate (să-l determine să se supună unei mici operații pentru a deveni viril), a fost ușoară. Ludovic XVI l-a primit cu încredere, cu jovialitate. Cunoscîndu-l mai de-aproape, Iosif l-a stimat mai mult și ca om : „E un slăbănog, dar nu un prost. Are judecată, cunoștințe, dar e apatic trupește și sufletește. Conversația lui e rezonabilă, dar n-are nici o poftă să se instruiască mai adînc ; n-are nici o curiozitate profundă... Materia e încă în stare primitivă"... După cîteva zile, Iosif II și regele sunt deplini înțeleși în toate chestiunile politice. Și nu mai rămîne îndoială că operația discretă va fi făcută în curînd.

Mai grea era situația lui Iosif față de sora lui. Maria Antoaneta a așteptat vizita rudei sale de sînge, cu un sentiment de fericire și de teamă. De curînd a primit de la fratele ei o scrisoare în care el o trata cu asprime, ca pe o școlăriță : „... Tu, o tînără persoană atît de simpatică, nu te gîndești toată ziua decît la frivolități, la toalete și

plăceri, nu citeşti nimic, nu asculţi şi nu prilejuieşti nici un sfert de oră pe lună o convorbire serioasă, nu te gîndeşti la nimic şi, sunt sigur, nici la urmările celor ce spui sau faci"... E lesne de înţeles cu ce bătăi de inimă a primit ea — regina deprinsă cu atîtea linguşiri la Trianon — vestea că fratele ei, „contele de Falkenstein", va sosi la Versailles.

Iosif II era însă destul de diplomat. N-a dezlănţuit fulgerele de la început. Dimpotrivă, a fost drăguţ cu ea. Dacă se va însura, spunea el, ar vrea ca soţia lui să fie tot aşa de fermecătoare ca şi sora lui. Maria Tereza se temea că fiul ei nu va fi destul de sever, că se va lăsa cîştigat de farmecul şi vorba meşteşugită a Antoanetei. De fapt, gentileţea surorii, bucuroasă de revederea fratelui, atenţia cu care îl asculta, precum şi amabilităţile cumnaţilor la care se adăugă succesul din Paris, l-au cam amuţit pe Iosif II. De atîta miere, ursul nu mai mîrîia. Impresia lui dintîi a fost amicală. Într-o scrisoare, lăuda calităţile surorii. „Întîia ei pornire e totdeauna justă ; dacă ar persevera, dacă s-ar gîndi puţin, în loc să se lase covîrşită de legiunea de instigatori care o înconjoară, ea ar fi atunci desăvîrşită... Cine cunoaşte setea ei de plăceri, care e foarte puternică la dînsa, ştie cum s-o cîştige"...

Luînd parte la toate serbările, în aparenţă mulţumit, Iosif II observă însă anturajul, cu atenţie, cu luciditate. A constatat înainte de toate că Maria Antoaneta nu-şi iubea deloc soţul ; acesta îi era indiferent —„ o cantitate neglijabilă". A văzut lesne goliciunea societăţii din jurul surorii sale şi favorurile, de care se bucura familia Polignac. A respirat uşurat cînd s-a convins că virtutea reginei a rămas „cel puţin pînă acum" intactă, cu toate cochetăriile ei cu tineri cavaleri. A venit însă momentul cînd trebuia să-i facă puţină morală şi chiar să-i dea cîteva avertismente tari. De cîteva ori, i-a vorbit aspru faţă de martori, spunînd că ea „nu e bună la nimic pentru soţul ei" sau că salonul de joc al prietenei sale, ducesa de Guéménée, e „un adevărat tripou". Aceste reproşuri publice o amărau pe Maria Antoaneta ; mîndria ei copilărească se răzvrătea, dar în sinea ei recunoştea dreptatea fratelui, care ar fi un păzitor atît de necesar pe lîngă dînsa.

Se pare că fratele şi sora n-au avut o convorbire decisivă asupra problemei cele mai importante. Oricum,

aceasta nu se putea discuta în conversații întîmplătoare. În două luni, Iosif II a ajuns să cunoască Franța mai bine decît regele ei — și să afle ce primejdii pîndesc pe sora lui. Știa că orice promisiune a ei e repede uitată, mai ales ceea ce vroia să uite. De-aceea, el a redactat o lungă „Instrucțiune“ de 30 de pagini, cuprinzînd observațiile și meditările sale. Scripta manent! El predă surorii sale documentul, cu rugămintea de a-l citi după plecarea lui. Astfel, sfaturile scrise o vor ajuta în lipsa lui.

Documentul, de un stil cam umflat, patetic în moralismul său, e însă scris cu toată bunăvoința, cu tact, cu prevedere. Ca într-un registru sunt trecute toate chestiunile importante, cu indicații și răspunsuri pe care lenea de a gîndi a surorii sale nu le-ar fi găsit. Această înșirare de întrebări și răspunsuri, este indirect o înșirare a lipsurilor și defectelor Mariei Antoaneta. Părînd că o întreabă, el îi dă răspunsul. Părînd că o laudă, el blamează greșelile ei. Chiar în ce privește raporturile ei cu regele, o întreabă dacă vina nu este mai degrabă a ei... Cînd vroia s-o scuze, o acuza. „Te pricepi măcar cum să-i fii într-adevăr necesară?“... „Îi sacrifici ceva?“... „Păstrezi oare absolută tăcerea asupra lipsurilor și slăbiciunilor sale?“... Apoi, pofta ei de plăceri. S-a gîndit vreodată ce influență rea au în opinia publică legăturile ei de societate, prieteniile ei cu persoane prea puțin virtuoase? S-a gîndit vreodată la urmările cumplite ale jocurilor de noroc? Dar tot ce se spune despre aventurile ei la baluri mascate? Faptul că o însoțește cumnatul ei, nu înseamnă nimic. Cu toată masca ei, toți o cunosc — în acele baluri unde vin, tineri desfinați, cocote și străini... „În timp ce regele e lăsat singur toată noaptea la Versailles, tu te afli în societatea canaliilor din Paris!“.... Și Iosif repetă apoi sfaturile mamei; să se ocupe cu lectura măcar două ore pe zi; va afla lucruri mai frumoase și mai rezonabile decît în celelalte 22 de ore. Și lunga predică se termină cu un cuvînt de vizionar. Dacă nu urmează aceste instrucțiuni, atunci, scrie Iosif II: „Tremur pentru tine, căci așa nu mai merge; revoluția va fi crudă“... Cuvîntul acesta înfricoșător a fost scris întîia oară, în alt sens desigur — dar profetic. I-au trebuit însă Mariei Antoaneta zece ani, ca să înțeleagă cuvîntul „revoluție“.

MATERNITATE

Vizita lui Iosif II la Paris s-a dovedit de mare însemnătate. După cîteva săptămâni, s-au arătat roadele convorbirii dintre împărat şi Ludovic XVI asupra delicatei chestiuni de alcov. Regele, fortificat, îşi făcu din nou datoria conjugală. Maria Antoaneta scrise mamei sale că, deşi „starea ei (de fecioară) e neschimbată", nu se îndoieşte de reuşita finală, căci regele a devenit mai afectuos, ceea ce înseamnă mult la dînsul. La 30 august 1777 răsună în cele din urmă fanfara de biruinţă. După nenumărate înfrîngeri în războiul de şapte ani al lui Eros, bărbatul a cucerit cetatea care, de altfel, n-a fost apărată ! „Mă aflu în starea cea mai fericită a vieţii mele", se grăbi să comunice Maria Antoaneta mamei sale. „Sunt opt zile de cînd căsătoria mea e pe deplin înfăptuită ; încercarea a fost înnoită şi ieri, mai complect decît întîia oară... Cred că nu sunt încă însărcinată, dar acum am cel puţin speranţa că voi deveni dintr-un moment în altul." Glorioasa schimbare a fost, fireşte, repede cunoscută. Cel mai bine informat era ambasadorul spaniol care a raportat guvernului său şi ziua exactă a evenimentului (25 august), adăugînd între altele : „E sigur că regele a povestit despre aceasta mătuşilor sale şi că a spus cu multă sinceritate : «Îmi place foarte mult acest fel de desfătare şi regret că n-am cunoscut-o atîta vreme». Majestatea sa e mult mai veselă ca înainte şi regina are ochii încercănaţi mai deseori decît s-a observat pînă acum"...

Bucuria tinerei femei a fost însă cam pripită. Regele nu dovedea la această „ nouă plăcere" aceeaşi ardoare ca la vînătoare. Regina se plîngea mamei sale că regelui nu-i place să doarmă în acelaşi pat şi că ea se sileşte să-l reţină noaptea la dînsa. Mama o sfătui să procedeze cu tact, să nu forţeze lucrurile. Sarcina atît de mult aşteptată a fost anunţată la Viena la 5 mai — iar curţii de la Versailles i s-a vestit oficial că regina a simţit primele mişcări ale copilului la 31 iulie, ora 10 ½ seara. „De atunci se mişcă deseori şi aceasta îmi face mare bucurie", scria regina la Viena. Cînd a vrut să comunice vestea şi soţului ei, regina îi jucă o farsă. Intră la dînsul cu figura întunecată şi îi spuse cu ton ofensat : „Sire, trebuie să mă

plîng contra unuia dintre supuşii tăi, care a avut cutezanţa să mă lovească cu picioarele în burtă". Bravul rege nu înţelese la început, apoi rîse cu mîndrie şi îşi îmbrăţişă soţia, uluit de neaşteptata lui vrednicie.

Şi multiplele ceremonii oficiale începură. Tedeum în biserici, felicitări ale Parlamentului, rugăciuni pentru fericita desfăşurare a sarcinii. Cu imensă grijă s-a căutat o doică pentru viitorul copil regal. O sută de mii de livre s-a pus deoparte pentru săraci. Toată lumea era extrem de preocupată, mai cu seamă mamoşul, căruia i s-a promis o pensie de 40.000 livre dacă noul născut va fi moştenitor al tronului şi numai 10.000 livre dacă va fi o prinţesă. După uzul secular, naşterea trebuia să fie în văzul întregii curţi. Membrii familiei regale şi o serie de înalţi demnitari, aveau dreptul de a fi de faţă în camera lehuzei în momentul naşterii. Nimeni nu s-a gîndit cît de barbar şi vătămător sănătăţii era acest privilegiu. Din toate provinciile, din toate castelele au sosit curioşii. Versailles era suprapopulat ; alimentele au ajuns de trei ori mai scumpe. Şi lumea aştepta... În cele din urmă, la 18 decembrie, noaptea, clopotul anunţă că durerile au început. În camera reginei intră întîi doamna de Lamballe, urmată de doamnele de onoare. La trei noaptea fură treziţi regele, prinţii şi prinţesele. Pajii porniră în galop la Paris, la Saint Cloud, să poftească şi pe celelalte rude de sînge, pe toate mărimile princiare, să fie martore la timp...

În camera îngustă, în jurul patului lehuzei, înalta nobilime s-a aşezat pe fotolii, în ordinea rangului. La spatele ei, alţii s-au urcat pe bănci şi scaune, să nu scape cumva o mişcare, un geamăt al femeii în chinuri. Aerul era din ce în ce mai greu, mai otrăvit de respiraţia celor 50 de privitori şi de mirosul tare al oţetului, al esenţelor. Timp de şapte ore, cît a durat scena oficială de tortură, nimeni nu s-a mişcat din loc, nici o fereastră n-a fost deschisă. La $11^{1}/_{2}$ dimineaţa, Maria Antoaneta a născut în sfîrşit — o fetiţă. Vlăstarul regal a fost purtat cu mare cinste în cabinetul vecin, să fie îmbăiat. Regele, plin de mîndrie, trecu în camera alăturată, urmat de toată curtea, să admire progenitura. Deodată răsună porunca alarmantă a mamoşului : „Aer

şi apă caldă! Trebuie luat sînge!" Regina leşinase: sîngele i se urcase la cap, în aerul infect şi, poate, din sforţarea de a-şi înfrîna durerile sub privirile celor 50 de curioşi. Zăcea sfîrşită, horcăind în perne. În spaima generală, regele deschise brusc fereastra — dar apa caldă nu mai sosea. La toate formalităţile medievale s-au gîndit maeştrii de ceremonii, dar nu şi la ceea ce era mai necesar în asemenea prilej: să pregătească apă caldă! Chirurgul a fost nevoit să ia sînge, fără să mai aştepte. Sîngele ţîşni din vîna de la picior — şi iată, regina clipi din ochi, era salvată. Bucuria se dezlănţui: îmbrăţişări, lacrimi, felicitări — şi clopotele răspîndeau prin ţară vestea cea bună.

Fericirea mamei începe. Versailles şi Paris jubilează — deşi s-au tras numai 21 lovituri de tun în cinstea unei prinţese, în loc de 101 cum se obişnuieşte la naşterea unui fiu moştenitor al tronului. S-au trimis ştafete la toate curţile europene, s-au împărţit pomeni în toată ţara, unii au fost eliberaţi din închisoare — şi sute de tinere perechi au fost înzestrate şi căsătorite pe socoteala regelui, la Notre-Dame din Paris. Poporului i s-au dat iluminaţii, artificii, vin ce ţişnea din fîntîni, mîncare şi intrare liberă la Operă: cărbunarii au stat în loja regelui, pescăresele în loja reginei. Totul părea în bună ordine. Ludovic XVI a devenit un bărbat vrednic şi Maria Antoaneta o mamă fericită şi serioasă. Căsnicia lor era întărită şi asigurată — şi toţi se bucurau aievea: părinţii, curtea şi ţara...

Numai Maria Tereza nu e deplin mulţumită. Nu-i ajunge o nepoţică. Ea se gîndeşte nu numai la fericirea particulară a familiei, ci şi la menţinerea dinastiei: „Ne trebuie neapărat un Dauphin, un urmaş la tron". Aceasta e litania ei către fiică. Devine mînioasă cînd vestea unei noi sarcini întîrzie din lună în lună. „Sînt nerăbdătoare, scrie ea reginei, la vîrsta mea nu mai pot aştepta mult." O îndemna pe fiica ei să persevereze, să nu facă „lit à part"... Nu i-a fost dat să vadă pe noul rege al Franţei zămislit din sîngele habsburgic. A doua sarcină a reginei a dat greş: făcînd o mişcare bruscă, pentru ca să închidă fereastra trăsurii, ea a avortat.

La 29 noiembrie 1780, Maria Tereza căpătă o pneumonie. Dacă ea muri înainte de a se fi putut bucura de un moştenitor la tronul Franţei, a fost însă cruţată (precum a dorit) de durerea de a fi martoră la nefericirea copilului ei neascultător.

Fiul atît de dorit s-a născut un an mai tîrziu. De astă dată, marele spectacol al naşterii nu s-a mai repetat în faţa curţii întregi. Naşterea a fost mai uşoară. Regina era prea slabă ca să întrebe dacă are un băiat sau o fată. Cînd regele s-a apropiat de patul ei, cu lacrimi curgînd pe faţă, el îi anunţă cu glas răsunător : „Prinţul moştenitor doreşte să intre". În bucuria generală, prin uşile larg deschise, fu adus în faţa curţii noul născut, spălat şi înfăşat : ducele de Normandia. Cardinalul de Rohan (omul nefast de mai tîrziu) boteză copilul a cărui doică splendidă era supranumită „Madame Poitrine". Iar au bubuit tunurile şi bucuria ca şi petrecerea au fost mai mari decît la naşterea fetiţei. Nouă zile a durat perindarea corporaţiilor. Fiecare vroia să salute în felul ei pe viitorul rege francez. Coşarii au venit cu un coş întreg în vîrful căruia cîntau mici curăţitori. Măcelarii au adus un bou mare, birjarii o caleaşcă aurită în care se afla o păpuşă-Dauphin ; croitorii au adus o uniformă în miniatură a viitorului regiment, fierarii o nicovală, lovită în tact muzical. Lăcătuşii (care vedeau în rege un confrate de marcă) au făurit un castel din care izbucni un minunat Dauphin lucrat din oţel, cînd regele îl deschise cu curiozitatea lui de specialist. Femeile de la hale (care aveau s-o huiduiască mai tîrziu) s-au prezentat reginei cu alocuţiuni din La Harpe. Chiar şi viitorii republicani şi revoluţionari zburdau de entuziasm regalist, ca acel Collot d'Herbois, pe atunci simplu actor la Lyon, care alcătui o poezie in cinstea „înaltei prinţese, ale cărei virtuţi au cucerit toate inimile" — dar care a pregătit mai tîrziu sentinţa de moarte a lui „Ludovic Capet"... Poporul mai era legat atunci de stăpînii săi şi naşterea unui urmaş la tron era o sărbătoare generală. În toată ţara cîntecele şi jocurile s-au dezlănţuit, în slava regelui şi reginei care şi-au făcut în cele din urmă datoria, cu atîta bravură !

Vechiul blestem a fost înfrînt. Maria Antoaneta a mai născut în 1785 un al doilea fiu, pe viitorul Ludovic XVII, un copil sănătos, puternic, „adevărat fecior de țăran". În 1786, al patrulea și ultimul ei copil fu Sophie-Beatrix, care a trăit numai 11 luni.

O dată cu maternitatea, se ivi prima schimbare a Mariei Antoaneta, încă nu acea hotărîtoare. Sarcinile au obligat-o să se țină luni de-a rîndul departe de petrecerile ei prostești. Jocul cu copiii a ajuns să-i pară mai fermecător decît acel de la masa verde. Nevoia ei de tandrețe, risipită înainte în relații întîmplătoare și primejdioase, și-a găsit o cale normală. Drumul spre conștiința de sine era deschis. Această frumoasă femeie mai avu cîțiva ani fericiți; alături de vîrtejul nimicurilor și pasiunilor sterpe, ea își vedea copiii crescînd încet-încet. Dar soarta nu i-a prelungit această epocă de fericire: tocmai cînd s-a sfîrșit neliniștea Mariei Antoaneta, a început neliniștea în lume.

REGINA DEVINE IMPOPULARĂ

Prin nașterea unui prinț moștenitor, Maria Antoaneta ar fi ajuns într-adevăr în culmea puterii, dacă ar fi știut să mențină iubirea și încrederea poporului — care a dovedit atît entuziasm cu acest prilej. Trebuia să facă un pas hotărîtor: să se înapoieze de la Trianon la Versailles, de la lumea seacă și lingușitoare a Rococo-ului la nobilimea ereditară și la națiunea cea adevărată. Cu o ușurință de neiertat, regina a reînceput costisitoarele și meschinele petreceri de la Trianon, îndată ce-au încetat serbările populare în cinstea Dauphinului. Prin aceasta, paharul răbdării s-a umplut.

La Versailles e din ce în ce mai pustiu. La marile recepții apar tot mai puține doamne, mai puțini seniori.

Salutul lor e rece. Formele mai sunt păstrate, dar genuflexiile şi sărutările de mîini au ceva reţinut : privirile sunt întunecate, înstrăinate. Cînd regina apare la Paris, la teatre, uralele nu se înalţă furtunatice. Nu se mai aude : „Trăiască regina !" Însă nu e duşmănie făţişă — dar căldura a dispărut. Stăpîna e încă ascultată, dar femeia nu mai e slăvită. Dorinţele ei nu sunt contrariate pe faţă — dar tăcerea e vădită. E tăcerea aspră, rea, reţinută, a unei conjuraţii.

Cartierul principal al acestei conjuraţii se afla în patru sau cinci castele ale familiei regale : Luxemburg, Palais Royal, Bellevue şi chiar la Versailles — toate împotriva Trianonului, rezidenţa reginei.

Corul urii era condus de cele trei mătuşi, fetele bătrîne ale lui Ludovic XV, care nu mai jucau nici un rol la curte şi s-au retras la Bellevue. În primii ani de glorie a Mariei Antoaneta (eleva lor la „şcoala răutăţii") nimeni nu mai venea la ele. Dar de cînd regina a devenit tot mai antipatică, uşile de la Bellevue se deschideau tot mai des. Veneau acolo doamnele neinvitate la Trianon, „Madame Eticheta", miniştrii înlăturaţi, cavalerii neglijaţi, piraţii înlocuiţi din funcţiuni, bigoţii, apărătorii vechii tradiţii franceze şi ai „bunelor" moravuri. Camera mătuşilor de la Bellevue a ajuns o tainică farmacie de otrăvuri : acolo erau distilate zvonurile, palavrele, galanteriile şi prostiile „Austriacei" ; acolo era arsenalul denunţurilor, atelierul calomniilor ; acolo erau alcătuite, citite şi răspîndite micile cuplete veninoase. Toate cadavrele vii ale întîrziaţilor şi detronaţilor, toate larvele şi mumiile unei lumi vechi, urzeau acolo răzbunarea lor, încercînd să întoarcă timpul înapoi. Otrava acestei uri rafinate nu era destinată „sărmanului rege bun", compătimit cu aparentă smerenie, ci numai tinerei, strălucitoarei şi fericitei regine.

Mai primejdioasă decît această învechită generaţie fără dinţi, care nu muşca ci îşi vărsa balele, era noua generaţie, care n-a ajuns încă la putere şi care nu vroia să mai rămînă în umbră. Versailles s-a desfăcut, prin ţinuta lui exclusivistă, de Franţa regală, ignorînd noile curente care străbăteau ţara. S-a ivit o burghezie inteligentă, cultivată prin operele lui Jean-Jacques Rousseau, atrasă de

formele de guvernămînt democratic din Anglia. Emigranții întorși după războiul de neatîrnare al Americii au adus ideea egalității și libertății, fără deosebiri de rang și de castă. În Franța, incapacitatea curții a dus la înțepenire și umilință. Poporul a crezut zadarnic că èra metreselor regale și a protecției a trecut după moartea lui Ludovic XV. Acum sunt alte femei : Maria Antoaneta și clica favoritei sale, contesa Polignac. Situația politică a Franței decade ; datoriile ei cresc ; coloniile se pierd ; armata și flota lîncezesc — pe cînd celelalte state se ridică puternice...

Burghezia luminată protesta și ea împotriva Mariei Antoaneta — adevărata vinovată, căci toată țara știa că regele era incapabil și supus voinței reginei. Voința ei nu era exercitată în politica înaltă de stat. Era departe de energia și simțul politic al mamei sale Maria Tereza. Ca să se ocupe de politică, ar fi trebuit să citească actele oficiale, măcar două ore pe zi. Nu era însă în stare să asculte cu atenție, cu seriozitate rapoartele verbale ale miniștrilor. Răspundea plictisită, la întîmplare, — și revenea la plăcerile ei, la nimicurile ei, la camarila ei slugarnică și amuzantă. În cele din urmă, grupul austriac, în frunte cu ambasadorul Mercy, a trebuit să renunțe la veleitățile politice ale reginei. Nu se putea conta pe ea și era de dorit ca și la celelalte curți femeile să nu se amestece în politică.

Dacă regina ar lăsa atunci din mînă frînele statului, ea ar fi fără vină, fără răspundere. Însă clica Polignac n-o slăbea. O îndemîna să se amestece în numirile de miniștri, în atribuirea posturilor înalte de stat, peste tot unde ar putea profita favoriții ei și partizanii acestora. Făcea și greșeala cea mai gravă ce se poate face în politică : vorbea, fără să aibă idee de fondul chestiunilor, făcea diletantism din gravele interese de stat, exercitînd asupra regelui toate presiunile numai ca să fie în avantajul camarilei sale. Burghezia vedea bine că toate afacerile de stat sunt în mîna generalilor, ambasadorilor și miniștrilor numiți prin protecția reginei. Acest sistem autocratic ducea Franța spre curentele revoluționare, spre ruina economică, spre decadența morală și politică. De-aceea, tot ce reprezenta progresul, dreptatea și fapta creatoare, murmura și rostea amenințări la adresa ușuraticei stăpîne de la Trianon,

care sacrifica bunăstarea unui popor de 20 milioane, vanităţilor şi intereselor unei bande de 20 de favoriţi şi cavaleri.

Aceste mari nemulţumiri, aceste tendinţe spre o ordine mai bună şi o repartizare mai justă a răspunderilor şi-au găsit un punct de concentrare. O casă şi un om. Acest potrivnic avea şi el sînge regal. După cum Reacţiunea se aduna în castelul mătuşilor de la Bellevue, Revoluţia se aduna la Palais Royal al ducelui de Orléans. Avînd defectele aristocraţiei, elegant, chefuitor, afemeiat, jucător de cărţi, nu prea deştept dar nici prea rău, el suferea de slăbiciunea specifică firilor cari nu creează nimic : de vanitate — de aceeaşi vanitate care a îmbolnăvit-o şi pe Maria Antoaneta. Regina, ironizînd capacităţile războinice ale vărului ei, a împiedicat să i se acorde şefia amiralităţii. Greu jignit, ducele de Orléans — descendent dintr-o linie tot aşa de veche ca a casei regale, bogat, independent — n-a ezitat să ridice în Parlament dîrze împotriviri contra regelui şi s-o trateze pe regină ca o inamică. Nemulţumirea generală şi-a găsit în el un conducător. Adversarii Habsburgilor şi Bourbonilor, ai nemărginitei autocraţii regale, partizanii unei ordini democratice în Franţa, îl sprijineau pe ducele de Orléans. La Palais Royal — club al Revoluţiei protejate de un prinţ — se adunau novatori, liberali, constituţionali, voltairieni, filantropi, masoni, pe lîngă aristocraţii scăpaţi sau înlăturaţi, burghezii cari nu parveneau la o situaţie, avocaţii, demagogii, jurnaliştii fără ocupaţie — care au alcătuit mai tîrziu garda de atac a Revoluţiei. O puternică armată a spiritului, condusă de un prinţ vanitos. Semnalul luptei nu s-a dat încă. Dar fiecare cunoştea direcţia ei : contra regelui ! şi mai cu seamă : contra reginei !

Între aceste grupuri de potrivnici revoluţionari sau reacţionari, se afla un om izolat, duşmanul cel mai primejdios şi mai funest al reginei : contele de Provence, fratele regelui. Într-adevăr, prevăzător, furişîndu-se în umbră, s-a ferit să se compromită prin acţiuni pripite, aşteptînd îndelung, pînă ce soarta i-a arătat momentul

potrivit. A lucrat ca o cîrtiţă, subminînd situaţia fratelui său. Din copilărie, avea ambiţia să ajungă pe tronul Franţei. A sperat să fie întîi „regent", apoi urmaş legitim. Cei şapte ani de impotenţă conjugală a fratelui său, au fost pentru contele de Provence cei şapte ani graşi din Biblie : a subminat, a urzit, mereu invizibil. Cînd Maria Antoaneta a dat naştere primului copil, el a primit întîia lovitură puternică. Dar naşterea unui prinţ moştenitor a prăbuşit visurile sale de domnie. Drumul drept era închis : a lucrat atunci pe căi strîmbe, cu o diabolică perseverenţă, ca să-şi ajungă scopul după 30 de ani. Duşmănia lui nu era, ca a ducelui de Orléans, o flacără de ură, ci mocnea sub cenuşă. de invidie. În public, nu şi-a trădat niciodată pretenţiile la tron, cît timp Maria Antoaneta şi Ludovic XV ţineau puterea în mîini. Abia cu Revoluţia începu el să se agite, tot după paravan, la conferinţele de la palatul Luxemburg. Iar cînd a fugit peste graniţă, a săpat cu proclamaţiile lui îndrăzneţe mormîntul fratelui, al cumnatei şi nepotului său. sperînd să găsească în coşciugul lor coroana spre care rîvnea. Rolul său mefistofelic e încă învăluit în unele taine. A tipărit el însuşi broşurile întinînd cinstea cumnatei sale ? A contribuit el ca nefericitul copil, Ludovic XVII scăpat din Temple, să fie iarăşi cufundat într-o dramă rămasă şi azi nelămurită ? Fapt e că, îndată ce s-a urcat pe tron, regele Ludovic XVIII a cumpărat cu bani grei sau a smuls prin violenţă scrisori pe care le-a scris pe cînd era conte de Provence. Multe documnete au fost distruse de acest sobol îndărătnic, care a ştiut să tacă şi să se prefacă timp de atîţi ani. Ceea ce e sigur, e că el s-a folosit de toate mijloacele, în lupta necruţătoare împotriva Mariei Antoaneta.

În 1785, după zece ani de domnie în risipă şi plăceri, regina se pomeni înconjurată din toate părţile de grupuri duşmane ; aproape toată nobilimea şi jumătate din burghezie şi-au precizat poziţiile şi aşteaptă semnalul. Autoritatea puterii moştenite e încă destul de tare. Ura e făţişă, dar nici un plan de luptă nu e încă stabilit. Numai şoapte, zvonuri, mîrîieli, săgeţi fine, cu cîte-o picătură de otravă, sunt aruncate spre Versailles, înspre rege, mai ales înspre

regină... Foițe scrise sau imprimate treceau din mînă în mînă, repede ascunse la primul pas suspect. Broșurile proaspete, tipărite la Londra, la Amsterdam sau chiar în Palais Royal al ducelui de Orléans, erau oferite în mare taină de anticari care le țineau ascunse între hîrțoage prăfuite. Nobilii plăteau aceste broșuri uneori cu mai multe piese de aur decît numărul paginilor. Cele zece sau douăzeci de pagini erau împodobite însă cu gravuri lascive și pipărate cu glume răutăcioase : era un dar mai prețios decît un inel, pentru o iubită din nobilime, pe care regina n-a poftit-o la Trianon. Aceste scrieri calomnioase, de autori necunoscuți, tipărite și răspîndite în taină, se împrăștiau însă ca liliecii, în budoarele doamnelor, prin castelele din provincie și chiar la Versailles. Regina le găsea la masă, sub șervet : regele, la biroul său, printre acte ; poezii veninoase erau prinse cu acul de catifeaua din loja regală, la teatru ; cînd se apleca noaptea la fereastra ei, regina auzea cîntecul de bîlci, care era de mult în toate gurile și începea cu întrebarea :

Fiecare se întreabă încetișor :
Regele poate ? nu poate ?
Trista regină e disperată...

Aluziile erotice erau urmate de amenințări. Primele pamflete erau mai mult răutăcioase. Săgeți muiate în leșie, ca să irite — nu în otravă, ca să ucidă. Cînd regina deveni însărcinată, pretendenții la tron au accentuat tonul. Tocmai pentru că nu mai era adevărat, cupletele anonime îl numeau pe rege impotent, pe regină adulteră, pe copiii lor bastarzi ! Nașterea Dauphinului a prilejuit valuri noi de injurii și calomnii. Prietenele reginei, Lamballe și Polignac, erau țintuite la stîlpul infamiei ca maestre în dragoste lesbiană ; regina era o erotomană perversă și nesătulă, regele un biet încornorat :

Louis, si tu veux voir
Bâtard, cocu, putain,
Regarde ton miroir,
La Reine et le Dauphin.

În 1785, concertul calomniei era în plină desfăşurare.[3] Revoluţia n-avea decît să strige în stradă ceea ce se şoptea prin saloane, pentru ca Maria Antoaneta să fie adusă în faţa tribunalului ei. Capetele de acuzaţie i-au fost furnizate de curte. Cuţitul urii, care va ghilotina pe regină, a fost pus în mîna călăului de miinile fine, subţiri, inelate ale aristocraţilor...

Industria secretă a pamfletelor, cupletelor, broşurilor (cu sau fără pornografii) s-a dovedit a fi una din cele mai rentabile în acea vreme. Printre cei cari se pretau la astfel de lucrări nu erau numai scribii famelici, rataţii, invidioşii şi perverşii, gata la cea mai abjectă treabă pentru o răsplată bănească. Pentru bani au scris astfel de broşurele şi Beaumarchais, autor de comedii nemuritoare, Brissot, viitorul tribun, Mirabeau, geniul libertăţii, Choderlos de Laclos şi alţi bărbaţi de seamă care puteau fi „cumpăraţi ieftin" în vremea cînd ei se aflau în umbră, în aşteptarea luptei şi covîrşiţi de nevoi. Un Beaumarchais ştia însă să cîştige de mai multe ori cu acelaşi pamflet, vînzînd poliţiei regale întreaga ediţie tipărită (plătită de casierul curţii) şi retipărind-o cu oarecare schimbări ! Erau rentabile aceste pamflete — dar şi foarte primejdioase. Moda aceasta s-a răspîndit într-atît, încît Maria Antoaneta a ajuns să fie urîtă de toată Franţa, ca regină şi ca femeie.

Cu dezinvoltura ei, cu înnăscuta ei mîndrie habsburgică, ea a înfruntat însă avalanşa batjocurei şi calomniei. A scuturat cu dispreţ petele de noroi de pe rochia ei. „Ne aflăm într-o epocă de cîntece satirice" scria ea mamei sale ; „se fac asemenea cîntece pe socoteala tuturor persoanelor de la curte..., frivolitatea franceză nu s-a dat înapoi nici înaintea regelui. În ce mă priveşte, nici eu n-am fost cruţată"... Aceasta era toată replica ei ! Încinsă în demnitatea ei regală, se credea invulnerabilă faţă de săgeţile de hîrtie. A uitat însă că era de ajuns să se amestece în sîngele opiniei publice cîteva picături din diabolica otravă a calomniei, pentru ca febra mulţimii să se întindă şi să ajungă la delir ucigător.

TRĂSNETUL ÎN TEATRUL ROCOCO

În august 1785, regina a fost foarte ocupată ; nu cu dificultăţile politice (răscoala din Ţările de Jos au pus la grea încercare alianţa franco-austriacă), ci cu repetiţiile pentru o nouă premieră la micul ei teatru din Trianon. Se aştepta cu nerăbdare reprezentarea *Bărbierului din Sevilla* a lui Beaumarchais ; rolul lui Figaro urma să fie deţinut de contele d'Artois iar regina va întrupa pe vesela fată Rosina.

Beaumarchas nu e oare una şi aceeaşi persoană cu Caron, bine cunoscut de poliţie şi care, în urmă cu zece ani, a scris un pamflet asupra „drepturilor ramurii spaniole la coroana Franţei" ; tot el a răspîndit zvonul despre impotenţa regelui. La Viena, a fost închis din ordinul Mariei Tereza ca şantajist ordinar, iar la închisoarea din Saint-Lazare a primit o sfîntă de bătaie cu nuielele. Da ! autorul *Bărbierului din Sevilla* e una şi aceeaşi persoană cu onorabilul Caron, însă memoria Mariei Antoaneta e grozav de scurtă, mai ales cînd e vorba de plăcerile ei. Prostiile ei, după vorba lui Kaunitz, „creşteau mereu, deveneau tot mai frumoase". Regina s-a făcut complicea acestui genial aventurier şi autor de comedii, care a batjocorit atît de cumplit autoritatea regală. Soţia regelui a uitat, numai după patru ani, cît de înjosit a fost regele de acest autor, care a calomniat-o şi pe dînsa şi a amărît-o pe mama ei. În 1781, cenzura a simţit că noua comedie a lui Beaumarchais : *Nunta lui Figaro* miroase a pulbere şi că întregul regim ar putea sări în aer, dacă ar ţîşni o scînteie într-o seară de teatru. Consiliul de miniştri a interzis reprezentaţia. Dar autorul, perseverent cînd era vorba de glorie sau de bani, a izbutit ca piesa lui să fie supusă spre lectură regelui însuşi ! Atît de prost nu era regele, ca să nu se recunoască în această comedie. „Piesa nu va fi jucată ?" întrebă regina, dezamăgită ; o premieră era mai interesantă pentru ea, decît bunul mers al statului. „Nu, hotărît nu ! răspunse regele ; poţi să fii sigură de aceasta !"

Se părea că sentinţa regelui era fără apel : *Nunta lui Figaro* nu va fi jucată la teatrul său. Beaumarchais nu

se dădu bătut : ştia că peste capul regelui e regina, că peste regină e clica Polignac... Interzisă, piesa ajunge la modă. Autorul o citeşte în toate saloanele. Din acea caracteristică pornire de a-şi face sieşi rău, înalta societate (deşi e ea însăşi ponegrită în această comedie) se entuziasmează, tocmai pentru că regele a găsit-o inacceptabilă. Vaudreuil, amantul contesei Polignac, are îndrăzneala să joace piesa la teatrul său personal ; dar aceasta nu-i de ajuns, comedia trebuie jucată chiar în casa regelui ! În taină, şi probabil cu ştirea reginei, care ţine mai mult la un surîs al favoritei sale decît la mutra regelui, rolurile sunt studiate ; se împart biletele ; trăsurile sunt deja la uşa teatrului. În ultimul moment, regele îşi simte ameninţată propria lui autoritate. Reprezentaţia e oprită din ordinul lui : luminile sunt stinse, echipajele trebuie să plece acasă.

Clica reginei rezistă. Vrea să arate că puterea ei e mai mare decît a slăbănogului încoronat. Contele d'Artois şi Maria Antoaneta sunt trimişi să facă presiuni asupra regelui. Nevolnicul bărbat cedează, îndată ce soţia lui îi cere ceva. Pretinde însă, pentru a-şi acoperi înfringerea, să fie schimbate anumite părţi din piesă, adică acele care sunt ştiute pe de rost de fiecare... *Nunta lui Figaro* s-a jucat la Teatrul francez, la 17 aprilie 1784. Beaumarchais a triumfat. Nobilimea, deşi moralmente decapitată în această piesă, a primit-o cu entuziasm. Afluenţa era enormă ; uşile au fost sparte, balustradele de fier rupte. Nu şi-a dat seama înalta societate că primul ei gest public de răzvrătire contra regelui era totodată fulgerul Revoluţiei.

Cea mai elementară judecată ar fi indicat Mariei Antoaneta că, în asemenea împrejurare, ea trebuia să stea de-o parte. Însă pentru regina mondenă moda era ultima instanţă. Beaumarchais, după izbînda lui asupra regelui, era la modă. Ce importă onoarea. bunacuviinţă ! Se joacă numai teatru ! Şi ce rol încîntător e cel al Rosinei ! Cine e aşa de zveltă şi frumoasă ca dînsa ? Cine are ochii, gura, dinţii ca ai ei ? Şi braţele atît de fragede, şi miini atit de albe ? Cine alta ar putea juca acest rol decît regina Franţei în persoană ! La o parte cu toate reticenţele şi cumpănirile ! Artiste dela Comedia franceză au venit să-i dea lecţii. Domnişoara Bertin îi confecţionează cele mai nostime costume. Să se amuze puţin ! La o parte cu urile de la curte, cu răutăţile rudelor, cu obstacolele

stupide ale politicii. Regina e zilnic ocupată cu repetițiile la micul ei teatru alb-auriu — nebănuind că o altă comedie se pregătește și că tot ea va juca rolul principal.

Într-adevăr, in toiul repetițiilor, doamna Campan cu care regina își repeta rolul, îi ceru foarte turburată o audiență urgentă pentru Böhmer, bijutierul curții. Acesta venise la dînsa cu o zi inainte și ii povestise ceva de necrezut, ceva nebunesc : regina ar fi cumpărat de la dînsul, în taină, vestitul colier de diamante, avînd să plătească prețul (1.600.000 livre) în rate. Termenul primei rate a trecut de mult și el n-a primit nici măcar un ducat. Creditorii il constrîng și lui ii trebuiesc banii imediat.

La început, regina n-a înțeles nimic. Da, cunoștea faimosul colier al bijutierilor Böhmer și Bassenge, și ar fi fost bucuroasă să-l aibă. Dar miniștrii nu mai dau bani ; deficitul crește mereu... Dar cînd a cumpărat ea colierul ? Și ce bani datorează ? Trebuie să fie la mijloc o nerușinată mistificare. Își amintește că a primit săptămîna trecută o scrisoare de la acești bijutieri, în care ei pomeneau de o podoabă scumpă și îi mulțumeau pentru ceva. A citit scrisoarea cu neglijență, cum îi era obiceiul. Dar unde e scrisoarea ? A distrus-o ! Îndată trimite prin secretarul ei un bilet lui Böhmer : să vină în audiență. Nu chiar mîine, ci la 9 August. Căci e atît de ocupată cu repetițile *Bărbierului din Sevilla !*

Cind regina ascultă în cele din urmă pe bijutier, crezu că are de-a face cu un nebun. O contesă Valois, prietenă intimă cu regina (— „Cum ? Prietena mea ? N-am primit niciodată pe o doamnă cu acest nume !") a examinat la dînsul colierul și i-a spus că regina dorește să-l cumpere în taină. Și eminența sa cardinalul de Rohan (— „Ce ? acest tip dezgustător, căruia nu i-am spus niciodată vreun cuvînt ?") a primit și preluat colierul din însărcinarea Maiestății Sale.

Ceva trebuia să fie adevărat din toată această poveste a bijutierului : sudoarea îi curge de pe frunte, mîinile și picioarele îi tremură. Regina strigă de mînie. Numele ei a fost folosit cu nerușinare de niște escroci. Porunci bijutierului să relateze în scris toată chestia. La 12 August ea citi cu indignare, cu mînie crescîndă, fantasticul docu-

trebuie să se dea o pedeapsă exemplară. Nu s-a sfătuit cu prietenele ei, n-a spus un cuvînt miniştrilor. Numai regelui îi va expune toată afacerea, la 14 August, şi îi va cere să-i apere onoarea...

Dacă s-ar fi gîndit bine, regina s-ar fi convins că era preferabil să înăbuşe cu grijă această chestie infernală. Dar a fost atinsă la nervul ei cel mai sensibil: mîndria ei impulsivă, neînfrînată.

Ceea ce a întărîtat-o de la început în această afacere, era numele cardinalului Louis de Rohan, căruia îi purta de ani de zile o ură fără cruţare. Pînă atunci, acest nobil preot monden nu i-a făcut vreun rău. Cînd a intrat în Franţa, el i-a făcut exaltate urări de bunăvenire, în pragul catedralei din Strasbourg. I-a botezat copiii şi la orice prilej a încercat să se apropie prieteneşte de ea. În fond, nu era nici o contrazicere între firea ei şi a lui. Cardinalul de Rohan era imaginea masculină a Mariei Antoaneta: uşuratic, superficial, risipitor, neglijent faţă de îndatoririle lui spirituale, ca şi regina faţă de cele regale. El, preot monden; ea, regină mondenă. Episcop al Rococo-ului. Ar fi fost la locul său la Trianon, cu manierele lui distinse. Elegantul, frivolul, frumosul cardinal s-ar fi putut înţelege cu frumoasa, cocheta şi vesela regină. Numai întîmplarea i-a făcut inamici, pe aceşti doi oameni atît de asemănători.

Regina a moştenit această ură contra cardinalului de la mama ei. Înainte de a deveni cardinal, el a fost ambasador la Viena. Acolo ura împărătesei era justificată. Maria Tereza ar fi putut să corupă pe un diplomat atît de uşuratic; ar fi fost o întîmplare fericită pentru politica ei externă. Ar fi tolerat şi fastul său, care o jignea mult. Acest slujitor al lui Isus punea în umbră curtea imperială cu trăsurile lui de gală, cu grajdurile lui pline de cai, cu armata lui de paji, camerişti, ştafete, lictori, argaţi, intendenţi, toţi împanaşaţi şi galonaţi. Însă în ce priveşte religia şi moralitatea, împărăteasa era necruţătoare. Cînd acest om al bisericii s-a îmbrăcat în haină de vînătoare şi, înconjurat de doamne încîntate, a doborît 130 de animale sălbatice — bigota Maria Tereza a fost cuprinsă de indignare. Mînia ei a sporit cînd a văzut că această faptă a stîrnit entuziasm la Viena, unde sunt atîţia iezuiţi şi comisii de bune moravuri. Nobilimea, constrînsă de severa economie a curţii din Schönbrunn, respira uşu-

rața în societatea acestui elegant destrăbălat. Doamnele, tinere sau bătrîne, frumoase sau antipatice, se înghesuiau la seratele și supeurile lui. Ele erau nebune după dînsul, îl divinizau și credeau că el va rămîne la Viena și după moartea unchiului său, episcopul din Strasbourg. Ceea ce o îmbolnăvea pe împărăteasă, era faptul că pînă și fiul ei Iosif II și Kaunitz, cancelarul ei de încredere, s-au împrietenit cu preotul-cavaler care dădea tonul eleganței și distracției în familia ei, la curte și în tot orașul. Dar în catolica Vienă nu trebuie să existe un Versailles, un frivol Trianon, cu favoriți, cu metrese, cu adultere. Ciuma aceasta trebuie îndepărtată. Rohan să plece ! Aceasta era cerința ei neîncetată și, în scrisorile ei către Maria Antoaneta, ea își revărsa ura contra acestui trimis al diavolului. Și cînd fiica ei ajunse regină, Rohan a fost îndată rechemat de la ambasada din Viena.

Dar cînd cade un Rohan, el cade în sus ! Pentru postul pierdut, a fost ridicat la rangul de episcop, apoi la cel mai înalt grad preoțesc al curții ; prin mîinile lui erau împărțite binefacerile și pomenile regelui. Veniturile lui erau nemăsurate : era episcop la Strasbourg, landgraf în Alsacia, superior al bogatei mănăstiri Saint-Vaast, administrator al spitalului regal, provizor al Sorbonei și, nu se știe pentru care merite, membru al Academiei franceze. Însă cheltuielile au ajuns să depășească veniturile : Rohan risipea banii cu mîinile pline. A clădit un nou palat de milioane la episcopia din Strasbourg, dădea serbări fastuoase și nu făcea economii nici cu femeile. Predilecția lui pentru Cagliostro l-a costat mai mult decît șapte metrese... Curînd s-a aflat că finanțele episcopului sunt sleite și că acest slujitor al lui Isus era de găsit mai des în societatea femeilor și în cabinetele zarafilor decît în casa Domnului. Parlamentul a avut să se ocupe cu datoriile făcute de Rohan în numele spitalului regal.

E oare de mirare că acest frate întru risipă și petrecere al reginei, a înscenat afacerea colierului, folosindu-se de numele reginei ? Împotriva acestui om care s-a purtat „mai infam decît un falsificator de monede“ (sperînd, probabil că va putea achita bijutierului la termen și astfel afacerea n-ar fi ieșit la iveală), Maria Antoaneta era plină de necaz și mînie. Tocmai lui nu-i putea ierta. Timp de 15 ani, credincioasă ordinului mamei

sale, ca nu i-a adresat niciodată un cuvînt, ci l-a bruscat adesea în fața întregii curți. Numai din josnică răzbunare, omul acesta a amestecat numele ei într-o afacere necurată. Dintre toate jignirile aduse onoarei sale de către nobilimea franceză, aceasta îi păru cea mai îndrăzneață și cea mai vicleană. Cu lacrimi în ochi ea ceru regelui să dea acestui înșelător o pedeapsă necruțătoare, exemplară, în fața întregii oficialități.

Și regele, fără să ceară acte, fără să întrebe dinainte pe bijutier sau pe cardinal, se supuse cerinței reginei, mîniei sale necugetate. La 15 august, el surprinse Consiliul de miniștri cu decizia de a-l aresta îndată pe cardinalul Rohan. Cînd și-au revenit din uimirea sau spaima lor, unul din miniștri întrebă pe rege dacă arestarea fățișă a unui atît de înalt demnitar n-ar avea un efect penibil. Regina cerea ca pedeapsă tocmai această rușine oficială. Era nestrămutată în hotărîrea ei. Neliniștiți, cu tulburi presentimente, miniștrii își dădură consimțămîntul. Chiar peste cîteva ore avea să se desfășure scena nebănuită. Era atunci ziua onomastică a reginei (Înălțarea Maicii Domnului) și toată curtea veni la Versailles, pentru felicitări. Galeriile și anticamera erau pline de înalți demnitari și curteni. Cardinalul Rohan, care nu bănuia nimic, aștepta și el, în sutana lui stacojie, pentru a celebra serviciul divin, într-o încăpere rezervată mărimilor, lîngă camera regelui.

Dar, în loc să apară Ludovic XVI cu soția lui, pentru a merge la liturghie, se apropie de Rohan un servitor care îl pofti în camera particulară a regelui. Acolo se aflau și regina, care nici nu răspunse la salutul lui, și dușmanul lui personal, ministrul baron Breteuil, țeapăn, glacial. Regele îl luă repede, precis și dur : „Dragă vere, cum stai cu colierul de diamante pe care l-ai cumpărat în numele reginei ?" Palid, Rohan bîlbîi : „Sire, văd că am fost înșelat, însă eu nu am înșelat". „Dacă e așa, dragă vere, spuse regele, să n-ai nici o grijă. Însă, te rog, lămurește toată această afacere"...

Rohan a amuțit. Nu putea scoate o vorbă. Regina îl fixa cu privirea. Regele, fără să se înduioșeze de zăpăceala lui, îi spuse să scrie totul într-un raport. Și părăsi camera, cu regina și Breteuil. Cînd reveni, cardinalul îi dădu o hîrtie cu vreo 15 rînduri. O doamnă cu numele

Valois l-a determinat să-şi procure colierul pentru regină. Vede acum că a fost înşelat de acea persoană... La întrebările regelui, el răspunse că nu ştie unde e acea doamnă şi că ea are colierul. Atunci regele chemă iar pe regină, urmată de Breteuil şi ministrul de justiţie. Reclamaţia bijuteriilor fu citită. „Sire, mărturisi cardinalul, distrus ; colierul se află în posesia mea. Dar e falsificat"... Se rugă să fie lăsat să plătească acel colier. Regele replică cu asprime : o atare împrejurare il obligă să ordone arestarea cardinalului şi să se pună sigiliu la casa lui. Numele reginei ar fi compromis şi nu admite nici o îngăduinţă...

Rohan stărui să fie cruţat de această ruşine, mai ales în ora cînd, în veşminte sacerdotale, avea să citească liturghia în faţa curţii. Regele şovăi în faţa omului deznădăjduit. Dar regina nu se mai putu stăpîni ; cu lacrimi de mînie în ochi, ea se îndreptă spre Rohan : cum se putea considera el ca mijlocitor şi să facă afaceri secrete în spatele regelui, cînd ea nu i-a adresat nici un cuvînt timp de opt ani. Cardinalul nu găsi nici un răspuns ; nu mai înţelegea nici el cum s-a lăsat băgat într-o aventură atît de stupidă. Regele regretă, dar încheie : „Trebuie să fac ceea ce mă obligă datoria mea de rege şi de soţ".

În sălile de recepţie, nobilimea aştepta, curioasă, nerăbdătoare. Slujba trebuia să înceapă de mult. Aerul e greu, vorbele zboară, în şoapte, în zvonuri, se simte furtuna... Deodată, uşa de la camera regelui e dată la o parte. Apare întîi Rohan în sutana lui purpurie, palid, cu buzele vinete : după el, Breteuil, cu faţa roşie de vechi soldat, cu ochii scînteietori. În mijlocul camerei, el se adresează cu glas tare căpitanului de gardă : „Arestaţi-l pe domnul cardinal !"

Toţi încremenesc. Cum ? Un Rohan ? Şi aci, în anticamera regelui ? Breteuil, bătrînul spadasin e beat ? Dar cardinalul, cu ochii în jos, merge încet spre corpul de gardă. Curtenii se dau la o parte şi sub privirile lor uimite, speriate, ruşinate, cardinalul înaintează din sală în sală pînă jos la scară, urmat ca un galerian de asprul soldat. Rohan e introdus într-o cameră lăturalnică a corpului de gardă şi, dezmeticindu-se cel dintîi în zăpăceala generală, el scrie un bilet către abatele său : să distrugă imediat însemnările ce se aflau acasă la el,

într-o mapă roşie (erau scrisorile falsificate ale reginei). Unul dintre călăreţii lui Rohan porni în goană, cu biletul, la Hotel de Strasbourg — şi ajunse înaintea poliţiei care avea să sigileze hîrtiile, şi înainte ca marele prelat să fi fost adus la Bastilia. S-a dat în acelaşi timp ordin ca toţi complicii săi să fie prinşi. În ziua aceea nu s-a mai făcut liturghie la Versailles. Cine ar mai fi ascultat-o ? Toată curtea, Parisul — ţara întreagă fu izbită de această veste, ca de un fulger din cer senin.

...Regina este încă surescitată de această scenă cumplită. Calomniatorii au primit o lecţie exemplară. Cei care mai au bun simţ se vor grăbi s-o felicite acum, cînd nemernicul care a vrut s-o dezonoreze e închis şi cînd regele, crezut atît de slab, a dat dovadă de energie... Însă nimeni nu vine. Chiar şi prietenele ei o evită, cu priviri piezişe. Azi e linişte la Trianon şi la Versailles. Nobilimea, în fond jignită că unul din casta ei privilegiată a fost tratat ca un tîlhar de rînd, se desmeticeşte din prima ei spaimă. Cardinalul de Rohan nu vrea să mai ceară graţia regală. Parlamentul va fi judecătorul său. Maria Antoaneta nu e prea veselă de sucesul ei : seara, cameristele ei au găsit-o plîngînd.

Curînd însă, uşuratica dintr-însa reapăru. „Sunt încîntată, scria ea în august fratelui ei Iosif, că nu vom mai auzi nimic despre această penibilă afacere." Procesul în faţa Parlamentului va avea loc abia în decembrie, poate chiar în anul următor. De ce să se mai preocupe de el ? Oamenii pot trăncăni, pot ameninţa ! Şi regina a revenit la costumele ei, la repetiţiile pentru comedia cea încîntătoare. Ce bine îi şade rolul veselei Rosina, din *Bărbierul din Sevilla !* Se pare însă că n-a studiat serios nici rolul acesta : altfel s-ar fi gîndit la cuvintele partenerului ei Basilio, care descrie atît de profetic puterea calomniei. Cine îi poate sta împotrivă ? „Începe cu o şoaptă, trece din gură în gură, creşte, ridică glasul, şuieră, strigă, urlă şi aleargă, ca diavolul, pretutindeni. Şi cînd se prăvăleşte în cele din urmă, ca tunetul, în corul general al urii, cine o mai poate opri ? Calomnia a înfrînt pe oamenii cei mai cinstiţi şi pe cei mai puternici..."

Dar regina n-a ascultat niciodată bine pe partenerii ei. Altfel, și-ar fi dat seama că în această comedie se joacă propria ei soartă. Comedia Rococo-ului s-a terminat cu ultima ei reprezentație, la 19 august 1785. Acum începe tragedia.

AFACEREA COLIERULUI

Ce s-a întîmplat cu-adevărat în afacerea colierului? Afacerea în sine e atît de fantastică, atît de neverosimilă, încît nici cel mai inventiv romancier n-ar putea adăuga ceva mai complicat și mai absurd. Însuși Goethe, în *Grosskophta*, a încercat să dramatizeze această afacere, care e însă una din cele mai îndrăznețe și mai senzaționale farse ale istoriei. În toate comediile lui Molière nu se găsește un buchet atît de pitoresc de înșelători și înșelați, de escroci și de proști, de falsificatori și de cinici profitori ca în această nebunească maimuțărie istorică.

În centrul unei comedii, imaginare sau reale, se află totdeauna o femeie. În afacerea colierului, eroina e fata unui nobil scăpătat și a unei slujnice desfrînate. Părăsită, murdară, copila trăia din cerșit : fura cartofi din cîmp și căpăta o bucată de pîine păzind vacile țăranilor. La șapte ani era orfană de tată și cu o mamă prostituată. Se întîmplă atunci să treacă pe drum marchiza de Boulainvilliers. Fata o întîmpină cu strigătul jalnic, dar surprinzător : „Aveți milă de-o săracă orfană din sîngele casei Valois !" Cum ? un copil atît de famelic și jerpelit, se trage din sîngele regal al piosului Ludovic ? Marchiza opri trăsura. O luă în cercetare pe Jeanna, mica cerșetoare, în realitate fiica lui Jacques de Saint-Rémy, braconier, bețivan și spaima țăranilor dar și descendent nemijlocit al casei Valois, de același rang, de aceeași vechime ca și Bourbonii. Marchiza de Boulainvilliers, mișcată de mizeria cumplită a unui vlăstar regal, a internat pe fetița

și pe o soră a ei mai mică într-un pension. La 14 ani, Jeanna era ucenică la o croitoreasă, apoi spălătoreasă, lenjereasă și chiar sacagiță. În cele din urmă a fost dusă într-o mănăstire pentru fete de gentilomi. Dar nu dovedi nici un talent pentru rolul de călugăriță. Avea și sînge de vagabond. La 22 ani, împreună cu sora ei, sări zidul mănăstirii și fugi înflăcărată de dorul aventurii. Poposi în Bar-sur-Aube. Acolo, frumoasă cum era, atrase pe un ofițer de jandarmi din mica nobilime, Nicolas de La Motte, cu care se căsători cu o lună înainte de a naște doi copii gemeni. Cu un atare bărbat, prea puțin moral și niciodată gelos, doamna La Motte a început să ducă o viață mic-burgheză. Însă „sîngele de Valois“ își cerea drepturile. Jeanna nu se gîndea decît să parvină ; pe orice cale, mai departe. Prin binefăcătoarea ei, marchiza de Boulainvilliers, a izbutit să fie primită de cardinalul de Rohan în castelul său din Saverne. Și îndată s-a folosit de slăbiciunile galantului și amabilului cardinal. Prin acesta, ea obținu pentru bărbatul ei (probabil, cu prețul unei invizibile perechi de coarne) gradul de căpitan de cavalerie într-un regiment de dragoni și achitarea datoriilor făcute pînă atunci.

Jeanna ar putea fi fericită. Ascensiunea ei e însă abia la prima treaptă. Bărbatul ei, căpitan de cavalerie al regelui, se înalță singur la rangul de conte. Ce nume sonor : „contesa Valois de La Motte“, cu care se poate împăuna în provincie ! Și pe deasupra o pensie și un ofițer arătos ! Un atare nume face însă o sută de mii de livre anual, mai ales dacă femeia e frumoasă și fără scrupule. Cei doi complici se mută la Paris : închiriază o casă mare în rue Neuve-Saint-Gilles și fac să se vorbească de imensele bunuri și moșii pe cari le are descendenta casei de Valois. Înalta societate e poftită la recepții : serviciile de argint sunt împrumutate cu cîteva ore înainte, de la un magazin din apropiere... Cînd creditorii deveneau prea exigenți, contesa spunea că se duce la Versailles, să-și ceară drepturile la curte.

Acolo însă, n-o cunoștea nimeni ; aștepta cu săptăminile fără să parvină măcar în anticamera reginei. Vicleana aventurieră a meditat însă o lovitură. Pe cînd aștepta cu alte solicitatoare în anticamera doamnei Elisabeta, ea căzu deodată în nesimțire. Bărbatul ei rosti, în

emoția generală, numele ei de mare alură și povești cu lacrimi în ochi că istovirea contesei se datorește numai unui post ce durează de ani. Zdravăna bolnavă fu dusă acasă cu targa ; i s-a trimis 200 livre și pensia fu sporită de la 800 la 1500 livre. Pentru o Valois, aceasta e numai o pomană. Deci, încă un asalt ! adică un nou leșin în anticamera contesei d'Artois ; al treilea, în galeria oglinzilor pe unde avea să treacă regina. Dar și al patrulea leșin rămase zădarnic : Maria Antoaneta n-a aflat nimic despre energica cerșetoare. Complicii se întorceau la Paris cu pradă măruntă. Încă n-au căpătat ceea ce doreau... Evident, s-au ferit s-o bîrfească pe regină : îi slăveau bunătatea și se lăudau peste tot cît de bine i-a primit ca rude iubitoare. Erau destui oameni care credeau că e bine s-o cunoască pe contesa Valois, atît de onorată în societatea reginei. Și astfel, au venit zilele grase și creditul, pentru cîtva timp. Cei doi cerșetori și-au aranjat o curte princiară, condusă de un așa numit prim secretar, Rétaux de Villette, care împărțea de fapt nu numai escrocheriile ci și patul nobilei contese. Mai erau un secretar pentru cele sfinte, lachei, vizitii, cameriste. Palatul din rue Neuve-Saint-Gilles deveni foarte plăcut. Acolo aveau loc jocuri amuzante, unde nerozii cădeau în cursă dar erau înveseliți de mondene dubioase. Însă creditorii și executorii judiciari nu se mai lăsau duși de nas ; cereau să fie plătiți. Nobila pereche și-a dat seama că nu mai merge cu șmecherii mărunte. A sosit timpul să dea o mare lovitură.

Pentru aceasta, era nevoie de două lucruri : de un escroc mare și de un mare smintit. Din fericire, smintitul acesta era la îndemînă : eminența sa episcopul din Strasbourg, cardinalul de Rohan. Om al timpului său, nici mai deștept nici mai prost decît ceilalți, încîntătorul prinț al bisericii suferea de boala secolului său : credulitatea. Omenirea nu poate trăi fără credință. Pentru că Voltaire, ateul, a înlăturat credința bisericească, s-au instalat, în saloanele secolului al 18-lea, superstițiile. Părea că a sosit epoca de aur pentru alchimiști, șarlatani, cabaliști, necromanți și medicii făcători de minuni. Cagliostro, contele Saint-Germain, Mesmer atrăgeau toată „lumea bună". Tocmai pentru că generalii, preoții, regina își neglijau misiunea și

demnitatea lor, oamenii „luminați“ își umpleau golul cu un joc nou, cu acele șarlatanii metafizice, mistice, suprasensibile, cari făceau ravagii peste tot. Printre acești „săraci cu duhul“ era și cardinalul Rohan, care a încăput în ghearele „divinului“ Cagliostro — papă al escrocilor și mistificatorilor. Acesta s-a cuibărit la castelul din Saverne, umplîndu-și buzunarele cu banii cardinalului. Escrocii își recunosc imediat tovarășii. La Motte, află prin Cagliostro că dorința cea mai profundă și mai secretă a lui Rohan e aceea de a deveni prim-ministru al Franței. Contesa găsi și punctul nevralgic : antipatia cunoscută, dar neexplicată, a Mariei Antoaneta față de persoana cardinalului. Și, din aprilie 1784, ea începu să povestească lui Rohan cît de drăguță e cu dînsa regina „iubita prietenă“ ; inventa episoade care de care mai atrăgătoare, pînă ce cardinalul ajunse la convingerea că această frumoasă femeie ar putea fi intermediara lui ideală spre grația reginei. Da, suferă mult că, de ani de zile, regina nu-l cinstește măcar cu o privire, cînd cea mai mare fericire a lui ar fi s-o slujească cu tot respectul. Dacă regina ar cunoaște adevăratele lui simțăminte ! Mișcată, prietena „intimă“ îi promite că va pleda la Maria Antoaneta în favoarea lui — și, în mai, spre uimirea lui Rohan, îi aduce vestea că regina a fost înduplecată și că ea va da cardinalului un semn al schimbării sale ; însă nu oficial : un semn discret ; îi va răspunde într-un anumit fel, la recepția apropiată. Cardinalului, sugestionat de contesă dar și de propria lui dorință, i se păru că distinge o anumită „nuanță“ în mișcarea din cap a reginei, la recepție. Și o răsplăti pe vrednica mijlocitoare cu ducați buni.

Contesa nu se mulțumi cu atît. Ca să-l aibă la mînă pe cardinal, ar trebui să-i arate o dovadă scrisă a favoarei regale. Ce-ar fi o scrisoare ? La ce servește un secretar fără scrupule cu care împarți casa și patul ? Rétaux a fabricat scrisori de-ale Mariei Antoaneta către contesa Valois. De ce n-ar face încă un pas — și n-ar înscena un schimb de corespondență secretă între regină și Rohan ? Sfătuit de La Motte, credulul cardinal concepu o amplă justificare a atitudinii sale, o corectă, o scrise pe curat și o predă neprețuitei femei. Și iată ! nu este ea o vrăjitoare și cea mai intimă amică a reginei ? După cîteva zile, La Motte îi aduse o scrisorică, cu margini aurite și cu

crinul francez la colţ. Mîndra, neînduplecata regină scria aceluia pe care l-a desconsiderat atîta : „Mă bucur mult că nu vă mai pot privi ca vinovat ; audienţa solicitată nu vă poate fi încă acordată. Îndată ce împrejurările o vor permite, vă voi informa. Fiţi discret !" — Păcălitul nu mai putea de bucurie. Tot după sfatul contesei, Rohan mulţumi reginei : primi iar răspuns şi iar îi scrise : cu cît el se umfla de mîndrie şi de credinţă că e în graţia cea mai înaltă a reginei, cu atît îi golea buzunarele isteaţa La Motte. Jocul temerar era în plină desfăşurare...

Păcat că una din figurile principale ale comediei nu joacă realmente : regina. Şi multă vreme nu va dura acest joc primejdios. Cardinalul va putea descoperi în cele din urmă toată înscenarea. Regina nu i-a vorbit încă şi e mereu rece faţă de dînsul. Trebuie mers mai departe. Ce-ar fi dacă l-ar face pe păcălitul cardinal să creadă că a vorbit cu regina ? Îndrăzneţii escroci n-au ezitat să-i joace şi această farsă genială. Au căutat o figurantă, un „dublu" cum se spune azi în film. Nu le lipseau doamne şi domnişoare, de toate soiurile. „Contele" La Motte s-a îngrijit de alegere. În grădina de la Palais Royal era paradisul prostituatelor din Paris. A ochit pe una din ele. doamna Nicole — numită mai tîrziu baroneasa d'Oliva. Şi repede au pus-o să repete rolul. Au adus-o la Versailles, într-o cameră mobilată. Au îmbrăcat-o într-o rochie de muselină, la fel cu a reginei ; i-au pudrat părul, i-au pus o pălărie cu boruri mari, care să-i umbrească faţa şi au învăţat-o puţinele cuvinte pe cari avea să le spună, ca regină, marelui prinţ al bisericii franceze, în parcul întunecat din Versailles.

Cerul s-a arătat şi de astădată prielnic escrocilor. Era o beznă care abia permitea să se ghicească conturul figurii. Mica prostituată fu condusă, peste terasa de la Versailles, la boschetul lui Venus învăluit de arbori stufoşi. Începu să tremure de frică, ţinînd în mînă trandafirul şi biletul pe cari trebuia să le dea unui domn distins. Pietrişul aleii scîrţîi. Rétaux, deghizat ca servitor regal, apăru. Cei doi soţi escroci mai dădură figurantei cîteva energice instrucţiuni şi dispărură. Falsa regină rămase singură : un domn înalt se apropie, cu pălăria trasă pe frunte. Era cardinalul. Scenă miraculoasă ! El se înclină

pînă la pămînt și sărută poala rochiei micei prostituate. Zăpăcită, ea scăpă floarea din mînă și uită scrisoarea, pe care trebuia să le dea. Cu voce stinsă putu însă să spună cele cîteva cuvinte atît de greu învățate : „Puteți spera că tot trecutul e uitat"... Cavalerul, covîrșit de fericire, se întrecea în cele mai umile mulțumiri, spre marea spaimă a figurantei care nu știa ce să mai spună. Un cuvînt deplasat ar trăda-o. Dar escrocii vegheau. Pietrișul scîrții iarăși sub pași zoriți ; un glas reținut strigă alarmat : „Repede, plecați repede ! Doamna și contesa d'Artois sunt în apropiere". Cardinalul, speriat, se depărtă cu „contele" La Motte, pe cînd soția acestuia o conducea pe tremurînda Nicole ; cu inima zvîcnind, pseudo-regina se furișă pe lîngă castelul cu ferestre întunecate, unde adevărata regină dormea fără să bănuiască ceva.

Aristofanica lovitură a izbutit admirabil. Bietul cardinal, convins că a auzit din gura reginei cuvîntul de grație, a ajuns să creadă orbește orice minciună a contesei La Motte. Rohan se simțea în seara aceea omul cel mai fericit din Franța. Se vedea prim ministru, favorit al reginei. După cîteva zile, La Motte făcu să parvină cardinalului un nou semn al bunăvoinței regale : voind să ajute cu 50. 000 livre o nobilă familie ajunsă la mare strîmtoare și neputînd dispune momentan de acești bani, regina roagă pe cardinal să-i facă acest serviciu. Smintitul nici nu s-a întrebat cum poate fi caseta regală atît de goală, cu toate imensele ei venituri. S-a împrumutat îndată cu 50.000 livre de la evreul alsacian Cerf-Beer ; banii au intrat, firește, în mîinile soților La Motte, care țineau bine sforile paiaței. După trei luni „regina" ceru iarăși bani ; Rohan amanetă mobila și argintăria, numai ca să fie repede pe placul binefăcătoarei sale.

Contele și contesa La Motte înotau în bani. Nu mai aveau nici o grijă. Din cînd în cînd plăsmuiau o nouă scrisoare din partea reginei și banii curgeau. Nu s-au gîndit la ziua de mîine ; ca și regina, prinții și cardinalii, pe vremea aceea erau și escrocii ușuratici, nesocotiți. Și-au aranjat la Bar-sur-Aube o casă de vară, cu o splendidă grădină, cu o curte bogată, iar în palatul plin de argintării și de cristaluri, societatea cea mai bună se aduna cu nă-

dejdea că înaltele relații ale contesei Valois de La Motte îi vor fi utile.

Într-o zi, contesa află că bijutierii curții, Böhmer și Bassenge sunt în mare nevoie. Și-au plasat tot capitalul și s-au mai îndatorat pentru cel mai măreț colier de diamante ce s-a văzut vreodată. Era să-l cumpere Dubarry, dacă Ludovic XV n-ar fi murit de vărsat ; a fost oferit curții spaniole și, de trei ori, Mariei Antoaneta, care nu s-ar fi uitat la preț — dar economul ei soț s-a speriat de suma uriașă : 1. 6000. 000 livre. Acum bijutierii sunt la ananghie ; dobînzile îi strivesc. Dacă desfac colierul în bucăți, banii sunt pierduți. Care contesa Valois, atît de influentă la regină, n-ar putea-o determina să cumpere colierul, în taină ? Plata se va face în rate. Ea, contesa, ar cîștiga mult... Cînd bijutierii i-au adus colierul, inima ei zvîcni de invidie. Ca și diamantele, scinteiau și gîndurile ei. Cine altul decît nerodul de cardinal ar putea să cumpere colierul pentru regină ?

Abia întors din Alsacia, Rohan a încăput iar în mîinile meștere ale escrocilor. Regina ar dori să-și procure colierul fără știrea soțului ; i-ar trebui un mijlocitor discret și s-a gîndit să această misiune i s-ar potrivi lui Rohan, ca un nou semn al încrederii sale... Și la 29 ianuarie, în palatul cardinalului, vînzarea a fost încheiată. Colierul va fi predat la 1 februarie și prima rată de 400. 000 livre va fi plătită la 1 august 1785. Toată suma va fi achitată în termen de doi ani. Contractul, semnat de cardinal, a fost predat „prietenei" reginei, care aduse a doua zi răspunsul că Maiestatea Sa e cu totul de acord. Dar bunul nerod avu o mică pretenție în ultimul moment. E vorba doar de 1. 600. 000 livre, sumă enormă chiar pentru un risipitor ca Rohan. I-ar trebui măcar o chitanță, un document semnat de regină. Ceva semnat de ea ? Cu plăcere ! La ce servește secretarul lui La Motte ? În zilele următoare, La Motte aduse contractul ; în dreptul fiecărei clauze era scris *manu propria* cuvîntul „aprobat" și, la sfîrșit, semnătura : „Marie-Antoinette de France". Dacă i-ar fi rămas puțină minte în cap, în acele zile cînd cardinalul visa că va deveni prim-ministru, el și-ar fi dat seama că e victima unui fals grosolan : o regină a Franței nu semnează un document decît cu numele ei de botez, iar nicidecum

„Marie Antoinette de France". Cum să se îndoiască însă, cînd regina l-a primit în persoană la boschetul lui Venus ? Păcălitul promise în mod solemn escrocilor că nu va arăta nimănui acest prețios document. La 1 februarie, bijutierii au adus colierul la cardinal ; acesta îl va preda cu propriile sale mîini lui La Motte, în palatul din rue Neuve-Saint-Gilles. N-a avut mult de așteptat : cineva urcă treptele. Dintr-o cameră vecină, printr-o ușă de sticlă, cardinalul putu vedea că La Motte predă prețioasa cutie unui tînăr îmbrăcat în negru și care se prezentase cu cuvintele : „Din ordinul reginei". Evident, tînărul nu era altul decît Rétaux, cinstitul secretar al soților La Motte ! Dar cardinalul era liniștit : caseta se afla în mîini bune. Și plecă, foarte mișcat de asemenea prietenie, plin de admirație față de contesa La Motte care îl servește cu atîta credință și discreție. Nu e dînsul ajutătorul secret al reginei ? — și nu va fi tot dînsul, în curînd, primul slujitor al reginei Franței ?...

După cîteva zile, un bijutier reclamă poliției pariziene pe un anume Rétaux de Vilette, care oferise diamante scumpe cu prețuri atît de reduse, încît era sigur că le-a furat. Adus la poliție, Rétaux dădu lămuriri : a primit spre vînzare diamantele de la o rudă a regelui, contesa La Motte-Valois. Numele acesta avu un efect magic : înfricoșatul secretar fu eliberat imediat. Dar contesa și-a dat seama că nu e prudent să vîndă pietrele la Paris (colierul a fost îndată demontat și îmbucătățit). A umplut buzunarele soțului ei cu briliante și l-a expediat la Londra ; bijutierii de-acolo au avut oferte bogate și totuși ieftine !

Escrocii aveau mai mulți bani decît ar fi cutezat să viseze. Încurajați de succes, și-au etalat cu nerușinare noua lor bogăție. Trăsuri trase de iepe engleze, lachei în uniforme fastuoase, un negru galonat în argint, tapete, goblenuri, bronzuri, patul din catifea purpurie... Cînd vrednica pereche s-a mutat la Bar-sur-Aube, au trebuit 42 de care pentru transportul atîtor scumpeturi cumpărate la repezeală. La Bar-sur-Aube petrecerile erau ca în 1001 nopți. Curieri înzorzonați precedau berlina lăcuită, de culoarea mărgăritarului a noilor nababi. Cuvertura, ce acoperea picioarele nobilei perechi, purta armele casei de Valois : „De la rege, strămoșul meu, am sîngele, numele

şi crinul". Fostul ofiţer de jandarmi purta inele la toate degetele, cătărămile de la cisme erau diamantate şi trei sau patru lanţuri de ceasornic luceau pe pieptul său de erou. Garderoba cuprindea 18 costume de brocart şi mătase, cu nasturi de aur şi şnururi scumpe. Soţia lui nu s-a lăsat mai prejos ; scînteia de bijuterii ca o divinitate indiană. În micul Bar-sur-Aube o atare bogăţie atrăgea cu putere magnetică toată nobilimea din regiune, la casa unde se dădeau banchete luculice. Servicii de argint, mîncăruri alese, lachei cu duiumul, muzicanţi şi dansatori. Cu mîna plină, noul Cresus risipea banul asupra norodului uimit...

Afacerea colierului pare uneori atît de absurdă şi de fantastică, încît e de necrezut. Oare inşelăciunea nu va ieşi la iveală, peste cinci, peste zece săptămîni ? Cum se pot bucura cei doi escroci, cu atîta cutezanţă şi neruşinare, ca şi cum n-ar exista poliţie ? Însă La Motte a socotit bine : dacă se întîmplă ceva neplăcut, au un bun paravan. Cardinalul Rohan se va feri să facă gălăgie ; ridicolul l-ar face nemuritor ! Va prefera să tacă şi să plătească cu banii lui colierul escamotat de genialii escroci — cari pot dormi liniştiţi în patul lor de damasc (în care se strecoară uneori prea cinstitul secretar !).

Între timp, cardinalul aştepta un cuvînt, un semn discret de la regină. La recepţia oficială se aştepta s-o vadă pe regină împodobită cu pretinsul colier. Nimic. Maria Antoaneta parcă nici nu l-ar cunoaşte ! Şi, la întrebarea lui nedumerită, şmecherul La Motte avu răspunsul prompt : regina nu va purta colierul pînă ce el nu va fi complet achitat. Şi răbdătorul măgar îşi băgă iarăşi capul în fîn, fericit... Însă termenul primei rate se apropia : la 1 august trebuiau achitate 400.000 livre. Ca să obţină o amînare, şarlatana închipui un nou truc. Spuse bijutierilor că reginei i se pare preţul prea ridicat ; dacă nu fac o scădere de 200.000 livre, ea e decisă să înapoieze colierul. Contesa crezu că va cîştiga timp cu noi tratative. Însă bijutierii (care într-adevăr au pus un preţ prea piperat şi erau pe deasupra zoriţi de creditori) s-au declarat imediat de acord ! Cu asentimentul lui Rohan, bijutierii adresează reginei o scrisoare şi cer să li se fixeze o zi cînd vor trebui să înmîneze o nouă podoabă scumpă. Scrisoarea bijutierilor era de neînţeles. Regina trebuie să se fi în-

trebat cu mirare: ce condiţii de plată? Care colier de diamante? Însă era ştiut că regina rareori citeşte ceva cu atenţie pină la sfirşit şi nu se gîndeşte serios la nimic... A deschis scrisoarea abia după plecare bijutierului Böhmer. Cînd a trimis camerista să-l cheme, căci oricum nu pricepea rostul acelor fraze pline de devotament, bijutierul nu mai era la castel. Are timp să-l întrebe cînd va veni a doua oară — şi aruncă scricoarea în foc! S-ar părea că, distrugînd scrisorile, regina ar avea de ascuns unele lucruri tulburi. În realitate, arderea scrisorilor nu era premeditată; era un obicei: regina se temea de propria ei neatenţie şi de spionajul curţii; de aceea distrugea imediat orice scrisoare adresată ei. În toiul Revoluţiei nu s-a găsit nici o scrisoare la masa ei de scris. Însă ceea ce era în general prudenţă s-a dovedit în acest caz o gravă imprudenţă. Scrisoarea aceea i-ar fi relevat mai devreme toată înscenarea.

Dar a venit şi ziua primei scadenţe: 1 august. Bijutierii nu mai vroiau să aştepte: cereau banii. Nemaiputind obţine aminarea, şarlatana dădu cărţile pe faţă: „Aţi fost înşelaţi. Actul pe care îl are cardinalul poartă o semnătură falsă. Însă el e bogat şi poate plăti." Credea „contesa" că bijutierii se vor năpusti furioşi asupra cardinalului şi că acesta, de teama scandalului şi a ridicolului, va plăti frumuşel 1.600.000 livre. Însă Böhmer şi Bassenge nu gîndeau logic şi psihologic: tremurau numai după banii lor. Nici nu vroiau să aibă de-a face cu cardinalul! Credeau că regina e în joc, de vreme ce nu le-a răspuns la scrisoarea lor. Ea e mai solvabilă decît acest lăudăros cardinal. Şi, în cazul cel mai rău, comoara, colierul, e în posesia ei!

Comedia a ajuns la punctul culminant. Mai mult nu poate fi întinsă. Dintr-o singură smucitură, babilonicul turn de minciuni şi urzeli se prăbuşi — cînd Böhmer ceru audienţă la regină şi află toată înşelăciunea. Cine a fost adevăratul înşelător, acesta se va vedea la proces.

Din toate actele şi declaraţiile reiese că Maria Antoaneta n-a bănuit deloc infamul joc în care numele, persoana şi onoarea ei au fost folosite. Din punct de vedere juridic, ea era absolut nevinovată: doar victimă şi nu complice în cea mai diabolică escrocherie din istoria lu-

mii. N-a primit vreodată pe cardinal, n-a cunoscut pe escroaca La Motte, n-a avut în mînă nici o piatră din colier. Numai din ură josnică, din calomnie voită, Maria Antoaneta a fost amestecată într-o afacere urzită pe socoteala ei, de o bandă de escroci, de falsificatori, de hoţi şi de smintiţi.

Însă din punct de vedere moral, Maria Antoaneta nu e pe deplin dezlegată. Căci această escrocherie a fost posibilă, pentru că reaua ei reputaţie a dat curaj escrocilor, pentru că înşelatul (cardinalul) o credea dinainte pe regină capabilă de vreo imprudenţă. Fără îndelungatele prostii şi nechibzuinţe de la Trianon, această vastă înşelăciune ar fi dat greş de la început. Tocmai pentru că se ştia despre plimbările nocturne din parcul de la Versailles, despre bijuterii schimbate şi despre datorii neplătite, soţii La Motte au putut exploata credulitatea cardinalului Rohan şi chiar a bijutierilor, clădind totul pe minciună — dar şi pe reaua reputaţie a reginei. Nevinovată în toată această fantastică inscenare a afacerii colierului — regina are însă istorica vină că o atare înşelăciune s-a urzit sub numele ei şi că a putut fi crezută de atîţia.

PROCESUL ŞI SENTINŢA

Pentru întîia oară, Maria Antoaneta a pierdut siguranţa de sine. Pe cînd înainte trecea cu dispreţ, fără să arunce măcar o privire, pe lîngă noroiul atîtor flecăreli şi calomnii — de astă dată ea s-a adresat unei instanţe pe care a desconsiderat-o : opinia publică. Cerînd cu atîta mînie judecata publică, ea şi-a trădat mîndria atît de îndelung iritată. Era însă singura care credea că păcălitul cardinal Rohan avea intenţii duşmănoase faţă de dînsa. Chiar fratele ei Iosif II, deşi îl cunoştea pe cardinal ca pe unul din oamenii cei mai uşuratici şi mai risipitori, nu-l credea deloc capabil de escrocherie sau de vreo

neagră mîrşăvie. Nici la Versailles nu se credea în vinovăţia lui Rohan. Se şoptea că; prin arestarea lui, regina vroia să scape de un complice incomod ! În ura contra acestui om (transmisă de mama ei), ea a făcut o mişcare necugetată : mantia regală a căzut de pe umerii ei şi, astfel, a rămas expusă ea însăşi urii generale.

Duşmanii ei ascunşi se puteau uni în cele din urmă pentru o cauză comună. Regina s-a pomenit într-un cuibar de şerpi veninoşi. A uitat că un cardinal ca Rohan e purtătorul unuia din cele mai vechi nume franceze, rudă de sînge cu alte familii feudale : Soubise, Marsan, Condé. Aceste familii sunt rănite de moarte prin faptul că unul de-ai lor a fost arestat ca un simplu pungaş în palatul regal în veşmînt sacru, a fost atît de înjosit, cu cîteva momente înainte de a citi liturghia ! Plîngerile au ajuns pînă la Roma. Nobilimea şi clerul s-au aliat în luptă. Dar şi puternicul grup al francmasonilor a intrat în arenă ; căci nu numai cardinalul, protectorul lor, ci şi dumnezeul ateilor, marele maestru Cagliostro a fost închis la Bastilia. Dar poporul, ţinut departe de serbările şi scandalurile picante ale curţii ? Are şi el, în sfîrşit, un spectacol senzaţional : un prinţ al bisericii, în purpurie togă episcopală, ca acuzat — şi o colecţie rarisimă de escroci, falsificatori, şarlatani, iar în planul din umbră mîndra, orgolioasa Austriacă ! Subiect inepuizabil pentru scribi, pamfletari, caricaturişti, şansonetişti. Ascensiunea în balon a lui Montgolfier, care a cucerit pentru omenire o nouă sferă, n-a stîrnit atîta senzaţie ca acest proces al reginei, devenit cu încetul un proces îndreptat împotriva reginei. Pledoariile putînd fi publicate, necenzurate, librăriile au trebuit să fie păzite de poliţie. Operele lui Voltaire, Rousseau, Beaumarchais n-au atins de decenii tirajul uriaş al acelor broşuri, cari se epuizau într-o săptămînă, smulse încă umede de cerneală din mîinile colportorilor. Ambasadele expediau zilnic pachete întregi cu aceste broşuri asupra procesului şi scandalului de la Versailles, pentru toate curţile regale şi princiare ale Europei. Săptămîni de-a rîndul nu se vorbea despre altceva şi cele mai nebuneşti invenţii erau crezute orbeşte. Caravane de provinciali soseau la Paris şi comercianţii şi meseriaşii îşi părăseau prăvăliile şi atelierele — ca să urmărească un proces în care erau dezvăluite una după alta şi alte taine : risipa de la curte, arestă-

rile arbitrare, reaua stare a finanțelor. Nu era numai procesul colierului, ci al întregului regim, al clasei dominante, al reginei, al regalității. „Ce mare eveniment, plin de promisiuni !... Ce triumf pentru ideea libertății !" strigă în Parlament unul din frondeuri. Regina nu bănuia încă ce nenorocire și-a atras prin gestul ei precipitat. Cînd o clădire e subminată și putredă, e de ajuns să se smulgă un cui din perete, ca să se prăbușească toată.

Nobilul soț al „contesei" La Motte a putut să fugă la Londra cu resturile colierului. Acest fapt era în avantajul acuzaților, care aruncau unul asupra altuia furtul și posesia invizibilului obiect. Faptul acesta lăsa să se întrevadă posibilitatea că, poate, colierul se mai află în mîinile reginei ! Sperînd că va scăpa cu fața curată și pentru a-l face de rîs pe cardinal, contesa La Motte a acuzat de furt pe nevinovatul Cagliostro, protejatul lui Rohan. Nu s-a dat înapoi de la nici o minciună, de la nici o infamie. Ca să-și justifice marea ei bogăție, a declarat cu nerușinare că a fost amanta cardinalului, a cărui dărnicie era de toți cunoscută. Cînd s-a pus mîna pe complicele ei, Rétaux, și pe „baroneasa d'Oliva", mica modistă-prostituată, furtul colierului și întîlnirea din parcul Versailles au fost lămurite.

Acuzații s-au ferit să rostească la proces un nume : acel al reginei. Chiar La Motte n-a cutezat să afirme că regina a primit colierul. Însă tocmai această unanimă tăcere respectuoasă față de regină, a avut un efect contrar. Se răspîndea tot mai mult zvonul că s-a dat parola ca regina să fie „cruțată". Se spunea chiar că, din delicatețe, cardinalul a luat vina supra lui : de ce a ars scrisorile reginei ? Cum se putea dovedi că ele erau false ? Pentru că numele reginei nu era pomenit la judecată. Maria Antoaneta era, invizibilă, în fața judecății.

Sentința trebuia să se dea la 3 mai. De la cinci dimineața mulțimea s-a adunat în jurul palatului de justiție, pe ambele cheiuri ale Senei. Ordinea fu greu menținută de polițiști călări. Cei 64 judecători simțeau, prin pasionatele aclamații ale masei de privitori, cît de important e votul lor pentru întreaga Franța. Însă în anticamera sălii de consiliu îi aștepta avertismentul hotărîtor. Acolo se

aflau, în haine de doliu, 19 reprezentanţi ai familiilor Rohan, Soubise şi de Lorena. Ei s-au înclinat în faţa judecătorilor, în tăcere. Numai figura şi ţinuta lor vorbeau : un mut apel, pentru a reda onoarea familiei Rohan. Judecătorii, în mare parte membri ai nobilimii, fură adînc impresionaţi. Înainte de consfătuire, ei ştiau că poporul şi nobilimea aşteptă achitarea cardinalului.

Deliberarea a durat 16 ore. Zecile de mii aşteptau în stradă şi nobilii în anticameră. Asupra escroacei, verdictul era dinainte stabilit, ca şi asupra complicilor ei. Pe mica modistă-prostituată au eliberat-o ; n-a ştiut ce rol a jucat acolo, în boschetul lui Venus. Sentinţa adevărată privea numai pe cardinal. Toţi sunt de acord să fie achitat : e vădit că el a fost înşelat şi că nu a înşelat. Divergenţa de păreri e numai asupra formulei de achitare. Aici e marea chestiune politică. Partidul curţii cerea, pe bună dreptate, achitarea să fie legată de o admonestare pentru cutezanţa cardinalului de a fi crezut că o regină a Franţei s-ar putea întîlni cu el în taină, într-un boschet. Reprezentantul acuzării cerea, pentru această ofensă a persoanei regale, scuze umile şi oficiale în sala de consiliu, precum şi demisia din funcţiile sale. Partidul advers cerea suspendarea urmăririi judiciare : cardinalul e nevinovat şi nepătat ! O mare greutate căzu în cumpănă : dacă se declară că purtarea lui Rohan a fost lipsită de respect faţă de regină, atunci Maria Antoaneta e despăgubită pentru folosirea nepermisă a numelui ei ; dacă achitarea e deplină, atunci regina e moralmente osîndită.

Aceasta o ştiau ambele partide, o ştia şi poporul nerăbdător. Verdictul depăşea cazul propriu-zis. Nu era o chestiune particulară — ci marea chestiune politică : dacă parlamentul Franţei va considera persoana reginei ca sacră, intangibilă sau dacă o va supune legilor, ca pe oricare cetăţean francez. Revoluţia şi-a anunţat zorile şi în acel palat al justiţiei, care cuprindea şi cumplita închisoare de unde Maria Antoaneta avea să fie dusă mai tîrziu la eşafod...

Şi deliberările durează de 16 ore : părerile dar şi interesele se ciocnesc. Ambele partide, pro şi contra reginei, s-au folosit de toate mijloacele ; de săptămîni, membrii Parlamentului sunt influenţaţi, ameninţaţi, mituiţi, cumpăraţi. Indiferenţa regală faţă de Parlament se răzbună. Mulţi dintre judecători cred că a sosit momentul să dea

autocrației o lecție nemaipomenită. Cu 26 glasuri contra 22, cardinalul e achitat „fără nici o mustrare“, ca și amicul său Cagliostro și mica „modistă“ de la Palais-Royal. Și față de complici s-a arătat indulgență : au fost exilați. Numai contesa La Motte a fost condamnată să fie fie înfierată cu un „V“ (voleuse) și închisă pe viață la Salpêtrière. Dar și altcineva, care nu se afla pe banca acuzaților. a fost osîndită pe viață, prin achitarea cardinalului : Maria Antoaneta asupra căreia s-au năpustit toate urile și calomniile.

Cînd sentința a fost cunoscută în stradă, un strigăt nou izbucni în entuziasmul general : „Trăiască Parlamentul !“, în loc de „Trăiască Regele !“ Urale, îmbrățișări, flori. Achitatului, îmbrăcat iar în purpura de cardinal, i se pregătea la ieșirea din Bastilia un cortegiu triumfal. Chiar și Cagliostro a fost divinizat. Fără interdicția poliției, orașul ar fi fost iluminat în cinstea lor — a celor doi oameni cari au contribuit mai mult decît toți la zdruncinarea autorității regale.

Zădarnic încercă regina să-și ascundă deznădejdea : a fost biciuită în plină față. Camerista ei a găsit-o scăldată în lacrimi : „Durerea ei, scria Mercy la Viena, era mai mare decît ar justifica-o împrejurarea“. Mai mult instinctiv decît prin judecată, ea și-a dat seama de înfrîngerea ei ireparabilă : o nouă putere s-a dovedit mai tare decît voința ei.

Regele mai avea ultimul cuvînt. Prin măsuri energice, ar mai fi putut salva onoarea soției sale și să intimideze la timp împotrivirile ascunse. Un rege puternic, hotărît, ar fi trimis Parlamentul la plimbare. Așa ar fi făcut Ludovic XIV și chiar Ludovic XV. Însă Ludovic XVI, slab din fire, nu înfruntă Parlamentul ci, pentru a-și consola soția, trimite pe cardinal în surghiun, exilează pe Cagliostro. Aceasta e o jumătate de măsură, care irită Parlamentul, jignește justiția fără să repare onoarea reginei. În politică, calea de mijloc se dovedește cea mai susceptibilă de erori. Cale de mijloc, cale piezișă. O nouă decizie radicală a regelui a devenit imposibilă. Cu verdictul Parlamentului a început o epocă nouă.

Şi față de contesa La Motte, curtea a procedat cu jumătăți de măsură. Avea de ales între iertarea de goaznica înfierare — ceea ce ar fi făcut impresie favorabilă — sau executarea oficială a pedepsei. S-au făcut pregătiri pentru barbarul spectacol în fața poporului surescitat; ferestrele caselor învecinate au fost închiriate cu prețuri fantastice. Însă, în ultimul moment, curtea s-a speriat de propriul ei curaj. Înfierarea se va face la ora cinci dimineața, fără martori... Condamnata fu tîrîtă pe scările palatului de justiție de 14 călăi, care abia puteau înfrîna zvîrcolirile ei. Isterica femeie devenise o leoaică: urla și blestema pe rege, cardinal și Parlamentul trezind din somn toată vecinătatea: lovea cu picioarele, mușca, se sucea și se răsucea, cu veșmintele smulse de pe ea. În clipa cînd era să i se aplice pe umăr ștampila înfierbintată, chinuita femeie, goală sub privirile curioșilor, mai făcu o mișcare convulsivă și arzătorul „V" se înfipse pe piept, nu pe umăr. Răcnind ca o fiară, ea mușcă pe călău prin pieptar și căzu apoi în nesimțire. Fu dusă astfel la Salpêtrière, unde avea să rămînă pe viață, în pînză de sac și saboți de lemn, hrănită numai cu pîine neagră și linte.

Cînd s-au aflat îngrozitoarele amănunte ale înfierării, toate simpatiile se îndreptară spre La Motte. Nu erau departe vremurile cînd condamnații erau torturați în mod și mai fioros. Însă orice prilej era bun pentru adversarii reginei. Ca și cum societatea înaltă ar fi devenit deodată blîndă și miloasă și înduioșată. Ducele de Orléans a convocat o adunare publică, toată nobilimea trimise daruri „jertfei" nefericite. O vizită la hoața încarcerată ajunse pentru înalta societate pariziană un „dernier cri". Într-o zi se prezentă la închisoare prințesa Lamballe, una din cele mai bune prietene ale reginei. A fost trimisă oare de regină sau a venit din proprie inițiativă? Zvonurile se întețiră iar. Ce înseamnează această vizită? O apăsă conștiința pe regină? Vrea să se înțeleagă în taină cu „victima" ei? Și cînd, după cîteva săptămîni, scoasă noaptea din închisoare de mîini necunoscute, La Motte fugi în Anglia, în tot Parisul domnea credința că regina a salvat-o pe „prietena" ei, ca mulțumire pentru tăcerea ce-a păstrat-o atît de curajos în fața justiției, în ce privește vina sau complicitatea ei în afacerea colierului.

De fapt evadarea „contesei" a fost înlesnită de clica conjurată, care a dat încă o lovitură perfidă ; se putea vorbi peste tot de „înţelegerea" dintre regină şi hoaţă ! Pe de altă parte, la Londra, La Motte s-a erijat în acuzatoare, publicînd cele mai neruşinate minciuni şi calomnii şi cîştigînd iarăşi mulţi bani — căci erau nenumăraţi amatorii de „destăinuiri". În ziua sosirii sale, un tipograf londonez i-a oferit sume mari. Dar şi curtea franceză şi-a dat seama de primejdia acestor calomnii ; favorita reginei, contesa Polignac a fost trimisă să cumpere tăcerea hoaţei cu 200.000 livre. Vicleana a păcălit a doua oară curtea : primi banii, dar lăsă ca „Memoriile" ei să apară în forme diferite, cu noi destăinuiri senzaţionale.

În acele memorii, publicul dornic de scandal găsea tot ce vroia să afle. Procesul n-ar fi decît o înscenare ; sărmana La Motte a fost trădată pe nimic. Desigur, nimeni alta decît regina a comandat colierul, pe care l-a primit dela Rohan ; ea, nevinovata, a luat din pură amiciţie toată vina asupra ei, pentru a salva onoarea reginei. Cum a ajuns la această prietenie cu Maria Antoaneta ? Mincinoasa lămuri şi aceasta, spre satisfacţia clicii : *more lesbico,* intimitate sexuală ! La prima privire, născocirile escroacei apar evidente ; cînd dînsa afirmă că Maria Antoaneta a avut, pe cînd era arhiducesă, relaţii de dragoste cu cardinalul Rohan — orice om care ştie să socotească pe degete se poate convinge că, în vremea cînd Rohan era ambasador la Viena, Maria Antoaneta era demult Dauphină la Versailles. Dar binevoitorii, oameni cu judecată, au devenit rari. Marele public devorează cu deliciu „Memoriile" — şi vrea să afle cît mai multe perversităţi. Broşurile infamante apar una după alta, întrecîndu-se în josnicii şi lascivităţi. Apăru şi o listă „a tuturor persoanelor cu care regina a avut raporturi desfrînate". Erau nu mai puţin de 34 nume de ambele sexe : duci, artişti, lachei, fratele regelui şi cameristul său, doamnele Polignac şi Lamballe şi, la sfîrşit, scurt şi cuprinzător „toate tribadele din Paris", inclusiv prostituatele de stradă ! Însă lista celor 34 nu era completă. Cînd fantezia erotică a saloanelor, a străzii, a oraşului, a naţiunii s-a prins de o femeie, fie ea împărăteasă ori cîntăreaţă de operă, atunci ea îi atribuie toate excesele şi perversiunile imaginabile, pentru ca

orgasmul anonim, al marelui public, să se contopească cu voluptățile eroinei defăimate. Într-un pamflet : *Viața scandaloasă a Mariei Antoaneta*, se vorbește de un viguros pandur de la curtea imperială austriacă, destinat să potolească „furiile uterine" ale arhiducesei, cînd avea numai 13 ani. În alt pamflet, intitulat *Bordelul regal*, cititorul încîntat e purtat prin paradisul „favoriților și favoritelor" cu care regina se complăcea în diverse poziții aretinice de dragoste (reprezentate și prin gravuri pornografice). Bîrfelile și josniciile țîșneau și spumegau pretutindeni — și toate erau crezute.

După trei ani de la procesul colierului, Maria Antoaneta a căpătat reputația celei mai lascive, mai abjecte și mai tiranice femei din toată Franța, — pe cînd defăimata și înfierata la Motte trecea drept o victimă nevinovată. Cînd a izbucnit Revoluția, cluburile și conjurațiile au încercat s-o readucă la Paris, pentru a redeschide procesul colierului înaintea tribunalului revoluționar, cu La Motte ca acuzatoare și Maria Antoaneta pe scaunul vinovaților. Numai moartea bruscă a escroacei — (ea s-a aruncat pe fereastră, în 1791, într-un acces de manie a persecuției) — a împiedicat ca ea să fie purtată în triumf prin Paris și să i se acorde decretul că „ea a binemeritat de la Republică". Fără această intervenție a destinului, lumea ar fi fost martoră la o comedie judiciară mai grotească decît procesul colierului.

POPORUL SE DEȘTEAPTĂ, REGINA SE DEȘTEAPTĂ

Pentru ca nemulțumirea generală să se poată exterioriza, ea are nevoie de o figură omenească, de un simbol al ideei, de un țap ispășitor. „Poporul", mulțimea nu poate gîndi decît antropomorfic ; noțiunile generale nu sunt clare pentru mulțime : îi trebuiesc figuri omenești. Unde simte că există o vină, vrea să vadă pe vino-

vaţi. Poporul francez simţea de mult nedreptatea. A nădăjduit îndelung la vremuri mai bune; la fiecare nou Ludovic a fluturat steagurile cu entuziasm şi a plătit biruri pentru stăpînii feudali şi biserică: cu cît se apleca mai mult, cu atît îl striveau împilările. În bogata Franţă, hambarele erau goale, arendaşii sărăceau, pîinea lipsea. Cineva trebuia să poarte vina: dacă unii nu au pîine, cauza e că alţii mănîncă prea mult: dacă unii gem sub datorii, alţii şi-au însuşit prea multe drepturi. Neliniştea devine tot mai clară, mai conştientă. Burghezia, căreia Voltaire şi Rousseau i-au deschis ochii, începe să cerceteze, să vadă, să înţeleagă; uneori apar semnele marei furtuni, fermierii se agită, stăpînii feudali sunt ameninţaţi. Norul negru al nemulţumirii atîrnă deasupra ţării...

Şi iată că au izbucnit două fulgere, cari au luminat o clipă situaţia: primul e procesul colierului, al doilea: destăinuirile lui Calonne asupra deficitului. Ministrul de finanţe, poate că şi din secretă duşmănie, a făcut cunoscute primele cifre precise. În 12 ani de domnie a lui Ludovic XVI s-au sustras 1.250 000.000 livre. Sumă astronomică pe acele vremuri: un miliard două sute cincizeci de milioane! Pentru ce, pentru cine? La procesul colierului, acei cari se trudeau pentru cîţiva franci pe zi, au aflat că s-au dăruit, în anumite cercuri, diamante în valoare de un milion şi jumătate: că s-au cumpărat castele de 10 şi 20 milioane, în timp ce poporul murea de foame. Şi pentru că toţi îl ştiau pe rege străin de această fantastică risipă, indignarea generală s-a năpustit asupra uşuraticei regine. Ea era vinovată de datoriile statului! Fiecare ştia acum de ce pîinea se scumpea mereu şi birurile sporeau mereu: pentru că o desfrînată şi-a tapetat cu briliante o cameră la Trianon; pentru că a trimis în taină fratelui ei o sută milioane aur pentru războiul ce-l purta; pentru că favoriţi şi favorite au fost încărcaţi cu pensii, slujbe şi subvenţii. Bancruta statului avea o cauză, regina căpătă un nume nou: „Madame Deficit".

Norul negru s-a spart: o grindină de broşuri, pamflete, proteste şi petiţii se abătu asupra Franţiei. Poporul începu să se deştepte. Voluntarii şi soldaţii întorşi din războiul american povesteau despre o ţară democrată fără rege şi nobilime, unde toţi erau cetăţeni

egali şi liberi. In *Contractul social* al lui Rousseau, în operele lui Voltaire şi Diderot nu e scris oare că ordinea regală nu e cea mai bună şi mai „divină" din toate? Vechiul respect, mut şi orb, ridică întiia oară capul: nobilimea, poporul, burghezia îşi dau seama că o nouă situaţie se iveşte. Murmurele din cluburi şi loji masonice se răspindesc prin ţară în tunete, în descărcări electrice. Indignarea generală nu mai are nevoie de mască: ea spune pe faţă ceea ce trebuie spus. Nici formele exterioare ale respectului nu mai sunt păstrate. Cînd regina apăru iar în loja ei, puţin timp după procesul colierului, a fost primită cu şuierături atît de violente, încît a trebuit să părăsească imediat teatrul. Portretul ei, făcut de d-na Vigée-Lebrun, a fost retras de la salonul unde era expus, pentru a se evita o manifestaţie populară. În budoare, în galeria oglinzilor de la Versailles, pretutindeni regina simţea ostilitatea rece, nu la spatele ei, ci în faţă, vădit. În cele din urmă poliţia înştiinţă curtea că ar fi mai bine ca regina să nu viziteze Parisul, căci nu va mai fi în stare s-o apere de incidente neplăcute. Şi, deodată, regina se trezi din indolenţa ei, pălmuită şi lovită de vergile urii. Deznădăjduită, ea întrebă pe ultimii ei credincioşi: „Ce vor ei de la mine? Ce le-am făcut?"

Şi în cele din urmă, cea care a fost rău statuită şi n-a ţinut seama de bunele sfaturi date la timp, neglijenta şi risipitoarea, s-a grăbit, cu nervoasa ei spontaneitate, să îndrepte defectele ei cele mai provocătoare. Dintr-o trăsătură de condei îşi reduse marile ei cheltuieli. Domnişoara Bertin fu expediată. S-a economisit pe an peste un milion de livre la garderobă, la întreţinerea palatului şi a grajdurilor; jocurile de noroc au dispărut din saloane; noile construcţii de la castelul Saint-Cloud au fost întrerupte, alte castele au fost vîndute, posturile de prisos au fost suprimate, în primul rînd cele ale favoriţilor ei de la Trianon. Întiia oară, Maria Antoaneta ascultă, nu de vechea putere, ci de cea nouă: opinia publică. Acei pe care i-a copleşit atîţia ani cu favorurile ei, nu prea înţelegeau reformele reginei, făcute tot pe spinarea lor. Oficialitatea începu să murmure şi ea; privilegiaţii, curtenii se întrebau cum se poate

trăi într-o ţară unde nu erau siguri să mai posede miine ceea ce au azi!... Dar Maria Antoaneta se ţine tare. De cînd vede mai bine, îşi cunoaşte şi mai bine curtenii. Se sustrage influenţei camarilei Polignac şi se apropie iar de vechiul ei sfătuitor, ambasadorul Mercy, de demult concediatul abate Vermond, recunoscînd astfel stăruitoarele avertismente ale Mariei Tereza.

E însă prea tîrziu. Străduinţele ei sunt zădarnice. Micile ei renunţări rămîn neobservate în tumultul general, economiile ei sunt ca picături în uriaşul butoi fără fund al deficitului. Curtea, speriată, recunoaşte că nu se poate salva nimic cu cîteva măsuri ocazionale. E nevoie de un Hercule, care să înlăture piatra imensă a deficitului, un ministru care să asaneze finanţele. Însă toţi ocolesc această soluţie şi recurg la acelaşi mijloc vechi şi nou (istoria se repetă) : împrumuturi care par că înlătură pe cele vechi, impozite tot mai mari, asignate, topirea aurului în alte forme — într-un cuvînt : inflaţie. Însă boala pătrunde tot mai adînc. Circulaţia valorilor economice e viciată. Toată bogăţia e concentrată în miinile cîtorva duzini de stăpîni feudali. Doctorii în finanţe nu cutează să facă operaţia chirurgicală indicată. Tezaurul statului e mereu secătuit. Cu cît se apropie prăbuşirea generală, cu atît curtea e mai neliniştită. Îşi dă seama, în sfîrşit, că nu e de-ajuns să schimbe miniştrii : trebuie schimbat sistemul. Şi în ajunul bancrutei, mîntuitorul e căutat cu orice preţ : nu e necesar să fie dintr-o familie distinsă — ci, înainte de toate, să fie popular, să inspire încredere poporului. Nouă concepţie la curtea franceză! Omul acesta mîntuitor e cunoscut la curte ; a mai fost consultat ; e de origină burgheză, e elveţian şi, pe deasupra, calvinist, adică eretic! Miniştrii nu prea erau încîntaţi de dînsul, căci prin „darea lui de seamă" a lăsat ca naţiunea să vadă prea multe în bucătăria regimului. Ludovic XVI s-a simţit jignit cînd acest om — Necker — i-a trimis demisia pe o mică hîrtie de scrisoare, pătrată ; de atunci, regele s-a decis să nu-l mai cheme niciodată.

Şi totuşi, a fost chemat. Necker era omul momentului. Regina (prin a cărei influenţă un Loménie de Brienne a ajuns ministru şi încă impopular) a simţit că trebuie să

se dea satisfacție acelei fiare : opiniei publice. Pentru că regele ezita, ea l-a chemat, în cabinetul ei particular, pe omul acela primejdios (august 1785). Necker a resimțit un dublu triumf : de a fi *rugat* de regină și cerut de popor. „Trăiască Necker !" „Trăiască Regele !" Strigătele acestea au răsunat și în galeriile din Versailles și pe străzile Parisului, în seara cînd s-a anunțat instalarea noului ministru. Numai regina nu avea curaj să se bucure cu ceilalți. Îi era teamă de răspundere : mîinile ei stingace ar putea fi prinse de roata destinului. Instinctul ei era mai puternic decît rațiunea... „Tremur la gîndul că eu sunt acea care l-a rechemat, scria dînsa lui Mercy. Soarta mea e să aduc nefericire..." „Am multă nevoie ca un amic atît de bun și de scump ca d-ta, să mă sprijine în aceste momente."

Pînă acum. Maria Antoaneta n-a spus și n-a scris astfel de cuvinte. E un ton nou ; glasul unei ființe cutremurate pînă in adîncul ei. Regina a mușcat din mărul amar al cunoașterii ; a fost sigură și mîndră de sine cîtă vreme a ignorat primejdia. Acum înțelege cu ce preț cumplit își plătește situația ; o apasă răspunderea coroanei, pe care a purtat-o cu ușurință, ca o pălărie la modă a domnișoarei Bertin. Pasul ei e fricos, acum, cînd pămîntul e zguduit de cutremur. Nu merge mai departe. Mai bine înapoi ! Departe de politică, de afaceri tulburi. Să nu se mai amestece în gravele chestiuni cari i s-au părut atît de lesnicioase. Cea care era fericită în fast zgomotos, caută liniște. Evită teatrele, balurile mascate, consiliile de stat. Nu mai poate respira decît în cercul copiilor ei, în camera lor plină de rîsete, unde nu pătrunde ura și invidia. E mai sigură ca mamă decît ca regină. Și, are încă o taină : a găsit un prieten, un adevărat prieten sufletesc. Toate s-ar putea îndrepta, numai să trăiască liniștită în cercul strîmt, dar firesc, departe de vîrtejul fatalităților. Însă tocmai acum barometrul vestește furtuna. La ora cînd Maria Antoaneta, conștientă de greșelile ei, vrea să se retragă, să devină invizibilă, o altă voință nemiloasă o împinge spre cele mai emoționante evenimente ale istoriei.

VARA HOTĂRÎTOARE

Necker nu era omul jumătăților de măsură. Trebuia recîștigată încrederea poporului. Națiunea nu mai credea în făgăduielile regelui și nici în Parlamentul nobilimii și în Adunarea notabilităților. O nouă autoritate ar putea stăvili tulburările ; iarna fusese aspră și nenumărați flămînzi de la țară au cotropit orașele. După destule ezitări, regele a decis să se convoace Adunarea Națională ; după două secole, poporul întreg e chemat iarăși la sfat. Ca să contrabalanseze influența nobilimii și clerului, regele, după sfatul lui Necker, a dublat numărul reprezentanților burghezi și poporului (Tiers État). Curtea credea că, astfel, răspunderea regelui va fi mai mică și că autoritatea lui va fi întărită.

Dar poporul gîndea altfel : numai la mare nevoie, nu și la cele bune, regele îi cere sfatul. Națiunii i s-a dat o misiune uriașă — dar și un prilej unic, de care e hotărîtă să se folosească. Entuziasmul era general ; alegerile au fost ca niște sărbători religioase. Ca și în ajunul furtunii, cerul înfățișa o frumoasă auroră înșelătoare. La 5 mai 1789, în ziua deschiderii Adunării Naționale, Versailles, reședința regelui, a devenit capitala — fruntea, inima și sufletul întregei țări. Niciodată nu s-au adunat atîția oameni în acest mic oraș. Patru mii de persoane la curtea regală ; două mii de deputați și numeroși curioși din toate părțile. Cu saci de aur abia se putea închiria o cameră ; pentru o saltea se plătea sute de ducați și mulți au dormit în ganguri. De cu noapte, sub ploaia torențială, lumea s-a adunat în așteptarea cortegiului. Prețul alimentelor s-a întreit și împătrit. Fenomen simbolic : în acest oraș de provincie s-a vădit că nu e loc pentru doi stăpîni ai Franței. Unul din ei trebuia să facă loc celuilalt : Regalitatea sau Adunarea Națională.

În acea zi a memorabilei procesiuni, curtea de la Versailles s-a arătat pentru ultima oară, cu tot fastul și măreția, poporului îngrămădit pe străzi, la ferestre, pe acoperișuri. Cortegiul regal a părăsit palatul la ora 10 dimineața, precedat de paji și călăreți cu steaguri și pene, în mare ținută. Trăsura de gală aurită a regelui

înainta încet : erau acolo regele, cu frații săi și ducii de Angoulême, Berry și Bourbon. „Trăiască Regele !" Strigătul acesta contrastă cumplit cu tăcerea aspră ce urmă, cînd trecură celelalte trăsuri în care se aflau regina, prințesele și alți membri ai familiei. Mărturie fățișă a liniei de despărțire dintre rege și regină. Cortegiul se opri la biserica Notre-Dame, unde așteptau cele trei clase, două mii de bărbați, purtînd fiecare în mînă cîte-o lumînare aprinsă.

Reprezentanții nobilimii și ai clerului erau în costumele lor fastuoase : în mătase, în purpură, în aur, în pene. De veacuri, prima și a doua categorie socială au stat cu credință în jurul tronului și s-au împodobit cu toată bogăția lor la orice serbare a curții. Dar cine sunt acei necunoscuți, în simple costume negre, cu cravatele albe, cu banale pălării triunghiulare, îngrămădiți înaintea bisericii, formînd un bloc masiv, întunecat ? Regele și regina privesc pe acești oameni rezervați, cari nu se frîng în plecăciuni, ci așteaptă, tăcuți, alături de ceilalți, privilegiații mîndri și împodobiți, pentru a începe opera de înnoire. Sunt ei consilieri ascultători sau mai degrabă judecători impenetrabili, în care regele și regina au presimțit, probabil, destinul lor apropiat ?

Acum însă e un fel de armistițiu. Uriașa procesiune pornește, cu lumînările aprinse, de la biserica Notre Dame la catedrala Saint-Louis ; încadrați de gardă, printre uniforme strălucitoare, în sunet de clopote, și tobe, în cîntece bisericești ce atenuează emfaza militară, cei două mii pășesc lent și grav. De astă dată, în fruntea cortegiului sunt reprezentanții burgheziei și poporului, urmați de nobilime și înaltul cler. Deodată, răsună urale din mulțime : printre deputații clasei a treia se afla și ducele de Orléans. Din calcul demagogic, acest renegat al curții, în loc să meargă cu familia regală, s-a rînduit printre umilii deputați, declarîndu-se astfel fățiș, înaintea națiunii, împotriva autorității regale. Și, cînd a trecut Maria Antoaneta, în locul strigătului „Trăiască regina !", cîțiva au strigat intenționat numele dușmanului ei : „Trăiască ducele de Orléans !" Regina păli sub insultă. Cu greu și-a păstrat ținuta demnă, în această cale a înjosirii sale. În ziua următoare, la deschiderea Adunării Naționale, pe cînd intrarea regelui a fost salutată

cu aclamații, nimeni n-a deschis gura și n-a ridicat mîna la intrarea reginei. Tăcere glacială, izbitoare. „Iată victima", șopti Mirabeau unui vecin. Un asistent nepărtinitor, guvernatorul american Morris, a încercat să însuflețească pe amicii săi francezi. „Regina plîngea, scrie acest fiu al unei națiuni libere în jurnalul său ; nici un glas nu se ridică pentru dînsa. Aș fi ridicat eu mîna, dar nu aveam dreptul să-mi exprim acolo sentimentele mele și în zadar am rugat pe vecinii mei s-o facă." Timp de trei ore a stat astfel regina Franței, ca o acuzată, înaintea reprezentanților poporului, și abia cînd s-a ridicat să plece cu regele, cîțiva deputați au strigat, din compătimire, un slab „Trăiască regina". Mișcată, ea mulțumi cu o plecăciune din cap acelor cîțiva deputați : gestul acesta stîrni în sfîrșit ovațiile întregii asistențe. Însă regina nu se lăsă iluzionată. Ce deosebire între acest salut de condescendență și uralele furtunoase de altădată ale poporului, cînd a intrat în Franța !... Ea știe acum că e înlăturată de la marea reconciliere — și că lupta pe viață și pe moarte începe.

Madame de Staël a notat acea impresie de tristețe și deprimare pe care o făcea regina în acele zile memorabile, cu toată ținuta ei maiestuoasă, frumoasă. Voioasa și cocheta femeie părea cu totul alta : o străină. Într-adevăr, i-a trebuit multă osteneală și stăpînire de sine ca să ia parte la acele solemnități. Grijile ei erau în altă parte. În timpul acelor părăzi și procesiuni, fiul ei cel mai mare, Dauphinul de șase ani, tînjea în micul său pat din Meudon. Anul trecut, ea avu durerea s-o piardă pe Sophie-Beatrix, abia de 11 luni. Acum, moartea cere a doua jertfă în camera copiilor ei. Primul ei născut suferea de rahitism încă din 1788. Era nedezvoltat, puțin diform, cu vertebrele deplasate, ieșite. Febra îl slăbea mereu. Învăluit în manta, ținut între perne, el a privit din balcon măreața procesiune de la deschiderea Adunării Naționale, ultimul cortegiu al părinților săi și al curții. După o lună, el fu îngropat. E stupid să se afirme că regina a uneltit contra Adunării, cînd toate gîndurile și grijile ei erau pentru copilul ei, la căpătîiul căruia a vegheat neîncetat în acele săptămîni. Suferința ei adîncă a topit ura. Mai tîrziu, cînd va avea să lupte pentru viață,

pentru regalitatea soțului și a celui de-al doilea fiu al ei, ea își va recăpăta energia. Acum însă puterea ei e sleită — și ar fi trebuit să aibă tăria unui zeu, pentru a înfrunta soarta dezlănțuită.

Căci evenimentele se desfășurau cu repeziciunea unui torent. După puține zile, nobilimea și clerul se aflau în dîrză împotrivire față de reprezentanții burgheziei și poporului. Respinsă, „a treia stare" se declară din proprie putere Adunare Națională și se legă prin jurămînt să nu cedeze pînă ce nu va fi împlinită voința poporului : Constituția. Curtea, înspăimîntată de acest demon : poporul, pe care l-a adus în casa ei, balansa între toți sfătuitorii chemați sau nechemați, dînd dreptate cînd primelor două, cînd celei de-a trei stări. Casta militară îl îndemna pe rege să procedeze energic, gonind plebea cu ajutorul armatei credincioase ; Necker îl sfătuia să se mlădieze iarăși. A închis sala de ședințe pentru deputații poporului, dar a dat înapoi cînd Mirabeau a declarat că „Adunarea Națională nu va ceda decît forței baionetelor".

Pe măsură ce sporea nehotărîrea la curte, sporea hotărîrea națiunii. Prin libertatea presei, muta făptură, poporul, a căpătat dintr-odată glas : își striga indignarea prin foi incendiare, își cerea dreptul prin sute de broșuri. În Palais Royal, sub protecția ducelui de Orléans, se adunau zilnic mii de oameni : oratori, agitatori, instigatori. Necunoscuți, care n-au deschis vreodată gura, ieșeau la iveală ; indiferenții și trîntorii se aflau în treabă. Toți făceau politică, toți discutau, agitau, pledau. Toți cereau libertatea — adică înlăturarea privilegiilor, chiar a celor monarhice. Zilnic era smulsă cîte-o bucată din autoritatea regală și cuvintele „popor", „națiune" căpătară repede un sens religios, de atotputernicie și supremă dreptate. Ofițerii și soldații începură să se alăture irezistibilei mișcări ; slujbașii statului și ai comunii începură să observe că frînele le lunecă din mînă în fața puterii populare. Chiar Adunarea Națională își pierdu cursul ei dinastic și începu să se clatine. Sfătuitorii regali erau tot mai înfricoșați. Încercînd să domine nesiguranța, regele făcu un gest de bravadă : aduse ultimele regimente rămase credincioase, dădu dispoziții guvernatorului Bastiliei și, în cele din urmă, aruncă națiunii mănușa

provocătoare : la 11 iulie concedie pe Necker, singurul ministru popular, izgonindu-l ca pe un răufăcător.

Zilele ce-au urmat sunt însemnate în paginile nemuritoare ale istoriei universale. Dar nu şi în jurnalul personal al neştiutorului rege. La 11 iulie a scris : „Nimic. Plecarea domnului Necker". Şi, la 14 iulie, în ziua căderii Bastiliei, fapt ce a dus la destrămarea puterii sale, a scris iar cuvîntul tragic : „Nimic" — adică, nici o vînătoare, nici un cerb doborît, deci nici un eveniment însemnat. Pentru poporul francez, această zi a rămas însă ziua de naştere a conştiinţei sale de eliberare. Vestea concedierii lui Necker a fost, la Paris, ca o scînteie căzută într-un butoi de pulbere. La Palais Royal, Camile Desmoulins se urcă pe scaun, agitînd un pistol ; el strigă că regele pregăteşte o noapte a Sfîntului Bartolomeu. La arme !... Într-o clipă, simbolul răzvrătirii fu găsit : cocarda, tricolorul Republicii. Arsenalele au fost prădate, străzile încercuite. La 14 iulie, douăzeci de mii de oameni au pornit de la Palais Royal spre fortăreaţa odioasă : Bastilia. După cîteva ore, capul guvernatorului care vru s-o apere, era purtat în vîrful unei suliţi — prima lanternă sîngeroasă a Revoluţiei. Cine se mai putea împotrivi mîniei populare ? Trupele de la Versailles au dat înapoi. Seara, mii de făclii luminau Parisul în sărbătoare.

La Versailles, în ziua aceea, regele expedie pe miniştrii incomozi ; se gîndea că va merge iar la vînătoare, poate chiar mîine. Ştafete de la Adunarea Naţională aduceau veştile. Regele le ascultă, fără să ia o hotărîre. Ce rost are Adunarea ? Să se consfătuiască ? Programul zilnic al curţii nu s-a schimbat : la ora zece, regele s-a dus la culcare, dormind adînc, surd la strigătele evenimentelor istorice. Ce epocă îndrăzneaţă, anarhică ! Nici somnul unui rege nu mai e respectat ! Ducele de Liancourt, sosit în goana calului de la Paris, ceru stăruitor ca regele să fie trezit. Şi cînd vesti regelui căderea Bastiliei, uciderea guvernatorului al cărui cap era purtat prin Paris în vîrful unei suliţi, nefericitul exclamă, înspăimîntat :

— Dar aceasta e o revoltă !

— Nu, Sire, aceasta e o revoluţie ! corectă cu neîndurare aducătorul de veste rea.

La primele semne ale furtunii, regele şi regina nu şi-au dat seama nici de sensul cumplit al cuvîntului „revoluţie", nici de puterea ei distrugătoare. Însă, chiar acei care au aprins şi au dezlănţuit revoluţia, nu presimţeau uriaşa ei desfăşurare. Conducătorii mişcării populare noi : Mirabeau, Bailly, La Fayette n-au bănuit că puterea pe care au dezlănţuit-o va trece dincolo de ţinta lor. În 1789, Robespierre, Marat, Danton erau regalişti convinşi, înainte de a fi devenit cei mai cruzi revoluţionari. Abia prin Revoluţia franceză, noţiunea de „revoluţie" a căpătat înţelesul larg, universal-istoric pe care îl are azi : timpul i-a dat sînge şi suflet. Cine o putea înţelege în primele ore ? E paradoxal că tocmai un om mediocru ca Ludovic XVI şi-a dat, dimpotrivă, osteneala de a înţelege revoluţia. Îi plăcea să citească istoria. Una din cărţile care l-a impresionat cel mai mult, cînd era adolescent, a fost *Istoria Angliei* de David Hume. Capitolul privitor la regele Carol al Angliei, executat de altă revoluţie, a fost atunci un avertisment pentru moştenitorul tronului. Şi, cînd sub domnia lui a început o mişcare asemănătoare, Ludovic XVI credea că. studiind această carte, va afla la timp, din greşelile nefericitului său predecesor, ceea ce *nu* trebuie să facă. Dar tocmai această voinţă de a înţelege Revoluţia franceză prin analogie cu altă revoluţie, diferită, i-a fost fatală regelui. În clipele decisive, un stăpînitor nu-şi ia hotărîrile după reţete seci, după modele perimate. Numai geniul clarvăzător poate găsi în prezent ceea ce e just şi salvator ; numai fapta eroică poate înfrîna forţele sălbatice ale elementelor.

Tragedia lui Ludovic XVI e că, voind să înţeleagă şi să se apere de revoluţie, a studiat-o ca o carte de şcoală. Maria Antoaneta n-a cerut cărţilor sfaturi şi chiar în momentele de mare pericol n-a cîntărit şi n-a socotit. Caracterul ei era spontan, instinctiv ; aceasta era şi tăria ei. De la început, a spus revoluţiei un *nu* dîrz. Vlăstar imperial, crescut cu convingerea dreptului de a stăpîni din graţia divină, ea era mereu înclinată să respingă orice

revendicări de drepturi ale „plebei". Cine se bucură de libertăţi şi drepturi nu prea le împarte cu alţii. Ca şi fratele ei Iosif II, regina spunea: „Meseria mea e de-a fi regalistă". Locul ei e sus, al poporului e jos. De la căderea Bastiliei pînă la eşafod, ea se simţea nezdruncinată în dreptul ei. N-a pactizat nici o clipă cu revoluţia, care nu era decît un cuvînt mai frumos pentru „rebeliune".

Această atitudine a reginei nu cuprindea însă, cel puţin la început, nici o duşmănie contra poporului. Era deprinsă, de la Viena, să considere „bunul popor" ca o fiinţă blajină şi nu prea deşteaptă; credea că turma cea bravă, sustrasă instigatorilor şi palavragiilor, se va întoarce cuminte la casa stăpînilor. Toată ura ei era îndreptată împotriva conjuraţilor, răzvrătiţilor, clubiştilor, demagogilor, ateilor, a acelora care, în numele unor ideologii confuze sau al unor interese ambiţioase, vorbeau poporului contra tronului şi altarului. Deputaţii celor 20 milioane de francezi erau pentru dînsa „o grămadă de nebuni şi scelerați" şi cine vorbea cu dînşii era îndată bănuit. N-a spus un cuvînt de mulţumire lui La Fayette care a salvat de trei ori viaţa soţului şi a copiilor ei. Orgolioasă, n-a adresat vreodată o rugăminte unui deputat sau judecătorilor (pe cari îi numea călăii ei). Nu s-a pretat la nici un compromis. A rămas inflexibilă, considerînd revoluţia ca o răscolire a celor mai josnice şi mai ordinare instincte ale omenirii, neînţelegînd dreptul ei istoric şi voinţa ei constructivă — pentru că îşi apăra numai dreptul ei regal. Prin firea şi prin educaţia ei, această femeie de caracter mijlociu, strîmtă la minte, nu vedea decît ceea ce era aproape; vedea oamenii, nu ideea — manifestările politice imediate, tulburi, nu tendinţele vaste ale unei mişcări.

Maria Antoaneta judeca revoluţia după oamenii cari o conduceau: ca în toate vremurile de răsturnare, nu cei mai buni, ci cei mai gălăgioşi se aflau în primele rînduri. Aristocraţii cei mai scăpătaţi sau cei mai discreditaţi şi mai ruinaţi moralmente, ca Talleyrand şi Mirabeau, erau primii apologişti ai libertăţii. Orgoliosul duce de Orléans, gata la orice afacere murdară, jura pentru noua fraternitate. Adunarea Naţională a ales ca fruntaş al ei pe Mirabeau, tăvălit prin toate noroaiele,

prin atîtea întîmplări tenebroase, purtat prin toate închisorile Franței, terminîndu-și viața ca spion. Pentru Maria Antoaneta, putea fi oare „divină" o mișcare condusă de astfel de oameni ? Reprezentau oare o nouă omenire, acele pescărese și cocote de stradă, cari purtau ca semn al victoriei capete tăiate și înfipte în suliți ? Pentru că vedea la început numai violența, regina nu credea în libertate, nu vedea ideea ascunsă sub acele mișcări sîngeroase, principiile mărețe care au dus la mari cuceriri morale și umane : — libertatea de gîndire, de presă, de credință, de profesiune, de adunare — care aveau să înscrie prima tablă de legi a timpului nou : egalitatea claselor, raselor și confesiunilor, înlăturînd rămășițele medievale, sclavia, tortura și birurile strivitoare. Regina vedea haosul, acolo unde era tumultul și conturul încă vag al unei ordini noi. Și a urît neîncetat, din toată inima, pe conducătorii revoluției. Devenind astfel nedreaptă față de revoluție, și revoluția a fost atunci crudă și nedreaptă față de Maria Antoaneta.

Revoluția era dușmana ei : așa simțea regina, instinctiv. Dar și poporul simțea, din instinct, că regina era primul obstacol al revoluției. Toată mînia luptei s-a îndreptat împotriva ei — nu contra regelui, timidul și apaticul om bun, care putea fi înspăimîntat cu cîteva împușcături și care spunea da sau nu, după cum bătea vîntul. O singură voință apăra drepturile tronului în Franța : „singurul om pe care îl are regele, e soția lui", spunea Mirabeau. Cine e pentru revoluție, trebuie să fie deci împotriva reginei. Chiar în scrierile revoluționare, Ludovic XVI era arătat ca „adevăratul părinte al poporului", bun, virtuos, însă slab și indus în eroare. Pacea ar fi putut domni între rege și națiune, dacă Austriaca, instigată de fratele ei, încercuită de favoriți și favorite, n-ar fi tiranizat pe rege și n-ar fi urzit mereu comploturi, mergînd pînă la aducerea trupelor străine în Parisul liber. Ea a asmuțit pe ofițeri să întoarcă tunurile împotriva poporului ; ea a corupt pe soldați cu vin și daruri, pregătindu-i pentru masacre.

În fond, ambele tabere aveau același fel de a gîndi. Pentru regină, poporul e bun, însă înșelat de instigatori. Pentru popor, regele e bun, dar ațîțat și orbit de soția lui. Astfel, lupta s-a dat numai între revoluționari și

regină. Cu cît era mai covîrşită de ura celorlalţi, cu atît se îndîrjea dînsa în încăpăţinarea ei, în mîndria ei, în orgoliul ei copilăresc. Împotrivirea depăşea măsura, provocînd calomnii nedrepte în ambele tabere şi risipind puterile în ciocniri sîngeroase.

Tîrzia energie a Mariei Antoaneta era numai defensivă. Nu putea să atace, pentru că avea o ghiulea de picioare : pe timidul rege care, pălmuit pe obrazul drept, era gata să întindă şi pe cel stîng. În loc să pedepsească, el promise Adunării Naţionale că va retrage din Paris trupele care erau încă în stare să lupte pentru dînsul. N-a cutezat să adreseze o mustrare ucigaşilor guvernatorului Bastiliei ; prin aceasta, el a justificat Teroarea în Franţa ; a legalizat răzvrătirea prin ezitările şi cedările sale. Pentru aceste înjosiri, Parisul era dispus să încunune pe slabul stăpîn, dîndu-i pentru scurtă vreme titlul de „Reînnoitor al libertăţii franceze". Primarul l-a primit la porţile oraşului cu cuvintele în dublu sens : naţiunea şi-a recucerit regele. Acesta primi cocarda, care era de fapt simbolul răzvrătirii poporului contra autorităţii sale ; urările nu se adresau regelui, ci slăveau puterea revoluţionară. La 14 iulie, Ludovic XVI a pierdut Bastilia ; la 17, el s-a înclinat atît de adînc în faţa potrivnicilor săi, încît coroana i-a căzut de pe cap.

Regele s-a sacrificat în faţa poporului. Dar regina, inflexibilă faţă de revoluţionari, a fost nevoită să renunţe întîi la camarila ei, la tovarăşii de joc şi petreceri. Clica Polignac, contele d'Artois, trebuiau să se pună la adăpost. Despărţirea în sine nu era prea grea pentru regină : s-a depărtat de favoriţii şi rău-sfătuitorii ei, cînd şi-a dat seama de primejdie. Dar în ora despărţirii, prietenia răcită de mult s-a trezit la amintirea anilor frumoşi, fără griji, petrecuţi împreună. Cum să nu simtă că despărţirea ei de Polignac e totodată despărţirea de tinereţea ei veselă şi fastuoasă ? Plăcerile şi jocurile Rococo-ului au fost fărîmate, ca nişte delicate porţelanuri, de pumnul dur al Revoluţiei... După zilele însorite de la Trianon, vin norii grei, apăsători, fulgerele ucigaşe ale epocii noi. Cu lacrimi în ochi, Maria Antoaneta nu se poate decide să urmeze pe prietenii ei de altădată, pe drumul exilului : rămîne în camera ei, temîndu-se de impulsivitatea

sa. Abia seara, cînd așteptau jos trăsurile rezervate contelui d'Artois și copiilor săi, ducelui de Condé, ducelui de Bourbon, familiei Polignac, miniștrilor și abatelui Vermond — tuturor acelora cari au înconjurat tinerețea ei, regina scrise atunci repede aceste cuvinte către contesa Polignac : „Adio, scumpă prietenă ! Cuvîntul e îngrozitor, dar așa trebuie să fie. Mai am numai puterea să te îmbrățișez !"

Tonul acesta, al unei melancolice presimțiri, se vădea în scrisorile de mai tîrziu ale reginei. „Nu-ți pot exprima toată părerea mea de rău de a fi despărțită de tine — scria dînsa contesei Polignac — și nădăjduiesc că simți la fel... Suntem încercuiți de griji și nefericiri... Nenumărați sunt cei care se află departe. Toți fug și sunt încă fericită gîndindu-mă că acei care îmi sunt dragi s-au depărtat acum de mine." Dar mîndria ei regală o făcu să adaoge : „Nu crede însă că aceste împotriviri și obstacole au zdruncinat puterea și curajul meu ; din contră, nu voi renunța ; aceste împotriviri m-au învățat să fiu mai prevăzătoare". Adică, să cunoască oamenii și să deosebească pe cei într-adevăr credincioși de cei răi.

Acum e liniște în jurul reginei. Fuga cea mare a început. Unde sunt prietenii, cari se adunau altădată ca și copiii la masa cu daruri, gălăgioșii Lauzun, Esterházy, Vaudreuil, partenerii de dans și de joc ? „Scape cine poate !" Călare sau în trăsură, ei au părăsit Versailles, deghizați, nu pentru bal, ci ca să scape de furia mulțimii. În fiecare seară, altă trăsură trecea sub porțile aurite, pentru a nu se mai întoarce. În marile săli e liniște : nici teatru, nici baluri, nici recepții. Numai liturghia de dimineață și convorbiri cu miniștri care nici ei nu știu ce sfat să mai dea...

Și tocmai acum, cînd toți au părăsit-o pe regină, iese din întuneric adevăratul prieten : Axel Fersen. Cîtă vreme a fi favorit al reginei însemna fast și plăcere, el s-a ținut deoparte ca să nu vatăme onoarea femeii iubite, apărînd cea mai adâncă taină a vieții sale de curiozitate și calomnie. Acum, cînd a fi prietenul reginei nu provoacă nici stimă, nici invidie — ci se cere curaj și absolută voință de jertfă, singurul amic și singurul iubit al Mariei Antoaneta apare liber și hotărît, alături de dînsa — și, cu dînsa, în istorie.

PRIETENUL APARE

Numele lui Hans Axel Fersen a fost multă vreme învăluit în taină. Chiar cel mai profund secret de iubire al Mariei Antoaneta ar fi rămas pentru totdeauna în întuneric, dacă nu s-ar fi descoperit, în a doua jumătate a secolului trecut, într-un castel suedez, teancuri întregi de scrisori intime ale reginei. Cînd această corespondență secretă fu publicată, cu toată amputările și omisiunile, apăru dintr-odată figura acestui nordic gentilom necunoscut : Axel Fersen, în locul dintîi printre prietenii Mariei Antoaneta. Această corespondență dezvăluie drama sufletească a unei femei considerate pînă atunci ușuratică și superficială. Portretul acestui caracter trebuia să fie mult retușat în urma acestei descoperiri : o mare iubire, pe care doi oameni au ținut-o ascunsă din prudență și din datorie.

Această istorică dramă de iubire începu în stilul Rococo al timpului. Fiul unui senator suedez, moștenitor al unui nume din înalta nobilime, fu trimis într-o călătorie de studii pe timp de trei ani, împreună cu preceptorul său. În Germania, Axel Fersen învăță la școala superioară de război ; în Italia, medicina și muzica ; la Geneva, vizită pe oracolul de-atunci, pe înțeleptul Voltaire, care îl primi bine. Pentru bacalaureatul unui adolescent de 18 ani, era de ajuns. Însă în arta conversației și a bunelor maniere, numai la Paris se putea desăvîrși. Acolo va deveni un perfect cavaler și apoi ambasador, ministru sau general.

Nobil, bogat, cu prestanță și inteligență practică, tînărul Fersen aduse, pe lîngă nimbul său exotic, o scrisoare de mare credit : era un bărbat foarte frumos. Drept, spătos, cu mușchi puternici, ca mai toți scandinavii, fără să fie însă masiv, greoi. Portretele arată figura lui deschisă, cu trăsături regulate, cu ochi limpezi, energici, cu sprîncene negre, bine arcuite. Frunte liberă, gură cald senzuală, care știe să tacă. Se vede limpede că cineva trebuia să iubească un astfel de om. Încă din 1774, ambasadorul suedez raportă regelui Gustav că, dintre toți suedezii

care se aflau pe atunci la Paris, tînărul Fersen a pătruns cel mai bine în lumea înaltă. Sub inteligența lui corectă, unită cu sinceritate și tact natural, sub aparența lui glacială, femeile simțeau o „inimă de foc". El nu neglijă să se amuze în Franța. Vizită cu stăruință toate balurile curții și ale înaltei societăți. Într-o seară, la 30 ianuarie 1774, la balul Operei, veni spre dînsul, în pas sprinten, o doamnă tînără, distins costumată și care, la adăpostul măștii de catifea, începu cu el o convorbire galantă. Măgulit de această atenție, Fersen găsi că partenera lui e picantă, amuzantă : cine știe ce spera el atunci ! Băgă de seamă că în jurul tinerei măști s-au adunat cîțiva domni și doamne, care ascultau cu mare atenție. Situația deveni penibilă. În cele din urmă, galanta intrigantă își ridică masca : era Maria Antoaneta, pe atunci moștenitoare a tronului ! Doamnele de la curte, pentru a evita curiozitatea publicului, au condus-o la loja ei pe extravaganta tînără. Însă la Versailles acest gest nu putea fi tăinuit. Toți comentau actul contrar etichetei și, desigur, vor sosi în curînd noi avertismente de la Viena. Însă Maria Antoaneta și-a impus voința : tînărul i-a plăcut și i s-a arătat fără mască. De atunci, cavalerul al cărui rang nu era excepțional, a fost primit cu deosebită prietenie la balurile din Versailles. Nu se știe dacă s-a dezvoltat de pe atunci o anumită înclinare reciprocă. Flirtul a fost întrerupt de un mare eveniment : prințesa deveni regină și, după două zile, Axel Fersen se întoarse în Suedia. Să i se fi dat un avertisment ? — Actul întîi e terminat. E numai o introducere galantă la piesa propriu-zisă : doi adolescenți s-au plăcut. Adică : prietenie la dans, amor ștrengăresc Atît deocamdată.

Actul al doilea : în 1778, după patru ani. Fersen plecă iar spre Franța. Tatăl său l-a trimis să se însoare cu o fată bogată : sau cu Domnișoara de Reyel din Londra, sau cu fiica bancherului Necker din Geneva, cunoscută mai tîrziu ca Madame de Staël. El nu arătă nici o înclinare deosebită pentru căsătorie. În curînd se va afla de ce. Abia sosit la Paris, tînărul gentilom se prezintă la curte, în costum de gală. Cine îl mai cunoștea ? Nimeni nu adresă un cuvînt neînsemnatului străin. Numai regina

strigă îndată ce-l văzu : „Ah ! e o veche cunoştinţă !"... Nu l-a uitat pe frumosul ei cavaler nordic. Interesul ei se reaprinse — dar nu ca un foc de paie... Îl invită în societatea ei, îl copleşeşte cu atenţii. Ca şi la balul Operei, ea face primul pas. Ce favoare pentru acest băiat ! Mîndra regină, care n-a răspuns timp de şapte ani la salutul unui cardinal de Rohan şi timp de patru ani n-a adresat o vorbă unei Dubarry, se scuză faţă de tînărul gentilom că, fără să ştie, l-a făcut să vină odată la Versailles fără să-l primească ! O dată, contrar etichetei, ea îl rugă să vină în uniforma lui naţională : vroia să vadă cum îi şade. „Frumosul Axel" i-a împlinit, desigur, acest capriciu.

Vechiul joc a reînceput. Însă primejdios pentru o regină supravegheată de mii de ochi. Nu mai e adolescenta căreia i se putea scuza un capriciu galant. După cei şapte ani penibili, Ludovic XVI a izbutit să împlinească datoriile lui conjugale. Dar ce contrast între acest burtos timid şi strălucitorul tînăr ! Fără să-şi dea seama, regina a început să fie mai prudentă şi să-şi ascundă de ochii curioşilor sentimentul ei pentru Fersen. O dată, o doamnă de la curte a observat că regina a tremurat de o dulce spaimă cînd Fersen a intrat pe neaşteptate, altă dată, cînd a cîntat la clavir aria Didonei, în faţa întregii curţi, şi cînd ajunse la cuvintele : „Ah, ce bine inspirată am fost cînd te-am primit la curtea mea", regina întoarse ochii duioşi spre alesul tainic al inimii sale. Nu mai era o taină, căci toată societatea înaltă comenta evenimentul zilei : îl va lua ca amant ? Cum şi cînd ? Căci regina i-a arătat în mod prea public preferinţa ei — şi lui Fersen nu-i rămîne decît să aibă curajul sau uşurinţa de a obţine şi ultima, suprema favoare a tinerei regine.

Însă Axel Fersen e suedez, om întreg şi de caracter ; la nordici, o pasiune romantică poate merge mînă în mînă cu raţiunea calmă, prudentă. El şi-a dat îndată seama de situaţie : ştia perfect că regina are o slăbiciune pentru dînsul — şi că el o onorează şi o iubeşte. Dar acest sentiment nu trebuie trivializat de palavrele lumii : regina s-a compromis destul cu favorurile platonice ce i le-a arătat în public. Pe de altă parte, Fersen era prea tînăr şi cald, ca să evite o femeie atît de frumoasă şi rîvnită, jucînd faţă de regină rolul lui Iosif faţă de Putifar ! De-aceea, el făcu singurul lucru posibil în atare împrejurare delicată :

plecă în America, în calitate de aghiotant al lui La Fayette. A tăiat firele, înainte ca ele să se fi încurcat în mod tragic. Despre această plecare a iubitului, există un document oficial, al ambasadorului suedez către regele Gustav. Arătînd înclinarea deosebită a reginei față de contele Fersen, ambasadorul laudă purtarea lui. Plecarea în America a curmat primejdiile, dar o atare faptă cerea decizie și energie sufletească mai presus de vîrsta lui. Evident, favoriții de la curte erau încîntați de plecarea unui concurent primejdios. Fersen a lăsat să se vadă chiar că pleacă liber, fără părere de rău, numai ca să nu arunce o nouă umbră asupra reginei. Dar și regina a dat apoi dovadă de mai multă stăpînire de sine și cumințenie.

Acei care susțin nevinovăția Mariei Antoaneta, virtutea ei absolută, cred că au în acest document dovadă că marea ei pasiune a rămas curată. De fapt, Fersen s-a smuls prin plecarea lui înclinărilor adulterine ale lui, ale ei. În 1779 e de înregistrat doar faptul că Maria Antoaneta și Fersen n-au ajuns încă la ultimele lor confidențe.

Actul al treilea. Reîntoarcerea lui Fersen, în Iunie 1983, după patru ani de exil voluntar. De la Brest, unde a sosit cu corpul expediționar american, el se grăbește spre Versailles. Prin scrisori, el a rămas în legătură cu regina. Însă iubirea cere prezența vie. Să nu se mai despartă, să fie aproape, ochi în ochi. Se pare, că, după dorința reginei, Fersen a cerut comanda unui regiment francez. Tatăl lui Fersen, economul senator, nu înțelege de ce fiul său preferă să rămînă în Franța, cînd poate fi în preajma regelui Gustav, cu rangul cuvenit. Și nici de ce nu vrea să se căsătorească cu o moștenitoare bogată ca domnișoara Necker. Într-o scrisoare intimă către sora lui, Axel Fersen mărturisește : „Am luat hotărîrea să nu consimt niciodată a face o legătură conjugală ; ar fi nefiresc... Unicei, căreia aș trebui să-i aparțin și care mă iubește nu-i pot aparține. De-aceea, nu vreau să aud de altcineva".

E clar ? „Unica" este „ea", cum o numește dînsul în jurnalul său. Trebuie să se fi întîmplat ceva important, pentru ca Fersen să mărturisească surorii sale afecțiunea Mariei Antoaneta. „Miile de motive" personale, inavuabile, de care scrie tatălui său pentru a justifica rămînerea în Franța, se reduc la unul singur : porunca sau

dorința reginei ca prietenul ales să fie mereu aproape de ea. Cine a comunicat lui Fersen că i s-a acordat comanda solicitată ? Nu șeful suprem al armatei, ci însuși soția acestuia, regina, printr-o scrisoare autografă !

Pînă în 1785, Fersen a fost nevoit să însoțească, ca aghiotant, pe regele Gustav în călătoriile sale. Apoi, s-a stabilit în Franța. În vremea aceea, Maria Antoaneta s-a schimbat mult. Afacerea colierului o izolat-o și i-a deschis ochii asupra realității. S-a retras din cercul gălăgios al galanteriei și petrecerilor ; dintre numeroșii prieteni fățarnici sau interesați, ea a descoperit un singur prieten veritabil. Sub ura generală ea a simțit nevoie de afecțiune, de tandrețe, de iubire. Nu se mai poate risipi printre aparențe și plăceri copilărești : îi trebuie un suflet devotat și hotărît. Și Fersen, reîntors din exil, o iubește cu întreaga lui fire cavalerească, în timp ce o știe calomniată, urmărită, amenințată. Acum, cînd ea a rămas singură și are nevoie de ajutor, el cutează s-o iubească. „Ea e foarte nefericită — scrie el surorii lui — și curajul ei o face mai atrăgătoare." Se teme numai că n-o va putea face atît de fericită pe cît merită. Voința lui sporește cu cît dînsa e mai părăsită și mai atacată. „Ea plînge uneori împreună cu mine ; închipuiește-ți cît trebuie s-o iubesc." Apropierea dezastrului îi unește tot mai mult ; ultima ei fericire, ea vrea s-o găsească în iubirea cavalerească a lui Fersen : sacrificiul lui absolut poate înlocui regalitatea pierdută.

Simpatia de la început a devenit dragoste sufletească. Ca să evite bănuielile, Maria Antoaneta lasă ca tînărul ofițer să-și aibă garnizoana, nu la Paris, ci aproape de graniță, la Valenciennes. Și cînd e chemat la castel, Fersen ascunde față de toți ținta călătoriei, uzînd de toate trucurile ca să nu se afle de prezența lui la Trianon... Evita cercul intim al favoriților, balurile, jocurile, petrecerile de la curte. Favoriții domneau ziua, gălăgioși și împodobiți. Fersen, învăluit în noapte, tăcea — și era iubit. Saint-Priest, care trecea drept cel mai bine informat (deși ignora că propria lui soție îi trimitea lui Fersen înfocate scrisori de dragoste !) scrie în memoriile sale că Fersen venea la Trianon de trei sau patru ori pe săptămînă, păstrînd o discreție din cele mai riguroase. De cinci ani, aceste întîlniri sunt însă scurte : cîteva ore de singurătate, care nu puteau fi prelungite, cu toată vigilența cameris-

telor. Abia în 1790, înainte de despărțire, Fersen a putut nota în carnetul său că avea să fie în sfîrșit o zi întreagă „cu ea". Adică, între noapte și zori, în umbra parcului, probabil într-una din căsuțele cătunului de la Trianon, printre boschete și cărări întortochiate, cei doi iubiți se pierdeau în vraja unei muzici romantice. Muzică schimbată repede în furtună. Tandrețea Rococo-ului va fi covîrșită de tragedia Revoluției — care îi va duce la deznădejdea despărțirii, la extazul prăbușirii.

Acum, însă, în ajunul primejdiei favoriții reginei fug, emigrează, uitînd vremurile fericite, unicul ei prieten e gata să moară cu ea și pentru ea. În cerul furtunatic, silueta lui Fersen se conturează viguroasă, cutezătoare. O regină a Franței și un gentilom suedez trec peste barierele convenționale și sunt tot mai uniți, cu cît sporesc amenințările. Fersen apare zilnic la castel, toate scrisorile trec prin mîna lui, cele mai grave secrete îi sunt încredințate, deciziile cele mai importante sunt luate de acord cu dînsul. Maria Antoaneta încredințează toate grijile, speranțele și lacrimile ei consolatorului — dreptului, cinstitului și bărbătescului ei prieten pe care l-a căutat o viață întreagă.

A FOST ? NU A FOST ?

Incontestabil, Axel Fersen era figura principală în romanul sufletesc al Mariei Antoaneta. Nu un flirt romantic, un capriciu amoros, ci o iubire care a stăruit timp de douăzeci de ani, pasionată, sub insignele puterii, sub mantaua purpurie a măreției și curajului. A fost oare o iubire „curată" — cum se spunea în secolul trecut — care s-a oprit în preajma darului din urmă ? Sau a fost o iubire „condamnabilă", adică : întreagă, liberă, cutezătoare și atotdăruitoare ? A fost Axel Fersen numai „cavalerul slujitor" al Mariei Antoaneta sau realmente, trupește, iubitul ei ?

Biografii regaliști-reacționari s-au grăbit să strige că regina „lor" a fost „curată", incapabilă de orice înjosire. Fersen ar fi iubit-o cu pasiune, dar fără gînduri trupești. Și ea l-a iubit, fără să uite o clipă datoriile ei de soție, demnitatea ei de regină. Ultima regină a Franței nu putea să trădeze „onoarea" transmisă de toate sau de aproape toate mamele regilor francezi. Discuția asupra acestei „cumplite calomnii" (Goncourt) trebuie curmată: e o „întărîtare vicleană și cinică". Aceasta e teza apărătorilor „purității" Mariei Antoaneta.

Problema se pune însă altfel și, dacă vroim să cunoaștem pe un om, trebuie să pătrundem pînă în ultima lui taină. Cercetarea unei atare iubiri nu e nici cinică nici sacrilegă. Documentele examinate obiectiv ne vor da răspunsul.

Să constatăm întîi că, dintre contemporani, trei oameni cari puteau cunoaște situația in mod direct, nu din auzite: Napoleon, Talleyrand și Saint-Priest, ministrul lui Ludovic XVI — s-au exprimat fără reticențe că Maria Antoaneta a fost amanta lui Fersen. Saint-Priest dă amănuntele cele mai precise, fără să aibă dușmănie față de regină. El relatează vizitele lui Fersen la Trianon, Saint-Cloud: la Tuileries, Fersen era singurul căruia La Fayette i-a permis intrarea secretă. Chiar contesa Polignac era mulțumită că un străin e în grația reginei; astfel, situația ei de favorită nu era primejduită. Nici unul dintre contemporani sau martori oculari n-au considerat ca o calomnie afirmația că Fersen era amantul reginei. Ca printr-o înțelegere comună, intimii reginei s-au ferit să pomenească numele lui Fersen. Mercy, ambasadorul atît de vigilent, făcea cel mult aluzie la „o anumită persoană". Timp de un secol a domnit un fel de conjurație a tăcerii în jurul numelui lui Fersen. Lipseau dovezile scrise sau tipărite, dovezile formale. Însă adevărul nu există numai în acte. Istoria ar fi săracă și strîmtă, dacă am avea numai documente. Acolo unde paleografia se arată neputincioasă, psihologia are să-și spună cuvîntul: supozițiile ei logice se dovedesc mai veridice decît recile dosare. Domeniul științei e unilateral; știința sufletului pătrunde dincolo de aparențele exteri-

oare. Sentimentul revarsă mai multă lumină asupra unui om. decît documentul.

Axel Fersen, deşi fire romantică, era un om ordonat. În jurnalul său a notat cu exactitate pedantă pînă şi vremea, presiunea atmosferică : cu atît mai mult a notat evenimentele politice şi cele personale. A notat şi data scrisorilor primite sau trimise şi a clasat metodic corespondenţa. Cînd a murit, în 1810, el a lăsat, pentru cercetătorul istoric, o registratură ideal ordonată a vieţii sale.

Timp de jumătate de veac, această comoară a fost tăinuită în arhiva familiei : nimeni n-a bănuit existenţa ei, pînă ce baronul Klinkowström, unul din descendenţii lui Fersen, a dat la iveală corespondenţa şi o parte din jurnal. O serie din scrisorile Mariei Antoaneta, a căror primire a fost notată în „registrul poştal", a dispărut. Lipsesc din jurnalul lui Fersen însemnările din anii cei mai hotărîtori. Din scrisorile publicate, rînduri întregi sint înlocuite cu puncte... Cineva a „aranjat" documentele, mutilîndu-le sau nimicindu-le, evident numai cu scopul de a „idealiza" realitatea. Klinkowström, ca să se apere, afirmă că însuşi Fersen a şters anumite rînduri din scrisori, pentru că ar conţine secrete politice sau observaţii defavorabile asupra regelui Gustav al Suediei ! Analizînd obiectiv şi psihologic aceste puncte-puncte din scrisorile publicate, ne convingem că ştersăturile, omisiunile se află în genere printre fraze de ordin pur sentimental, unde nu aveau rost chestiunile politice. Un exemplu : „Cum stai cu sănătatea ? Pariez că nu te îngrijeşti ; nu faci bine... întru cît mă priveşte, mă menţin mai bine decît aş putea". Ce chestie politică putea fi înlăturată din mijlocul unei astfel de fraze ? Sau, cînd regina scrie despre copiii ei : „Ocupaţia aceasta e singura mea fericire... şi cînd sunt tare tristă, iau pe băieţelul meu" — 99 la sută din cititori vor completa punctele cu : „de cînd ai plecat de aci", nu cu observaţii ironice asupra regelui suedez. E clar că punctele din scrisori nu ascund secrete politice, ci o taină omenească. Frazele şterse, unse cu tuş în scrisorile originale, ar fi putut fi descoperite prin procedeul microfotografiei.

Însă originalele care au fost păstrate timp de un veac în castelul moștenitorilor Fersen, nu se mai aflau acolo în 1900. Au fost distruse. Posibilitatea microfotografiei l-a speriat pe nobilul baron Klinkowström care, înainte de moarte, a ars scrisorile Mariei Antoaneta către Fersen. Faptă nebunească, stupidă. Crezînd că va evita cunoașterea adevărului întreg, menținînd o legendă frumoasă, baronul a săvîrșit mai mult decît o crimă : o imensă prostie. În criminalogie, distrugerea materialului doveditor e o dovadă în plus a vinovăției. Cercetători neobosiți, între care Alma Sjöderhelm, au izbutit, prin confruntări specifice paleografiei, să aibă textul integral al unui bilet intim al reginei ; astfel cheia pasiunii erotice a reginei a fost descoperită și putem ghici rostul atîtor fraze șterse în original, al atîtor puncte în scrisorile publicate. În acel bilet al reginei e scris la sfîrșit : *„Adieu"*, (care nu-i urmat de puncte, ci de aceste cuvinte) : *„le plus aimant et le plus aimé des hommes"*. Acesta nu e un ton convențional sau „ideal", ci strigătul suprem al unei femei (fie ea chiar regină) către iubitul depărtat, căruia îi dă ultima dovadă a dragostei sale.

Mai sunt și alte dovezi psihologice, caracterologice, care confirmă natura omenească a iubirii dintre regină și Fersen. Acesta din urmă n-a cutezat să protesteze contra afirmației lui Bonaparte care, la congresul din Rastatt, nu vroia să aibă de-a face cu Fersen, pentru că „s-a culcat cu regina". A strigat Fersen că afirmația lui Bonaparte e o minciună, o calomnie ? Ar fi lăsat neapărată onoarea unei femei, dacă el *nu* a fost aievea amantul ei ? Dar pentru că a fost amantul ei, Fersen n-a putut dezminți : a tăcut, a plecat capul — spunînd astfel : da ! Doar cînd ziarele engleze au relatat acest incident de la congres, Fersen a adăogat în carnetul său (în care a transcris și vorbele lui Bonaparte) aceste cuvinte : „ceea ce m-a supărat". Acesta a fost tot „protestul" lui Fersen. Tăcerea spune însă mai mult decît toate vorbele.

Vom trece peste alte semne exterioare care confirmă teza noastră. De pildă : sora lui Fersen îl implora să fie prudent, cînd el se arăta în public la Bruxelles cu o altă amantă, ca să nu afle „ea", căci ar suferi ; cu ce drept ar suferi, dacă „ea", regina, n-ar fi fost amanta

lui ? Sau însemnările din jurnalul lui Fersen, în care e notat că a petrecut o noapte în apartamentul reginei, la Tuileries. Sau declarația unei cameriste, în fața tribunalului revoluționar, că cineva ieșea noaptea, în taină, din camera reginei.

O analiză unitară a caracterului Mariei Antoaneta, ne duce de asemenea la convingerea deplină că ea a aparținut lui Axel Fersen nu numai cu întreg sufletul ei dezamăgit de evenimentele politice, dar și cu trupul ei, care a fost îndelung dezamăgit în viața conjugală cu Ludovic XVI.

Dar regele ? În orice adulter, cel înșelat e în situație penibilă, ridicolă. În triunghiul Fersen — Maria Antoaneta — Ludovic XVI, poziția acestuia din urmă se cuvine să fie cercetată. În realitate, regele nu era un încornorat comic, căci a știut în mod neîndoios de relațiile intime dintre Fersen și soția lui. Saint-Priest precizează că regina ar fi găsit mijloace ca el să ia cunoștință de raporturile ei cu contele Fersen. Într-adevăr, Maria Antoaneta era cu totul străină de duplicitate și fățărnicie. Atitudinea ei sufletească nu pledează deloc pentru o înșelare tăinuită a soțului ei. Față de caracterul ei, nu poate fi vorba nici de acel amestec necurat, atît de frecvent, al soțului și amantului într-o comunitate simultană. E fără îndoială că relațiile intime ale reginei cu Fersen au început tîrziu, între al cincisprezecelea și douăzecelea an de căsătorie, cînd au încetat raporturile ei trupești cu regele. Această ipoteză este întărită de o scrisoare a împăratului Iosif II, din care reiese că sora lui vrea să se sustragă lui Ludovic XVI, după nașterea celui de-al patrulea copil al ei. Data scrisorii corespunde epocii cînd au început relațiile intime ale reginei cu Fersen. Situația e clară : Maria Antoaneta, măritată din rațiuni de stat cu un bărbat care n-o atrăgea și pe care nu l-a putut iubi, și-a comprimat timp de ani îndelungați nevoia ei de dragoste, sufletească. Însă, după ce a născut patru copii, între care și pe moștenitorul tronului de autentic sînge bourbon, ea și-a împlinit datoriile morale către stat, lege și familie. Vroia să fie liberă ; după ce s-a jertfit timp de 20 ani contingențelor politice, ea și-a luat dreptul firesc, în orele de grea încercare, de a se da în cele din urmă aceluia care era atunci totul pentru

dînsa : prieten şi amant, confident şi tovarăş, curajos ca şi dînsa, gata la jertfă pentru dînsa.

Cît de sărace sînt celelalte ipoteze artificiale, ale unei dulci virtuţi a reginei, pe care apărătorii „onoarei" regale vreau s-o menţină cu orice preţ ! O femeie este mai nobilă şi mai cinstită atunci cînd urmează, liberă, sentimentul ei sincer, îndelung încercat — şi o regină e cu atît mai regală, cînd se poartă cît mai omeneşte.

ULTIMA NOAPTE LA VERSAILLES

În vara anului 1789 Franţa a fost, mai mult ca oricînd, coaptă pentru Revoluţie. Nedreptăţi şi împilări seculare au pregătit-o ca, după dărîmarea Bastiliei, să doboare şi acea Bastilie invizibilă, cucerindu-şi drepturile înlănţuite de regii ei. La 4 august, străvechile cetăţi ale feudalismului au căzut : nobilimea şi prinţii bisericii au renunţat la biruri, angarale, camete : ţăranii şi orăşenii au devenit liberi, presa a fost descătuşată, drepturile omului au fost proclamate. Visurile lui Rousseau s-au realizat în vara aceea, în uralele mulţimii ce înconjura sala „Menus plaisirs" (destinată pentru plăcerile regilor, dar schimbată de popor în locaş al drepturilor sale). Însă, o mie de paşi mai departe, în marele palat de la Versailles, domnea o linişte încremenită. Înfricoşată, curtea privea prin ferestre pe acei musafiri gălăgioşi care, chemaţi la sfat, s-au erijat în stăpîni ai stăpînitorilor. Cum să-i trimeată la plimbare ? Regele cere zădarnic sfatul consilierilor, care ezită, se contrazic. Mai bine să aştepte potolirea furtunii ; să cîştige timp şi vor cîştiga totul — aşa gîndeau regele şi regina.

Însă revoluţia trebuie să înainteze, dacă nu vrea să se înnămolească : ea e mişcare cotropitoare. Nici să stea, nici să dea înapoi : să ceară mereu, să cucerească, pentru a nu fi înfrîntă. Trompetele şi tobele acestui marş

neobosit erau gazetele. De cum s-a acordat libertatea cuvîntului și scrisului, această libertate a fost folosită sălbatic, nelimitat. Au apărut cincizeci de gazete. Fiecare fruntaș întemeia cîte-o gazetă: Mirabeau, Desmoulins, Brissot, Loustalot, Marat se întreceau să cîștige cititori prin patriotismul lor cetățenesc. Strigau tare, să fie auziți în toată țara, asmuțind și clamînd contra curții. Strigau că regele plănuiește trădarea, că guvernul împiedică aprovizionarea, că regimente străine sînt gata să împrăștie Adunarea și s-o măcelărească. „Cetățeni, patrioți, vegheați!"... Ziarele stîrneau în milioane de inimi frica, furia, neîncrederea, îndîrjirea. În spatele tobașarilor aștepta, cu suliți și săbii, dar mai ales cu nemăsurată mînie, armata poporului francez, invizibilă pînă atunci.

Regele nu putea merge în același pas cu revoluția. Versailles ezita, amîna. Deci, înainte, parizieni!... Să se termine cu lîncedele tratative, cu tocmelile dintre rege și popor. Așa strigau gazetele, poporului. Ai sute de mii de pumni; în arsenale te așteaptă puștile, tunurile. Scoate-le afară — și scoate pe rege și regină din Versailles și ține-ți soarta bine în mînă!... Cartierul general al Revoluției e la Palais Royal al ducelui de Orléans. Totul e pregătit în taină, pentru marea expediție.

Însă palatul și orașul se spionează reciproc. Cînd s-a aflat la Versailles de pregătirile parizienilor, s-a decis să se aducă un regiment din Flandra; soldații francezi nu vor fi poate destul de fermi față de concetățenii lor. La 1 octombrie, aceste trupe străine au fost primite la curte, cu alai. Li s-a dat un banchet copios în sala Operei, deși la Paris era lipsă de alimente. Mîncare și băutură. Credința, ca și dragostea, e legată de stomac, deseori. Regele și regina cu Dauphinul au făcut acestor trupe excepționala onoare de a coborî în mijlocul lor, în sala de serbare.

Maria Antoaneta nu s-a folosit niciodată de arta de a cîștiga pe oameni prin calcule, prefăcere și lingușire. Ființa ei avea o maiestate firească și atrăgea pe indivizi și chiar mulțimea prin magia și prestanța ei personală. Cînd a intrat în sala de festivități, ofițeri și soldați au tras săbiile din teacă, strigînd un „Vivat" entuziast, ca în vremurile cele bune. Mergînd printre

rînduri, regina știa să surîdă fermecător, să fie amicală cu acea artă minunată învățată de la autocrata ei mamă ; fără să renunțe la orgoliul ei, ea era amabilă, politicoasă față de oamenii de jos — fără să-i umilească. De cînd n-a mai auzit „Trăiască regina !"... Trecea printre mese, cu copiii ei, stîrnind printre ofițeri și aspri soldați acel extaz al credinței pentru rege ; simțea, în ora aceea, că ei erau gata să moară pentru dînsa, pentru tronul Franței. A băut și ea din vinul auriu al speranței.

Însă trîmbițașii revoluției vegheau. Ziarele patriotice vesteau că regina și curtea au tocmit ucigași ai poporului. I-au îmbătat pe soldați cu vin roșu, ca să verse apoi sîngele roșu al cetățenilor. Ofițeri slugarnici au călcat cocarda tricoloră în picioare și au cîntat cîntece sub surîsul provocator al reginei. Parisul va fi invadat de regimente străine ! La luptă, cetățeni ! Adunați-vă, pentru lupta decisivă, voi, patrioților ! Rataplan, rataplan, rataplan...

La 5 octombrie, izbucnește un mare tumult la Paris. În aparență spontan, el a fost organizat cu măiestrie de mîini politice, care l-au îndrumat în direcția voită. A fost o idee genială (demnă de un psiholog ca Choderlos de Laclos, care ducea campania de la Palais Royal pentru a-l ridica pe tron pe ducele de Orléans) aceea de-a alcătui o armată de femei, care să-l smulgă pe rege din Versailles. Bărbații pot fi priviți ca rebeli și împușcați de soldați disciplinați. Femeile au însă asupra soldaților o influență îndoielnică : în fața pieptului moale baioneta e trasă înapoi ; afară de aceasta, e de presupus că un rege fricos și sentimental nu va da poruncă să se îndrepte tunurile asupra femeilor. Pentru a spori mînia poporului, proviziile pentru parizieni au fost reținute timp de două zile, prin uneltiri rămase necunoscute. Deci, repede la drum, cu femeile în primele rînduri.

În dimineața de 5 octombrie, o tînără doamnă (cu mîinile bogat inelate) intră într-un local de gardă și își însuși o tobă. În cîteva clipe, femeile s-au adunat în jurul ei, cerînd pîine. Mulțimea și tumultul sporeau. Bărbați deghizați s-au amestecat printre femei, îndreptîndu-le spre primărie. Într-o jumătate oră, mulțimea a fost înarmată : pistoale, sulițe și chiar două tunuri. Dar

și un conducător s-a găsit imediat, un anume Maillard, care făcu din masa haotică o armată, îndemnînd-o să meargă la Versailles pentru a cere pîine — în realitate pentru a-l aduce pe rege la Paris. În ultima oră, La Fayette, comandantul gărzii naționale (un om bine intenționat, cinstit, dar care apărea cu o oră înainte de evenimente) încercă să oprească marșul. Soldații nu l-au urmat. Nu-i rămase decît să încadreze cu garda națională armata de femei, mergînd cu ele, pentru a da o aparență de legalitate revoltei fățișe. Bătrînul crai al libertății nu prea era mîndru să urmeze pe calul său alb armata revoluționară; el încercă zadarnic să impună elementelor pasionate, dezlănțuite, rațiunea lui logică, temperată, calculată.

Pînă la miezul zilei, curtea nu știu nimic de primejdia ce înainta cu mii de capete. Ca de obicei, regele a pornit călare la vînătoare pînă în pădurea din Meudon. Regina s-a dus pe jos, singură, la Trianon. Ce era să facă în uriașul palat pustiu de la Versailles, în vecinătatea căruia Adunarea Națională își ținea ședințele în care răsunau zilnic noi acuzații contra ei? E obosită de atîtea amărăciuni, de lupte, de oameni, de propria ei regalitate. Vrea să fie acum singură cîteva ore, departe de politică, în parcul ruginiu sub soarele de octombrie. Să culeagă ultimile flori, să hrănească păsările și peștii aurii din micul lac. Apoi să se odihnească, după atîtea frămîntări, să nu facă nimic, singură, în rochie simplă, pe banca din grotă, simțind toamna propriei sale inimi cuprinsă de marea oboseală a naturii.

Așa ședea regina în „grota iubirii" (cum i-se spunea odată!), cînd văzu venind un paj cu o scrisoare. Ea merse în întîmpinarea lui. Ministrul Saint-Priest îi comunica marșul plebei spre Versailles și o ruga să se întoarcă la palat. Regina își luă repede pălăria, mantila și alergă cu pasul ei rămas tînăr, atît de iute încît probabil ea nu-și întoarse privirea spre micul Trianon și cătunul-jucărie orînduit cu atîta grijă, spre pajiștile și templul iubirii de pe colină — nepresimțind că le-ar fi văzut atunci pentru ultima oară...

La palat, nobili și miniștri sînt în mare agitație. Un servitor a adus zvonuri vagi despre marșul din Paris;

celelalte ştafete au fost oprite pe drum de femei. Însă un călăreţ sare de pe calul înspumat şi urcă iute treptele de marmură : Fersen. La semnul primejdiei, acest prieten mereu gata de jertfă, a sărit pe şa şi, în galop nebunesc, a depăşit armata femeilor („ a celor opt mii de Judithe", cum o numea patetic Desmoulins), pentru a fi alături de regină. În cele din urmă a sosit şi regele la consiliu : a fost găsit în pădure, la Porte de Châtillon şi deranjat în cea mai scumpă plăcere a lui. În jurnalul său a notat săracul rezultat al vînătoarei din acea zi : „Întrerupt de evenimente" !

În zăpăceala generală s-a uitat să se oprească avantgarda rebeliunii la podul de la Sèvres. Începu consiliul, prezidat de regele cu ochii fricoşi. Mai sînt două ore : e timp pentru o hotărîre energică. Un ministru propune ca regele să pornească în fruntea dragonilor şi regimentului flamand împotriva mulţimii dezordonate : numai apariţia lui va provoca întoarcerea hoardei feminine. Cei mai prudenţi propun ca regele şi regina să părăsească imediat palatul, plecînd la Rambouillet : astfel lovitura plănuită va cădea în gol... Însă regele ezita mereu : în loc să preîntîmpine evenimentele, le lăsa să vină.

Regina îşi muşca buzele, în mijlocul acestor sfătuitori ; nici unul nu era un adevărat bărbat. Ştia instinctiv că toţi se temeau unul de altul şi că toate violenţele vor urma după prima vărsare de sînge : „Toată această revoluţie nu e decît o urmare a fricii"... Dar cum îşi poate lua dînsa răspunderea pentru toţi şi toate ? Jos aşteaptă trăsurile pentru a duce la Rambouillet familia regală, pe miniştri şi chiar Adunarea Naţională, care a jurat să urmeze pe rege pretutindeni. Dar regele nu dă nici o poruncă. „Sire, dacă plecaţi mîine la Paris, coroana e pierdută", spuse Saint-Priest. Însă Necker, îngrijorat mai mult de popularitatea lui decît de menţinerea regalităţii, îl contrazise. Şi regele balansa între păreri contradictorii... Discuţia continuă, seara se apropie şi jos, în ploaie, aşteaptă echipajele... Deodată se aud, de-afară, sute de glasuri confuze. Cu fustele peste cap, ca să se apere de ploaia potopitoare, ele sînt acolo, îngrămădite în noapte. Sînt amazoanele de la hale. Garda revoluţiei e la Versailles. E prea tîrziu...

Flămînde, tremurînd de frig, udate pînă la os, cu ghetele pline de noroi, femeile se apropie. N-a fost o plimbare de plăcere. În cele șase ore de marș, abia și-au potolit stomacul, luînd cu asalt cîrciumile. Glasurile lor sînt aspre, mînioase ; ceea ce strigă ele e prea puțin amical pentru regină. Prima lor vizită e la Adunarea Națională, care ține ședință de dimineață ; unii din membri nu se arată prea surprinși : aceștia sînt agenții ducelui de Orléans. La început, conform programului, femeile cer numai pîine : nici un cuvînt despre aducerea regelui la Paris ! O delegație de șase femei e trimisă la palat, însoțită de președintele Mounier și de cîțiva deputați. Lacheii deschid politicos ușile acestor modiste, vînzătoare de pește și nimfe de stradă ; sînt conduse cu toate onorurile prin încăperi de marmură și aur, spre înalta nobilime cu sînge albastru. Printre deputații care însoțeau delegația, se afla un domn cu aparență jovială. Numele lui a dat însă acestei întîlniri cu regele o semnificație deosebită. Îl chema Doctor Guillotin, deputat din Paris. Printr-însul ghilotina și-a făcut, la 5 octombrie, prima vizită.

Regele primi delegația cu atîta amicală bunăvoință, încît fata care trebuia să vorbească în numele femeilor (o vînzătoare de flori la Palais Royal) se emoționă peste măsură și căzu în nesimțire. Fu înviorată cu mare grijă. Bunul părinte al poporului o îmbrățișă și promise femeilor încîntate pîine și tot ce voiau ; le puse la dispoziție trăsurile lui pentru întoarcere. Ațîțate însă de agenți secreți, femeile de-afară și-au primit delegația cu strigăte de mînie : s-a lăsat mințită și coruptă cu bani. Nu pentru goale făgăduieli au mers ele timp de șase ore în ploaie și în frig. Nu ! vor rămîne aici pînă ce vor lua cu ele la Paris pe rege, regină și toată banda lor. Femeile năvălesc în Adunarea Națională, să doarmă acolo, în timp ce profesionistele, mai ales Théroigne de Méricourt, au pornit să cîștige indulgența soldaților din regimentul flamand. Figuri suspecte, codași și pleșcari s-au strecurat printre insurgenți, pîndind pe la grilajuri abia luminate de lanterne.

Sus, la palat, curtea nu s-a decis încă. Nu e mai bine să fugă ? Dar cum vor trece grelele trăsuri prin mulțimea întărîtată ? E prea tîrziu. În cele din urmă, la miezul

nopții, La Fayette se anunță la rege, după ce vizită Adunarea Națională. Aplecîndu-se respectuos, el spuse : „Sire, am venit și vreau să-mi risc viața pentru a salva pe Maiestatea voastră !" Nimeni nu-i mulțumește și cu atît mai puțin regina. Regele declară că nu pleacă ; el nu se depărtează de Adunarea Națională. Și-a dat cuvîntul. La Fayette și garda populară sunt acolo ca să-l apere. Deputații se duc acasă. Garda și insurgenții își caută adăpost în cazărmi și biserici, prin ganguri și pe scări. Ultimile lumini sunt stinse și, după ce a mai inspectat toate posturile, La Fayette — deși a făgăduit că va veghea asupra siguranței regelui — se duce să se culce, la patru dimineața, la Hotel de Noailles. Regele și regina se retrag în apartamentele lor — nebănuind că aceasta e ultima lor noapte la Versailles.

DRICUL MONARHIEI

Familia regală și păzitorii ei, aristocrații, s-au dus la culcare. Însă Revoluția e tînără, sîngele ei cald fierbe de nerăbdare : ea așteaptă ziua și fapta. Pe străzi, ard focuri de tabără, în jurul cărora s-au adunat răsculații parizieni cari n-au mai găsit adăpost. De ce nu s-au întors la casele lor ? Căci regele a acceptat și a făgăduit ! O voință subterană a pus stăpînire pe aceste cete. Uși se deschid pe furiș, umbre se strecoară ducînd ordine secrete. La cinci dimineața, cînd palatul e cufundat în somn și întuneric, cîteva grupuri, îndrumate de mîini nevăzute, ajung prin curtea capelei pînă la ferestrele palatului. Ce vor ? Instigatorii lor rămîn în umbră. Ducele de Orléans și contele de Provence, fratele regelui, știu pentru ce ei nu trebuie să fie astă-noapte în palatul regal. Deodată izbucnește o împușcătură (ca întotdeauna, e nevoie de o „provocare" pentru a stîrni ciocnirea dorită). Și răsculații apar de pretutindeni, cu sutele, cu miile, înar-

mați cu sulițe, securi și flinte — regimentele de femei și bărbații îmbrăcați în haine femeiești. Atacul are un țel precis : apartamentul reginei ! Cum au găsit aceste femei de la halele Parisului, printre sutele de camere și zecile de scări, drumul cel drept ? Cîteva santinele încearcă să oprească năvala cetelor : sunt ucise cu cruzime ; un bărbat uriaș, bărbos, decapitează pe loc cadavrele — și, în curînd, capetele sîngerînde joacă în vîrful sulițelor.

Sacrificații și-au împlinit însă datoria. Strigătul lor de moarte a trezit palatul. Una din cele trei santinele a izbutit să fugă, rănită, strigînd prin sonorele săli de marmură : „Salvați pe regină !" Într-adevăr, strigătul acesta a salvat-o. O cameristă se năpusti în camera reginei... Jos, ușile ferecate de soldații de gardă sunt zguduite de securi și drugi de fier. Nu mai e timp. Maria Antoaneta, aruncîndu-și o rochie peste cămașă, un șal peste umeri, fuge, cu picioarele goale, cu ciorapii în mînă, prin coridoarele lungi, prin marile anticamere, spre apartamentul regelui. Însă ușa e încuiată ! Regina și cameristele lovesc disperate cu pumnii în ușă. Cinci minute lungi, nesfîrșite, așteptă regina la ușa încuiată, în timp ce în camerele apropiate năvălitorii devastau, răsturnînd paturile, dulapurile. În sfîrșit, un servitor auzi loviturile reginei și deschise ; în același minut, guvernanta aduse pe Dauphin și fetița. Familia e unită în jurul regelui. Viața e salvată. Dar numai viața...

La Fayette, care n-ar fi trebuit să doarmă în noaptea aceasta, se trezește în cele din urmă și el. E poreclit în botjocură „Generalul Morfeu". Își dă seama de urmările încrederii sale ușuratice. Cu rugăminți, cu implorări, nu cu porunci autoritare, el scapă de măcel pe soldații de gardă și cu cele mai mari osteneli scoase din apartamente plebea înfuriată. Acum, în ceasul primejdiei, apar, proaspăt rași și pudrați, contele de Provence, fratele regelui și ducele de Orléans. E miraculos cum mulțimea le face loc, plină de respect ! Consiliul de coroană poate începe ! Dar la ce să se mai sfătuiască ? Palatul e încleștat de miile de răzvrătiți, strîns din toate părțile ca o coajă de nucă. Nu e chip de fugă. Nici de tratative între învinși și învingători. Sub ferestre răsună strigătele norodului care cere, precum l-au îndemnat agenții cluburilor : „Regele la Paris !, Regele la Paris !" Geamurile

vibrează sub aceste furtunoase glasuri anonime şi, pe pereţii palatului, tremură portretele strămoşilor regali.

La aceste strigăte poruncitoare, regele întrebă cu privirea pe La Fayette. Trebuia să asculte ? La Fayette, zeu al poporului, lăsă ochii în jos. Regele mai spera într-o amînare ; dar, ca să arunce îndată cîteva fărîmituri mulţimii flămînde, el se decise să apară pe balcon... Şi abia s-a arătat, că mulţimea îl aclamă ; ea jubilează chiar cînd regele ei e învins. De ce n-ar jubila, cînd stăpînul ei, cu capul gol, o priveşte cu bunăvoinţă şi se apleacă spre curtea unde doi din apărătorii săi au fost decapitaţi ? Dar acestui om flegmatic nu-i este greu nici un sacrificiu moral ; dacă, prin această autoumilire, poporul s-ar fi întors liniştit la Paris, probabil că regele ar fi pornit călare la vînătoare, ca să se despăgubească de pierderea de ieri. Însă poporul nu se mulţumeşte cu atît : în beţia lui, vrea un vin mai arzător. Să apară şi regina, mîndra, ţeapăna, sfidătoarea Austriacă ! Şi ea să-şi plece capul sub jugul invizibil ! Picioarele bat pămîntul, tot mai întărîtate ; strigătele răsună tot mai sălbatice ; „Regina, regina pe balcon !"

Palidă de mînie, muşcîndu-şi buzele, Maria Antoaneta rămîne nemişcată. N-o reţine teama de insulte, de pietre sau de vreo împuşcătură — ci mîndria ei ancestrală care nu s-a înclinat niciodată în faţa nimănui. Toţi o privesc jenaţi. Ferestrele vibrează de urlete, curînd vor vîjii pietrele aruncate. La Fayette i se adresează în cele din urmă : „Doamnă, e necesar, pentru ca poporul să se liniştească !" — „Atunci nu zăbovesc", răspunse Maria Antoaneta. Îşi luă de mînă cei doi copii — şi cu capul înălţat, cu buzele strînse, ieşi pe balcon. Nu ca să ceară îndurare — ci ca un soldat care porneşte la atac, decisă să moară fără să clintească... Ea se arată, dar nu se apleacă. Această atitudine paralizează pe adversar. În cele două priviri : ale reginei şi ale poporului, se întîlnesc două curente, două puteri contrare ; timp de un minut, în piaţa uriaşă, domneşte tăcere mormîntală. Nimeni nu ştie cum se va sparge această încordare de uimire, de spaimă : printr-o împuşcătură, printr-o grindină de strigăte şi de pietre ? Atunci, La Fayette, curajos în marile momente, se apropie de regină şi, cavalereşte, se apleacă şi îi sărută mîna.

Gestul acesta a spart încordarea. S-a întîmplat ceva uimitor : „Trăiască regina !" răsună din mii de piepturi. Acelaşi popor, care s-a arătat încîntat de slăbiciunea regelui, jubilează şi faţă de această mîndră femeie, care nu i-a cerut favoarea prin nici un salut, prin nici un surîs silnic... Reintoarsă în cameră, toţi o felicită pe Maria Antoaneta, ca şi cum ar fi trecut printr-o primejdie de moarte. Însă dezamăgita nu se lasă înşelată de tîrziile urale ale poporului. Cu lacrimi în ochi, ea spune doamnei Necker : „Ştiu că ne veţi sili, pe rege şi pe mine, să mergem la Paris şi veţi purta în suliţele voastre capetele soldaţilor noştri de gardă !"

*

Regina a simţit bine. Poporul nu se mai mulţumeşte cu o plecăciune. Pentru ce s-a pus în mişcare o maşină atît de uriaşă, pentru ce au mers cu miile sub ploaia torenţială ? Murmure primejdioase răsună iarăşi ; garda naţională destinată să apere, se arată gata să năvălească cu mulţimea asupra palatului. În sfîrşit, curtea cedează. De pe balcon şi prin ferestre sunt aruncate bilete pe care era scris că regele să se mute cu familia la Paris. Mai mult nu vroia poporul. Soldaţii depun armele, ofiţerii se amestecă în popor ; urale, îmbrăţişări, dansuri ; steagurile fîlfîie. Suliţele cu capete sîngerînde sunt trimise la Paris.

Pe la orele două după-amiază, marile porţi aurite ale palatului sunt deschise. Într-o uriaşă caleaşcă trasă de şase cai se află regele, regina şi întreaga familie. Pentru totdeauna ei părăsesc Versailles. Un mileniu de autocraţie regală franceză s-a terminat.

*

Ieri a fost ploaie şi vînt. Azi, la 6 octombrie, o zi strălucitoare salută izbînda revoluţiei. Lumină limpede de toamnă, cer sidefiu şi nici o frunză nu e mişcată, ca şi cum natura şi-ar ţine răsuflarea, să vadă acest spectacol rar în cursul veacurilor : poporul care readuce în Capitală pe regele şi regina lui ! Ce spectacol ! Jumătate cortegiu mortuar, jumătate carnaval. Şi ce nouă etichetă ! Nici călăreţi galonaţi înaintea caleştii, nici falconieri, nici soldaţi de gardă la dreapta şi la stînga, nici nobilimea în mare ţinută — ci un cortegiu dezordonat, murdar, în mijlocul căruia, ca o epavă, înaintează trista caleaşcă. În frunte, merge garda naţională, în uniforme uzate şi nici

măcar în ordine — ci braț la braț, cu pipa între dinți, rîzînd și cîntînd, fiecare cu o bucată de pîine în vîrful baionetei. Femeile, călare pe tunuri, împărțind șaua cu dragonii sau mergînd pe jos, la braț cu muncitori și soldați, ca la joc. În urma lor, huruiau carele cu făină din depozitele regale, păzite de dragoni. Cavalcada tropăia înainte, înapoi în strigătele de veselie, aclamînd fanatic pe conducătoarea amazoanelor, Théroigne de Méricourt. Și, în caleașca cenușie, cu perdele pe jumătate lăsate, erau îngrămădiți slăbănogul urmaș al Regelui-Soare, Ludovic XVI și tragica fiică a Mariei Tereza, Maria Antoaneta cu copiii ei și guvernanta. După ei, în același jalnic huruit, veneau trăsurile cu prinții regali, curtenii, deputații, puținii prieteni rămași credincioși vechii monarhii.

Șase ore a durat acest cortegiu funerar de la Versailles la Paris. Pe tot parcursul curioșii priveau tăcuți, fără să mai fluture pălăriile. Fiecare vroia să vadă pe rege și pe regină în decăderea lor. Femeile strigau voioase : „Aducem înapoi pe brutar, pe brutăreasă și pe micul lor ucenic. Acum s-a terminat cu foametea !" Maria Antoaneta se ghemuia în colțul caleștii să nu vadă, să nu fie văzută, să nu audă strigătele urii și batjocurii. Poate că își amintea atunci de cortegiile triumfale de altădată sau de plecările voioase la baluri, la Operă, la supeuri, în cabrioletă, alături de favorita Polignac. Poate căuta atunci, printre soldații de gardă, pe unicul ei prieten, Fersen, care însoțea cortegiul, călare și deghizat. Poate că nu se mai gîndea la nimic, covîrșită de oboseală, în lentul huruit al roților ce-o purtau spre destinul ei...

La porțile Parisului, cortegiul e întîmpinat sărbătorește. La lumina torțelor, primarul Bailly slăvește ziua de 6 octombrie care a făcut din rege un supus al supușilor săi. „Ce frumoasă zi, spuse el cu emfază, cînd parizienii vor avea în orașul lor pe Maiestatea voastră și familia regală !" Regele, cu toată pielea lui de elefant, a simțit împunsătura. Replică scurt : „Sper, domnul meu, că prezența mea va aduce pacea, concordia și supunerea la legi !" Dar victimile epuizate nu se puteau odihni. Trebuiau să vină la primărie : tot Parisul vroia să-și vadă prada. Bailly transmise vorbele regelui : „Mă văd totdeauna cu plăcere și încredere în mijlocul locuitorilor bunului meu oraș

Paris !" Dar uită să repete cuvîntul „încredere". Regina observă cu surprindere omisiunea acestui cuvînt, atît de important. Ea spuse tare că regele și-a exprimat și încrederea lui. „Auziți. domnii mei, — spuse Bailly cu promptitudine — e și mai bine decît aș fi spus eu însumi !"

În sfîrșit, luminați de facle, condamnații la domiciliu forțat fură arătați la ferestre, pentru ca poporul să se convingă că nu sunt păpuși costumate, ci chiar regele și regina. De ce n-ar fi acum generos poporul victorios ? Prelung răsună în piața Grevei : „Trăiască regele ! Trăiască regina !" Fără pază militară ei sunt duși la Tuileries, să se odihnească și să mediteze la cumplita lor decadență.

De 150 de ani, din vremea lui Ludovic XIV, curtea n-a mai locuit în vechea reședință regală. Camerele sunt goale, mobilele vraiște, lipsesc paturi și lămpi, ușile nu se închid și aerul rece suflă prin geamurile sparte. La repezeală, se improvizează un lagăr de noapte pentru familia căzută acolo ca un meteor din cer. „Ce urît e aci, mamă !" spuse la intrare micul Dauphin, deprins cu strălucirea somptuoasă de la Versailles și Trianon. „Copilul meu, răspunse regina, aci a locuit Ludovic XIV și s-a simțit bine. Nu trebuie să fim mai pretențioși decît dînsul !" Placidul Ludovic XVI nu se plînse de incomodul adăpost. El căscă și spuse : „Fiecare să se aranjeze cum poate. În ce mă privește, sunt mulțumit".

Însă Maria Antoaneta nu e mulțumită. Casa aceasta nu e decît o închisoare pentru dînsa. Și nu poate uita în ce mod înjositor a fost tîrîtă pînă aci.

CONȘTIINȚĂ DE SINE

În 1789, Revoluția nu e conștientă de propria ei putere. Totuși, uneori se sperie de îndrăzneala ei. Astfel, Adunarea Națională, burghezia, consilierii Parisului încă credincioși regalității, sunt înspăimîntați de lovitura hoar-

delor de amazoane, care i-au predat pe regele dezarmat. De rușine, ei încearcă să acopere ilegalitatea actului brutal, să schimbe caracterul acestei strămutări „voluntare" a familiei regale. De fapt, ei acoperă cu frumoși trandafiri mormîntul autorității regale, care a murit în ziua de 6 octombrie. Delegațiile se succed una după alta, pentru a-l asigura pe rege de credința lor. Parlamentul trimite treizeci de membri, de asemenea magistratura, Universitatea, Curtea de conturi, Consiliul de coroană. Primarul exprimă Mariei Antoaneta fericirea orașului pe care l-a ales ca reședință permanentă ! La 20 octombrie, Adunarea Națională exprimă aceleași sentimente ; la ferestre, masele populare se adună zilnic și strigă : „Trăiască regele ! Trăiască regina !"

Însă Maria Antoaneta nu vrea să-și facă iluzii. Împreună cu regele, cu totul sub ascultarea ei, se opune cu îndărătnicie prostească (deși omenește ar fi justificată) acestei trandafirii cocoloșiri a realității. Ea nu vroia și nici nu putea să uite cum a fost înjosită : soldați măcelăriți, palatul din Versailles devastat și acel cumplit „cortegiu funerar" spre Paris. Atunci, Adunarea Națională n-a mișcat un deget. E închisă acum la Tuileries — și toată lumea trebuie să afle cum au fost călcate sfintele drepturi ale unui monarh. Amîndoi își accentuează înfrîngerea : regele nu se mai duce la vînătoare, regina evită teatrele, nu apare în stradă și astfel ei pierd toate ocaziile de a redeveni populari la Paris. Această orgolioasă izolare e primejdioasă. Curtea recunoscîndu-se violentată, dovedește poporului puterea lui. Nu poporul, nu Adunarea Națională au adîncit șanțurile despărțirii în jurul Tuileriilor, ci înșuși regele și regina și-au încercuit libertatea, care nu le este însă cu totul contestată.

Deși considerată ca închisoare, curtea de la Tuileries trebuie să fie totuși regală. În uriașe care au fost aduse de la Versailles, mobilele și podoabele. Tîmplari și tapițeri lucrau cu febrilitate. Au venit și vechii funcționari ai curții ; droaia de cameriști, lachei și vizitii a umplut atenansele. Livrelele strălucesc iarăși, ceremonialul e reluat. Singura deosebire e că ușile nu mai sunt păzite de nobili soldați de gardă, ci de companiile de cetățeni ale lui La Fayette.

Familia regală ocupă puține camere din uriașele apartamente de la Tuileries și Louvre. Căci ea nu mai dădea serbări, baluri, redute, recepții. Și-a rezervat numai partea ce dă spre grădină (incendiată în 1870, în timpul Comunei, și nerefăcută de-atunci).

La primul etaj se afla apartamentul regelui, al surorilor, al copiilor și un mic salon. La parter, apartamentul reginei, cu o sală de primire, o sufragerie și o cameră de biliard. Aceste caturi, pe lîngă vechea scară, au fost legate cu o mică scară zidită din nou : aceasta ducea din odăile reginei la acele ale regelui și Dauphinului ; numai regina și guvernanta aveau cheia de la această ușă de comunicație familiară. E de observat că această împărțire a apartamentelor tindea la izolarea reginei de restul familiei. Așa a vrut dînsa. Să locuiască și să doarmă singură și, mai ales, să primească vizite fără ca vizitatorul să fie nevoit a trece pe scara principală. Această orînduire s-a dovedit avantajoasă : regina putea merge oricînd la etajul de sus ; ea nu putea fi surprinsă de slujitori, de spioni, de garda națională și nici chiar de rege. Chiar în „închisoare", regina și-a păstrat „dezinvoltura", libertatea ei personală.

Nu prea era o reședință plăcută, acest vechi castel cu lungi coridoare, abia luminate zi și noapte de fumegînde lămpi cu ulei, cu strîmte scări spiralate, cu odăi tixite de slujitori și de gărzi naționale. Familia regală ducea totuși o viață mai liniștită, mai intimă și poate chiar mai comodă decît la Versailles. După micul dejun, regina își chema copiii, se ducea la liturghie și rămînea apoi singură în camera ei pînă la prînz. Juca apoi cu soțul ei o partidă de biliard (slabă compensație pentru un vînător). Se retrăgea iarăși (în timp ce regele citea sau dormea) în odăile ei, sau ținea sfat cu prietenii credincioși : Fersen, prințesa Lamballe. La cină, se aduna toată familia, mătușile, contele de Provence cu soția lui și cîțiva intimi. La unsprezece, luminile erau stinse : fiecare se retrăgea în camera lui. Această viață regulată, mic-burgheză, nu cunoștea nici o pompă, nici o serbare. Nici bijutierii, nici modistele nu mai erau chemați. Regele trebuia să-și păstreze banii pentru scopuri mai importante : pentru serviciul politic secret și acel de corupție... Prin ferestre se vede grădina tomnatică. Timpul fuge repede. Înainte, mergea prea încet pentru

veselă regină. Acum e linişte în jurul ei — şi ea are pentru întîia oară răgaz să se gîndească serios.

Într-adevăr, respinsă brutal spre ea însăşi, Maria Antoaneta începe să se regăsească. Îşi dă seama că uşurinţa cu care soarta i-a dat totul, darurile vieţii care au copleşit firea ei uşuratică, sprinţară şi neglijentă — au sărăcit-o sufleteşte. Deprinsă prin naşterea şi înalta ei stuaţie să obţină orice şi să nu se ostenească cu nimic, lăsîndu-se să trăiască precum vroia, i se părcau toate bune şi drepte. Miniştrii gîndeau, poporul lucra, bancherii plăteau pentru bunăstarea ei. Lua totul, fără să mulţumească măcar. Abia acum, la o răspîntie a istoriei, cînd trebuie să-şi salveze coroana, copiii şi propria-i viaţă, ea caută într-însa puteri de rezistenţă şi scoate la iveală rezerve nefolosite, de inteligenţă şi tact. „Abia în nenorocire ştii cine eşti" ; acest frumos şi înţelept proverb apare şi în scrisorile ei. Sfaturile mamei, ale prietenilor n-au influenţat mîndria ei. Erau prea timpurii pentru ea, neştiutoarea. Suferinţa e prima, unica învăţătoare a Mariei Antoaneta.

O epocă nouă începe o dată cu nefericirea în viaţa acestei femei. Însă nefericirea nu schimbă niciodată un caracter, nu scoate la iveală elemente noi — ci situaţii noi. Maria Antoaneta n-a devenit dintr-odată inteligentă, activă, energică în aceşti ani ai ultimei lupte. Aceste calităţi au fost ţinute în umbră de trîndăvia ei sufletească, de copilăreasca ei cochetărie, de orgoliul exagerat. Ea s-a jucat cu viaţa — n-a luptat încă cu dînsa. Abia acum, după marile provocări, energiile ei s-au trezit. Ea gîndeşte şi cumpăneşte. Lucrează pentru că e nevoită să lucreze. Se înalţă ; soarta o sileşte să fie mare, să nu se lase strivită. La Tuileries a început o viaţă cu adevărat nouă. Ea, care timp de 20 de ani n-a citit cu atenţie, pînă la sfîrşit, un raport, o carte, şi a scris la repezeală, în vîrtejul jocului, sportului şi modei — a făcut din masa ei de scris un birou, din camera ei un cabinet diplomatic. Tratează, în locul regelui, cu miniştri şi ambasadori, supraveghează măsurile lor, redactează scrisori. Învaţă tehnica înţelegerilor secrete, pentru a se pune în legătură cu prietenii din străinătate ; scrie cu cerneală simpatică şi trimite veşti printr-un sistem de cifre, în ziare şi cutii de ciocolată. Fiecare cuvînt trebuie bine cîntărit şi tăinuit, căci spionii

mişună peste tot. Face totul singură, fără secretar. Dacă e interceptată o singură scrisoare a ei, soţul şi copiii sunt pierduţi. Lucrează pînă la sleire, această femeie nedeprinsă cu munca. „Sunt obosită de atîtea mîzgălituri"... „Nu mai văd ceea ce scriu"...

Schimbarea Mariei Antoaneta se vădeşte şi prin faptul că a învăţat să recunoască importanţa sfaturilor cinstite şi să distingă dintr-o privire împrejurările politice. Ea, care îşi reţinea căscatul cînd primea pe încărunţitul ambasador Mercy, apreciă în cele din urmă pe acest bărbat cu multă experienţă. „Sunt nerăbdătoare — scria dînsa acestui amic al mamei sale — să găsesc momentul de a vă revedea şi vorbi liber"... La 35 de ani, ea a devenit conştientă de rostul ei ; nu să triumfe lesnicios ca femeie frumoasă, cochetă şi risipitoare, ci să vadă departe şi să lucreze pentru chestiuni durabile, ca regină şi ca fiică a Mariei Tereza. Mîndria ei se întoarce acum spre misiunea de a fi mare în vremuri mari, să fie curajoasă, luptînd pentru altceva decît pentru puterea şi fericirea ei personală. Nu se mai gîndeşte la fericire egoistă. „Datoria unui rege e să sufere pentru alţii şi noi o împlinim bine. Se va recunoaşte aceasta într-o zi"... Tîrziu şi-a dat seama că ea e destinată să devină o figură istorică — şi aceasta îi sporeşte puterile. Cînd un om e decis să se apropie de adîncimile personalităţii sale, se trezesc atunci forţele latente ale strămoşilor. Şi în Maria Antoaneta cea slabă şi uşuratică se deşteaptă străbunii Habsburgici. Vrea să fie „demnă de Maria Tereza", curajoasă. Cuvîntul „curaj" devine laitmotivul simfoniei sale tragice. „Nimic nu-i poate frînge curajul." Cînd află că fratele ei Iosif a suportat pînă la sfîrşit, cu hotărîtă bărbăţie, cumplita lui agonie, ea se simte în chip profetic chemată spre aceeaşi soartă. „Îndrăznesc să spun că el a murit demn de mine", scrie dînsa. E cuvîntul cel mai conştient al vieţii sale.

Această mîndrie purtată ca un steag în faţa lumii o costă pe Maria Antoaneta mai mult decît cred alţii. — Căci, în adîncul ei, ea nu e o eroină născută pentru luptă aspră, ci o femeie dintre cele mai feminine, făcută pentru

duioşie şi dărnicie. Curajul ei e ca să dea altora curaj. Nu prea crede în zile mai bune. Abia intoarsă în camera ei, mîndria îi scade : braţele atîrnă obosite. Fersen o găseşte mai totdeauna în lacrimi. Orele petrecute cu acest mult-iubit prieten, nu sunt pierdute în jocuri galante ; el trebuie să se încordeze pentru a înlătura oboselile şi melancolia acestei regine nefericite. Aceasta îl face s-o iubească mai mult. „Am văzut prea multe orori, prea mult sînge, ca să mai putem fi vreodată fericiţi !" Ura o urmăreşte pe această dezarmată, care nu mai are alt apărător decît conştiinţa ei. „Aştept adevărata judecată din partea viitorului ; aceasta mă ajută să suport suferinţele." Dar în unele ore de deznădejde, ea are o singură dorinţă : să se sfîrşească totul mai repede. „De s-ar putea ca tot ce facem şi suferim acum, să fie într-o zi cel puţin spre fericirea copiilor noştri ! Aceasta e singura dorinţă ce mi-o pot încă permite !"

Numai gîndul la copiii ei o poate face să scrie cuvîntul „fericire". Numai prin copiii ei ar fi şi dînsa fericită. „Cînd sunt tare tristă, îmi aduc micuţii aci"... „Sunt toată ziua singură şi copiii mei sunt singura mea consolare"... Din patru, doi au murit de timpuriu. Şi toată iubirea ei, pe care a risipit-o altădată cu atîta uşurinţă, o concentrează asupra celor rămaşi. Dauphinul, mai ales, îi face multă bucurie : e bine dezvoltat, vioi, deştept şi drăgăstos. Dar elanurile şi duioşiile au devenit şi ele clarvăzătoare la această femeie mult încercată. Deşi îşi adoră băiatul, nu-l răsfaţă. „Tandreţea noastră pentru acest copil trebuie să fie severă", scrie ea guvernantei. „Să nu uităm că avem de educat într-însul un rege." Cînd a predat pe fiul ei noii educatoare, doamna de Tourzel (care a luat locul doamnei Polignac), regina i-a dat, ca introducere, o descriere psihologică în care se vădesc calităţi de observaţie rămase pînă atunci în stare latentă şi un instinct sufletesc nebănuit. Cine compară acest document al mamei (care descrie în toate amănuntele firea copilului ei) cu scrisorile ei anterioare, abia poate crede că sunt scrise de una şi aceeaşi mînă — atît e departe Maria Antoaneta

de cealaltă, care a fost odată fericită. Nefericirea își imprimă mai adînc pecetea ei în sufletele fragede, nepregătite. Caracterul ei, agitat și curgător ca apa, a căpătat acum contururi clare. „Cînd vei deveni în cele din urmă tu însuți ?" o întreba mama ei de-atîtea ori. Acum, cînd s-au ivit primele fire albe la tîmple, Maria Antoaneta a devenit în sfîrșit ea însăși.

Această deplină schimbare se vădește și în unicul portret al reginei, executat în timpul cît a stat la Tuileries. Acest desen al unui pictor polonez, Kucharski, a rămas neterminat, din cauza fugii la Varennes. E totuși cel mai desăvîrșit. În tablourile de paradă ale d-nei Vigée-Lebrun se vede grija de a se arăta privitorului, prin costume și decorațiuni costisitoare, că femeia pictată e regina Franței. Pălărie fastuoasă, cu splendide pene de struț, rochie de brocart scînteind de diamante, tron de catifea, alegorii mitologice... Însă în portretul lui Kucharski lipsesc toate aceste draperii și podoabe. O femeie încă frumoasă șade pe un scaun și privește visătoare. Pare puțin obosită. Nu poartă toaletă de gală, nici podoabe. Nu mai e timp pentru poze de comediană. Șade simplă, modestă. Părul are bucle naturale : nu mai e o coafură monumentală. Lucesc și primele fire argintii... Nu mai e ținuta studiată, care vrea să lase impresie falsă. Gura nu mai surîde, nici ochii. Un fel de lumină tomnatică, încă frumoasă — o blîndă frumusețe maternă ; e femeia între două vîrste, nici tînără, nici bătrînă — care nu mai dorește dar e încă dezirabilă. Așa visează această regină, în portretul neisprăvit — pe cînd în celelalte portrete se pare că, în toată splendoarea tinereții și frumuseții, ea s-a oprit o clipă în fața pictorului și a fugit, răpită de joc, de dans, de rîsete, în vîrtejul curții fastuoase. După mii de tablouri în care ea e zeificată, în rame scumpe de marmură și fildeș, această foaie neisprăvită a lui Kucharski ne arată în sfîrșit un om — ne arată că această regină are și ceva care se numește suflet.

În lupta ei împotriva Revoluției, regina se bizuia pe un singur tovarăș: timpul. Numai răbdarea și tergiversările o puteau ajuta. Însă timpul, oportunist, se pune regulat de partea celor tari, părăsind pe cei cari au rămas inactivi. Revoluția înaintează, mii de partizani noi vin de la țară, din orașe, din armată. Noul club al iacobinilor e din ce în ce mai puternic. În cele din urmă, regele și regina își dau seama de primejdia izolării lor și caută aliați.

De mai multe ori i s-a oferit curții, cu vorbe acoperite, un aliat de seamă. Din septembrie, se știa la Tuileries că „leul Revoluției", temutul și admiratul conte Mirabeau, conducător al Adunării Naționale, ar fi gata să primească hrană aurită din mîna regelui. Printr-un mijlocitor, el a făcut să se afle la palat că e mai mult de partea lui, decît contra lui. Pe atunci, curtea de la Versailles se mai credea stăpînă pe situație și n-a prețuit cum se cuvine pe acest geniu al revoltei, care întrupa voința de libertate și a cărui putere de răsturnare se complăcea în anarhie, în haosul statului, căci haos era și în el insuși. Ceilalți membri ai Adunării erau profesori cumsecade, juriști cu bun simț, democrați cinstiți, care visau o nouă ordine ideală. Puterea vulcanică a lui Mirabeau, cît a zece bărbați, cerea furtună universală: îi trebuia o societate frămîntată, pentru că și viața lui morală, materială și familiară era frămîntată și tulbure. Pamfletele, aventurile galante, duelurile, scandalurile sale de pînă atunci erau ventile de ușurare a temperamentului său supraîncordat, pe care nu l-au putut stăvili închisorile Franței. Acestui suflet sălbatic îi trebuia spațiu larg: era ca un taur furios, scăpat din grajdul strîmt în arena Revoluției, răsturnînd totul în cale. Înfricoșată de glasul lui tunător, Adunarea Națională se plecă sub jugul său. Mirabeau, spirit puternic, mare scriitor, găsea repede formulele lapidare și limpezea legile cele mai grele. Cu patosul său înlănțuia voința Adunării și, dacă n-ar fi fost neîncrederea ei din cauza trecutului său tenebros, Adunarea franceză ar fi fost de la început unitară cu un singur conducător.

Dar acest stentor al libertății nu era el însuși liber. Era covîrșit de datorii și legat de procese murdare. Un Mirabeau nu putea trăi și activa decît in risipă. Îi trebuiau fast, buzunare pline, ospățuri, secretari, femei, servitori, complici. Ca să-i meargă din plin și să fie liber în felul lui, el se ploconea și înaintea dușmanilor. A lui Necker și ducelui de Orléans, a fratelui regelui și în cele din urmă curții regale. Maria Antoaneta, care ura pe transfugii nobilimii, nu vroia să audă de „monstrul" a cărui favoare era de vînzare. „Sper — răspunse ea mijlocitorului, contele La Marck — că nu vom fi niciodată atît de nefericiți, încît să fim nevoiți să recurgem la suprema neplăcere de a căuta ajutorul unui Mirabeau !"

Însă cinci luni mai tîrziu, contele La Marck primește prin ambasadorul Mercy vestea că regina e dispusă să trateze cu Mirabeau, cu „monstrul" — adică să-l cumpere ! Acesta află cu lăcomie că Ludovic XVI a semnat patru creanțe de cîte un sfert de milion livre fiecare, care îi vor fi achitate la sfîrșitul sesiunii Adunării Naționale — „cu condiția ca el să-mi facă servicii bune", adăogă economul și prevăzătorul rege. Abia și-a văzut datoriile anulate printr-o trăsătură de condei, Mirabeau (care avea să primească și cîte șase mii livre lunar), se aruncă cu nemăsurată bucurie în vîrtejul acțiunii, crezînd că numai el poate salva în același timp revoluția, țara și regele. Cu buzunarele pline de bani, „leul Revoluției" și-a adus aminte că a fost totdeauna un înfocat regalist. La 10 mai, el a semnat chitanța propriei sale vînzări, obligîndu-se să-l servească pe rege „cu loialitate, cu zel și curaj"... „Voi fi totdeauna ceea ce am fost : apărător al puterii monarhice în sensul stabilit de lege, și apostol al libertății în măsura încuviințată de puterea regală. Inima mea va urma steagul ce i-a fost deja indicat de rațiune !"

Ambele părți știau prea bine că acest contract nu e prea onorabil, ci un compromis dubios. S-a stabilit ca Mirabeau să nu apară personal la palat, ci să transmită în scris sfaturile sale către rege. Pentru stradă, Mirabeau avea să fie revoluționar, la Adunare avea să lucreze pentru cauza regelui. Trimitea monarhului scrisoare după scrisoare : știa că, de fapt, adresantul era regina. Spera

că va fi înţeles de dînsa. „Regelui — scria el într-o notă — îi trebuie un singur om şi acesta e soţia lui... Ea n-ar putea trăi fără coroană; sunt sigur că ea nu-şi poate păstra viaţa dacă nu-şi păstrează şi tronul." Cu tridentul vorbelor, Mirabeau speră să potolească valurile tot aşa de uşor pe cît le-a stîrnit. Şi, în orgoliul său exagerat, el se vede în acelaşi timp preşedinte al Adunării Naţionale şi prim-ministru al regelui şi reginei. Se înşela. Maria Antoaneta nu-i acorda nici o încredere. Cu instinctul omului mijlociu, ea ura pe acel om demonic, ignorînd măreaţa amoralitate a acestui geniu. Bănuia numai primejdii şi intrigi la acest tiran pasionat. Gîndul ei secret era ca acest om să fie cît mai repede achitat şi expediat. Însă Mirabeau a fost cumpărat cu bani scumpi, şi trebuia să dea „sfaturi", căci era deştept şi dibaci. Sfaturile lui vor fi citite; acest agitator corupt va fi folosit pentru „cauza bună" în Adunarea Naţională, pentru a corupe pe alţii. Leul va urla la Adunare, dar la curte va fi purtat în laţ. Aşa gîndea Maria Antoaneta, fără să acorde un pic de încredere acestui om primejdios.

După prima lună de miere, Mirabeau şi-a dat seama că scrisorile sale merg la coşul regal, în loc să aprindă focul. Ştia din experienţă politică şi din nenumărate aventuri cu femeile, că puterea lui rezidă mai mult în vorba decît în scrisul său. El electrizează direct, prin influenţă personală. Şi îndemnă pe La Marck, mijlocitorul său, să solicite o convorbire cu regina. O singură audienţă — şi neîncrederea ei se va schimba în admiraţie. Cînd îl va cunoaşte odată, nu se va mai putea lipsi de dînsul... După multe ezitări, Maria Antoaneta se decise să-l primească pe Mirabeau, la 3 iulie, în castelul din Saint-Cloud.

Această întîlnire trebuia, fireşte, să fie secretă. Printr-o ironie a soartei, Mirabeau a avut parte de o scenă în grădină, la fel cu acea visată de înşelatul cardinal Rohan. Parcul de la Saint-Cloud avea boschete şi colţuri discrete: aceasta o ştia şi Axel Fersen. Regina a ales parcul, ca să ţie departe pe curioşi. A fixat întîlnirea pe duminică, la ora opt dimineaţa, cînd curtea dormea încă şi garda nu permitea vizite. Şi, după ce a petrecut noaptea la sora lui din Passy, Mirabeau a pornit în zori spre

Saint-Cloud, într-o trăsură, avînd ca vizitiu pe nepotul său, deghizat. A lăsat apoi trăsura într-un colţ retras şi, îndesîndu-şi pălăria peste ochi, învăluit în manta, ca un conjurat, Mirabeau se furişă în parc printr-o poartă laterală, lăsată într-adins deschisă.

Curînd, auzi paşi uşori pe pietriş. Regina apăru singură. În clipa cînd vroi să se încline, Mirabeau observă pe chipul reginei o expresie de spaimă. Ştia că faţa lui de aristocrat plebeian, răvăşită de patimi, ciupită de vărsat, violentă, cuprinsă de păr zbîrlit, a provocat tuturor femeilor, la prima vedere, o groază care le făcea să dea înapoi. Dar puterea de Meduză a urîţeniei, după primul efect de repulsie, ştia să şi atragă. Şi spaima se schimba în admiraţie şi, deseori, în pasiune sfîşietoare.

Ce-a vorbit regina cu Mirabeau, în acea oră, fără martori, a rămas o taină. Se ştie numai că nu Mirabeau a supus voinţei sale pe regină, ci regina pe Mirabeau. Prestanţa ei sporită de nimbul regal, demnitatea ei naturală şi înţelegerea pe care ea a vădit-o atunci cu hotărîre şi energie, l-au subjugat pe Mirabeau, fire repede înflăcărată. Curajul lui se schimbă în simpatie. Cînd părăsi parcul, el apucă de braţ pe nepotul său şi-i spuse cu pasiunea lui specifică : „Ea e o femeie minunată, foarte distinsă şi foarte nenorocită. Dar eu o voi salva !" Lui La Marck, el i-a spus : „Nimic nu mă va reţine ; prefer să mor decît să nu-mi ţin promisiunea !"

Din partea reginei, nu e nici o mărturie despre această întîlnire. Nici un cuvînt de mulţumire sau de încredere. Nu i-a scris un rînd şi nici n-a vrut să-l mai revadă pe Mirabeau. La această întîlnire n-a încheiat cu el un legămînt, ci a primit asigurarea devotamentului său : i-a îngăduit numai să se jertfească pentru dînsa.

Dar Mirabeau a făcut două promisiuni. A jurat credinţă regelui şi naţiunii. Şi a luptat în acelaşi timp pentru ambele partide. Niciodată, un politician n-a jucat cu mai multă măestrie pînă la sfîrşit acest primejdios rol dublu. Nu-i era totuşi aşa de uşor. Ţinea cuvîntări la Adunare şi la cluburi, agita, parlamenta, primea vizite, citea, scria la prînz rapoarte şi propuneri pentru Adunare şi, seara, rapoarte secrete pentru rege. Trei, patru secretari nu pridideau să redea cuvintele lui repezi, potopitoare. Nu-i era

de ajuns. Vroia mai multă muncă, mai multă primejdie, mai multă răspundere şi, în acelaşi timp, să trăiască, să petreacă. Ca un dansator pe sîrmă, el îşi căuta echilibrul, la dreapta, la stînga ; jongla cu extraordinară repeziciune în serviciul ambelor cauze şi nimeni nu-l putea surprinde în dublul său joc. Era contra regelui ? contra poporului ? Probabil că, în unele clipe, nici el nu mai ştia, posedat de propria lui pasiune. Această duplicitate nu putea totuşi să dureze. Bănuielile ieşeau la iveală. Marat îl numeşte vîndut, Fréron îl ameninţă. „Mai multă virtute şi mai puţin talent", i se striga la Adunarea Naţională. Îmbătat însă de lupta lui, neînfricoşat, el îşi etala noua lui bogăţie, deşi întreg Parisul cunoştea datoriile lui. Oamenii se întrebau cu mirare de unde are el mijloace să ţină o casă princiară, să dea splendide banchete, să cumpere biblioteca lui Buffon, să acopere cu diamante cîntăreţe de la Operă şi cocote. El însă înainta ca un stăpin al furtunii. Dacă îl ataca cineva, se năpustea cu măciuca mîniei sale, cu fulgerele ironiei sale, ca Samson asupra filistinilor. Inconjurat de suspiciuni, de prăpăstii, de primejdii mortale, el îşi simţea puterea uriaşă : era în elementul său, în lupta cea adevărată, potrivită cu măsura lui. Puterea lui, ca flacăra înainte de a se stinge, pîlpîia mai tare în aceste luni decisive. În sfîrşit, geniul său şi-a găsit misiunea supremă : să oprească inevitabilul, să înfrineze destinul. S-a aruncat în viltoarea evenimentelor, cu toată făptura lui, singur împotriva milioanelor de oameni, vroind să întoarcă înapoi uriaşa roată a revoluţiei.

O atare luptă grandioasă pe două fronturi, pentru două cauze, depăşea putinţa de înţelegere politică a unei naturi dintr-o bucată, ca aceea a Mariei Antoaneta. Cu cît era mai asaltată de rapoartele şi sfaturile nebuneşti ale lui Mirabeau, cu atît judecata ei, în fond cumpătată, le respingea cu spaimă. El vroia să gonească pe diavolul cu ajutorul lui Belzebut, să distrugă revoluţia prin excesul ei : anarhia. Să facă „politica *mai* răului", ca şi medicul care întrebuinţează mijloace eroice ca să salveze pe bolnav. Să aţîţe mişcarea populară în aşa fel, încît poporul însuşi să gonească Adunarea Naţională. Nu linişte şi pace — ci, dimpotrivă, nedreptăţile şi nefericirile să fie sporite pînă la maximum, pentru ca să se ivească adîncă nevoie

de ordine nouă, adică de restabilirea vechei ordini. Acesta era ţelul lui Mirabeau, care nu se temea de războiu civil. Regina era însă înspăimîntată de această nebunească urzire. „Patru duşmani înaintează în goană : birurile, bancruta, armata şi iarna... Războiul civil e sigur şi probabil necesar." Cum putea să provoace el, în aceste momente un războì civil ? Regina numea acest plan „nebunesc de la început pînă la sîrşit". Neîncrederea ei faţă de acest amoralist, nu mai putea fi reţinută. Mirabeau încerca zadarnic să trezească, cu fulgerele lui, familia regală din letargie : aştepta ea, ca oile, pînă ce vor veni măcelarii ? El ştie că luptă zadarnic pentru această curte de mult inaptă pentru adevărata acţiune. Dar lupta e elementul lui. Chiar un om pierdut, luptă încă pentru o cauză pierdută. Într-un ultim apel el se adresează slabului rege, nefericitei regine. Chiar dacă el însuşi va scăpa în naufragiul public, îşi va putea spune cu mîndrie, în refugiul său, că şi-a pregătit propria lui prăbuşire pentru a salva pe toţi. „Numai voi n-aţi vrut !"

Într-adevăr, ei n-au vrut. *Biblia* interzice ca boul şi calul să fie înhămaţi la acelaşi plug. Curtea, conservatoare, greoaie, nu putea merge în pasul iute, înflăcărat al marelui tribun. Femeie din lumea veche, Maria Antoaneta nu înţelegea firea revoluţionară a lui Mirabeau. Ea mergea în linie dreaptă. El juca totul pe o carte. Juca pînă în ultimă clipă, din plăcerea de a juca, de a risca, de a lupta. Dar şi din mîndrie, singur contra poporului, a Adunării şi a curţii — crezînd că lucrează pentru binele tuturora ! Mereu se năpustea în arenă, cu trupul hărţuit de patimi, cu sîngele înfierbîntat. Timp de opt luni — pentru rege şi revoluţie în acelaşi timp — pînă ce moartea s-a aruncat asupra lui. A ţinut încă o cuvîntare, a dictat pînă în ultimul moment secretarilor, s-a culcat în ultima noapte cu două cîntăreţe de la Operă — şi puterea lui a fost brusc curmată... Mulţimea se adună în faţa casei sale. Mai bate oare inima Revoluţiei ? Trei sute de mii de oameni au urmat coşciugul spre Pantheon, unde Mirabeau avea să se odihnească de veci.

Jalnic cuvînt : „veşnicie" în aceste vremuri furtunatece ! Cînd, după doi ani, s-au descoperit legăturile lui Mirabeau cu regele, trupul încă neputrezit cu totul fu

smuls din mormînt și aruncat în groapa abatorului de vite.

La moartea lui Mirabeau, numai curtea a tăcut. Știa de ce tace. E prostească anecdota că regina ar fi plîns atunci. E mult mai probabil că a salutat moartea acestui complice cu un suspin de ușurare. Mirabeau a fost prea mare și deștept ca să asculte și să slujească. Curtea s-a temut de dînsul, cît a trăit. Îi era teamă și după moartea lui. În timp ce Mirabeau mai horcăia în patul său, un agent credincios al curții a fost trimis acasă la dînsul ca să sustragă repede din biroul lui scrisorile trădătoare. Înțelegerea trebuia să rămînă secretă : era rușinoasă și primejdioasă pentru amîndoi, pentru curte și pentru Mirabeau. Cu moartea lui a dispărut însă singurul om care ar fi putut mijloci între monarh și popor. Acum, Maria Antoaneta și Revoluția stau față în față, una împotriva celeilalte.

FUGA E PREGĂTITĂ

Curtea e iarăși singură. Îi rămîn două mijloace : să combată revoluția sau să capituleze. Ca întotdeauna, curtea alege între două hotărîri calea de mijloc, cea mai nefericită : fuga.

Mirabeau a emis la timp ideea că regele trebuie să evite restabilirea autorității sale, în starea de dezarmare în care se afla la Paris. Pentru a lupta bine, e nevoie de armată liberă și pămînt ferm sub picioare. Mirabeau l-a sfătuit pe rege să nu dispară pe furiș : e contrar demnității sale. „Un rege nu fuge de poporul său." Să plece la lumina zilei, la plimbare prin împrejurimi, unde să-l aștepte unul din regimentele sale credincioase și apoi, călare, în fruntea armatei sale, să trateze ca om liber cu Adunarea Națională. Un asemenea sfat se potrivește nehotărîtului

Ludovic XVI, mai puțin ca oricui. El se sfătuiește, ezită mereu. Ține mai mult la comoditate decît la viața lui.

Acum, cînd Mirabeau e mort, Maria Antoaneta, obosită de zilnice înjosiri, reia cu energie această idee. Nu se sperie de primejdia fugii, ci numai de lipsa de demnitate legată de noțiunea evadării unei regine. Situația se înrăutățește zi cu zi. Nu mai e posibilă o alegere. Într-o scrisoare către ambasadorul Mercy, refugiat la Bruxelles, ea a examinat toate alternativele și încheie : „...văd însă din toate părțile lucruri atît de rele pentru noi, încît tot e mai bine, în căutarea unui mijloc de salvare, să mergem pînă la ultimele consecințe, decît să ne lăsăm nimiciți în totală inacțiune"... Mercy o îndemnă să nu mai întîrzie, căci revoluția progresează zilnic în toate clasele și în curînd nu va mai putea conta nici pe armată.

Afară de revoluție, amenința o altă primejdie. Prinții francezi, contele d'Artois, Condé și ceilalți emigranți, eroi proști dar fanfaroni gălăgioși, zăngăneau săbiile în jurul graniței. Uneltеau în toate țările, mascînd penibila lor situație de transfugi, făcînd pe curajoșii cită vreme nu mai erau în primejdie. Umblau de la o curte la alta, ațițînd împotriva Franței pe regi și împărați, fără să se gîndească cît de mult îngreunează situația regelui și reginei prin goalele lor demonstrații. „El (d'Artois) nu se gîndește cît de mult primejduiește pe rege și pe sora mea cu planurile și încercările sale", scria împăratul Leopold II al Austriei. Acești mari eroi refugiați la Koblenz și Turin, duceau o viață somptuoasă și se arătau setoși de sîngele iacobinilor. Cu mare greutate, Maria Antoaneta îi putea împiedica să săvîrșească prostiile cele mai grosolane. Și lor trebuia să li se taie aripile. Regele trebuie să fie liber, ca să înfrîneze ambele primejdii : cea a ultrarevoluționarilor din Paris și cea a ultrareacționarilor de peste graniță. Regele trebuie să fie liber — și în acest scop a fost aleasă o cale indirectă, cea mai penibilă : fuga.

Realizarea fugii e în mîinile reginei, însă ea încredințează pregătirile practice aceluia în care se încrede pe deplin : lui Fersen. Acel care i-a spus : „Trăiesc numai ca să vă servesc", și-a luat o sarcină pe care o poartă cu toate puterile sale, cu riscul vieții sale. Greutățile sunt

nemăsurate. Palatul e păzit de garda națională, aproape fiecare servitor e un spion. Pentru ca să străbată orașul, atît de străin și inamic familiei regale, trebuiesc luate cele mai prudente măsuri — iar pentru a străbate țara e nevoie de înțelegere chiar cu conducătorul trupelor, generalul Bouillé. Acesta trebuia să trimeată cîteva detașamente de cavalerie la jumătatea drumului, pînă la fortul Montmédy, aproape de Châlons, pentru a apăra trăsura regelui în cazul unei recunoașteri sau urmăriri. Pentru a justifica aceste mișcări de trupe în regiunea de la frontieră, s-a luat înțelegere (desigur, în cea mai mare taină) cu guvernul austriac, ca să trimeată un corp de armată la graniță. Mai era nevoie de mari sume de bani ; regele și regina nu mai aveau mijloace. Încercările de a împrumuta cîteva milioane de la frați și de la ceilalți prinți din Anglia, Spania, Neapole sau de la bancherul curții, n-au izbutit. Fersen, micul gentilom străin, avea să se îngrijească și de aceasta.

Fersen lucra cu pasiune : cu zece mîini, cu zece capete dar cu o singură inimă plină de devotament. Se sfătuia ore întregi cu regina, asupra tuturor amănuntelor. Ținea corespondența cu prinți străini, cu generalul Bouillé, alegea oameni de încredere, care duceau și aduceau scrisorile. Comandă trăsura pe numele lui, își procură pașapoarte false, adună bani ; se împrumută, punînd gaj propria lui avere, cu cîte 300. 000 livre la o doamnă suedeză și una rusă — și chiar cu trei mii livre de la propriul său intendent. Bucată cu bucată, aducea la Tuileries costumele necesare. Schimba în bani diamantele reginei. Zi și noapte, el scria, trata, plănuia, călătorea, în continuă încordare și primejdie — căci o singură trădare din partea unui complice, un cuvînt, o scrisoare interceptată ar putea nărui totul. Însă, tăcut erou între culise, el lucra cu dibăcie și curaj, făcîndu-și datoria cu pasiune, într-o mare dramă istorică.

Regele ezita, amîna încă, sperînd într-un eveniment care l-ar scuti de o evadare atît de penibilă. Zădarnic. Trăsura e comandată, banii adunați, tratativele cu generalul Bouillé puse la punct. Mai trebuia un motiv oficial, o justificare morală a acestei fugi nu prea cavalerești. Să se arate în fața lumii că regele și regina n-au fugit de frică, ci că Teroarea i-a silit la aceasta. Ca să aibă

acest pretext, regele a anunțat Adunării Naționale și Primăriei că vrea să petreacă săptămîna Paștilor la Saint-Cloud. Și, precum a dorit curtea, presa iacobină a început să dea alarma : curtea vrea să meargă la Saint-Cloud ca să primească absoluțiunea de la un preot care n-a depus jurămîntul, dar acolo mai e primejdia ca regele să fugă cu familia lui. Articolele ațîțătoare au avut efect. La 19 aprilie, cînd regele vroia să se urce în trăsura de paradă, s-a adunat o mulțime uriașă, armatele lui Marat și ale cluburilor, pentru a împiedica plecarea.

Tocmai acest scandal public doreau regina și sfătuitorii ei. Să vadă toată lumea că Ludovic XVI al Franței nu are nici măcar libertatea să plece cu trăsura prin împrejurimi, ca să respire aer curat. Toată familia regală s-a așezat în mod demonstrativ în trăsură și aștepta. Însă mulțimea și garda națională s-au îngrămădit înaintea porților. În sfîrșit, a sosit același „salvator", La Fayette, care porunci, în calitate de comandant al gărzii, ca drumul regelui să fie liber. Nimeni nu-l asculta. Pînă și primarul i-a rîs în față. N-a fost lăsat nici să vorbească poporului. Anarhia era fățișă. Familia regală aștepta în trăsură, sub vacarmul și batjocura mulțimii. Regina era mulțumită : vedea cum apostolul libertății, favoritul poporului, La Fayette, e hulit și de norod. Nu s-a amestecat în acest conflict dintre cele două puteri. S-a făcut dovada că nici garda națională nu mai are autoritate și că plebea poate insulta nepedepsită familia regală. Regele are deci dreptul moral de a fugi... După o așteptare de două ore și un sfert, regele porunci să se readucă trăsura în grajd, declarînd că renunță să plece la Saint-Cloud. Mulțimea și-a schimbat brusc dispoziția : entuziasmată de triumful ei, ea aclamă perechea regală. Chiar garda națională a schimbat frontul : era gata să apere pe regină. Însă regina, știind ce înseamnă această apărare, răspunse tare : „Da, pe aceasta contăm. Însă veți recunoaște acum că noi nu suntem liberi !" A vorbit gărzii, de fapt a vorbit către întreaga Europă.

După aceste manifestări publice, fuga era justificată. În noaptea acelei zile, ar fi fost de ajuns două trăsuri simple, ușoare : una pentru rege și fiul său, cealaltă pentru regină și fetița ei, poate și pentru doamna Elisabeta.

Nimeni n-ar fi remarcat aceste cabriolete comune şi familia ar fi ajuns cu bine la graniţă. Dovadă, plecarea în acelaşi timp a fratelui regelui, contele de Provence, căruia nu i s-a întîmplat nimic.

Dar, nici la un deget de moarte, nici în cea mai primejdioasă plecare, familia regală n-a renunţat la etichetă ! Prima greşeală : s-a decis ca toată familia regală, cinci persoane, să plece într-o singură trăsură ! Ba mai trebuia să ia loc şi a şasea persoană, doamna Tourzel, care a jurat doar că va urma oriunde pe Dauphin ! Această a doua greşeală, îngreuna trăsura şi micşora iuţeala fugii, cînd fiecare minută era atît de preţioasă ! A treia greşeală : o regină nu se putea servi singură ; trebuia să ia, în a doua trăsură, două cameriste. Cu vizitii şi cu îndrumători de încredere, cu Fersen şi vizitiul său — cortegiul cuprindea 14 persoane. Pentru o fugă secretă, nici nu se putea mai bine ! Greşelile erau nenumărate. De pildă, trebuiau luate şi toalete, pentru ca regina să apară în gală la Montmédy, nu în costum de voiaj : un cufăr nou, sclipitor, a fost pus peste trăsură, îngreunînd-o şi mai mult... Ceea ce trebuia să fie o evadare, a devenit o expediţie pompoasă.

Desigur, într-o călătorie de 24 de ore, regele şi regina trebuiau să stea comod. Noua trăsură comandată era largă, bine arcuită, dată cu lac, bogat împodobită : ca să trezească curiozitatea tuturora, la fiecare pas, la fiecare schimbare a cailor. Fersen — oricît era de prudent, era şi iubitul reginei : vroia ca Maria Antoaneta să călătorească plăcut, cît mai luxos şi mai frumos ! Trăsura comandată era o mică corabie pe roate, avînd loc pentru familia regală, guvernantă şi chiar pentru garderobă, alimente, tacîmuri de argint. Nu lipsea nici oala pentru micile şi marile trebuinţe, inevitabile şi la regi. S-a aranjat şi pivniţă de vinuri pentru cunoscuta sete a monarhului. Interiorul trăsurii a fost tapetat cu damasc. Nu mai lipsea decît stema cu crinul regal pe portieră ! La un echipaj atît de luxos şi de greu, trebuiau cel puţin opt şi chiar doisprezece cai, ceea ce înseamnă că schimbarea lor la poştă va cere jumătate oră — adică patru-cinci ore de întîrziere într-o fugă plină de primejdii. Pentru a despăgubi pe soldaţii de gardă, de viţă nobilă, care aveau să însoţească familia deghizaţi ca servitori, ei au fost îmbrăcaţi în livrele noi.

scînteind de fireturi — contrastînd cu costumele modeste ale regelui şi reginei.

Singura scuză a atîtor greşeli e că nu există nici un precedent în istoria Franţei, cu privire la fuga unui rege. Ceremonialul era stabilit pentru toate împrejurările : botez, încoronare, vînătoare, bal, recepţii, în toate amănuntele. Se ştia ce haine şi ce ghete se poartă la liturghie, la joc sau la vînătoare. Dar nu existau prescripţiuni asupra felului cum un rege şi o regină trebuie să fugă din palatul străbunilor. În asemenea caz, iniţiativa momentului găseşte soluţia cea bună. Lumea de la curte nu avea însă simţul realităţilor. Din clipa cînd un rege al Franţei a îmbrăcat livreaua unui servitor ca să fugă — el nu mai putea fi stăpîn pe soarta sa.

După atîtea tărăgăniri, ziua fugii a fost fixată la 19 Iunie. Era şi timpul, căci toată urzeala atît de migălos făurită, s-ar putea destrăma la prima destăinuire. Ca o pocnitură de bici, răsună, printre atîtea şoapte, articolul lui Marat care denunţa un complot pentru răpirea regelui în Olanda. El apela la parizieni să vegheze, să oprească între zidurile oraşului pe rege şi Dauphin, să închidă pe regină şi restul familiei. O singură zi pierdută poate fi fatală întregii naţiuni... Profeţie demnă de acest om politic cu vederi clare. Numai că „pierderea unei singure zi" ar fi fatală regelui şi reginei — nu naţiunii. În ultimul moment, cînd planul lui Fersen a fost pus la punct în cele mai mici amănunte, după o muncă supraomenească, şi cînd toţi oamenii de încredere se aflau la locul indicat pentru ca fuga să decurgă în toată taina — tocmai atunci regina dădu un contra-ordin. Una din cameristele ei era suspectă : avea legături cu un revoluţionar. A doua zi, la 20 Iulie, ea urma să fie liberă. Trebuia deci să se aştepte plecarea ei. Deci, încă o aminare de 24 ore — contra-ordin către general, ordin de descălecare către husari, o nouă încordare nervoasă a istovitului Fersen şi, pentru regină, o nelinişte abia stăpînită. O zi mai primejdioasă ca oricînd. Ca să evite o trădare, regina a condus pe copiii şi cumnata ei Elisabeta într-o grădină de distracţii la Tivoli. La întoarcere, ea a dat comandantului, cu suveranitatea ei obişnuită, ordine pentru a două zi. Emoţia ei era bine ascunsă ; cît despre apaticul rege, nici urmă de nelinişte. Seara, la ora opt, regina s-a retras în camera ei,

şi a concediat cameristele. Copiii sunt culcaţi şi, la cină, toată familia s-a adunat în marele salon, ca de obicei. Numai un ochi deosebit de atent ar fi putut observa că regina s-a uitat de cîteva ori la ceas, ca şi cum ar fi obosită. În realitate, ea n-a fost niciodată mai trează, mai încordată, gata să înfrunte destinul, ca în noaptea aceea.

FUGA LA VARENNES

În seara de 20 Iunie 1791 nimeni nu putea bănui că se pregăteşte ceva la Tuileries. După cină, cameristele şi lacheii s-au retras. În marele salon se aflau ca de obicei regele, contele de Provence şi ceilalţi membri ai familiei : conversau, jucau cărţi. Nu e deloc nefiresc ca regina să se ridice cam pe la ora zece şi să părăsească salonul : poate că are de scris sau să se îngrijească de ceva. Nimeni n-o urmează. Coridorul e pustiu. Maria Antoaneta se opreşte, îşi reţine respiraţia şi ascultă pasul apăsat al gărzii. Fuge apoi spre camera fiicei sale ; bate uşor în uşă : prinţesa se trezeşte şi cheamă speriată pe guvernantă, d-na Brunier care ţine locul alteia. Aceasta, uimită, nu cutează să se opună poruncii reginei : să îmbrace repede copila. Între timp regina l-a trezit şi pe Dauphin. Mama îi şopti : „Trezeşte-te, vino cu noi. Plecăm la o fortăreaţă unde sunt mulţi soldaţi". Prinţul, somnoros, cere sabia şi uniforma lui, căci vrea să fie şi el cu soldaţii. Dar „repede, repede, că plecăm", porunci regina primei guvernante, d-na de Tourzel care era demult la curent cu secretul ; sub pretext că merg la bal mascat, ea deghiză pe prinţ în fetiţă. Ambii copii au fost conduşi jos, în camera reginei. Acolo îi aştepta o veselă surpriză. Cînd regina deschise dulapul din perete, ieşi de-acolo un ofiţer de gardă, un domn de Malden, pregătit în acest scop de neobositul Fersen. Toţi patru au pornit repede spre ieşirea nepăzită.

În curtea slab luminată, se afla un lung şir de trăsuri. Vizitii şi lachei se învîrteau alene s-au vorbeau cu soldaţii din garda naţională, care şi-au pus de o parte armele grele, în această blîndă seară de vară. Regina deschise uşa : nici o clipă nu şi-a pierdut siguranţa de sine. Din umbra trăsurii se desprinde un bărbat deghizat ca vizitiu ; fără un cuvînt, ia de mînă pe Dauphin : e Fersen, care a pregătit poştalionul, a deghizat în curieri trei oameni din corpul de gardă, postîndu-i la locul potrivit. În cursul zilei, el s-a costumat de patru-cinci ori, a străbătut Parisul, cînd deghizat, cînd în hainele obişnuite, a pus totul în ordine — şi a consolat, după-amiază, pe regina înlăcrimată. Acum îşi riscă viaţa ; conduce pe Dauphinul Franţei. Nu vrea altă răsplată decît privirea recunoscătoare a iubitei care i-a încredinţat copiii.

Regina se întoarse cu paşi uşori în salon, ca şi cum ar fi expediat o scrisoare, şi reluă conversaţia, cu aparentă nepăsare — în timp ce Fersen străbătu cu bine piaţa cea mare într-o trăsură de modă veche, cu copiii cari au readormit repede. Cu altă trăsură, au fost trimise la Claye două cameriste ale reginei. Pe la ora 11, contele de Provence şi soţia lui care aveau să fugă şi ei în aceeaşi seară, părăsesc palatul ca de obicei. Regina şi doamna Elisabeta se retrag în camerele lor. Ca să evite bănuielile, regina se lăsă dezbrăcată de cameristă, comandă pentru a doua zi trăsura de plimbare. La ora $11^1/_2$, nelipsita vizită a lui La Fayette la rege trebuie să fie terminată ; regina porunci să se stingă luminile : semn ca servitoarea să se retragă. Abia a ieşit camerista ei, că regina sări din pat şi se îmbrăcă la repezeală cu o rochie de mătase cenuşie şi o pălărie neagră cu voal violet sub care nu putea fi recunoscută. Coborî încet scara cea mică : la uşă o aştepta un om de încredere. Străbătu întunecata piaţă Carrousel, însă deodată se iviră lumini. Tocmai atunci La Fayette făcea inspecţie : trăsura lui urmată de călăreţi şi purtători de facle trecu atît de aproape de regină, care se ascunse repede în umbra unei porţi boltite, încît roţile ar fi putut s-o atingă. Nimeni n-a observat-o. Cîţiva paşi încă, şi ajunse la trăsura de piaţă în care se afla tot ce iubea mai mult în lume : Fersen şi copiii ei.

Mai greu a fost pentru rege. Trebuii să îndure întîi vizita serală a lui La Fayette, care se prelungi peste măsură, încît şi unui om apatic ca regele ii fu greu să stea liniştit : se ridica mereu de pe scaun şi privea pe fereastră. La $11^1/_2$, cînd plecă incomodul musafir, Ludovic XVI se duse în camera de culcare. Luptă ultimă, cu eticheta care îl păzea cu prea mare grijă. După un străvechi obicei, cameristul trebuie să doarmă în camera regelui, legat cu un şnur de încheietura mîinei : era de-ajuns o smucitură a regelui ca să fie trezit. Acum, Ludovic XVI trebuie să scape de cameristul său. Se lăsă dezbrăcat ca de obicei se pune în pat şi trage ambele aripi ale baldachinului, ca şi cum ar vrea să doarmă... În realitate, aşteptă momentul cînd servitorul trecu în cabinetul vecin, să se dezbrace. Atunci — scenă demnă de un Beaumarchais — regele sări din pat, lăsînd baldachinul închis şi trecu, desculţ, în haină de noapte, în camera alăturată, a fiului său deja plecat. Acola erau pregătite o haină simplă, o perucă ordinară şi — ruşine ! — o pălărie de lacheu. Între timp, servitorul se întoarse tiptil în camera de culcare a regelui: abia respirînd, ca să nu-şi trezească stăpînul pe care-l credea dormind sub baldachin — şi legă capătul şnurului de mîna lui. Regele, în cămaşă, coborî scara, purtînd pe braţ haina, peruca şi pălăria. Jos, în dulapul din perete, îl aştepta domnul de Malden, costumat în soldat de gardă. În pardesiu verzui, cu pălăria de lacheu pe nobilu-i cap, regele străbătu curtea pustie a palatului... Nerecunoscut de garda nu prea trează, el fu lăsat să treacă... Cu aceasta, partea cea mai grea pare împlinită. Toată familia e adunată în trăsură. Fersen, deghizat ca vizitiu, se urcă pe capră şi conduce prin Paris pe regele costumat ca lacheu şi familia lui.

Gentilomul Fersen era deprins să fie condus de vizitii, nu să conducă el o trăsură prin nesfîrşitul labirint al marelui oraş. În loc să iasă drept din oraş, el avu primejdioasa prevedere să se mai abată prin strada Montignon, pentru ca să fie sigur de plecarea marei trăsuri. Abia la ora două — cu o ireparabilă întîrziere de două ore — el conduse spre poarta oraşului preţioasa încărcătură.

Trăsura cea mare trebuia să aştepte în dosul barierei vamale. Nu se afla acolo ! Iarăşi timp pierdut, pînă ce ea fu descoperită, cu lumini scăzute, cu patru cai înhămaţi.

Trăsura de piață se îndreptă spre somptuosul echipagiu, în care familia regală va putea urca fără să-și murdărească ghetele în noroiul din străzile franceze ! La două jumătate dimineața porniră în sfîrșit ! Fersen biciuia bine caii. În jumătate de oră sosiră la Bondy, unde îi aștepta un ofițer, de gardă, cu opt cai de poștă, odihniți. Aci trebuia să se despartă. Nu-i era plăcut reginei să se despartă de singurul om de încredere, însă regele a declarat că nu vrea să fie condus mai departe de Fersen. Nu se știe din ce motive. Ca să nu se arate credincioșilor săi cu prietenul cel mai intim al soției sale ? Fersen a notat doar atît : „el n-a vrut". Însă despărțirea va fi de scurtă durată... Zorile unei zile calde se vestesc. Fersen încalecă și, pentru ca să înșele pe poștașii străini, strigă înadins, tare : „Călătorie bună, doamnă de Korff !"

În trapul celor opt cai, fastuoasa trăsură se legăna pe șosea. Toți sunt bine dispuși ; copiii s-au deșteptat ; regele e vesel. Rid de numele fals ce și l-au dat. D-na Tourzel trece drept distinsa d-nă de Korff, regina e guvernanta copiilor și se numește d-na Rochet, regele cu pălărie de lacheu e intendentul Durand, d-na Elisabeta e cameristă, Dauphinul e schimbat în fetiță. În trăsura comodă, familia se simte mai liberă decît în palatul împînzit de o sută de lachei și șase sute de gărzi naționale. Curînd se vestește amicul nedespărțit al regelui : apetitul ! Proviziile sunt scoase la iveală ; se mănîncă în servicii de argint. Oase de pasăre și sticle golite de vin zboară pe fereastră. Nu sunt uitați nici bravii soldați de gardă. Copiii se joacă, încîntați de aventură, regina vorbește cu toți și regele profită de acest prilej ca să-și cunoască țara, urmărind pe hartă parcursul, sat după sat. Toți au sentimentul siguranței. La prima schimbare a cailor, la șase dimineața, cetățenii mai sunt în pat ; nimeni nu cere pașaportul baronesei Korff. Să treacă cu bine și marele oraș Châlons ; la patru mile mai departe de acest ultim obstacol, la Pont-de-Somme-Vesle, îi așteaptă trupele credincioase de cavalerie, sub comanda tînărului duce de Choiseul.

Au ajuns la Châlons, la patru după-amiază. Nu din răutate s-au adunat atîția oameni la haltă. Ei vreau doar să afle de la poștalioni noutăți din Paris, să predea o scrisoare, ori un pachețel pentru halta următoare, să mai trăncănească nițeluș în acest oraș plictisitor. Și,

ce frumoasă trăsură ! Specialiştii o examinează cu atenţie şi respect : e nou-nouţă, neobişnuit de distinsă, tapetată cu damasc, minunat orînduită, splendid acoperită. Desigur, e a unor nobili emigranţi. Ar fi curioşi să-i vadă, să vorbească cu ei. Dar de ce, în această caldă şi frumoasă zi, cele şase persoane rămîn în trăsură, în loc să coboare, ca să-şi mai dezmorţească picioarele şi să bea un pahar de vin rece ? De ce stau aceşti lachei galonaţi, ţepeni, solemni, ca şi cum ar fi ceva deosebit ? Un murmur trecu din gură în gură ; cineva şopti ceva la urechea şefului de poştă, care lăsă însă trăsura să plece mai departe. După o jumătate de oră, se vorbea în tot oraşul că regele şi familia lui au trecut prin Châlons.

Ei însă nu ştiau şi nu bănuiau nimic. Cu toată oboseala, erau mulţumiţi, căci Choiseul îi aştepta cu husarii lui la staţia următoare. Acolo se va termina cu deghizarea, vor rupe paşapoartele false, vor arunca pălăria de lacheu. Se va striga iarăşi : „Vive le Roi ! Vive la Reine !" Nerăbdătoare, doamna Elisabeta se apleacă pe fereastră, curierii îşi duc mîna în faţa soarelui ce apune, ca să vadă de departe săbiile lucitoare ale husarilor. Nimic ! Numai un călăreţ, un ofiţer de gardă trimis în intîmpinare.

— Unde e Choiseul ?

— Plecat.

— Şi ceilalţi husari ?

— Nici un om nu e aci !

Buna dispoziţie s-a evaporat. Nu mai miroase a bine. Şi pe deasupra e întuneric, e noapte : neprielnic să plece printre străini, în necunoscut. Însă un fugar nu se poate întoarce, nici să stea pe loc. Mai departe, mai departe. Regina îi consolează. Dacă nu sunt aci husarii, vor găsi pe dragoni la Sainte-Ménehould, cu două ore mai departe. Două ore mai lungi decît toată ziua. Dar nici acolo nu e vreo escortă ! Cavaleriştii au aşteptat îndelung, s-au înfundat prin cîrciumi, au făcut atita gălăgie, că au trezit populaţia. În sfîrşit, comandantul, greşit informat, a socotit că e mai bine să-i scoată pe soldaţi departe de oraş, rămînînd el singur în aşteptare. Pentru cetăţenii oraşului, sosirea pomposului echipaj, urmat de o cabrioletă cu doi cai, era o nouă taină, după

dragonii care au venit și au plecat fără să știe de ce. Și ce poștalioni în distinse livrele! Și cu ce adînc respect comandantul dragonilor salută pe înalții oaspeți! A ținut mîna la capelă cît timp a vorbit... Șeful poștei, Drouet, membru al clubului iacobin, înfocat republican, îi luă la ochi. Musai să fie niște înalți aristocrați, niște nobile canalii cari trebue să intereseze de aproape pe fruntașii lui. În taină, el dădu poruncă poștalionilor săi să nu alerge prea repede cu misterioșii pasageri.

Însă abia după zece minute de la plecarea trăsurii cu somnoroșii călători, se răspîndi ca și la Châlons zvonul că familia regală se afla în trăsură. A adus cineva vestea, sau poporul a simțit-o instinctiv? Comandantul și-a dat seama de primejdie și a vrut să pornească în galop cu escorta. Era prea tîrziu. Populația protesta cu vehemență și dragonii, bine înfierbîntați de vin, au fraternizat cu poporul. În larma și zăpăceala generală, un singur om luă o hotărîre: șeful poștei, Drouet, bun călăreț din timp de război, porni în galop, însoțit de un camarad, pe drumul cel mai scurt spre Varennes. Acolo va putea sta de vorbă mai pe îndelete cu misterioșii pasageri — și dacă e și regele printre ei, atunci să-l păzească Dumnezeu! Ca și în atîtea alte împrejurări, o singură acțiune energică a unui singur om hotărît, a schimbat și de astă dată istoria lumii.

Între timp, uriașa trăsură regală înainta spre Varennes... Sunt toți obosiți, după 24 ore de călătorie, înghesuiți sub acoperișul încins de soare. Copiii dorm demult, regele a strîns cărțile de joc, regina tace. Încă o oră și vor fi sub escortă sigură. Însă, la locul unde trebuiau schimbați caii, aproape de orașul Varennes, nu era nici un cal! Căutări prin întuneric, bătăi în ferestre, răspunsuri neprietenești. Cei doi ofițeri cari aveau ordin să aștepte acolo, au fost convinși de palavragiul și zănaticul Léonard (coaforul reginei, căruia s-a făcut greșeala să i se dea și lui un rol în această fugă) că regele nu mai vine! Ofițerii s-au dus la culcare; somnul acesta i-a fost regelui tot așa de fatal ca și somnul lui La Fayette la 6 octombrie anul trecut. Trăsura a pornit iarăși; poate că la Varennes vor putea fi schimbați caii obosiți. Însă,

sub poarta boltită, cîțiva tineri săriră asupra înaintașului, poruncind să oprească. Într-o clipă, echipajul fu înconjurat de o bandă de băieți. Drouet, sosit cu zece minute înainte, scoase din paturi și din hanuri tot tineretul revoluționar din Varennes. „Pașapoartele !" ceru cineva. „Suntem grăbiți" răspunse o voce feminină din trăsură. Era a reginei, „Madame Rochet", care își păstra energia în momentele primejdioase. Dar împotrivirea nu ajută la nimic. Au trebuit să meargă la hanul cel mai apropiat, numit — ce cumplită ironie ! — „La marele Monarh". Acolo se afla și primarul, de felul lui mămular, cu nume savuros : „Sauce". În sinea lui devotat regelui și temîndu-se să se bage într-o afacere proastă, primarul cercetă la repezeală pașapoartele și spuse : „În regulă". Din partea lui, ar lăsa trăsura să pornească mai departe. Însă Drouet lovi în masă și strigă : „E regele și familia lui ; dacă îi lași să plece în țară străină, vei fi vinovat de înaltă trădare !" Amenințarea îl pătrunse pînă la oase pe bravul tată de familie. Clopotul de alarmă începu să răsune ; luminile pîlpîiau la toate ferestrele. Orașul s-a trezit. În jurul trăsurii s-a adunat mulțimea, tot mai numeroasă ; nu mai poate fi vorba de plecare fără violență ; caii n-au fost schimbați. Ca să iasă din încurcătură, istețul primar-mămular declară că e prea tîrziu pentru a pleca mai departe : doamna baroneasă de Korff și însoțitorii ei ar putea să înnopteze în casa lui. „Pînă dimineața, lucrurile se vor limpezi, în bine sau în rău, și eu voi scăpa de răspunderea ce mi-a căzut pe cap" — așa gîndea șiretul. Regina primi invitația : nu avea ceva mai bun de făcut. Spera că, în două-trei ore, vor sosi Choiseul sau generalul Bouillé. Ludovic XVI intră în casă, cu falsa sa perucă, și primul său act regal fu să ceară o sticlă de vin și o bucată de brînză. E regele ? e regina ? se întrebau în șoapte bătrînele femei și țăranii sosiți în fugă. Căci e așa de departe un orășel francez de inaccesibila curte regală ! Nici unul din acești supuși n-a văzut chipul regelui altfel decît pe monede. A trebuit să se trimeată un curier la un nobil din partea locului, pentru a se stabili în mod hotărît dacă acest călător e numai lacheul unei baronese Korff sau e Ludovic XVI, prea-creștinul rege al Franței și Navarei.

Pentru prima oară, la 21 iunie 1791, în al 36-lea an al vieții sale și în al 17-lea an de domnie, Maria Antoaneta intră în casa unui cetățean francez. A trecut întîi prin prăvălia negustorului; mirosea a ulei rînced, mezeluri uscate și condimente tari. Pe o îngustă scară scîrțîitoare, au urcat la etaj regele, adică domnul necunoscut cu perucă falsă, și așa-numita guvernantă a baronesei Korff. Două camere joase, sărace, murdare. La ușă a fost postată garda, cu mult deosebită de acea sclipitoare de la Versailles: doi țărani cu furca în mînă. Toată familia regală și cele două cameriste s-au adunat în strîmta încăpere. Copiii, morți de oboseală, au fost puși în pat și au adormit îndată, păziți de doamna de Tourzel. Regina s-a așezat pe un scaun; și-a tras peste față vălul violet: nimeni să nu poată spune că a văzut mînia și amărăciunea ei. Numai regele s-a și instalat ca la el acasă, stînd liniștit la masă și tăindu-și cu un cuțit bucăți mari de brînză. Nimeni nu scotea un cuvînt.

În cele din urmă, se auzirà tropot de copite în stradă și sute de strigăte sălbatice: „Husarii! husarii!" Choiseul, indus și el în eroare de știri false, a sosit totuși. Își făcu drum cu cîteva lovituri de sabie și își adună soldații în jurul casei. Husarii germani nu înțelegeau cuvîntarea lui; au prins numai două cuvinte în germană: „Der König und die Königin". Au ascultat și au șarjat mulțimea, eliberînd pentru un moment trăsura încercuită. Ducele de Choiseul urcă repede scara și dădu raportul. E gata să elibereze și șapte cai. Regele, regina și suita lor să coboare în mijlocul trupei și să plece imediat, înainte de a se aduna garda națională din împrejurimi. Ofițerul se apleacă adînc: „Maiestate aștept ordinele voastre".

Însă regele nu era omul care să dea porunci și să ia hotărîri repezi. Oare Choiseul poate garanta că, răzbătînd prin mulțime, nu va atinge vreun glonte pe soția, pe sora sau pe copiii săi? Nu e oare preferabil să se aștepte pînă ce vor fi adunați și dragonii împrăștiați prin cîrciumi? Cu astfel de ezitări s-a pierdut un timp prețios. Revoluția, tînăra generație, nu aștepta pe scaune de

paie, ca familia regală. Treziţi de clopote de alarmă, miliţienii din sate, garda naţionlă, s-au adunat în număr mare şi au baricadat străzile. Soldaţii, ţinuţi pe şa şi hărţuiţi fără rost timp de 24 de ore, s-au lăsat atraşi de vin şi au fraternizat cu populaţia. Ca într-o presimţire generală a orelor decisive, ţăranii şi lucrătorii din împrejurimi se îndreptau spre Varennes ; pînă şi femei bătrîne au pornit cu cîrjele lor ca să-l vadă odată pe rege şi, dacă e într-adevăr regele, să nu-l lase să plece dintre zidurile lor. Toate încercările de a înhăma caii odihniţi, au fost zădărnicite. „La Paris ! sau tragem, îl împuşcăm în trăsura lui !" răsunau glasuri sălbatice în tumultul general dominat de clopotele de alarmă. Nouă senzaţie în această dramatică noapte : o altă trăsură a sosit din Paris cu doi din comisarii pe care Adunarea Naţională i-a trimis în toate direcţiile prin ţară, pentru a opri pe rege. Cei doi trimişi au fost primiţi cu urale nesfîrşite. Răspunderea a fost luată de pe umerii acestor brutari, cismari, croitori şi măcelari din orăşelul Varennes. Trimişii Adunării Naţionale sunt aci : e singura autoritate pe care o recunoaşte poporul. În cortegiu triumfal cei doi comisari sunt conduşi la casa isteţului mămular Sauce — la rege. Noaptea înfricoşătoare a trecut. E ora 6 jumătate dimineaţa.

Unul din cei doi trimişi, Romeuf, e prea puţin vesel de misiunea lui. Ca aghiotant al lui La Fayette, în serviciul de gardă la Tuileries pe lîngă rege, el a fost cîştigat de cordialitatea şi bunăvoinţa Mariei Antoaneta. Şi regele i-a vorbit prieteneşte citeodată. În sinea lui, acest aghiotant avea o singură dorinţă : să-i salveze pe amîndoi. Dar fatalitatea a vrut ca al doilea trimis, Bayon, să fie un credincios revoluţionar. Romeuf încercă să găsească un mijloc de tergiversare, pentru ca regele să poată scăpa, însă Bayon îi stătea în spate şi, în cele din urmă, plin de înfricoşare, fu nevoit să prezinte reginei decretul Adunării Naţionale care ordonă oprirea familiei regale. Maria Antoaneta, nu-şi putu stăpîni uimirea : „Ce ? Dumneata, domnule ? Nu, la aceasta nu m-aş fi aşteptat !" Foarte încurcat, Romeuf răspunse că tot Parisul e agitat, că interesul statului cere întoarcerea regelui. Enervată, regina presimţi ceva rău în aceste explicaţii încurcate. În sfîrşit, regele ceru decretul şi îl citi : Adunarea Naţională a ridicat drepturile lui şi orice

curier care va ajunge familia regală trebuie să ia toate măsurile pentru împiedicarea călătoriei. Cuvintele : fugă, oprire cu forța, arestare, sunt dibaci ocolite. Decretul acesta e însă prima dovadă oficială că regele nu e liber, ci supus voinței Adunării Naționale.

„Nu mai există un rege al Franței", spuse Ludovic XVI cu glas somnoros, ca și cum chestiunea aceasta nu l-ar mai privi pe dînsul și, distrat, puse decretul pe patul în care dormeau copiii. Maria Antoaneta se ridică deodată : cînd mîndria ei e atinsă, cînd cinstea ei e amenințată, ea știe să fie demnă și energică. Ea mototoli decretul Adunării care îndrăznește să dispună de ea și de familia ei, și îl aruncă la pămînt : „Nu vreau ca foaia aceasta să murdărească pe copiii mei".

Cu spaimă priviră micii funcționari această izbucnire. Ca să evite o scenă, Choiseul ridică repede foaia de hîrtie. Toți au încremenit : regele, de această îndrăzneală a soției sale ; trimișii, de penibila lor situație. În cele din urmă regele face o propunere, în aparență de renunțare, în realitate cu alt scop. Să fie lăsat să se odihnească două-trei ore, apoi se întoarce la Paris. Copiii sunt tare obosiți de o călătorie atît de lungă ; trebuie să mai doarmă... Romeuf înțelese îndată ce vroia regele. În două ore, va sosi cavaleria lui Bouillé, urmată de infanterie și tunuri. El nu ridică nici o obiecțiune : ceru doar ca regele să dea poruncă pentru oprirea călătoriei. Ceea ce și făcu. Însă celălalt comisar, observă îndată jocul. La cursa regelui, el întinse altă cursă. Se prefăcu că e de acord, coborî domol scara și, cînd mulțimea îl înconjură și îl întrebă ce s-a hotărît, el oftă cu smerenie : „Ah, ei nu vreau să plece... Bouillé e aproape, ei îl așteaptă". Aceste cuvinte au fost ca untdelemnul peste foc. Nu ! să nu mai fie înșelați ! „La Paris !" Ferestrele vibrau în larma imensă. Magistrații, între cari și nefericitul prima-mănular Sauce, stăruiau față de rege să plece, altfel nu-i pot garanta nici o siguranță. Husarii sunt paralizați în mijlocul mulțimii sau sunt de partea ei, trăsura e trasă la scară pentru a evita vreo nouă întîrziere. Atunci începu acel joc umilitor, pentru a cîștiga cîteva sferturi de oră. Bouillé trebuie să fie aproape și regalitatea poate fi salvată... Chiar regina a fost nevoită să se plece : să se roage pentru întîia oară în viața ei. Ceru ajutor de la nevasta primarului. Însă sărmanei femei îi

era frică pentru soțul ei. Plîngînd, femeia îi spuse că e nevoită să refuze ospitalitatea unui rege, unei regine a Franței... Are și ea copii și nenorocitul ei soț își riscă viața, pentru că l-a ajutat pe rege să ardă cîteva hîrtii secrete. Ezitări, amînări — dar timpul trecea și husarii lui Bouillé nu se arătau. În sfîrșit, regele declară că e gata, însă (ce comedie penibilă !) ar vrea să mai mănînce ceva. Desigur, așa ceva nu se poate refuza unui rege ! Repede, i se aduse de mîncare, numai să nu întîrzie iarăși. Regele luă cîteva îmbucături, regina însă dădu cu dispreț farfuria la o parte. Acum nu mai e nici un pretext. Cînd familia se află la ușă, gata de plecare, una din cameriste, doamna Neuveville, căzu jos, în crampe simulate. Regina declară cu mărinimie că nu-și părăsește camerista. Nu pleacă pînă ce nu e adus un medic. Dar și medicul sosi înainte de trupele lui Bouillé. Simulanta a fost potolită cu cîteva picături. Trista comedie s-a terminat. Regele suspină și păși cel dintîi pe scară, urmat de regina sprijinită de brațul lui Choiseul. Ea presimte ce înseamnă această întoarcere. Dar nici în toiul acestor griji, ea nu-l uită pe prietenul ei. A întrebat pe Choiseul despre dînsul, îndată ce-a sosit. Dacă l-ar fi avut lîngă dînsa pe acest adevărat bărbat, ar fi îndurat și acest calvar ; e greu să rămîi tare între slăbănogi și nehotărîți.

Familia regală urcă în trăsura care porni în vacarmul furtunos al mulțimii. Șase mii de oameni o înconjurau. Mînia și teama lor s-au schimbat în triumf. În cîntece revoluționare, încercuită de armata proletară, epava monarhiei fu urnită din colțul unde s-a înnămolit... Însă după 20 minute, se înălțară nori de praf pe șoseaua ce duce la Varennes. Din cealaltă parte a orașului sosiră în cele din urmă escadroanele de cavalerie. Dacă husarii lui Bouillé ar fi sosit cu o jumătate oră înainte, sau dacă regele ar fi rezistat încă o jumătate oră, el ar fi fost în mijlocul armatei și mulțimea care jubila ar fi fost risipită. Aflînd că regele a cedat fără curaj, Bouillé își retrase trupele. De ce să verse sînge, fără folos ? Știa și dînsul că soarta monarhiei e pecetluită de slăbiciunea regelui. Ludovic XVI și Maria Antoaneta nu mai sunt monarhi ai Franței...

ÎNTOARCERE

Drumul de la Paris la Varennes a durat 20 de ore. Întoarcerea avea să dureze trei zile. Picătură cu picătură, regele și regina trebuiau să golească pînă la fund potirul înjosirii lor. Zdrobiți de oboseală, după două nopți nedormite, ei stăteau în trăsura încinsă ca un cuptor de soarele de iunie. Cămașa regelui era atît de murdară de sudoare, încît el a trebuit să împrumute alta de la un soldat. Aerul mirosea a praf fierbinte ; o escortă tot mai mare însoțea trista întoarcere, în batjocuri înverșunate. Față de strigătele și vorbele grosolane aruncate asupra prizonierilor regali, aducerea lor de la Versailles la Paris în octombrie trecut pare ca o sărbătoare. Mai bine să închidă ferestrele și să rabde de sete și arsură în acest cazan pe roate, decît să fie răniți de privirile pline de ură și de cuvintele insultătoare din jurul lor. Fețele nefericiților călători par date cu făină cenușie, ochii sunt înroșiți de praf și de nesomn. Trebuie totuși să ridice uneori perdelele, căci la fiecare stație primarul se simte obligat să țină regelui o cuvîntare plină de învățăminte — iar regele trebuia să dea asigurări că n-a avut intenția să părăsească Franța. Regina își păstra mai bine ținuta. Cînd, la o stație, li s-a adus ceva ca să-și potolească foamea și cînd poporul striga să se dea perdelele la o parte, regina s-a împotrivit energic. Abia după un sfert de oră, fără să aibă aerul că ascultă de-o poruncă, ea deschise singură fereastra, aruncă afară oasele de pasăre și spuse tare : „Ținuta trebuie păstrată pînă la sfîrșit !"

În sfîrșit, o licărire de speranță. Seara, popas la Châlons. Primarul îi aștepta lîngă un arc de triumf din piatră, ridicat — ironie a istoriei — în urmă cu 21 ani, în cinstea Mariei Antoaneta, cînd a sosit în Franța în uralele entuziaste ale poporului. Pe frontispiciu e gravat : „Perstet aeterna ut amor". Acest monument să dureze veșnic, ca și iubirea noastră. Iubirea e însă mai trecătoare decît marmura. Reginei îi pare un vis vremea cînd a trecut sub acest arc, primită de nobilime și cînd vinul țîșnea din fîntîni în cinstea ei. Acum, se așteaptă în

cazul cel mai bun la o rece, compătimitoare politeță. Trudiții călători pot dormi, își pot schimba hainele — însă mîine dimineață își vor continua calea pătimirii lor sub soarele dușmănos. Cu cît se apropiau de Paris, cu atît era mai ostilă populația. „Așa se întîmplă în călătorie", răspunse un funcționar cînd regele ceru un burete umed, ca să-și șteargă fața de praf și murdărie. Iar cînd regina, la un scurt popas, urcă iar treptele trăsurii, o străpunse, ca o mușcătură de șarpe, glasul unei femei: „Urcă, micuțo, în curînd vei avea de urcat alte trepte!" Un nobil care a salutat-o, fu smuls de pe cal și doborît cu pistoale și cuțite. Regele și regina s-au convins că nebunia revoluționară n-a cuprins numai Parisul, ci a înflorit pe toate ogoarele Franței. Nu mai au putere să resimtă totul: oboseala i-a făcut nesimțitori. Zăceau istoviți în trăsură, indiferenți față de soarta lor... În cele din urmă, sosiră curieri care vestiră că trei membri ai Adunării Naționale vin în întîmpinarea familiei regale, ca să-i ocrotească drumul. Viața ei e salvată — dar numai atît.

Trăsura fu oprită pe șosea. Trei deputați: regalistul Maubourg, avocatul burghez Barnave și iacobinul Pétion veniră în întîmpinare. Regina deschise portiera. „Ah, domnilor, zise ea întinzîndu-le mîna, aveți grijă să nu se întîmple nici o nenorocire, să nu fie jefuiți oamenii care ne-au însoțit, ci viața lor să fie păzită!" Tactul ei fără greș a găsit îndată în marile momente linia justă: o regină nu trebuie să se roage pentru a fi apărată ea însuși, ci numai pentru acei care au servit-o cu credință.

Prestanța energică a reginei a dezarmat dela început atitudinea protectoare a trimișilor. Chiar Pétion, iacobinul, a fost nevoit să recunoască în însemnările sale impresia puternică a cuvintelor reginei. Ceru gălăgioșilor să tacă și propuse regelui ca doi dintre trimișii Adunării să ia loc în trăsură, pentru a apăra de primejdii, prin prezența lor, familia regală. Doamna de Tourzel și doamna Elisabeta ar putea trece în cealaltă trăsură. Regele obiectă că ar fi loc pentru toți. Astfel, Barnave se așeză între rege și regină care luă pe Dauphin pe genunchii ei. Pétion se așeză între d-nele Elisabeta și de Tourzel, care o ținea pe prințesă. Înghesuiți unul în altul, reprezentanții monarhiei și acei ai poporului călătoreau în

aceeaşi trăsură : niciodată familia regală şi deputaţii Adunării Naţionale n-au fost mai aproape unii de alţii ca în acele ore.

Ceea ce s-a întîmplat în trăsură, era pe cît de neaşteptat pe atît de firesc. Între cei doi poli : familia regală şi reprezentanţii Adunării, se vădi de la început hotărîrea de a-şi păstra în mod strict autoritatea unul faţă de celalt. Maria Antoaneta nu deschise gura : privea ţintă înaintea celor doi păzitori ai ei, care nu trebuiau să creadă că regina le solicită ceva. Deputaţii nu vroiau cu nici un preţ să schimbe politeţea în umilă supunere : trebuiau să dea regelui o lecţie ; membrii Adunării Naţionale sunt oameni liberi, neînfrînţi ; ei ţin fruntea sus, nu se încovoaie ca nişte curteni.

Pétion, iacobinul, porni la atac. Vroi să arate mîndrei regine că o poate readuce la realitate. Spuse că e precis informat : familia regală s-a urcat în apropiere de palat într-o trăsură de piaţă obişnuită, condusă de un suedez, cu numele de... Ca şi cum nu-şi putea aminti numele, Pétion întrebă pe regină cum îl cheamă pe suedez. Întrebare vicleană, ca o lovitură de pumnal otrăvit : în prezenţa regelui, el o întrebă pe regină despre amantul ei ! Maria Antoaneta însă pară lovitura : „Nu obişnuiesc să mă interesez de numele vizitiilor mei !" Spaţiul îngust al trăsurii era plin de încordare şi animozitate.

Un mic episod destinse penibila situaţie. Micul prinţ se dădu jos de pe genunchii mamei. Cei doi domni străini treziră curiozitatea lui. Apucă cu degetele mititele un nasture de alamă de la uniforma lui Barnave şi silabisi inscripţia : „Vivre libre ou mourir". Aceasta înveseli mult pe comisari : viitorul rege al Franţei a aflat în acest mod ideea conducătoare a Revoluţiei ! Convorbirea începu să se înfiripeze. Cele două partide începură să se cunoască mai bine, din moment ce erau aşa de aproape. Pétion, micul burghez revoluţionar şi Barnave, tînăr avocat de provincie, credeau că „tiranii" sunt inabordabili, îngîmfaţi, proşti şi obraznici ca şi linguşitorii lor curteni. Cu uimire, ei observă manierele fireşti, simple ale familiei regale. Pétion trebui să noteze simplitatea şi familiaritatea ei plăcută : nici o înfumurare regală, ci uşurinţă, o bonomie casnică. Regina o numea „surioara mea" pe

doamna Elisabeta, aceasta îi spunea regelui „frate". Prinţişorul sărea pe genunchii reginei, se juca cu mica prinţesă şi regele îi privea cu mulţumire. Revoluţionarii erau miraţi : copiii regali se joacă la fel ca şi copiiii lor de-acasă. Începură să se simtă jenaţi în hainele lor, mai elegante decît ale regelui cu lenjeria murdară. Antagonismul de la început, slăbi. Cînd regele bău, îi oferi lui Pétion propriul său pahar. Spre stupoarea iacobinului, cînd Dauphinul îşi exprimă o mică nevoie, însuşi regele Franţei îl descheie pe fiul său la pantaloni şi ţinu vasul de argint. „Tiranii aceştia sunt deci oameni la fel cu noi", recunoscu îndîrjitul revoluţionar... — Tot aşa de surprinsă fu şi regina. Aceşti „scelerați", aceşti „monştri" de la Adunarea Naţională sunt oameni amabili, corecţi. Nu sunt mojici, nici lacomi de sînge ; convorbirea cu dînşii e mult mai interesantă decît cu contele d'Artois şi tovarăşii lui. După trei ore de călătorie, cele două tabere care vroiau să se impună una alteia, au ajuns să se apropie între ele omeneşte. Regina aducea în discuţie probleme politice, pentru a arăta revoluţionarilor că în cercul ei nu sunt oameni atît de răuvoitori şi de mărginiţi la minte, precum se scrie în ziare. La rîndul lor, cei doi deputaţi au explicat reginei că nu trebuie să confunde Adunarea Naţională cu strigătele aprige ale lui Marat. Cînd veni vorba de Republică, Pétion se exprimă cu prudenţă. Se vădi astfel că aerul regal zăpăceşte şi pe cei mai energici revoluţionari. Însemnările lui Pétion arată cît de mult se poate prosti un bărbat vanitos în apropierea unei Maiestăţi. Evident, după trei nopţi şi trei zile cumplit de agitate, toată familia era istovită de oboseală. Doamna Elisabeta, fără să-şi dea seama, a adormit şi s-a sprijinit de vecinul ei, Pétion. Entuziasmat, prostul şi-a închipuit că a făcut o cucerire galantă. El a descris amănunţit privirile şi gesturile doamnei Elisabeta, senzaţiile lui lîngă acel trup cald de femeie... „Ochii ei se umeziră şi în melancolia lor era amestecată un fel de voluptate. Se poate să mă înşel, formele aparent ale nefericirii sunt lesne confundate cu acele ale plăcerii, însă cred că, dacă am fi fost singuri, ea ar fi lunecat în braţele mele şi s-ar fi dat cu totul impulsiunilor naturii".

Mai serioasă decît această ridicolă fantezie erotică a „frumosului Pétion", e influenţa farmecului primejdios al reginei asupra vecinului ei, Barnave. Foarte tînăr, proas-

păt avocat venit din provincie la Paris, acest revoluționar idealist se simți fermecat că o regină a Franței s-a lăsat lămurită de dînsul asupra principiilor Revoluției și a ideilor amicilor săi de la club. Își închipuia acest înflăcărat avocat că are prilej să insufle reginei atenție și respect pentru sfintele principii sau cel puțin s-o cîștige pentru ideile constituționale. Această femeie, cunoscută pentru superficialitatea ei, îl asculta cu atenție, cu o înfățișare plină de înțelegere și obiecțiile ei erau atît de inteligente! Cu amabilitatea-i austriacă, cu aparenta pricepere și chiar împărtășire a expunerilor lui, ea l-a atras sub vraja ei pe naivul tînăr. Barnave simțea cu uimire că acestei nobile femei i s-a făcut o nedreptate. Ea vrea numai binele și, dacă cineva i-ar da îndrumări bune, totul s-ar putea îndrepta în Franța! Regina îl făcu să înțeleagă că ea caută un atare sfătuitor și că i-ar mulțumi dacă el îi va da și în viitor lămuriri atît de judicioase. Da! aceasta ar fi neașteptata lui misiune: să arate poporului adevăratele ei dorinți, să dovedească Adunării Naționale puritatea sentimentelor ei democrate. În lungi convorbiri, în timpul popasului la palatul episcopal din Meaux, regina a știut să-l cîștige într-atît pe Barnave cu gentilețea ei, încît el i se puse cu totul la dispoziție. Astfel, din fuga la Varennes, regina s-a întors cu un mare succes politic. În timp ce ceilalți dormeau, mîncau, asudau ori tăceau în închisoarea pe roate, ea a obținut o ultimă victorie pentru cauza regală.

A treia și ultima zi a călătoriei a fost cea mai cumplită. Fără milă, soarele dogorea de dimineață și în trăsura prea plină, prăfuită și încinsă ca un cuptor, cei opt călători așteptau zădarnic umbra unui nor, o clipă de răcoare. Cînd au ajuns la Paris, în loc să treacă prin Porte St. Denis spre palatul lor, familia regală a fost nevoită să facă, în galera ei pe patru roate, un mare ocol prin lungile bulevarde, căci sute de mii de curioși voiau să-i vadă pe prizonieri. Nici un strigăt nu răsună pe tot parcursul în cinstea regelui și reginei, nici un cuvînt de hulă, căci s-a vestit prin afișe că oricine va saluta pe rege va cădea sub disprețul public, iar cine va defăima pe prizonierii națiunii va căpăta o straşnică chelfăneală. În schimb, urale nesfîrșite salutau trăsura ce venea în urma celei regale: acolo ședea mîndrul Drouet, șeful

poştei, isteţul vînător care a urmărit cu înverşunare vînatul regal şi l-a readus la bîrlog.

Momentul cel mai primejdios al întoarcerii era trecerea din trăsură la poarta de intrare a palatului. Familia regală era apărată de deputaţi. Mînia populară cerea însă o jertfă : ea s-a năpustit asupra celor trei nevinovaţi soldaţi de gardă care aveau să „conducă" pe rege. Ei au fost smulşi de pe capra trăsurii : se părea că regina va vedea atunci iarăşi capetele sîngerînde înfipte în suliţi. Garda naţională se aruncă cu baionetele şi eliberă intrarea în palat. Portiera fu deschisă : întîi coborî regele, istovit, murdărit şi asudat. Cînd coborî regina, se înălţară murmure amenințătoare contra „Austriacei" care străbătu repede mica distanţă de la trăsură pînă la uşă. Urmară copiii — şi călătoria cea groaznică s-a sfîrşit.

Înăuntru aşteptau lacheii în şir solemn. Masa era pusă ca înainte, în ordinea rangului. Întorşii puteau crede că visează. În realitate, cele cinci zile au zdruncinat din temelii regalitatea. Prizonierii nu mai sunt încoronaţi. Regele a coborît încă o treaptă a înjosirii sale. Revoluţia a urcat o treaptă nouă. Însă obositului Ludovic XVI, toate îi păreau indiferente — chiar propria lui soartă. În carnetul său, a scris despre ultima zi : „Plecare din Meaux la ora şase jumătate. Sosire la Paris, la ora opt, fără întîrziere". Atît avea de spus despre cea mai mare ruşine a vieţii sale. Pétion raportează şi el : „Era atît de liniştit, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Se putea crede că s-a întors de la vînătoare".

Însă Maria Antoaneta ştia că totul e pierdut. Chinul acestei plecări neizbutite trebuia să fie aproape ucigător pentru mîndria ei. Totuşi, chiar în mijlocul acestui iad, ea se gîndeşte ca adevărată femeie, ca îndrăgostită, într-o tîrzie dar nestăpînită şi ultimă pasiune, la cel care trebuie să fie foarte îngrijorat de soarta ei, la prietenul ei Fersen. „Nu fii îngrijorat de noi... trăim", îi scrise ea la repezeală. În dimineaţa următoare îi scrise mai drăgăstos : „Trăiesc încă... dar sunt îngrijorată de tine şi cît te plîng... că nu ai veşti de la noi !... Nu-mi scrie, aceasta înseamnă să ne expui unei primejdii, ...sub nici un motiv nu veni acum la noi. Se ştie că tu ne-ai ajutat să plecăm de aci. Totul ar fi pierdut dacă te întorci. Suntem păziţi zi şi noapte, dar îmi este indiferent... Adunarea vrea să

ne trateze cu indulgență. Adio... nu voi putea să-ți mai scriu"...

Totuși ea nu se poate resemna ca tocmai acum să rămînă fără un cuvînt de la Fersen. Și iar îi scrie, cea mai duioasă și mai înfocată scrisoare: „Îți pot spune numai că te iubesc... Îmi merge bine, să nu ai în ce mă privește nici o grijă... Scrie-mi cifrat, adresa să fie scrisă de servitorul tău... Și spune-mi cui să adresez scrisorile mele pentru tine, căci nu mai pot trăi fără aceasta. Rămîi cu bine, cel mai iubitor și mai iubit dintre toți oamenii. Te îmbrățișez din toată inima"...

„Nu mai pot trăi fără aceasta" — un atare strigăt de pasiune nu s-a auzit niciodată din partea unei regine. Dar ea nu mai avea puterea de altădată; era prea puțin regină. A rămas numai femeia și ceea ce nimeni nu i-ar fi putut smulge: iubirea. Acest simțămînt i-a dat putere să-și apere viața cu măreție și hotărîre.

UNUL ÎNȘALĂ PE CELĂLALT

Fuga la Varennes a deschis un nou capitol în istoria Revoluției franceze. Un nou partid s-a născut: acel republican. Pînă la 21 iunie 1791, Adunarea Națională, alcătuită din nobili și burghezi, mai era regalistă. Dar pentru alegerile apropiate se anunța, după a treia stare, cea de-a patra: proletariatul, marea masă elementară, furtunatică, de care burghezia se temea, ca și regele de burghezie. Aceasta din urmă și-a dat seama ce forță demonică a dezlănțuit: trebuia repede o Constituție care să limiteze puterea regelui și acea a poporului. Ca să obțină consimțămîntul lui Ludovic XVI, acesta trebuia crutat: fuga la Varennes n-a fost „premeditată"; el n-a părăsit Parisul cu voia lui ci a fost „răpit". Pe cînd iacobinii cereau pe Cîmpul lui Marte detronarea regelui, conducătorii burgheziei, Bailly și La Fayette, au lăsat pentru prima oară ca mulțimea să fie șarjată de cavalerie. Regina însă, riguros păzită în casa ei, nu se lăsa

înşelată de asemenea încercări tardive de salvare. La ferestrele ei auzea prea des strigătul : „Trăiască republica" în loc de „Trăiască regele". Ştia că republica va fi întemeiată numai atunci cînd soţul şi copiii ei vor fi înlăturaţi cu totul.

Fuga neizbutită la Varennes n-a fost o nenorocire atît de fatală, ca reuşita fugii contelui de Provence, fratele regelui. Aceasta a recunoscut-o îndată regina. Abia sosit la Bruxelles, el aruncă masca şi se declară regent, reprezentant autorizat al regalităţii cîtă vreme Ludovic XVI e prizonier la Paris. În taină, el lucră astfel ca această situaţie să dureze cît mai mult. Fersen raporta din Bruxelles că contele d'Artois strălucea de bucurie la vestea că regele a fost prins. Prinţii emigranţi zăngăneau săbiile, cerînd războiul contra Franţei ! Dacă regele, regina şi chiar Dauphinul vor fi înlăturaţi; cu atît mai bine : contele de Provence se va putea numi atunci Ludovic XVIII. Şi celorlalţi prinţi străini le era indiferent care Ludovic va sta pe tronul Franţei ; principalul e ca otrava republicană să fie stăpînită în Europa, ca „epidemia franceză" să fie înăbuşită în germeni. Gustav III al Suediei se exprimă cu cinism în acest sens. Pentru monarhi există numai „cauza monarhilor", păstrarea puterii lor — şi „le poate fi indiferent" care rege va fi pe tron. Numai tronul să fie păstrat. Şi această indiferenţă aveau s-o plătească Maria Antoaneta şi Ludovic XVI cu viaţa lor.

Maria Antoaneta avea de luptat împotriva acestei duble primejdii : republicanismul din ţară şi urzelile războinice ale prinţilor de peste graniţă. Sarcină supraomenească, mai ales pentru o femeie părăsită de toţi prietenii. Trebuia un geniu : un Achile sau un nou Mirabeau. Regina avea însă numai cîţiva mici ajutători. Se îndreptă totuşi spre dînşii, mai ales spre tînărul avocat Barnave, pe care l-a cîştigat la întoarcerea din Varennes.

Într-o scrisoare secretă, ea îi aminti convorbirile avute cu dînsul, lăudînd inteligenţa şi spiritul lui şi adăugă că ar cîştiga mult dacă ar continua cu el aceste convorbiri sub formă de scrisori. Poate conta pe dis-

creţia ei, şi e gata să se supună necesităţilor legate de binele general... Pe acest ton, regina încercă să obţină sprijinul lui Barnave, avînd aerul că-i cere numai să se informeze asupra situaţiei, vroind să facă orice jertfă care ar fi cu adevărat spre binele poporului. Barnave arătă scrisoarea amicilor săi, care se temeau şi se bucurau totodată. În cele din urmă s-au decis să dea în taină reginei sfaturile necesare. Întîi, i-au cerut să îndemne pe prinţi să se întoarcă şi să-l determine pe fratele ei împăratul, să recunoască Constituţia franceză. În aparenţă, regina se declară de acord şi scrise fratelui ei ceea ce i-au dictat sfătuitorii, făcînd rezerve numai în ce priveşte „onoarea şi recunoştinţa". Noii profesori politici ai Mariei Antoaneta credeau că au găsit în ea o elevă atentă şi recunoscătoare !

Se înşelau. În realitate, regina nu se gîndea nici o clipă să se supună acestor „răzvrătiţi". Toate tratativele ei n-aveau alt scop decît să „temporizeze" pînă ce va fi convocat „congresul înarmat" proiectat de fratele ei. Ca Penelopa, ea destrăma noaptea ceea ce ţesea ziua. Părînd de acord cu sfătuitorii ei, ea avertiză pe Mercy, la Bruxelles, de sensul acelor scrisori dictate pe care le trimitea fratelui ei, împăratul Leopold al Austriei, căruia i-a scris şi lui, de altfel, că dînsul va înţelege că e nevoită să scrie ceea ce i se cere. Ceea ce urmăreşte ea, e numai „voinţa cinstită de a restabili ordinea şi, cu aceasta, autoritatea regală".

Acest dublu joc, nu prea onorabil, pe care îl făcea Maria Antoaneta pentru întîia oară, era temerar ; făcea politică şi minţea cu îndrăzneală. În timp ce asigura pe sfătuitorii ei că nu avea nici un gînd ascuns, ea scria lui Fersen să nu aibă nici o teamă, căci nu se lasă prinsă de aceşti „turbaţi". Se foloseşte de dînşii, ca să fie servită ea. În cele din urmă, ea îşi dădu seama că aceşti oameni bine intenţionaţi riscă ghilotina pentru dînsa, că vina morală e a ei. Totuşi, ea arunca răspunderea asupra timpului, asupra împrejurărilor care o silesc să joace acest rol mizerabil. „Uneori, scrie ea credinciosului Fersen, nu mă mai înţeleg nici pe mine şi sunt nevoită să mă gîndesc dacă eu sunt cu adevărat cea care vorbeşte. Dar ce vrei ? Toate acestea sunt necesare şi, crede-mă, am fi căzut şi mai jos decît suntem acum, dacă

nu m-aş fi folosit îndată de acest mijloc"... Şi spera că va veni vremea cînd nu va mai fi nevoită să se lase îndrumată de aceşti „golani". Spera, în mîndria ei neînfrîntă, că va fi liberă, că nu va trebui să mintă, să facă diplomaţie şi politică. Credea că are dreptul să înşele fără scrupule, din moment ce simţea că are dreptul divin al libertăţii nemărginite, ca regină încoronată.

Însă nu numai regina înşela. În această criză decisivă, toţi partenerii se înşelau unii pe alţii. Dacă s-ar cerceta corespondenţa secretă a guvernelor, prinţilor, ambasadorilor şi miniştrilor din acel timp, s-ar vădi cît de imorală a fost politica tuturora. Toţi lucrau subteran contra celorlalţi şi fiecare pentru interesele sale particulare. Ludovic XVI înşela Adunarea Naţională, care aştepta la rîndul ei pînă ce ideea republicană va fi destul de puternică, pentru a-l înlătura pe rege. Constituţionalii o făceau pe Maria Antoaneta să creadă într-o putere pe care n-o mai aveau ; ei erau minţiţi cu îndrăzneală de regină, care trata în spatele lor cu Leopold, fratele ei. Acesta o purta cu vorba pe sora lui, căci era hotărît să nu pună în joc nici un soldat şi nici un ban pentru cauza ei. El pactiza cu Rusia şi Prusia, pentru a doua împărţire a Poloniei. Iar regele Prusiei, în timp ce pregătea cu Leopold „congresul înarmat" din Berlin împotriva Franţei, lăsa ca ambasadorul său din Paris să finanţeze pe iacobini şi să ia masa cu Pétion. Prinţii emigraţi cereau războiul, nu ca să menţină pe tron pe Ludovic XVI, ci ca să se urce dînşii cît mai repede pe tronul Franţei. Ca un Don Quijote al regalităţii, Gustav al Suediei gesticula, sperind să fie salvatorul Europei. Ducele de Braunschweig, care avea să conducă armatele Coaliţiei împotriva Franţei, trata cu iacobinii pentru tronul Franţei ! Danton şi Dumouriez jucau şi ei un dublu joc. Prinţii erau tot aşa de puţini solidari ca şi revoluţionarii. Fratele îşi înşela sora, regele înşela poporul, Adunarea pe rege, un monarh pe ceilalţi — toţi se minţeau unii pe alţii, numai ca să cîştige timp pentru propria lor cauză, în nesiguranţa generală. Nimeni nu vroia să-şi frigă degetul, dar toţi se jucau cu focul, monarhi şi revoluţionari, creînd astfel o atmosferă de neîncredere (ca şi cea care otrăveşte astăzi lumea), aruncînd în cele din

urmă, fără să vrea, 25 milioane de oameni în cataracta unui război de 25 de ani.

În toiul acestor meschine uneltiri, timpul înainta furtunos. Revoluția nu avea nevoie să „temporizeze" ca vechea diplomație. Trebuia să se ia o hotărîre. Adunarea Națională a redactat în cele din urmă o Constituție, pe care a supus-o spre aprobare lui Ludovic XVI. Aceasta trebuia să răspundă. Maria Antoaneta știa că această „monstruoasă" Constituție, precum a scris Ecaterinei II a Rusiei, „însemnează o moarte morală, de o mie de ori mai rea decît moartea trupească ce izbăvește de toate relele". Știa că recunoașterea Constituției va fi considerată ca o lașitate de curțile străine — dar puterea regală a decăzut într-atît, încît și ea, mîndra regină, e nevoită să se supună.

A dovedit cu prisosință că poate să înfrunte primejdiile ; însă situația nu mai îngăduia o amînare a recunoașterii Constituției de către rege. În timp ce regele era gata să semneze capitularea, Maria Antoaneta scria credinciosului ei amic că, în adîncul său, regele nu se gîndește deloc să-și țină cuvîntul dat poporului ! Trebuie să evite însă orice nouă îndîrjire din partea „monștrilor"... „Armata e pierdută, nu mai sunt bani, nici un frîu nu mai poate reține plebea înarmată. Chiar conducătorii Revoluției nu mai sunt ascultați cînd predică ordinea... Nu mai avem nici un prieten, toată lumea ne trădează, unii din frică, alții din slăbiciune sau din ambiție... încît am ajuns să-mi fie teamă de ziua în care ni se va acorda iarăși un fel de libertate." Și mai departe : „Găsești tot sufletul meu în această scrisoare... Orice s-ar întîmpla, păstrează-mi prietenia și afecțiunea ta. Am atîta nevoie de ele... Abia în nefericire simți cine ești. Sîngele meu curge în vinele fiului meu și nădăjduiesc că, într-o zi, el se va dovedi vrednic să fie un nepot al Mariei Tereza".

Cuvinte mari, mișcătoare, care nu acoperă însă rușinea acestei femei care vroia să fie dreaptă și era nevoită să se preteze la un joc de înșelăciune. Nu-i mai rămînea nici o alegere. „Ar fi fost preferabil un refuz, însă aceasta era cu neputință în aceste împrejurări. Aș fi dorit ca acceptarea (Constituției) să fi fost mult mai simplă ; suntem însă mereu încercuiți de persoane răuvoitoare... Și pro-

stille prinților și emigranților au determinat felul nostru de purtare."

Prin această nesinceră acceptare a Constituției, familia regală a cîștigat puțin răgaz. Acesta e tot cîștigul acestui joc dublu. Fiecare făcea în așa fel, ca și cum ar crede aievea în minciunile celorlalți. Pentru o clipă, norul furtunos s-a spart și s-a potolit. Soarele favoarei populare a mai strălucit odată peste capetele Burbonilor. La 13 septembrie, cînd regele a comunicat că va jura a doua zi pe Constituție în mijlocul Adunării Naționale, garda care păzea palatul regal a fost retrasă și publicul putea să circule prin grădinile Tuileriilor. Captivitatea s-a sfîrșit — și, credeau cei pripiți, chiar revoluția ! După atîtea luni — dar și pentru ultima oară — Maria Antoaneta auzi strigătul pornit din zeci de mii de piepturi : „Trăiască regele ! Trăiască regina !"

Însă de multă vreme, „amici" și dușmani, de dincoace și dincolo de granițe, și-au jurat să n-o mai lase mult în viață.

PRIETENUL APARE PENTRU ULTIMA OARĂ

Orele tragice ale Mariei Antoaneta nu erau în toiul marei furtuni, ci în înșelătoarele zile frumoase. Dacă revoluția s-ar fi năpustit ca o lavină din munți, monarhia ar fi fost năruită dintr-odată, fără împotriviri și speranțe. Ea n-ar fi fost atunci pentru regină o cumplită tortură, o prelungă agonie. Însă de cinci, de zece ori în toiul furtunii revoluționare, se iviră pauze de liniște ; familia regală putea crede atunci că pacea a fost restabilită. Revoluția e însă ca un element natural, ca marea care se năpustește furioasă asupra țărmului, dar se retrage după fiecare elan, părînd istovită, în realitate pregătindu-se pentru un nou

atac distrugător. Şi cei ameninţaţi nu ştiu niciodată dacă ultimul val a fost cel mai puternic, cel mai decisiv.

După recunoaşterea Constituţiei, criza păru înfrînată. Revoluţia a fost legalizată. Au urmat cîteva săptămîni de bunăstare, de amăgitoare euforie; străzile, adunările, teatrele răsunau de urale entuziaste. Maria Antoaneta a pierdut însă demult credulitatea tinereţii sale. Nu mai vroia să fie amăgită. „Pentru moment totul e liniştit, scria dînsa lui Fersen, însă liniştea atîrnă de un fir şi poporul e aşa cum a fost totdeauna, gata în orice clipă pentru orice grozăvii... Nu cred deloc în această linişte, cel puţin în ce priveşte persoana mea... Poporul ne iubeşte numai atîta vreme cît facem ceea ce cere dînsul... E şi mai puţină siguranţă decît înainte, aci la Paris, de cînd s-au obişnuit să ne vadă înjosiţi"... Adunarea Naţională nou aleasă îi păru reginei „de o mie de ori mai rea decît precedenta". Una din hotărîrile ei a răpit regelui titulatura „Maiestate". Curînd, conducerea trecu în miinile girondinilor, care au exprimat făţiş simpatia lor pentru republică. Curcubeul reconcilierii a dispărut iar în norii ameninţători. Lupta începu iarăşi.

Situaţia regelui şi reginei a fost mai repede înrăutăţită de rudele lor decît de revoluţie. Din Coblenz, unde şi-a stabilit cartierul general, contele de Provence şi contele d'Artois duceau război deschis contra Tuileriilor. Prin ziarişti plătiţi, ei condamnau ca o laşitate recunoaşterea Constituţiei de către fratele lor, pe cînd dînşii, cari se aflau la adăpost, treceau drept singurii apărători demni ai ideii monarhice. Le era indiferent că regele îşi riscă viaţa din cauza lor. Zadarnic îi rugă Ludovic XVI să se întoarcă, pentru a înlătura astfel neîncrederea justificată a poporului. Maria Antoaneta tremura de mînie contra acestor laşi emigraţi, „care au declarat totdeauna că ne vor binele dar nu ne-au făcut decît rău". Îi acuza că dînşii i-au adus în starea în care se află acum. În zadar stăruia şi dînsa pe lîngă fratele ei, împăratul Leopold, să trimită înapoi pe prinţi şi ceilalţi francezi fugiţi peste graniţă. Contele de Provence considera cererile reginei ca „impuse" şi găsea peste tot partizani pentru războiul său. Gustav al Suediei a înapoiat nedeschisă scrisoarea prin care Ludovic XVI îi anunţa recunoaşterea Constituţiei.

Ecaterina a Rusiei răspunse disprețuitor Mariei Antoanetа că e trist că nu mai e altă speranță decît o cunună de trandafiri. Fratele ei din Viena lăsă să treacă săptămîni fără să răspundă. În realitate, marile puteri așteptau să se ivească din situația anarhică a Franței un prilej favorabil pentru ele. Nimeni nu dădea un sfat cinstit, un ajutor real prizonierilor de la Tuileries : toți jucau pe socoteala lor un dublu joc, pasionat și crud.

Dar ce dorea, ce vroia să facă Maria Antoaneta ? Ca orice mișcare politică, Revoluția franceză atribuia adversarilor mari planuri secrete ; ea credea că Maria Antoaneta, cu „comitetul austriac" de la Tuileries, urzește o mare cruciadă contra poporului francez. În realitate, regina diplomată din disperare, n-a avut nici o idee clară, nici un plan real. Cu uimitoare silință, ea scria scrisori peste scrisori trimise în toate părțile, redacta propuneri și memorandumuri, ducea mereu tratative, însă cu cît scria mai mult, cu atît se știa mai puțin ce idei politice urmărește. Avea concepția vagă a unui „congres înarmat" — o jumătate de măsură, care ar amenința pe de o parte pe revoluționari și pe de altă parte n-ar provoca sentimentul național. Toate mișcările și strigătele ei impulsive, amintesc pe înecatul care se adîncește tot mai mult în apă. O dată ea declară că singura cale mîntuitoare e să se recîștige încrederea poporului, adăugînd în aceeași scrisoare : „Nu mai e nici un mijloc de reconciliere". Nu vroia nici un război : „...am fi trădători dacă am intra în înțelegere cu trupele străine". Dar, după cîteva zile, ea scria : „numai o putere înarmată poate restabili totul și fără ajutor din afară, nu putem face nimic". Altădată scria fratelui ei că, pentru siguranța ei și a familiei, ar fi nevoie de un război. Dar iar se contrazicea : „Un atac din afară ne-ar duce la ghilotină"... În sfîrșit, nimeni nu mai cunoștea adevăratele intenții ale reginei. Cancelariile diplomatice, care nu voiau să arunce banii numai pentru un „congres înarmat", știau însă ce înseamnă un război sîngeros cu anexiuni și despăgubiri, și dădeau din umeri la alternativa de a ține soldații cu arma la picior numai „pentru regele Franței". Ecaterina a Rusiei scria : „Ce să credem despre oameni care lucrează neîncetat în două feluri contrare ?" Nici credinciosul Fersen n-a ajuns să

afle dacă regina vrea sau nu războiul, dacă ea înşală pe prinţi sau revoluţia. În realitate, chinuita femeie nu voia decît : să trăiască, să trăiască şi să nu mai fie înjosită. În adîncul ei, această fire dreaptă suferea cumplit din cauza dublului ei joc. Acest rol insuportabil îi smulgea strigăte profund omeneşti : „Nu mai ştiu nici eu ce atitudine şi ce ton să iau". Şi plîngîndu-se amar de pasivitatea fratelui ei, care îi făcea mai mult rău cu tăcerile şi duplicitatea lui decît dacă ar fi acţionat cu-adevărat, adăogă : „Ura, neîncrederea şi insolenţa sunt cele trei puteri care agită ţara în acest moment. Oamenii sunt insolenţi din exces de frică şi pentru că cred totodată că nu se va face nimic din afară... Nu e nimic mai rău decît să rămînem aşa cum suntem, căci nu mai avem de aşteptat vreun ajutor nici de la timp nici dinăuntrul Franţei".

Unul singur şi-a dat seama că aceste contraziceri, această agitaţie dezorientată e semnul unei deznădejdii lăsate în voia întîmplării şi că această femeie nu se poate salva singură — şi că Ludovic XVI nu conta deloc. Nici cumnata ei, doamna Elisabeta, nu era „tovarăşa providenţială" cum afirmă legenda regalistă. Era atît de indiscretă, împresurată de intriganţi, stăpînită din depărtare de prinţii emigraţi, încît nu era chip să vorbească pe înţeles cu Maria Antoaneta. „Viaţa noastră de familie e un iad, scria regina, nu putem schimba nici un cuvînt cu judecată."

Din depărtarea lui, Fersen simţea că un singur om i-ar putea fi de ajutor în acele împrejurări : el însuşi. Cu cîteva săptămîni în urmă, ea i-a transmis prin curierul contelui Esterházy mărturia iubirii sale nezdruncinate : toate depărtările nu pot despărţi inimile lor. „Nu ştiu unde se află dînsul, scria regina lui Esterházy. E un chin cumplit pentru mine să nu am nici o veste şi să nu ştiu deloc cum se simt acei cari sunt iubiţi." Aceste înflăcărate cuvinte de iubire au fost însoţite de un mic dar : un inel de aur pe care s-au gravat trei crini şi aceste cuvinte : „Laş e acel care părăseşte". Regina a comandat inelul pe măsura degetului ei şi l-a purtat două zile, înainte de a-l trimite încălzit de sîngele ei încă viu. Fersen a purtat în deget

acest inel a cărui inscripție apela zilnic la conștiința lui. Cînd tonul deznădăjduit al scrisorilor ei i-a vădit în ce sălbatică tortură se zbate iubita părăsită de toți, el fu încleștat de voința unei fapte eroice : s-a decis s-o viziteze pe Maria Antoaneta chiar la Paris, unde prezența lui însemna pentru dînsul o moarte sigură.

La vestea aceasta, regina fu înspăimîntată. Nu, nu vrea o jertfă atît de nemăsurată și eroică din partea prietenului ei. Ca adevărată iubită, ține mai mult la viața lui decît la fericirea și viața ei. Îi răspunse îndată, la 7 decembrie, că e cu neputință să vină în asemenea împrejurări. „Aceasta înseamnă să pui în joc fericirea noastră", preciză dînsa, cu toată dorința ei adîncă de a-l vedea. Însă Fersen nu se lăsa. Trebuia să înfrunte situația. A pregătit cu regele Suediei un nou plan de fugă. Și mai știa cît de necesară e o întîlnire cu singuratica atît de chinuită ; trebuie să vorbească liber, nestînjenit cu dînsa. La începutul lui februarie, Fersen s-a decis să nu mai aștepte : va pleca spre Franța, spre Maria Antoaneta. Decizie ce echivala cu o sinucidere. Nici un cap nu era pus la preț atît de înalt ca al său, în Franța, unde numele său era pomenit cu ură, unde oricine îl putea denunța. Dacă ar fi recunoscut, cadavrul său ar zace sfîșiat pe stradă. Însă Fersen nu se mulțumea să vină la Paris și să se ascundă într-un colț ; vroia să pătrundă chiar în grota Minotaurului, la Tuileries, unde era de pază, zi și noapte, o gardă de 1 200 oameni. Chiar în palat vroia să intre, unde îl cunoștea fiecare lacheu, fiecare cameristă, fiecare vizitiu ! Acum ori niciodată, el are prilej să-și dovedească credința. „Eu trăiesc numai ca să te servesc"... scrise el la 11 februarie și porni să împlinească fapta cea mai temerară din istoria Revoluției. Porni deghizat, cu perucă, cu pașaport fals, falsificînd și semnătura regelui Suediei, care era necesară pentru „misiunea lui diplomatică la Lisabona". Era însoțit de un ofițer de ordonanță, care nu era altul decît fidelul său servitor. Printr-o minune, persoanele și hîrtiile n-au fost cercetate mai de aproape. La 13 februarie, ora $5^1/_2$ au sosit la Paris. Deși putea să se adăpostească la o prietenă sau la o amantă de încredere, Fersen se duse de-a dreptul de la diligența poștală la

Tuileries. Iarna, noaptea cade de vreme : întunericul îl protejă pe îndrăznețul care se îndreptă spre ușa secretă ; printr-o uimitoare întîmplare fericită, ea nu era păzită. Fersen a păstrat cheia la dînsul : descuie și — după opt luni de despărțire pline de întîmplări nespuse — iubitul se afla iar la iubita lui. Pentru ultima oară, Fersen se afla la Maria Antoaneta.

Despre această vizită memorabilă, Fersen a lăsat două însemnări : una oficială și una intimă. Deosebirea dintre ele este cît se poate de concludentă în ce privește natura reală a raporturilor dintre Maria Antoaneta și Fersen. În scrisoarea oficială către monarhul său, Fersen raporta că a sosit la Paris, la 13 februarie, ora 6 și că a văzut și a vorbit în aceeași seară cu Maiestățile lor — adică cu regele și regina. I-a văzut a doua oară în seara următoare. Această expunere destinată regelui Suediei, pe care Fersen îl știa foarte limbut și căruia el nu vroia să-i încredințeze onoarea Mariei Antoaneta — contrazice însă însemnările intime din carnetul său : „M-am dus la dînsa ; am luat drumul meu obișnuit. Îngrijorat de garda națională ; locuința ei e minunată". El scrie precis că a fost „la dînsa", nu „la dînșii". În jurnal, două cuvinte au fost șterse cu cerneală de mîna prudentă a unuia din urmașii lui Fersen. Însă aceste cuvinte pline de înțeles au putut fi descoperite : „resté là", adică „rămas acolo".

Astfel, situația în acea noapte devine clară. Fersen a fost primit în prima seară numai de Maria Antoaneta și a rămas, aceasta e vădit, în apartamentul reginei. Ar fi fost o nebunie să plece, să revină și iar să plece în toiul nopții. Prin coridoare, gărzile naționale patrulau zi și noapte. Apartamentul de la parter al reginei cuprindea numai un dormitor și o mică odaie de toaletă. Oricît le-ar fi de penibil apărătorilor virtuții Mariei Antoaneta, e clar că Fersen a rămas prima noapte și ziua următoare pînă la miezul nopții în dormitorul reginei, singurul loc ferit de supravegherea gărzii și a servitorimii.

În ce privește acele ore cînd au fost singuri, Fersen știe să tacă prea bine. Nici un cuvînt în jurnalul său intim. Oricine își poate permite să creadă că în noaptea aceea ei s-au ocupat numai de chestiuni politice ! Însă cine are inimă și bun simț, cine crede că puterea sîngelui e o lege eternă, poate să-și spună că, dacă Fersen nu era de mult amantul Mariei Antoaneta, el a devenit amantul ei în acea noapte supremă a destinului lor, în acea ultimă noapte a iubirii lor temerare.

Prima noapte a aparținut cu totul amanților. Abia a doua seară a fost consacrată politicii. La ora șase, exact 24 ore după intrarea lui Fersen în palat, discretul soț a venit în camera reginei să vorbească cu eroicul mesager. Ludovic XVI respinse de la început noul plan de fugă expus de Fersen ; îl considera ca imposibil de realizat și, pe de altă parte, el a promis formal Adunării Naționale că rămîne la Paris : nu vroia să-și calce cuvîntul. (Fersen remarcă în jurnalul său : „Căci el e un bărbat de onoare".) În deplină încredere, cei doi bărbați examinară situația. „Știu, spuse regele, că sînt acuzat de slăbiciune și lipsă de hotărîre, dar nimeni nu s-a aflat vreodată într-o situație ca a mea. Știu că am pierdut momentul prielnic (al fugii), la 14 iulie și de atunci nu l-am mai regăsit. Toată lumea m-a părăsit." Nici regele, nici regina nu mai aveau speranța să se salveze singuri. Puterile străine să încerce totul ; să nu se mire însă că regele și-a dat consimțămîntul la unele chestiuni pe care nu le aproba deloc. Era silit de situația lui. Mîntuirea nu poate veni decît din afară...

La miezul nopții, Fersen părăsi palatul. A vorbit tot ce era de vorbit. Cea mai grea din cele 30 de ore, era ultima : despărțirea. Amîndoi nu vroiau să creadă, dar era adevărat. Niciodată ! Niciodată în această viață !... Ca s-o consoleze, el îi promite că va reveni și se simte fericit că a liniștit-o pe dînsa cu prezența lui. Regina îl conduce pe Fersen prin coridorul, din fericire pustiu, pînă la ușă. Încă nu și-au spus ultimele cuvinte, încă

nu s-au îmbrățișat pentru ultima oară, că un pas străin se apropia: primejdie de moarte! Învăluit în manta, cu peruca îndesată pe cap, Fersen se furișă afară; Maria Antoaneta fugi înapoi în camera ei. Iubiții s-au văzut pentru ultima oară.

REFUGIERE ÎN RĂZBOI

Rețetă veche: cînd state sau guverne nu mai pot înfrînge crizele interne, ele caută o destindere în afară. Pentru a preîntîmpina aproape inevitabilul război civil, conducătorii Revoluției cer de cîteva luni războiul cu Austria. Prin recunoașterea Constituției, situația regelui, deși micșorată, pare asigurată. Unii, ca La Fayette, cred că Revoluția s-a terminat. Iar Girondinii, care stăpînesc noua Adunare Națională, sînt republicani. Ca să înlăture monarhia, ei nu găsesc alt mijloc decît un război, care ar pune desigur familia regală în conflict cu națiunea. Căci instigatorii armatelor străine sînt chiar frații gălăgioși ai regelui, iar statul major al dușmanilor e subordonat fratelui reginei.

Maria Antoaneta știe că războiul nu poate ajuta cauzei sale. Oricare ar fi deznodămîntul militar, pentru dînsa el ar fi defavorabil. Dacă armatele Revoluției vor fi învingătoare, e sigur că Franța nu va mai tolera pe „tirani". Dacă ele vor fi înfrînte de armatele instigate de rudele regelui și reginei, atunci poporul înfuriat va face responsabili pe prizonierii din Tuileries. Dacă învinge Franța, ei vor pierde tronul; dacă înving puterile străine, ei își vor pierde viața Maria Antoaneta a implorat pe emigrați și pe fratele ei, împăratul Leopold, să stea liniștiți. Ce-i drept, împăratul, prevăzător, calculat și potrivnic războiului, s-a ferit de orice provocare.

Însă steaua norocului s-a stins demult pentru Maria Antoaneta. Soarta a vrut ca tocmai atunci, la 1 martie

1792, împăratul Leopold, păzitorul păcii, să fie răpit de o boală fulgerătoare. Patrusprezece zile mai tîrziu, Gustav al Suediei, apărătorul înfocat al ideii monarhice, fu ucis de gloanțele unui conjurat. Astfel, războiul deveni inevitabil, căci urmașul lui Gustav nu se gîndea să sprijine cauza monarhilor — iar urmașul lui Leopold, împăratul Franz, nu se sinchisea de rudele lui de sînge ci lucra numai pentru propriile sale interese. Tînărul împărat, în care nu lucea nici o scînteie din spiritul Mariei Tereza, primea cu răceală pe mesagerii Mariei Antoaneta, era nepăsător la scrisorile ei pline de neliniște și implorări. El vedea numai bunul prilej de a-și spori puterea, respingînd toate cererile Adunării Naționale. Girondinii aveau și ei un bun prilej. După lungă împotrivire, Ludovic XVI fu nevoit să declare (cu lacrimi în ochi — cum s-a observat) război „regelui Ungariei". Armatele s-au pus în mișcare și destinul își reluă cursul.

De care parte a stat Maria Antoaneta ? De partea armatelor franceze sau a celor străine ? Scriitorii regaliști s-au străduit, cu răstălmăciri și chiar false adaosuri de scrisori, să umbrească faptul clar și precis că regina a fost cu tot sufletul de partea trupelor aliate, dorind înfrîngerea celor franceze. Maria Antoaneta, care se simțea înainte de toate regină și apoi regină a Franței, a fost împotriva acelora care au limitat puterea regală și a favorizat, pe toate căile permise și nepermise, pe acei care vroiau să întărească dinastia chiar prin victoria străinilor. Ea aștepta să fie răzbunată de toate umilirile îndurate în Franța. Deși a uitat limba maternă, ea a scris totuși lui Fersen : „Niciodată n-am simțit o mîndrie mai mare ca acum, de a fi germană din naștere". Cu patru zile înainte de declararea războiului, ea transmise — sau mai exact trădează — ambasadorului austriac planul de campanie al armatelor revoluționare, atît cît il cunoștea. Pentru Maria Antoaneta, steagurile austriace și prusiene erau prietene ; tricolorul francez era însă al inamicului ei.

Fără îndoială, această faptă e trădare de țară și în orice țară o asemenea atitudine ar fi judecată azi ca o crimă. Să nu uităm însă că noțiunea de „național" și „națiune" n-a fost încă descoperită în secolul al XVIII-lea. Abia Revoluția franceză a introdus-o în Europa. În secolul al XVIII-lea nu era cunoscut decît punctul de vedere pur dinastic. Țara aparținea regelui. Unde era regele, acolo era și dreptul. Cine era pentru rege și regalitate, lupta pentru cauza cea dreaptă; cine era împotriva regalității, era considerat ca răzvrătit, chiar dacă își apăra patria. Și în tabăra adversă, printre cei mai buni germani, ca Shiller, Klopstock, Fichte, Hölderlin, ideea de patrie nu avea sensul de azi. Ei luptau pentru ideea de libertate, dorind înfrîngerea trupelor germane care nu erau încă armate populare, ci alcătuite din mercenari ai cauzei despotice. Ei se bucurau de înfrîngerea forțelor de luptă prusiene, după cum regele și regina Franței salutau înfrîngerea propriilor lor trupe ca un avantaj personal. Războaiele nu erau purtate atunci pentru interesele unei țări; ele contau numai pentru ideea suveranității sau cea a libertății. Nimic nu era mai caracteristic pentru mentalitatea secolului al XVIII-lea, ca faptul că ducele de Braunschweig, conducătorul armatelor germane aliate, a examinat cu o lună înainte chestiunea dacă nu era mai bine să preia comanda trupelor franceze împotriva celor germane! E deci evident că, în 1791, concepția de „patrie" și aceea de „națiune" nu erau încă limpezite. Abia cu acest război, în care armata populară a trezit conștiința întregii națiuni cuprinsă de un război fratricid, s-a evidențiat și ideea patriotismului național pe care l-a moștenit secolul al XIX-lea.

Nu exista încă la Paris dovada că Maria Antoaneta dorea izbînda puterilor străine și că a săvîrșit o trădare. Poporul francez, mai mult instinctiv decît logic, cu acel fler animalic al schimbării timpului, a simțit însă ostilitatea de la Tuileries, bănuiește de trădare pe Maria An-

toaneta, deşi n-avea nici o dovadă palpabilă. În Adunarea Naţională, la o sută de paşi de palat, unul dintre girondini, Vergniaud, strigă făţiş această acuzare. „Văd ferestrele palatului unde se pregăteşte contrarevoluţia şi unde se urzesc toate mijloacele pentru a ne arunca înapoi în lanţurile sclaviei"... „Să ştie toţi acei care locuiesc în acest palat, că legea e fără excepţie pentru toţi vinovaţii şi că nici un cap dovedit vinovat nu poate scăpa de sabie"... Revoluţia începu să-şi dea seama că nu va învinge pe duşmanul extern, dacă nu va înfrînge şi pe cel intern. Trebuia procedat astfel, ca regele să vină în conflict cu revoluţionarii. Ziarele cereau detronarea regelui. Scrierea infamantă : *Viaţa scandaloasă a Mariei Antoaneta* apăru în noi ediţii, împărţite pe stradă. În Adunarea Naţională s-au făcut într-adins propuneri cărora regele, potrivit dreptului său constituţional, le putea opune un *veto*. Ceea ce s-a şi întîmplat, cînd s-a propus expulzarea preoţilor care refuzau să jure pe Constituţie. Pentru întîia oară regele făcu uz de dreptul său de veto. A ales momentul cel mai puţin potrivit, cînd era la un deget de prăbuşire ! Ultim curaj din partea nevolnicului rege : prin acest veto el şi-a spus ultimul cuvînt ostil poporului.

Pentru a da o lecţie regelui şi mai ales inflexibilei şi mîndrei regine, iacobinii, trupa de asalt a Revoluţiei, au ales ziua simbolică de 20 iunie. În această zi, cu trei ani în urmă, deputaţii poporului au jurat pentru prima oară la Versailles, să nu cedeze în faţa puterii baionetelor şi să dea Franţei formă şi lege nouă. În aceeaşi zi, cu un an în urmă, regele, travestit în lacheu, s-a furişat pe poarta palatului, fugind de voinţa poporului. Şi, în această zi a anului 1792, trebuia să se arate regelui că el nu e nimic, că poporul e totul. Atacul asupra Tuileriilor a fost pregătit metodic, nu pe ascuns, ca armata amazoanelor, ci la lumina zilei, în sunetul clopotelor de alarmă. Sub comanda lui Santerre, 15. 000 de oameni s-au adunat cu steaguri fluturînde. Adunarea Naţională le-a deschis porţile ; primarul Pétion, care trebuia să asigure ordinea, făcea pe surdul şi orbul. Trebuia să se audă bine cererea de abdicare a regelui.

Marşul coloanei revoluţionare începu ca un cortegiu de sărbătoare, în faţa Adunării, în cîntecul lui „Ça ira" cu mari placarde : „Jos Veto-ul", „Libertate sau moarte". După şedinţa Adunării, marşul reîncepu, de astă dată dezordonat (conducerea era totuşi invizibilă). Uriaşa masă a poporului se îndreptă spre intrarea palatului. Garda naţională şi jandarmii cu baioneta la armă, neprimind nici un ordin hotărît din partea curţii, s-au împotrivit slab. Ca un torent, mulţimea răzbi prin uşă şi pătrunse pe scări pînă la primul etaj. Era prea tîrziu. Uşile sau lacătele fură sfărîmate şi, înainte de a se fi putut lua măsuri de apărare, primii năvălitori se aflau în faţa regelui abia despărţit de un grup al gărzii naţionale. Ludovic XVI a fost nevoit să primească în propria lui casă parada poporului răsculat ; numai prin apatia, prin calmul său flegmatic s-a evitat o ciocnire. Regele răspunse politicos la toate provocările şi, ascultător, îşi puse pe cap boneta roşie pe care i-a întins-o un sanculot. Timp de trei ore jumătate, în zăduf şi fără nici o împotrivire, el a suportat veselia şi batjocura acestor oaspeţi duşmănoşi.

În acelaşi timp, un alt grup de insurgenţi a pătruns în apartamentul reginei. Scena de groază din 5 octombrie 1789 din Versailles părea că se va repeta. Regina era mai primejduită decît regele. Soldaţii au fost chemaţi în grabă de ofiţeri. Regina se afla într-un colţ, despărţită de eventualele violenţe corporale printr-o masă mare şi de trei rînduri de soldaţi de gardă. Femeile şi bărbaţii care au năvălit în cameră, dacă n-o puteau atinge, vroiau să vadă de aproape pe „monstrul", s-o ameninţe şi s-o batjocorească. Santerre, care s-a silit să evite acte de violenţă, porunci grenadierilor să se dea la o parte, pentru ca poporul să-şi poată vedea jertfa, pe regina înfrîntă şi înspăimîntată. Totodată, el încercă s-o liniştească pe Maria Antoaneta : „Doamnă, sunteţi înşelată, poporul n-are nimic împotriva voastră. Numai dacă aţi vrea, fiecare v-ar iubi ca pe acest copil", zise Santerre, arătînd spre Dauphin, care tremura de spaimă lîngă mama lui. „Oricum, n-aveţi teamă, nu vi se va întîmpla nimic !" Însă, ca totdeauna, cînd era solicitată de vreun „răzvrătit", regina

se îndîrjea în mîndria ei. „Nimeni nu m-a înșelat, nici nu m-a îndrumat greșit, răspunse ea tare, și n-am nici o teamă. Între oameni cumsecade nu trebuie să ne fie niciodată frică." Rece și mîndră, regina înfrunta privirile ostile și vorbele insultătoare. Numai cînd au vrut s-o silească să pună pe capul copilului ei boneta roșie, ea se întoarse spre ofițeri și le spuse : „Aceasta e prea mult, e peste răbdarea omenească !" Totuși se ținu fermă, fără să trădeze o clipă de nesiguranță. Abia cînd știu că dînsa nu mai e în mare primejdie, intră și primarul Pétion, care pofti mulțimea să plece. Seara tîrziu, palatul fu în cele din urmă golit și abia atunci regina, femeia cutezătoare, simți chinul dezarmării sale. Știa că totul e pierdut. „Mai trăiesc, dar aceasta e o minune" scrise dînsa confidentului ei, Axel Fersen. „Ziua aceasta a fost îngrozitoare."

ULTIMILE STRIGATE

De cînd a simțit pe față suflarea urii, de cînd a văzut în propria ei cameră sulițele Revoluției și s-a convins de neputința Adunării Naționale și de reaua voință a primarului, Maria Antoaneta știa că ea și familia regală e pierdută dacă nu-i vine grabnic ajutor de-afară : o victorie fulgerătoare a prusienilor și austriacilor. În ultima oră, vechi și noi prieteni încercară să favorizeze o nouă fugă. La Fayette vroia să se pună în fruntea unei divizii de cavalerie, la serbările de la 14 Iulie pe Cîmpul lui Marte, unde va participa și familia regală și de-acolo s-o scoată afară din oraș. Regina prefera să piară, decît să încredințeze copiii ei lui La Fayette, în care vedea pe instigatorul tuturor nenorocirilor. A refuzat și propunerea Landgrafei de Hessen-Darmstadt, pentru că era vorba ca numai dînsa,

cea mai primejduită, să fie scoasă din palat. În scrisoarea ei de răspuns, Maria Antoaneta stărui asupra datoriei sale de a fi alături de ființele cari îi sunt scumpe și de a împărți cu ele nefericirea — să-și poarte soarta alături de ele. Spera că va veni ziua cînd copiii ei vor fi mai fericiți. Aceasta era singura dorință ce și-o permitea, căci n-ar putea suporta viața fără dragostea copiilor ei.

E prima scrisoare pe care Maria Antoaneta a scris-o nu numai pentru ea însăși ci și pentru posteritate. Simțea că nenorocirea nu mai putea fi oprită : vroia să-și îndeplinească ultima datorie, să piară demnă, cu capul ridicat. Poate că presimțea deja o repede și eroică moarte, în locul unei lente înnămoliri. A refuzat să poarte sub haină, ca prevăzătorul ei soț, o cămașe de oțel, la serbarea populară a căderii Bastiliei, de la 14 Iulie, unde avea să asiste pentru ultima oară. Noaptea, dormea singură, cu toate că figuri suspecte priveau adesea în camera ei. Nu mai ieșea din palat, căci nu mai putea trece prin propria ei grădină fără să audă cîntecul poporului : „Madame Veto a promis să măcelărească întregul Paris". Somnul era tulburat de cel mai mic sunet de clopot ; cei din palat puteau crede că e semnalul de alarmă pentru asaltul decisiv la Tuileries. Bine informați de mesageri și spioni, ei știau că mai sunt puține zile pînă ce iacobinii vor ajunge la un sfîrșit violent. Căci tot mai tare cereau adbicarea ziarele lui Marat și Hébert. Numai o minune îi putea salva — sau un marș fulgerător al armatelor germane.

În ultimele scrisori ale reginei către Fersen se oglindesc teamă, groaza și chinurile acelor zile ale supremei așteptări. Nu mai sunt scrisori, ci strigăte, sălbatice chemări de frică, confuze și pătimașe ca ale unui om sfîșiat. Cu extremă prudență puteau fi strecurate vești din Tuileries, căci servitorimea nu mai era indulgentă și spionii stăteau la ferestre și la uși. Regina își concepea astfel scrisorile, pentru ca în caz de interceptare, ele să nu trezească bănuieli ; le ascundea în pachete de ciocolată, în pălării și le scria cu cerneală simpatică sau cifrat. Părea că se ocupă de lucruri obișnuite, de diverse afaceri. Ceea ce vroia să spună realmente regina, era scris la persoana a treia și

cifrat pe deasupra. La 20 iunie, scria că situaţia devine zilnic tot mai groaznică. La 23 iunie, chemarea ei e mai stăruitoare : „Prietenul vostru e în mare primejdie, boala lui face progrese îngrozitoare, medicii nu mai găsesc nici un mijloc... Dacă vreţi să-l mai vedeţi odată, grăbiţi-vă, comunicaţi părinţilor starea lui disperată". Termometrul urca mereu (26 iunie) : „O criză urgentă e necesară, pentru a aduce mîntuirea ; suntem deznădăjduiţi că ea nu se arată încă. Comunicaţi situaţia lui tuturor celor care sunt în legătură cu dînsul, ca să ia măsuri"... Dar şi în culmea temerii şi nevoii, Maria Antoaneta, adevărată femeie şi amantă, se gîndeşte întîi la zdruncinarea sufletească pe care o puteau provoca iubitului ei aceste strigăte de alarmă : „Situaţia noastră e cumplită, dar nu fii prea neliniştit ; am curaj şi simt că ceva îmi spune că vom fi salvaţi curînd. Numai gîndul acesta mă ţine drept... Rămîi cu bine ! Cînd ne vom revedea în linişte ?" (3 iulie). Tonul acesta de patetică alarmă pentru ea şi familia ei — şi de dragoste care vrea să liniştească pe iubitul ei, se vădeşte şi în celelalte scrisori. Ultima, din 1 august, pe care a primit-o Fersen de la regină, descrie cu clarviziunea supremei deznădejdii întreaga primejdie : „Viaţa regelui, ca şi a reginei, e într-adevăr de mult primejduită. Sosirea celor şase sute de marsiliezi şi a altor grupuri din toate cluburile iacobinilor, a sporit neliniştea noastră din nefericire prea îndeajuns de întemeiată... Se iau măsuri pentru siguranţa familiei regale, dar ucigaşii mişună tot timpul în jurul palatului"... Şi, arătînd că Adunarea n-a căzut încă de acord asupra mijloacelor de executare, dar că toţi aşteaptă semnalul de atac, regina preciza cît e de important să se cîştige chiar numai 24 ore. „Dacă nu ni se vine acum în ajutor, numai Providenţa poate salva pe rege şi regină."

Se poate închipui cu ce disperare citea Fersen aceste scrisori, pe cari le primea la Bruxelles. Lupta cu întărîtare contra lîncezelii şi nehotărîrii regilor şi ambasadorilor. Scria scrisori peste scrisori, făcea vizite peste vizite, ca să zorească acţiunea militară. Însă conducătorul armatelor

aliate, ducele de Braunschweig, soldat de școală veche, credea că marșul trebuia pregătit pe îndelete, cu luni de zile înainte, sistematic, după regulele artei de război învățate de la Frederic cel Mare. El nu se lăsa zorit nici abătut cu o iotă de la planul său de mobilizare. Înainte de mijlocul lui august, nu va putea trece granița, dar, o dată trecut (acesta era visul preferat al tuturor generalilor), el va merge de-a dreptul pînă la Paris.

Însă Fersen, cu sufletul chinuit de strigătele din Tuileries, știa că nu mai e atita timp. Trebuia să se întîmple ceva, pentru a salva pe regină. Și în rătăcirea pasiunii sale, iubitul făcu tocmai ceea ce avea s-o piardă pe regină ! Maria Antoaneta a cerut de mult un manifest din partea aliaților. Gîndul ei era ca în acest manifest cauza națiunii să fie net deosebită de acea a republicanilor, a iacobinilor. A dorit mai ales ca acest manifest să nu apară ca un amestec în treburile Franței și „să nu se vorbească prea mult de rege, pentru ca să nu se evidențieze prea mult că urmăresc să-l sprijime anume pe dînsul". Visa la o declarație de amiciție pentru poporul francez și, totodată, la o amenințare adresată teroriștilor. Nefericitul Fersen, cu spaima în suflet, știind că mai era de așteptat o veșnicie pînă la ajutorul militar, ceru ca manifestul să fie redactat în tonul cel mai energic ! A scris el însuși un concept care, din nenorocire, fu acceptat ! Manifestul era într-o formă atit de categorică, ca și cum regimentele ducelui de Braunschweig ar fi fost deja victorioase în fața Parisului. Cuprindea ceea ce nici regina n-ar fi dorit. Se vorbea mereu de persoana sacră a regelui prea-creștin ; Adunarea Națională era acuzată că și-a însușit pe nedrept frînele administrației ; soldații francezi erau somați să se supună regelui, monarhului lor legitim și, în cazul unei ocupări violente a palatului de la Tuileries, orașul Paris era amenințat cu „o răzbunare exemplară, memorabilă în vecii vecilor", cu execuții militare și totală distrugere. Teribile gînduri de Tamerlan, înainte de a se fi tras un singur foc de pușcă !

Efectul fu înfricoşător. Chiar acei care mai erau loiaii față de rege, au devenit dintr-odată republicani, cînd au văzut cît de scump le era regele duşmanilor Franței, cînd au recunoscut că o victorie a trupelor străine ar însemna desființarea tuturor cuceririlor revoluționare, de la căderea Bastiliei pînă la jurămîntul pe Constituție. Mîna lui Fersen, a iubitului, a aruncat această absurdă bombă în focul dezlănțuit. Mînia a douăzeci de milioane a explodat la această provocare.

Şi provocarea a pregătit poporul pentru atac. Nu s-a pornit imediat după ce s-au făcut toate pregătirile. Trebuiau să sosească trupele centrale : cei şase sute de republicani aleşi, din Marsilia. La 6 august ei au intrat în Paris, arşi de soarele Sudului, cu figuri hotărîte, sălbatice, în tactul unui cîntec nou, care s-a răspîndit în cîteva săptămîni prin toată țara : „Marsilieza", imn al Revoluției făurit într-o oră de inspirație de către un ofițer cu totul neînzestrat. Acum, atacul îndreptat împotriva monarhiei poate să înceapă : „Allons, enfants de la patrie"...

ZECE AUGUST

Noaptea din 9 spre 10 august prevestea o zi caldă. Nici un nor, nici un vînt. Acoperişurile luceau sub lumina argintie a lunii. Străzile erau cufundate în adîncă tăcere, neobişnuit de calme şi părăsite. Totuşi, ceva deosebit se pregătea. Revoluția nu dormea. În secțiuni, la cluburi, în locuințe, conducătorii se sfătuiau ; curieri se strecurau dintr-un arondisment în altul. Danton, Robespierre şi girondinii, rămaşi invizibili, înarmau poporul Parisului pentru atac.

Dar nici la palat nu dormea nimeni. Se aşteptau la o răscoală. Nu degeaba au sosit cei şase sute de marsiliezi. Toate ştirile indicau asaltul lor pentru dimineaţa următoare. De la ferestrele deschise în zăduful acestei nopţi de vară, Maria Antoaneta şi doamna Elisabeta priveau în grădina închisă a Tuileriilor. Linişte. Numai paşii santinelelor în curte, uneori zăngănitul unei săbii sau tropotul unui cal : două mii de soldaţi şi-au făcut tabăra la palat, galeriile erau pline de ofiţeri şi de nobili înarmaţi.

Abia pe la ora unu dimineaţa, răsună departe, la periferie, un clopot de alarmă. Şi alte clopote începură să sune. Şi un ropot de tobe... Nu mai era nici o îndoială. Răsculaţii se adunau. Plină de nelinişte, regina căuta să vadă prin ferestre semnalele primejdiei. La ora patru soarele se ivi, sîngeriu, în cerul fără nori.

La palat, a fost adus regimentul cel mai credincios coroanei, vreo nouă sute de elveţieni neînfricaţi, ţinuţi într-o disciplină de fier, gata să-şi facă datoria. De cu seară, mai erau de veghe la Tuileries 16 batalioane alese ale gărzii naţionale şi cavaleriei. Posturile au fost întreite, o duzină de tunuri au fost îndreptate spre intrare. Vreo două mii de nobili s-au anunţat — însă au venit abia vreo sută cincizeci de gentilomi încărunţiţi. Disciplina era menţinută de Mandat, un ofiţer viteaz. Aceasta o ştiau revoluţionarii. La ora patru el fu chemat la primărie. Prosteşte, regele îl lăsă să plece şi Mandat, deşi ştia ce-l aşteaptă, plecă. La primărie, o comună revoluţionară îşi luă depline puteri şi îl judecă imediat pe Mandat : după două ore, cadavrul lui, cu capul sfărîmat, plutea în Sena. Trupelor de la palat le lipsea astfel inima hotărîtă, mîna energică.

Căci regele nu era un conducător. Trecea dintr-o cameră în alta, cu priviri goale, somnoroase, cu peruca răvăşită şi aştepta, aştepta. Ieri s-a decis ca Tuileriile să fie apărate pînă la ultima picătură de sînge. Acum, înainte de a se fi arătat duşmanul, nesiguranţa se vădi iarăşi — şi aceasta din cauza lui Ludovic XVI. Nu era laş, ci bol-

nav de nehotărîre, de teamă de răspundere. Ce curaj pot dovedi soldaţii dacă şeful lor tremură ? Regimentul elveţienilor se ţinea tare sub ochiul sever al ofiţerilor, dar la garda naţională începură să se arate semne de trădare. „Vom lupta ? nu vom lupta ?..."

În aceste ore decisive, regina nu-şi mai putea stăpîni amărăciunea faţă de slăbiciunea soţului ei. În ultimii doi ani, cu toate chinurile ei, ea s-a deprins să-şi menţină mîndria şi să-şi întărească siguranţa de sine. Acum regalitatea se afla pe ultima treaptă a decăderii : încă un pas şi totul e pierdut, chiar şi onoarea. Această femeie îndîrjită în mîndria ei, ar prefera să meargă ea însăşi spre garda naţională, să-i dea curaj din propriul ei curaj şi s-o determine să-şi facă datoria. Parcă s-a trezit în ora aceea amintirea mamei sale, a Mariei Tereza care, într-o situaţie primejdioasă, a păşit spre nobilii unguri, i-a însufleţit şi i-a cîştigat de partea ei. Ea ştia însă că o femeie nu poate înlocui în astfel de ore pe soţul ei ; o regină nu poate reprezenta pe rege. Stărui însă pe lîngă Ludovic XVI să treacă în revistă trupele şi să le ţină o cuvîntare, pentru a frînge ezitarea apărătorilor ei.

Idee justă. Instinctiv, Maria Antoaneta a judecat bine. Cîteva cuvinte înflăcărate, un gest energic, şi soldaţii vor face zid în jurul regelui. Dar acesta nu era un Napoleon ! Miop, stîngaci, lînced, cu pălăria sub braţ, nevolnicul bărbat coborî scările şi bolborosi cîteva cuvinte confuze : „Se spune că ei vin... Cauza mea e a tuturor bunilor cetăţeni... nu-i aşa, că vă veţi bate cu vitejie pentru noi ?" Tonul şovăitor, atitudinea stingherită au sporit nesiguranţa. Garda naţională privea dispreţuitor la slăbănogul care trecea cu paşi grei pe lîngă rîndurile ei. În loc de „Trăiască regele", răsună, după un răstimp de tăcere, strigătul „Trăiască naţiunea", şi cînd regele cuteză să se apropie de grilajurile unde trupele erau gata să fraternizeze cu poporul el auzi strigăte de revoltă : „Jos veto-ul ! Jos porcul cel gras !" Cîţiva partizani şi miniştri au înconjurat pe rege şi l-au condus înapoi la palat. Regina care privise de la fereastră, cu ochii înroşiţi de lacrimi şi nesomn, se întoarse cu amărăciune : „Totul e pierdut, spuse

ea cameristei. Regele n-a arătat nici o energie și parada aceasta a făcut mai mult rău decît bine". Înainte ca lupta să fi început, ea era pe sfîrșite...

În mulțimea din fața Tuileriilor se afla și un tînăr locotenent fără treabă, originar din Corsica, numit Napoleon Bonaparte. I-ar fi rîs în nas aceluia care i-ar fi spus că dînsul va locui în acest palat, ca succesor al lui Ludovic XVI. Cu privirea lui de soldat îndrăzneț, el și-a dat seama de situație : cîteva lovituri de tun, un atac puternic și „canalia" (cum avea să numească el la Sf. Elena trupele de mahala) ar fi fost risipită. Dacă l-ar fi avut pe tînărul locotenent, regele s-ar fi putut apăra împotriva întregului Paris. Dar la palat nu mai era nici un om energic. „Nici un atac, poziție bună, apărare dîrză" — acesta era ordinul dat soldaților — deci, iarăși o jumătate de măsură. La ora șapte dimineața, în vacarmul unei mulțimi dezordonate, nepregătită pentru război însă hotărîtă, se vădi primejdia. Unii s-au și adunat lîngă punțile de trecere. Roederer, procurorul general, își dădu seama de răspunderea lui. El sfătuise deja pe rege să meargă la Adunarea Națională și să se pună sub protecția ei. Regina s-a opus însă : „Avem aici destule forțe și a venit timpul să se decidă cine e stăpîn : regele sau răsculații, Constituția sau revoluționarii !" Regele, respirînd greoi, cu priviri stinse, zăcea în fotoliul său și aștepta, aștepta. Roederer reveni cu cîțiva consilieri comunali și spuse regelui că nu mai are nici cinci minute de pierdut și că nu e alt refugiu decît la Adunarea Națională. „Dar nu văd încă mulți oameni în Place du Carrousel", răspunse Ludovic XVI, care vroia să mai cîștige timp. „Sire, o mulțime uriașă cu 12 tunuri vine aici de la periferie". Și regina încercă să-l contrazică pe procurorul general : „Avem încă forțe armate". Dar Roederer replică : „Doamnă, tot Parisul e în marș, orice împotrivire e imposibilă !"

Maria Antoaneta nu-și mai putu stăpîni emoția ; sîngele i se urcă în obraji. Nu era nici un bărbat care să cugete bărbătește. O femeie însă nu putea da ordinul de luptă în fața regelui. Trebui să aștepte decizia celui veș-

nic nehotărît. În cele din urmă, regele privi cîteva clipe — Roederer, suspină și, bucuros că s-a hotărît, spuse: „Să mergem !“ Și, trecînd prin grupul nobililor, pe lîngă soldații elvețieni cărora a uitat să le spună un cuvînt: să lupte sau nu, prin mulțimea îndesată care l-a amenințat și batjocorit mai înainte, regele, urmat de soție și de cîțiva credincioși, părăsi fără nici o împotrivire palatul strămoșilor săi. În frunte, regele cu Roederer, apoi regina la brațul ministrului de marină, cu Dauphinul. Străbătură grădina, îndreptîndu-se repede spre școala de călărie, unde curtea se amuza înainte cu cavalcadele ei și unde își ținea atunci ședințele Adunarea Națională. Numai două sute de pași — dar atît era deajuns ca Ludovic XVI și Maria Antoaneta să coboare definitiv de pe înălțimea puterii lor. Regalitatea lor s-a sfîrșit.

Adunarea privi cu sentimente diferite pe foștii stăpîni, de care mai era legată prin onoare și jurămînt. Suveranii i-au cerut drept de azil. În mărinimia primei surprize, Vergniaud, președintele, declară regelui că poate conta pe hotărîrea Adunării Naționale, care a jurat doar pentru păstrarea drepturilor poporului și a autorității legale. Cuvinte mari — dezmințite însă de confuzia ce domnea în sînul Adunării. Aceasta se referi la paragraful din Constituție, care nu îngăduie prezența regelui în sală, în timpul dezbaterilor. S-a ajuns în sfîrșit la decizia ca familia regală să fie adăpostită pentru moment în loja reporterilor. O lojă atît de strîmtă și joasă, încît nu se putea sta în picioare. Se aflau acolo vreo două scaune și o bancă. Un grilaj de fier o despărțea de sala Adunării. Înșiși deputații, cu pile și ciocane, au înlăturat repede grilajul — căci s-a ținut seama de eventualitatea că mulțimea din stradă ar încerca să scoată cu de-a sila familia regală. În acest caz, deputații vor lua familia regală în mijlocul lor. În această colivie, încinsă în zilele de august pînă la sufocare, Ludovic XVI, Maria Antoaneta și copiii lor au trebuit să stea timp de 18 ore, sub privirile curioase, compătimitoare sau răutăcioase ale Adunării. În cele din urmă familia regală a fost atît de puțin luată

în considerație, ca și cum ar fi fost la tribună niște privitori sau niște ușieri. Nici un deputat nu s-a ridicat s-o salute sau să-i facă puțin mai comodă șederea în țarcul acela înăbușitor. Trebuia numai să asculte ce se vorbea despre dînsa : scenă lugubră, ca și cum cineva ar privi de la o fereastră propria lui înmormîntare.

Deodată, Adunarea deveni agitată. Se auzeau, de la Tuileries, împușcături ; apoi, ferestrele tremurară : bubuiau tunurile. Răsculații, voind să pătrundă în palat, s-au ciocnit cu garda elvețiană. În jalnica sa fugă, regele a uitat sau n-a mai avut puterea să dea un nou ordin clar : un da sau nu. Credincioși ordinului precedent, de a rămîne în defensivă, garda a tras abia cîteva salve. Curtea a fost golită, tunurile capturate ; s-a dovedit astfel că un stăpîn hotărît s-ar fi putut apăra cu cinste în mijlocul credincioșilor săi. Regele, stăpîn fără cap, și-a amintit prea tîrziu de datoria lui : nu putea cere altora curaj și sînge rece, cînd el singur s-a arătat fără curaj. A dat ordin elvețienilor să înceteze orice apărare a palatului. Prea tîrziu ! Nehotărîrea sau uitarea lui a costat deja viața a o mie de oameni. Mulțimea întărîtată năvăli în palatul dezarmat. Lanterna sîngeroasă a Revoluției ardea iarăși : capetele regaliștilor uciși erau purtate în sulițe. Abia pe la ora 11 dimineața măcelul încetă. În ziua aceea nu mai căzu nici un cap — ci numai o coroană...

Înghesuită în lojă, familia regală trebuia să vadă și să asculte tot ce se întîmpla în Adunarea Națională, fără să scoată un cuvînt. Văzu cum sunt aduși credincioșii lor elvețieni, însîngerați și înnegriți de pulbere și, în urma lor, victorioșii răsculați, gata s-o smulgă și pe dînsa de sub apărarea Adunării. Pe masa prezidențială fură depuse obiecte aduse din palatul prădat : argintării, podoabe, scrisori, casete și asignate. Maria Antoaneta auzi cum erau lăudați conducătorii rebelilor, cum cereau cu vehemență unii deputați abdicarea regelui, cum erau falsificate în rapoarte unele fapte publice ; de pildă, că clopotele de alarmă au fost trase din ordinul palatului, că palatul a asediat națiunea și nu națiunea palatul. Dezarmată, regina a putut vedea lașitatea politicienilor, care se întorceau încotro bătea vîn-

tul. Acelaşi Vergniaud, care cu cîteva ore înainte declară în numele Adunării că preferă să moară decît să lase încălcate drepturile autorităţii legale, capitulă repede şi făcu propunerea de a se retrage imediat exercitarea puterii de către rege şi transferarea familiei regale la palatul Luxemburg, „sub paza cetăţenilor şi a legii", ceea ce nu însemna altceva decît închisoare. Ca să se îndulcească puţin situaţia deputaţilor încă regalişti, s-a cerut numirea unui educator pentru prinţul moştenitor. În realitate nimeni nu se mai gîndea la coroană sau la rege, căruia i s-a luat şi ultimul său drept de veto. Adunarea nu-i aruncă nici o privire, nu-i ceru consimţămîntul la legile pe cari ea le vota din propria-i putere. Obosit, asudat, el şedea în loja reporterilor, poate mulţumit în sinea lui că nu mai era întrebat. El nu mai avea nimic de hotărît. Adunarea trebuia să hotărască asupra lui însuşi.

Şedinţa dura de 15 ore. Cei cinci oameni din lojă aşteptau mereu, după o noapte de groază şi o zi lungă ca veşnicia. Copiii, cari nu înţelegeau nimic, au adormit istoviţi ; regelui îi curgea sudoarea pe faţă, regina îşi muia batista în apă şi bău de cîteva ori dintr-un pahar întins de o mînă binevoitoare. Cu ochii arşi, obosită şi totuşi trează şi dîrză, ea privea în cazanul supraîncălzit, în maşina de vorbe unde avea să se decidă soarta ei. Nu se atinse de nici o gustare. Soţul ei, dimpotrivă lăsă să i se aducă de cîteva ori de mîncare — şi mesteca, cu fălcile lui grele şi lente, tot aşa de comod ca şi la masa cu tacîmuri de argint de la Versailles. Foamea nu-l părăsi nici în primejdia supremă ; în lupta în care pierdu coroana, el se lăsă covîrşit de somn şi dormi o oră. Maria Antoaneta se retrase în fundul lojii, ruşinată de cumplita slăbiciune a bărbatului ei nedemn, care se îngrijea mai mult de pîntece decît de onoare. Privea într-un colţ ca să nu-şi trădeze amărăciunea ; nu vroia să mai vadă nici Adunarea şi prefera să-şi astupe urechile cu pumnii. Numai dînsa simţea grozăvia acestei zile şi a celor ce vor urma. Nu şi-a pierdut o clipă ţinuta,

fiind demnă în orele cînd se știa provocată. N-a lăsat să i se vadă o lacrimă, să i se audă un suspin — retrăgîndu-se mereu în întunericul lojii.

În sfîrșit, după alte trei ore chinuitoare, regele și regina fură siliți să meargă la fosta mănăstire a Feuillanților, unde li s-a aranjat la repezeală un culcuș în celule părăsite. Femei străine au procurat reginei Franței o cămașă și ceva lenjerie ; de la propria ei cameristă, s-a împrumutat cu cîteva piese de aur, căci banii i-a uitat sau i-a pierdut în toiul tumultului. Abia cînd rămase singură, Maria Antoaneta a gustat puțină mîncare. Afară, dincolo de ferestrele zăbrelite, nu era liniște. Orașul fierbea mereu. Dinspre Tuileries se auzea huruitul înăbușit al căruțelor, care transportau în taină cadavrele celor o mie de sacrificați. Numai cadavrul regalității va fi înlăturat la lumina zilei...

În ziua următoare, familia regală fu obligată să asiste, în aceeași chinuitoare colivie, la ședințele Adunării Naționale. Vedea cum se topește puterea ei, oră cu oră, în acel cuptor încins. Ieri se mai vorbea de rege ; azi, Danton vorbește de „asupritorii poporului" și Cloots despre „individul numit rege". Ieri, a fost ales palatul Luxemburg ca „reședință" a curții și se cerea un educator pentru Dauphin ; azi, formula e mai aspră : regele trebuie pus „sub paza națiunii", expresie frumoasă pentru „închisoare". Comuna, noua administrație revoluționară a orașului, alcătuită în noaptea de 10 august, refuză consimțămîntul ei ca palatul Luxemburg sau ministerul de justiție să fie reședință regală : e prea ușor de pătruns acolo. Numai în Temple, ar putea fi în siguranță „deținuții". Adunarea Națională, bucuroasă să scape de răspundere, lăsă pe rege în grija Comunei, care făgădui să conducă la Temple familia regală „cu tot respectul cuvenit celor care se află în nefericire". Pînă la ora două noaptea, moara de vorbe hurui, fără ca cineva să vorbească în favoarea umiliților, care stăteau în întunericul lojii ca în umbra destinului.

La 13 august, Templul fu pregătit. Un drum uriaș a fost parcurs în aceste trei zile. De la regalitatea abso-

lută pînă la Adunarea Națională au durat secole ; de la Adunare la Constituție, doi ani ; de la Constituție la căderea Tuileriilor, cîteva luni — și de la aceasta pînă la arestare, numai trei zile. Încă vreo cîteva săptămîni mai sunt pînă la eșafod și de-acolo, cu o singură împingere — în sicriu.

La ora șase, sub conducerea primarului Pétion, familia regală fu dusă la Temple — pe înserate, pentru ca poporul victorios să mai poată vedea odată pe fostul său stăpîn și pe orgolioasa regină. Timp de două ore, trăsura a ocolit într-adins jumătate din oraș : a trecut și prin piața Vendôme pentru ca Ludovic XVI să vadă statuia străbunicului său, Ludovic XIV, fărîmată și smulsă de pe soclu din ordinul Adunării Naționale. Să se convingă că s-a sfîrșit nu numai stăpînirea lui, ci și a întregului său neam. În aceeași seară, cînd fostul stăpîn a trecut din palatul strămoșesc în închisoare, s-a schimbat și locul noului stăpîn al Parisului : ghilotina a fost ridicată din curtea Conciergeriei și strămutată în Place du Carrousel. Franța trebuia să știe că, de la 13 august, nu mai dictează Ludovic XVI, ci Teroarea.

LE TEMPLE

Maria Antoaneta cunoștea acest mic palat, locuit, în anii fericiți ai Rococo-ului, de fratele regelui, contele d'Artois. În urmă cu 14 ani, într-o zi de iarnă, ea a venit cu sania, învelită în blănuri bogate, să supeze cu cumnatul ei. Acum locuiesc acolo membri ai Comunei, prea puțin amabili ; în loc de lachei, sunt postați la uși gărzi naționale și jandarmi. Sala mare în care se servea prizonierilor regali dejunul, e cunoscută după tabloul „Un

ceai la prinţul de Conti" : băiatul şi fata cari concertează în mijlocul unei ilustre societăţi, sunt Mozart (în vîrstă de opt ani) şi sora lui.

Însă Mariei Antoaneta şi lui Ludovic XVI nu li s-a rezervat ca reşedinţă elegantul palat cu tapiserii de lemn aurit, ci cele două turnuri străvechi de fortăreaţă, rotunde şi cu acoperiş ascuţit. Zidite în Evul mediu de către Templieri, din blocuri grele, ele arătau ca şi Bastilia, fioroase şi întunecate, cu ferestre joase, cu uşi ferecate, cu curţi cuprinse de ziduri înalte. Aminteau de vremurile Inchiziţiei, de pivniţele vrăjitorilor şi camerele de tortură. Parizienii priveau cu înfricoşare aceste rămăşiţe ale feudalismului, nefolosite multă vreme în mijlocul unui însufleţit cartier de mici burghezi, şi devenite acum închisoare pentru regalitatea scoasă şi ea, în cele din urmă, din uz.

Pregătirile au durat mai multe săptămîni. Un şir de case mici din jurul turnurilor a fost dărîmat ; copacii din curte au fost doborîţi pentru a nu stînjeni supravegherea ; s-a înălţat un nou zid de piatră în jurul curţii goale a turnurilor : trebuiau deci străbătute trei ziduri de fortăreaţă, pentru a ajunge la citadelă. S-au făcut căsuţe de gardă la toate ieşirile şi în coridoarele fiecărui etaj s-au orînduit gherete, astfel că oricine intra sau ieşea trebuia să treacă pe lîngă şapte sau opt santinele. Consiliul comunal numea în fiecare zi alţi patru comisari care erau obligaţi să cerceteze zi şi noapte toate încăperile şi seara să ia în păstrare toate cheile. Afară de dînşii şi de consilierii comunali, nimeni nu putea intra în Temple fără permis special al magistratului ; nici un Fersen, nici un alt amic şi nici o scrisoare nu mai puteau parveni familiei regale. Pînă şi persoanele care nu aparţineau familiei regale au fost îndepărtate. Deosebit de dureroasă a fost pentru Maria Antoaneta despărţirea de prinţesa de Lamballe care s-a întors de la Londra, unde se afla în siguranţă, pentru a-şi dovedi prietenia ei în ora primejdiei. Amîndouă presimţeau că nu se vor mai revedea. Se pare că la această despărţire regina a dat prietenei sale, ca ultim semn de dragoste, un inel în care erau fixate cîteva fire de păr, cu inscripţia tragică : „Au albit din cauza nefericirii"... Şi doamna

de Tourzel guvernanta, cu fiica ei şi însoţitorii regelui fură transferaţi în altă închisoare. Numai un camerist a fost lăsat pentru serviciul personal al regelui, care a rămas astfel singur, cu Maria Antoaneta, cei doi copii şi prinţesa Elisabeta.

În umilitoarea lor stare de arest, regele şi regina se aflau totuşi în mai multă siguranţă. Era exclusă fuga, dar ei erau la adăpostul unei lovituri neaşteptate. Familia regală nu mai era alarmată, ca la Tuileries, de clopotele şi tobele ce răsunau în jurul ei. Era riguros despărţită de toate evenimentele de-afară. La început administraţia oraşului s-a îngrijit de buna starea corporală a prizonierilor regali. După victorie, Revoluţia nu s-a arătat neomenoasă ; dar tocmai aceste pauze de indulgenţă, vădeau şi mai mult trista situaţie a învinşilor. Turnul cel mare a fost tapetat din nou şi s-au adus mobile. Un etaj întreg, cu patru camere pentru rege şi patru pentru regină, cumnata ei şi copii. Familia putea părăsi oricînd turnul întunecat şi mucegăit, pentru a se plimba în curte. Comuna avea mai cu seamă grijă de ceea ce-i plăcea mai mult regelui : mîncare bună şi îmbelşugată. Vreo 13 servitori erau ocupaţi cu masa lui ; la fiecare prînz erau cel puţin trei feluri de supă, patru gustări, trei fripturi, alte patru mîncăruri uşoare, compot, fructe, vin şi şampanie. În trei luni şi jumătate s-au cheltuit numai pentru bucătărie 35.000 livre. N-au lipsit nici lenjeria şi hainele. La cererea lui Ludovic XVI, i s-a pus la dispoziţie o bibliotecă cu 257 cărţi, în majoritate clasici latini, ca să-şi treacă timpul. În acest scurt interval, detenţiunea familiei regale nu avu caracterul unei pedepse ; exceptînd opresiunea morală, regele şi regina puteau duce o viaţă comodă şi liniştită. Maria Antoaneta îşi instruia copiii dimineaţa, jucîndu-se uneori cu ei. După prînz, făcea o partidă de şah sau de trick-track. În timp ce regele se plimba cu Dauphinul în grădină sau înălţa zmeii cu dînsul, regina — prea mîndră ca să se plimbe sub pază — rămînea în cameră, cu lucrul de mînă. Seara îşi culca copiii, juca cărţi sau încerca să cînte puţin la clavecin, ca în zilele cele bune. Nu prea vorbea şi prefera să fie singură sau cu copiii. Nu avea consolarea credinţei religioase a lui

Ludovic XVI și a surorii lui, care se rugau mult și țineau riguros postul. Voința ei de viață nu se lăsa ușor înfrîntă și, chiar între aceste ziduri, nu putea să-și înăbușe sufletul deprins cu atîtea victorii și bogății. S-a închis în sine, adunîndu-și ultimele puteri. Numai ea n-a cedat nici în închisoare. Dacă n-ar fi fost paza severă și teama de ziua de mîine, micul burghez Ludovic XVI și călugărița Elisabeta s-ar fi deprins cu felul de viață spre care rîvneau de mult, fără să-și dea seama : cu pasivitatea lipsită de gînduri și de răspundere.

Însă păzitorii aminteau mereu deținuților că o altă putere dispune de soarta lor. Comuna a atîrnat în sufragerie o placardă cu textul „Declarației drepturilor omului", cu data : „Primul an al Republicii". Pe placa de alamă a sobei sale, regele citea, fără să vrea, inscripția : „Libertate, Egalitate". La prînz, un comisar sau comandantul garnizoanei apărea ca oaspete nepoftit. Pîinea era tăiată și cercetată de mîini străine, ca nu cumva să cuprindă vreo comunicare secretă ; nici un ziar nu putea pătrunde în Temple și oricine intra sau ieșea era percheziționat de santinele. Ușile erau încuiate din afară. Regele și regina nu puteau face un pas, fără să fie urmați ca o umbră de garda înarmată, nu puteau vorbi fără martori nici să citească ceva necenzurat. Numai în camerele lor de culcare le era îngăduit să fie singuri.

Erau oare gardienii și inspectorii deținuților regali niște sadici chinuitori, cum îi descriau scriitorii regaliști ? Au fost ei înjosiți și persecutați de sanculoți grosolani aleși în acest scop ? Rapoartele Comunei sunt, evident, în contrazicere cu ale regaliștilor. Pentru a lămuri această chestiune, se cere deosebită prudență. Noțiunea de „revoluție" e amplă : ea cuprinde culmile cele mai înalte ale idealismului și brutalități abjecte. Ea își schimbă culorile, după oameni și împrejurări, coborînd de la spirit pînă la violență. Ca în orice revoluție, și în acea franceză se disting două tipuri : revoluționarii din idealism și acei din resentiment. Primii vreau să ridice masele spre dînșii, spre cultura și libertatea lor. Ceilalți, cărora le-a mers multă vreme rău, sunt plini de răzbunare

față de foștii lor stăpîni. La începutul Revoluției franceze, idealiștii aveau prioritatea. Adunarea Națională, alcătuită din nobili și burghezi, din oameni mai luminați, vru să ajute poporul, însă masele eliberate s-au întors curînd cu toată violența împotriva liberatorilor. În această a doua fază, elementele radicale, revoluționarii din resentiment, au avut prioritatea și n-au putut rezista tentației de a abuza de noua lor putere. Acestia au condus și au fasonat revoluția după spiritul lor strîmt, după măsura mijlocie a sufletului lor.

Printre cei mai tipici revoluționari din resentiment era tocmai Hébert, căruia i se încredințase supravegherea familiei regale. Aleșii revoluției : Robespierre, Desmoulins, Saint-Just au recunoscut îndată ce se ascundea sub acest urlător și murdar mîzgălitor : un ulcer care dezonora revoluția, și pe care Robespierre l-a ars — prea tîrziu însă — cu fierul roș. Lipsit de orice scrupul, el s-a aruncat ca o fiară în curentul revoluției, „schimbîndu-și culoarea ca o reptilă", precum spunea Saint-Just, devenind tot mai sîngeros și scriind cele mai ațîțătoare și mai abjecte articole în „Père Duchesne", foaia bulevardieră, de scandal, a revoluției. „Ca și cum Sena ar fi fost un canal de scurgere al Parisului", spunea Camille Desmoulins, Hébert stîrnea prin foaia lui cele mai vulgare instincte în clasele de jos, ajungînd grație popularității sale în sinul plebei consilier al Comunei și, în cele din urmă, i se încredință soarta Mariei Antoaneta.

În aparență de o rece politeță în relațiile personale cu familia regală, vrînd să pară un demn reprezentant al noii dreptăți, Hébert își revărsa mînia în „Père Duchesne", contra reginei care a refuzat orice convorbire cu dînsul. El cerea „briciul național" pentru „bețivanul și tîrfa lui", pentru acei pe care îi vizita săptămînal în modul cel mai politicos. Teama de Hébert influență pe funcționarii și soldații de gardă, care se arătau mai bădărani decît vroiau, față de „deținuții" lor. Meseriașii și micii burghezi pe care Hébert i-a pus de pază, citeau în foaia acestuia articole despre „sîngeroșii tirani", despre desfrînata și risipitoarea Austriacă. Însă ei vedeau pe rege, un pîntecos mic-burghez și dînsul, plimbîndu-se în curte

cu fiul său, jucîndu-se cu el ; îl vedeau mîncînd, citind, dormind... Un tată de familie care nu poate face rău unei muște. Dacă Hébert n-ar fi fost atît de sever, probabil că acești soldați de gardă ar fi stat camaraderește de vorbă cu acest domn cumsecade sau ar fi jucat cărți cu dînsul.

Regina însă îi ținea la distanță. N-a adresat nici un cuvînt supraveghetorilor, și cînd venea o comisie ca s-o întrebe dacă dorește sau are să reclame ceva, ea răspundea invariabil că nu dorește și nu reclamă nimic. Dar tocmai această demnitate în nefericire, această izolare a unei femei care suferă și tace, trezea printre păzitori (care nu sunt în fond decît niște codeținuți ai deținuților) un sentiment de compasiune, un fel de înclinare față de regină și familia ei. Dacă, precum sunt arătați în memoriile regaliste, soldații de gardă erau aspri și dîrzi republicani, aruncînd uneori o glumă grosolană sau cîntînd și fluierînd mai tare decît se cuvenea, ei făceau aceasta ca să-și ascundă față de inspectorii lor compasiunea pentru deținuți. Poporul simplu a înțeles mai bine decît ideologii și Convențiunea Națională, că umiliților li se cuvine respect în nenorocirea lor. La Temple, Maria Antoaneta a avut de îndurat mai puțină ură și ostilitate de la soldații grosolani, decît de la înalta societate din saloanele de la Versailles.

Dincolo de zidurile de la Temple, timpul zbura însă cu aripi uriașe. De la graniță soseau știri rele. Austriecii și prusacii s-au pus în cele din urmă în mișcare. Trupele revoluționare au fost risipite la prima ciocnire. Țărănimea din Vendea s-a răsculat, războiul civil începu, ambasadorul englez fu rechemat, La Fayette părăsi armata, amărît de radicalismul revoluției pe care a pregătit-o și el. Alimentele se scumpeau, poporul devenea neliniștit și cuvîntul „trădare" era pe toate buzele : fiecare se temea. Atunci Danton, revoluționarul cel mai energic și mai lipsit de scrupule, ridică steagul Teroarei : toți cei bănuiți de trădare să fie măcelăriți în închisori, în trei zile și trei nopți. Printre acești două mii de uciși se afla și prietena reginei, prințesa de Lamballe.

Familia regală nu ştia nimic de aceste groaznice întîmplări. Auzea numai clopotele de alarmă. Maria Antoaneta cunoştea prea bine aceste păsări de bronz ale nenorocului : ele nu-i puteau vesti decît o nouă furtună, o nouă calamitate. Totuşi, deţinuţii din turn se întrebau uneori dacă trupele ducelui de Braunschweig sunt la porţile Parisului. A izbucnit o altă revoluţie împotriva Revoluţiei ? Jos însă, la intrarea zăvorîtă a Templului, gardienii şi funcţionarii erau în mare agitaţie. Ei ştiau că o mulţime uriaşă venea de la periferie, purtînd în suliţă capul prinţesei de Lamballe, cu părul în vînt şi tîrînd trupul ei gol, mutilat, sfîşiat. Nu era nici o îndoială că banda de ucigaşi, în beţia triumfului ei canibalic, vroia să arate Mariei Antoaneta trupul pîngărit al prietenei sale. Garda ceru îndată întăriri. Pétion, primarul, nu era de găsit — ca în toate orele primejdioase. Pentru a nu întărîta mulţimea şi a evita o năvală care ar fi fost fatală familiei regale, comandantul lăsă ca hoarda urlătoare să se reverse în prima curte exterioară a Templelui.

Doi canibali tîrau de picioare trupul gol, altul ridica în mînă măruntaiele sîngerînde şi capul verde-pal al prinţesei. Vroiau să intre în turn cu aceste trofee şi s-o silească pe regină să sărute capul „tîrfei“ sale. Nu se putea recurge la violenţă împotriva furioşilor. Un comisar al Comunei, încins cu eşarfa oficială, le ţinu o cuvîntare şi, ca să deruteze mulţimea, el o lăudă pentru fapta ei măreaţă şi o îndemnă să poarte trofeele prin tot Parisul, pentru ca poporul să admire acest „etern monument al victoriei sale“. Viclenia a prins. Cu zbierete sălbatice, plebea îmbătată porni cu trofeele pîngărite pe străzi pînă la Palais Royal.

Între timp, deţinuţii din turn erau neliniştiţi. Auzeau strigătele furioase de jos, dar nu ştiau ce vroia mulţimea. Au observat că soldaţii de gardă fugeau la posturile lor, ca să preîntîmpine vreo primejdie. La întrebarea regelui, unul din garda naţională îi spuse adevărul şi îl sfătui să apară la fereastră dacă nu voia ca poporul să pătrundă înăuntru... Se auzi atunci un strigăt înăbuşit : Maria Antoaneta căzu în nesimţire. „A fost singurul

moment cînd o părăsi energia", spunea fiica ei, cînd relată mai tîrziu aceste fapte.

La 21 septembrie 1792, străzile vuiau iarăşi de strigăte — nu de mînie, ci de bucurie. Prizonierii din turn auzeau vocile într-adins tari ale vînzătorilor de ziare: Convenţia Naţională a hotărît desfiinţarea regalităţii! După cîteva zile, mai mulţi deputaţi s-au prezentat regelui să-i comunice această hotărîre. Ludovic-cel-din-urmă, precum era numit înainte de a i se spune dispreţuitor Ludovic Capet, primi vestea cu linişte, cu resemnare. Nici un cuvînt de împotrivire din partea acestui om trecut prin toate înjosirile. Nici din partea Mariei Antoaneta. Erau amîndoi sătui de griji şi de umilinţe. Acum, cînd nu mai aveau nici o răspundere în stat, le rămînea doar bucăţica lor de viaţă: sperau că le va fi lăsată. Se ocupau cu simple lucruri omeneşti. Maria Antoaneta îşi instruia fata la lucru de mînă şi clavecin, învăţa pe băiatul ei să scrie (trebuia să rupă repede foaia cînd acest neştiutor copil de şase ani se iscălea „Louis Charles Dauphin"). Dezlegau şarade din ultimul număr al lui „Mercure de France", se plimbau prin grădină — şi urmăreau, pe vechiul ornic de pe cămin, curgerea înceată a timpului sau, prin fereastră, răsfirarea fumului din coşuri, trecerea norilor de toamnă. Încercau să uite ce-a fost odată şi să se gîndească la ceea ce vine, la inevitabilul care trebuie să vină.

Se părea că, prin abdicarea fără împotrivire a regelui, revoluţia şi-a atins ţelul. Dar revoluţia e ca o sferă care se rostogoleşte mereu şi conducătorii sunt nevoiţi să alerge cu dînsa, dacă vor să rămînă în echilibru. Fiecare partid ştia această şi se temea să rămînă în urma celorlalte. Dreapta se temea de moderaţi, aceştia de stînga; stînga se temea de aripa ei extremă: girondinii, aceştia de maratişti. Conducătorii se temeau de popor, generalii de soldaţi, Convenţia de Comună... Această teamă reciprocă a stîrnit puterile, le-a supraexcitat şi a dus Revoluţia franceză dincolo de ţinta ei iniţială, în torentul general al panicii şi al exaltării. Un ţel a fost atins, dar alte ţeluri se iveau în iureşul revoluţiei.

Regele a fost înlăturat. Dar şi fără coroană, omul acesta pasiv rămînea un simbol. Cum putea îngădui revoluţia măcar umbra unui rege viu, dacă ea a scos din morminte cenuşa şi oasele celorlalţi regi şi le-a ars din nou ? Conducătorii credeau că moartea politică a lui Ludovic XVI trebuia urmată şi de cea trupească. Clădirea republicii nu poate fi cimentată decît cu sînge regal. La strigătele radicalilor s-au raliat şi ceilalţi, de teamă să nu piardă favoarea populară. Procesul intentat lui Ludovic Capet a fost fixat pentru 11 decembrie...

Maria Antoaneta şi copiii au fost despărţiţi de soţul şi tatăl lor. Nu mai puteau schimba o vorbă ; nu trebuiau să afle nimic, nici măcar de desfăşurarea procesului. Paza a fost şi mai înăsprită ; au fost luate toate obiectele tăioase, cuţite, foarfeci, furculiţe... În etajul de jos, Maria Antoaneta auzea paşii greoi ai soţului. Atît. Tortură stupidă, inutilă. Abia la 20 ianuarie 1793, un funcţionar municipal comunică reginei că, în mod excepţional, se îngăduie familiei să viziteze pe deţinutul din etajul de dedesubt. Maria Antoaneta înţelese îndată cît de grozavă e această îngăduinţă : Ludovic XVI a fost condamnat la moarte ; ea şi copiii îl mai pot vedea pentru ultima oară — şi fără păzitori ! Aceştia vegheau totuşi în dosul unei uşi de sticlă... Tot ce s-a relatat asupra acestei ore de revedere şi de despărţire, erau invenţii pur romantice, exagerări de gravuri sentimentale, — destinate să înjosească prin lacrimi tîrzii, în vremuri de pace, tragicul acelei scene familiare. E neîndoios că despărţirea de tatăl copiilor ei, a fost pentru Maria Antoaneta unul din cele mai cutremurătoare momente. Pentru un om simţitor e de la sine înţeles ce tortură a fost, pentru o femeie ameninţată cu moartea, ultima ei întrevedere cu soţul condamnat la moarte. Maria Antoaneta nu l-a iubit cu pasiune pe Ludovic XVI ; de mult, inima ei a fost dată altuia, însă ea a trăit douăzeci de ani cu soţul ei, i-a născut patru copii şi tot timpul el a fost bun şi plin de devotament faţă de dînsa. Legaţi prin raţiuni politice, de stat, pentru toată viaţa, ei au pătimit împreună şi au coborît unul lîngă altul toată scara nefericirii lor. Regina ştia că va trebui să-l urmeze curînd pînă la treapta din urmă, după un scurt popas.

În acea oră de despărţire, calmul, lipsa totală de enervare a regelui, a fost pentru dînsul un avantaj. Avea atunci un fel de măreţie morală. Nu s-a arătat agitat sau înfricoşat. Cei patru comisari cari ascultau în camera vecină, nu l-au auzit ridicînd glasul ; despărţindu-se de familia lui, acest bărbat slab, acest rege nedemn, a dat dovadă de mai multă tărie şi demnitate decît în tot restul vieţii sale. La ora zece, condamnatul s-a ridicat liniştit şi a dat să înţeleagă că vrea să fie lăsat singur. Maria Antoaneta nu cuteza să-l contrazică, mai ales că dînsul îi spuse că se vor revedea a doua zi la ora şapte : o iluzie acordată din compasiune.

Regina rămase singură, în etajul de deasupra. Noapte nesfîrşită, fără somn. În zori, se auziră în cele din urmă zgomotele pregătirilor. O trăsură cu roate grele hurui în curte ; paşi urcau şi coborau scările : erau oare duhovnicul, consilierii oraşului sau călăul ? Departe, răsunau tobele regimentelor în marş — şi ora fatală se apropia, se apropia... Închisă în camera ei, cu păzitori neînduraţi la uşă, mult încercata femeie nu trebuia să vadă nici să audă nimic — şi totuşi ea trăia de o mie de ori mai cumplit tot ce se întîmpla în jurul ei. În cele din urmă, fu linişte deplină în camera de jos. Regele a părăsit turnul, greaua trăsură porni spre locul de execuţie. Şi, o oră mai tîrziu, ghilotina a dăruit Mariei Antoaneta, fostă arhiducesă de Austria, apoi Dauphină şi regină a Franţei, un nume nou : văduva Capet.

MARIA ANTOANETA, SINGURĂ

Cu decapitarea lui Ludovic XVI, Convenţia Naţională a tras o sîngeroasă linie de despărţire între regalitate şi republică. Mulţi dintre deputaţi au aderat cu secretă

părere de rău la execuţia acestui om slab şi blajin. Dar nici un deputat nu s-a gîndit la început s-o acuze şi pe Maria Antoaneta. Comuna a îngăduit văduvei să poarte rochii de doliu; supravegherea a fost simţitor destinsă. Convenţiunea credea că sentimentul familiar habsburgic, pe care îl suprapreţuia, îi va da prilej să rezolve şi situaţia „Austriacei" şi copiilor ei. Însă împăratul Franz, mărginit, lacom, nesimţitor, nu se gîndea deloc să sacrifice o singură piatră preţioasă din tezaurul său plin de aur şi bijuterii, pentru a răscumpăra pe una din rudele sale de sînge. Şi partidul militar austriac puse toate piedicile, pentru ca tratativele să fie întrerupte. Cu toată declaraţia solemnă de la Viena, că războiul era purtat pentru o idee, nu pentru cuceriri, generalii nu puteau renunţa la ceea ce e inerent meseriei lor. Chiar pentru Revoluţia franceză, războiul a căpătat un caracter de anexiune şi de compensaţie. Zădarnic interveni bătrînul Mercy (îndemnat mereu de Fersen) la curtea din Viena, pentru ca Maria Antoaneta să fie rechemată: nemaifiind regină a Franţei, ea a redevenit arhiducesă a Austriei şi membră a familiei imperiale. Însă această chinuită femeie a ajuns să fie o jucărie vie în mîinile sîngeroase ale războiului şi politicii. Fiecare monarh se arăta adînc mişcat de soarta ei, dar nici unul n-a întins mîna. Maria Antoaneta putea să repete cuvintele lui Ludovic XVI către Fersen: „Toată lumea m-a părăsit".

Însă voinţa ei de viaţă a rămas neînfrîntă. Din această voinţă se ivi hotărîrea ei de a se ajuta singură. I s-a putut lua coroana. Dar această femeie, al cărui chip nu mai era tineresc, şi-a păstrat acea putere, acea magie de a cîştiga pe oamenii din juru-i. Toate măsurile de prevedere ale lui Hébert şi celorlalţi consilieri comunali s-au dovedit neputincioase faţă de puterea magnetică pe care Maria Antoaneta o exercita asupra gardienilor şi funcţionarilor mic-burghezi cari o păzeau. Pentru dînşii ea mai păstra nimbul regalităţii. Astfel, aproape toţi păzitorii ei au devenit complicii ei secreţi. Mulţumită lor, ea a putut transmite şi primi veşti. Îşi scria biletele cu cerneală invizibilă sau cu suc de lămîie. Pentru a deruta pe comisarul vigilent, păzitorii au inventat un fel de limbaj cu mîna, cu gesturi prin care Maria Antoaneta afla întîmplările zilnice şi evenimentele poli-

tice şi războinice. Un vînzător de ziare era pus să strige intr-adins tare, în fața Templelui, știrile cele mai importante. Cercul de complici se întinse tot mai mult. Şi pentru că Ludovic XVI nu mai era lîngă dînsa ca s-o stinjenească cu nehotărîrea lui, Maria Antoaneta, părăsită de toți, cuteză să încerce propria ei eliberare.

În primejdie iese la iveală adevăratul curaj sau lașitatea, care sunt amestecate în viața mijlocie, comună, a oamenilor. Nobilii, egoiști sau fricoși, au emigrat în bună parte, îndată după aducerea regelui la Paris. Puțini credincioși au rămas ; chiar pentru foștii slujitori regali, prezența la Paris era o primejdie de moarte. Printre aceștia era și fostul general Jarjayes, a cărui soție era doamnă de onoare a Mariei Antoaneta. El s-a reîntors din Coblenz, gata să se jertfească pentru regină. Omul care a venit să-i propună eliberarea Mariei Antoaneta din Temple și care i-a adus ca dovadă cîteva rînduri scrise de dînsa, era un anume Toulan, unul din gardienii statornici ai turnului. La 10 august, el era printre primii voluntari care au asediat Tuileriile, hotărîți să distrugă regalitatea. Pentru fapta aceasta el a fost decorat. Grație republicanismului său încercat, Toulan a primit de la consiliul comunal misiunea de mare încredere de a o păzi pe regină. Însă, mișcat de nefericirea ei, el deveni amicul cel mai devotat al aceleia contra căreia a ridicat arma la Tuileries. Maria Antoaneta, în comunicările ei secrete, îl numea „credinciosul". Dintre toți conjurații acestei încercări de evadare, Toulan era singurul care nu și-a riscat capul pentru bani, ci dintr-un fel de pasiune, poate și din plăcerea unei aventuri riscante ; el a rămas cel mai curajos în primejdie, plătind cu viața cutezanța lui nebună, pe cînd ceilalți au fugit îndată ce s-a aflat complotul.

Jarjayes, neavînd deplină încredere în Toulan, îi ceru să-i înlesnească intrarea în Temple, pentru a vorbi personal cu regina. Riscul era enorm. Totuși, cîștigînd între timp de partea ei și pe alți gardieni, regina îi scrise să vină cît mai repede, dar să se ferească să nu fie recunoscut de o femeie cu numele Tison, închisă cu ea în Temple. Această Tison era o spioană foarte vigilentă. Jarjayes putu totuși pătrunde în turn, deghizat ca aprin-

zător de felinare. Din ordinul consilierilor comunali, cartierul închisorii trebuia să fie bine luminat. Toulan convinse pe lampagiul închisorii să-i împrumute pentru o seară hainele şi uneltele lui. În timp ce lampagiul îşi cheltuia în cîrciumă banii primiţi, Jarjayes a ajuns la regină şi a stabilit cu ea un îndrăzneţ plan de evadare. Regina şi doamna Elisabeta, costumate în uniforme de consilieri comunali, aveau să părăsească turnul, cu legitimaţii furate, ca şi cum ar fi nişte magistraţi întorşi dintr-o inspecţie. Pentru a scoate şi copiii, un nobil hotărît va fi deghizat în lampagiu. Se întîmpla adesea ca lampagiul închisorii să fie urmat de copiii săi în timpul serviciului. Falsul lampagiu va putea lua cu sine pe cei doi copii ai Mariei Antoaneta, în îmbrăcăminte sărăcăcioasă. În apropierea închisorii vor aştepta trei trăsuri, care vor duce la adăpost pe evadaţi şi complicii lor: Jarjayes, Toulan şi Lepître.

Însă din cauza lui Lepître, acest plan temerar nu putu fi aplicat în întregime. Lepître, un învăţător, avea să joace un rol însemnat în această evadare. Nu însă din omenie sau de dorul aventurii, ci pentru o mare sumă de bani promisă de Jarjayes. Acesta lucra separat de baronul de Batz, financiarul contra-revoluţiei din Paris, care complota în acelaşi timp, fără să ştie însă unul de altul. Astfel s-a pierdut un timp preţios, pînă ce s-a căpătat şi încrederea fostului bancher al reginei. În cele din urmă, banii necesari au fost adunaţi. Între timp, Lepître şi-a pierdut curajul. Se zvonea că barierele Parisului sunt închise, că toate trăsurile sunt cercetate de-aproape. Poate că a observat că spioana Tison a dat de urmele complotului. A refuzat să-şi dea concursul. Nu se mai putea ca cele patru persoane să fie scoase în acelaşi timp din Temple. Numai regina putea fi salvată. Jarjayes şi Toulan au încercat zădarnic s-o convingă. Marie Antoaneta respinse propunerea: prefera să renunţe decît să-şi părăsească copiii. Fără dînşii, n-ar avea nici o plăcere, nici un rost.

Jarjayes şi-a făcut datoria; la Paris, el nu mai putea fi reginei de nici un ajutor. Dar, prin el, se mai putea transmite, amicilor şi rudelor din străinătate, un ultim

semn de iubire și de viață. Cu puțin înainte de execuție, Ludovic XVI a vrut să transmită familiei, prin cameristul său, un inel cu sigiliu și un mic smoc de păr, ca amintire.

Consilierii comunali, cari se temeau ca aceste relicve să nu fie semnul secret al unei conjurații, le-au sechestrat. Însă temerarul Toulan le-a sustras și le-a adus Mariei Antoaneta. Ea simțea că nu le va putea păstra multă vreme și, pentru că avea un mesager de încredere, a predat inelul și părul lui Jarjayes, pentru a le da contelui de Provence, fratele regelui. Jarjayes mai întîrzia în Paris, sperînd că va putea fi de folos Mariei Antoaneta. În cele din urmă, a trebuit să plece. Toulan i-a transmis o ultimă scrisoare a reginei: „Rămîi cu bine. Pentru că te-ai decis să pleci, socot că e mai bine să pleci numaidecît. Doamne! cît o plîng pe sărmana ta soție! Și ce fericită aș fi, dacă am putea fi în curînd iarăși împreună. Niciodată nu voi putea fi în de ajuns recunoscătoare, pentru tot ce-ai făcut pentru noi. Adio! Ce crud e acest cuvînt!"

Maria Antoaneta știa că avea atunci ultimul prilej să trimeată un semn de departe. Dar, numai conților de Provence și d'Artois avea să încredințeze relicvele fratelui lor. Ea nu mai avea nici un cuvînt de spus aceluia care îi era cel mai scump, afară de copiii ei? Lui Fersen, căruia i-a scris din Tuileries că nu poate trăi fără vești de la dînsul și căruia i-a trimis un inel care să-i amintească mereu de dînsa... În memoriile lui Goguelats, unde e relatată plecarea lui Jarjayes, nu se află nici un cuvînt despre Fersen, nici un salut pentru dînsul. Se putea ca Maria Antoaneta să-l uite atunci, cînd avea ultimul prilej? De fapt, ea nu-l putea uita în suprema ei singurătate. Misiunea către frații regelui a fost mai degrabă un pretext, ca să acopere o altă misiune pe care Jarjayes a împlinit-o cu credință.

Abia după un secol, cînd memoriile lui Fersen au putut fi cunoscute și în părțile lor tăinuite, acoperite de ștersături, s-a vădit că sentimentele reginei pentru dînsul n-au fost niciodată mai pasionate decît în ultimele momente ale prăbușirii sale. Pentru a perpetua amintirea consolatoare a iubitului ei, regina și-a comandat un inel cu armele lui Fersen, nu cu crinii regali. După cum

el purta la deget un inel cu deviza reginei, Maria Antoaneta purta în acele zile singuratice inelul cu armele gentilomului suedez. Pentru a-i da un ultim semn de iubire, pentru a-i arăta că inelul ei e o mărturie a sentimentelor ei, ea imprimă în ceară încălzită armele și inscripția inelului și trimise lui Fersen tiparul: nu era nevoie de nici un cuvînt, semnul acela de ceară spunea totul. Ea scrise lui Jarjayes: „Te rog să predai tiparul pe care îl anexez, acelei persoane care a venit la mine, iarna trecută, de la Bruxelles. Spune-i că această deviză n-a fost niciodată mai justificată ca acum".

Ce inscripție „mai justificată ca niciodată" se afla pe acel inel cu sigiliu, care purta armele unui mic nobil suedez? Unicul inel pe care o regină a Franței l-a purtat pe degetul ei, dintre toate podoabele ei de milioane... Cinci cuvinte italiene alcătuiau acea deviză: *„Tutto a te mi guida"* — *Totul mă duce spre tine* — cuvinte mai adevărate ca oricînd, în acele zile cînd Maria Antoaneta se afla la un pas de moarte. Fersen știa că inima ei a bătut pentru dînsul pînă în ultima clipă. Cu cele cinci cuvinte — ultim salut de despărțire în pragul veșniciei, dar și jurămînt al dragostei statornice în curgerea vremelniciei pămîntene — s-a încheiat această incomparabilă tragedie în umbra ghilotinei.

ULTIMA SINGURĂTATE

Maria Antoaneta și-a spus ultimul cuvînt; și-a luat rămas bun de la lume. Nu mai încerca și nu mai spera nimic. La curtea din Viena nu se mai conta pe victoria trupelor aliate. În Paris, după plecarea lui Jarjayes și înlăturarea lui Toulan, nu mai era nici un salvator. Grație

spioanei Tison, Comuna a înăsprit paza, supraveghind și pe păzitori.

Există firi atrase de primejdie, care nu-și simt plinătatea puterii lor decît atunci cînd își riscă viața, cînd înfruntă imposibilul, cînd se aruncă în aventuri nebunești. Acești oameni nu pot respira în vremuri liniștite ; cutezanța lor cere țeluri uriașe, care stîrnesc toată pasiunea lor. Baronul de Batz din Paris, era pe-atunci unul din acești oameni. Cîtă vreme regalitatea era în plină strălucire, acest nobil bogat s-a ținut mîndru, de o parte : el nu-și pleca grumajii pentru un post. pentru o subvenție. Abia cînd toți l-au părăsit pe regele pus sub acuzare, acest Don Quijote al credinței regale s-a aruncat eroic-nebunește în luptă. În timpul revoluției el se afla în locurile cele mai primejdioase, ascuns sub zeci de nume străine. A sacrificat toată averea lui pentru nenumărate incercări, dintre care cea mai temerară este aceea de a salva pe Ludovic XVI cînd era dus la locul de execuție. În mijlocul a 80.000 de oameni înarmați, el scoase sabia și strigă tare : „Cu mine, cine vrea să salveze pe rege !" Nimeni nu s-a raliat acestui om, care a cutezat, singur în toată Franța, să înfrunte o armată la lumina zilei. Înainte ca garda să-și fi revenit din surpriza ei, baronul de Batz a dispărut în mulțime. Insuccesul acesta nu l-a dezarmat ; după execuția regelui, el a pus la cale un plan fantastic pentru a salva pe regină.

Baronul de Batz a recunoscut punctul slab al revoluției, germenul otrăvitor pe care Robespierre a încercat să-l ardă cu fierul roșu : corupția. Ajunși în funcțiuni de stat, revoluționarii au început să fie roși de cel mai primejdios corosiv : banul. Simpli proletari, meseriași, mici amploiați, agitatori, s-au pomenit deodată cu lefuri mari ; alții mînuiau sume uriașe, cu prilejul furniturilor de război, a rechizițiilor, a vînzării bunurilor emigraților. Nu toți aveau tăria morală de a rezista la tentația îmbogățirii repezi. Dintre cei care au servit revoluția, erau destui care voiau să se servească de noua lor putere pentru scopuri personale. În balta acestei corupții proaspete, baronul de Batz a aruncat undița lui : un cuvînt magic — un milion ! Un milion pentru oricine va ajuta ca regina să fie scoasă din Temple. Cu această

sumă; baronul putea cumpăra, nu funcționari mărunți (gardieni, soldați și lampagii, precum a încercat Jarjayes) ci organul principal al sistemului de supraveghere — pe însuși inspectorul tuturor închisorilor, Michonis, fost negustor de limonadă, și pe Cortey, conducătorul militar al secțiunii. Astfel, regalistul căutat zi și noapte de toate autoritățile, avea în mînă pe șefii civili și militari cărora le era încredințată paza Templului ! „Infamul Batz", bine ascuns, s-a pus la lucru cu sînge rece dar și cu înflăcărat curaj, deși sute de spioni și agenți îl vînau prin toată țara.

Pentru a fi la fața locului, baronul s-a înrolat ca simplu soldat în compania de gardă a Templelui, sub numele de Forguet. Cu arma în mînă, în uniforma murdară a unui soldat de gardă, aristocratul milionar făcea serviciul de pază la ușile reginei. Nu se știe dacă a izbutit să ajungă pînă la Maria Antoaneta. Nu era necesar, căci Michonis, care avea să aibă partea leului din milionul promis, s-a înțeles desigur cu regina. Grație înțelegerii cu Cortey, comandantul militar, au fost introduși în compania de gardă tot mai mulți complici ai baronului. S--a ajuns astfel la cea mai burlescă și mai neverosimilă situație din istoria universală : în mijlocul Parisului revoluționar, cartierul Templelui, unde se afla prizonieră regina Franței, era păzit de un batalion de regaliști deghizați, comandat de fapt de baronul de Batz — acesta din urmă urmărit de Convenție și de Comitetul salvării publice, pe baza sutelor de decrete și mandate de arestare.

În cele din urmă, i se păru lui de Batz că a sosit noaptea cînd trebuia să dea lovitura. Dacă ar fi izbutit, ea ar fi avut urmări nepieritoare în istoria lumii, căci noul rege al Franței, Ludovic XVII ar fi scăpat de sub puterea revoluției. Totul a fost pregătit în cele mai mici amănunte. În curtea întunecată, mergea Cortey cu detașamentul său, în care se afla șeful complotului, baronul de Batz. Oamenii au fost astfel repartizați, pentru ca la ieșirile principale să se afle numai regaliști deghizați. În același timp, celălalt mituit, Michonis, care a preluat serviciul în camere, a pregătit mantale militare pentru Maria

Antoaneta, fiica ei și doamna Elisabeta. La miezul nopții, ele aveau să iasă din Temple, cu pușca pe umăr, împreună cu alți cîțiva falși soldați de gardă, ca o simplă patrulă, avînd în mijloc pe micul Dauphin. Cortey avea dreptul să deschidă oricînd poarta cea mare și patrula condusă de dînsul ar fi ajuns în stradă. De Batz a pregătit o casă la țară, pe care o avea în apropierea Parisului ; poliția n-a pătruns încă acolo. Familia regală ar fi stat ascunsă cîteva săptămîni, pînă ce s-ar fi ivit prilejul sigur de a trece granița. Pe stradă, cîțiva tineri regaliști, cu revolvere în buzunar, au fost postați pentru a opri pe urmăritori, în caz de alarmă.

Planul, stabilit în toate amănuntele, începu să fie executat pe la ora 11 seara. Michonis aștepta un semn de la baronul de Batz. Însă deodată, se auziră lovituri puternice în poarta închisorii. Pentru a evita o trădare, noul sosit fu lăsat să intre îndată. Era cizmarul Simon, un revoluționar incoruptibil, membru al Consiliului comunal, care venise în grabă mare să se convingă dacă regina mai e la Temple. Un jandarm i-a predat cu cîteva ore înainte un bilet de denunț contra lui Michonis. Consiliul comunal n-a vrut să creadă în povestea romantică a lui Simon. Zilnic se adunau pe masă sute de denunțuri. Cum era posibil ? Templul era doar păzit de 280 oameni, controlați de comisari de încredere. Totuși, s-a decis ca Simon să înlocuiască în noaptea aceea pe Michonis. Cînd Cortey îl văzu venind, el știu că totul e pierdut. Însă Simon nu-l bănuia pe comandantul militar : „Dacă ești tu aici, sînt liniștit", spuse dînsul și se duse în turn, la Michonis.

Baronul de Batz, care își văzu tot planul primejduit de un singur om, ezită o clipă : să sfarme craniul lui Simon cu o împușcătură de pistol ? Aceasta nu avea nici un rost. Împușcătura ar fi atras pe ceilalți păzitori, printre care se afla desigur și un trădător. Regina nu mai putea fi salvată : orice violență i-ar fi primejduit viața. De-ar putea fi măcar salvați acei care s-au introdus în Temple ca s-o salveze... Cortey alcătui repede o patrulă din conjurați, în mijloc cu baronul, și o conduse liniștit

prin curte pînă în stradă. Conjurații au scăpat, dar regina a plătit pentru dînșii.

Între timp, Simon a pornit mînios asupra lui Michonis, cerîndu-i să dea socoteală în fața consiliului. Michonis, care dosise veșmintele pregătite pentru familia regală, se prezentă netulburat în fața primejdiosului tribunal. Acolo, Simon fu lăudat pentru patriotismul și vigilența lui, dar i se dădu să înțeleagă că a văzut stafii. În aparență Consiliul comunal nu luă în serios complotul. În realitate, el a dat dovadă de simț politic. Încercarea de evadare l-a impresionat, dar s-a ferit să facă zgomot în jurul ei. El cunoștea în toate amănuntele planul lui de Batz (aceasta s-a vădit la procesul intentat Mariei Antoaneta), dar s-a temut să-l dea în vileag, căci toată lumea ar fi aflat cît de adînc a pătruns corupția printre oamenii de încredere ai Revoluției. Astfel, cel mai neverosimil și mai dramatic episod al istoriei a rămas tăinuit ani îndelungați.

Consiliul comunal nu cuteză să facă proces public funcționarilor care au complotat evadarea. Însă a înăsprit paza, pentru a face imposibilă orice încercare de eliberare a femeii cu inima înfrîntă. Toulan, Lepître și comisarii trădători au fost înlăturați. Maria Antoaneta era păzită ca o criminală. Hébert, cel mai lipsit de scrupule, intră la ora 11 noaptea în camera Mariei Antoaneta și a doamnei Elisabeta și, din ordinul Comunei, cercetă fiecare colț, fiecare haină, toate cuferele și mobilele. Rezultat : cîteva portrete-miniaturi, o pălărie veche a lui Ludovic XIV, cîteva adrese fără importanță, o bucată de ceară roșie. Cercetările fură repetate ; zadarnic — căci Maria Antoaneta ardea îndată orice bilet, orice scrisoare. Neavînd nici o dovadă scrisă a urzelilor ei, dar convins că ea nu încetează să lucreze subteran, Consiliul comunal se hotărî s-o lovească pe Maria Antoaneta drept în inimă : în sentimentul ei de mamă.

La 1 iulie 1792, cu cîteva zile înainte de descoperirea conjurației, s-a decis ca micul Dauphin Ludovic Capet să fie despărțit de mama lui și izolat într-o încăpere a Templelui unde nimeni nu putea să pătrundă. Afară de

noul său educator : cizmarul Simon, căruia Consiliul comunal i-a dat această misiune din recunoștință pentru credința lui incoruptibilă. Simon era însă un simplu și vulgar om din popor, un adevărat și drept proletar, nu un bețivan și un sadic ucigaș precum îl arătau regaliștii. Dar misiunea de educator nu i se potrivea deloc. E mult mai probabil că n-a citit o carte în viața lui ; singura scrisoare rămasă de la dînsul e departe de cele mai elementare reguli ale ortografiei. Era însă un cinstit sanculot și aceasta părea destul, în 1793, pentru slujba ce i s-a încredințat. Cu șase luni înainte, a fost propus în Adunarea Națională, ca educator al moștenitorului tronului, Condorcet, un mare scriitor, autor al *Progresului spiritului omenesc*. De atunci, curba revoluției a coborît mult : îi era de-ajuns cizmarul Simon. Cele trei cuvinte : „Libertate, Egalitate, Fraternitate", și-au pierdut repede valoarea, ca și asignatele. Numai ideea egalității, adică a nivelării violente, a predominat în ultima fază radicală a revoluției. Intenționat s-a decis ca Dauphinul să nu fie educat pentru a deveni un om cultivat, ci să rămînă printre cei mai inculți oameni din popor. El trebuia dezvățat, să uite de unde se trage, pentru ca și ceilalți să-l uite ușor.

Maria Antoaneta nu știa nimic de această hotărîre. în seara cînd trimișii Comunei bătură la poarta Templelui. Această metodă a surprinderii, a loviturii neașteptate, făcea parte din sistemul de tortură a lui Hérbert care venea în inspecție noaptea tîrziu. În seara aceea copilul dormea de mult. Maria Antoaneta și doamna Elisabeta mai vegheau, cînd au intrat delegații : ce-i puteau aduce, decît o nouă înjosire ? De astă dată, și funcționarii Comunei erau puțin stînjeniți. Misiunea lor era penibilă : erau și ei părinți — dar aveau poruncă să comunice fără nici o justificare, că unicul fiu al Mariei Antoaneta trebuie îndepărtat și pus sub protecție străină.

Relatările asupra acestei scene sînt, evident, contradictorii. Acele ale fiicei Mariei Antoaneta, viitoarea ducesă de Angoulême, singura martoră oculară, sînt susceptibile de exagerări dramatice. Strigăte, lacrimi, stăruințı,

opuneri pînă ce, după o luptă de cîteva ore, copilul care tremura și țipa a fost smuls de mîini nemiloase. Raportul oficial, în cîteva fraze stilizate, arată că despărțirea s-a făcut cu toate menajamentele impuse de situația acelor momente și că reprezentanții poporului au ținut seama de gravitatea datoriei lor. Aceste relatări, dintr-o parte și din alta, de la un partid contra altui partid, nu puteau cuprinde tot adevărul. Ceea ce e neîndoios, e că această violentă și inutil de groaznică despărțire a fost cel mai dureros moment din viața Mariei Antoaneta. Ea și-a pus toate nădejdile în copilul blond, precoce — și educarea acestui viitor rege a fost pentru dînsa singura bucurie în turnul solitar. Era mai atașată de fiul ei, decît de fată — care avea un caracter posomorît, neprietenesc. Toată duioșia ei și-o revărsa asupra frumosului, duiosului și minunat de istețului băiat — care i-a fost smuls pentru totdeauna. Copilul locuia tot în Temple, la cîțiva metri de turnul mamei sale care, dintr-un formalism de neiertat al Consiliului comunal, nu-i putea adresa nici un cuvînt. Chiar cînd a aflat că e bolnav, i s-a interzis orice vizită. Era izolată, ca o ciumată. Nu putea vorbi nici cu cizmarul Simon, educatorul. Nci o vorbă, nici o veste de la copilul ei ; nici un salut, nici un semn de dragoste nu-i era îngăduit acestei mame.

În cele din urmă — slabă și scurtă consolare — Maria Antoaneta descoperi că, printr-o mică fereastră din scara etajului al treilea, se poate vedea în acea parte a curții, unde se juca uneori Dauphinul. Și ore întregi, deseori zadarnic, multîncercata femeie care a fost odată regină, aștepta (căci păzitorii erau îngăduitori) să zărească în curtea închisorii conturul fugar al umbrei preaiubite. Copilul, care nu bănuia că privirile, adesea tulburi de lacrimi, ale mamei sale, urmăreau fiecare mișcare a lui, se juca vesel și fără griji. Ce știa un copil de nouă ani de soarta lui ? Băiatul s-a deprins prea repede cu noul mediu, a uitat al cui e, a uitat sîngele și numele lui. Cînta tare, vitejește „Carmagnola“ și „Ça ira“ pe care le-a învățat de la Simon și tovarășii lui. Purta boneta roșie a sanculoților. Vorbea cu soldații care o păzeau pe mama lui, despărțit de dînsa nu numai prin ziduri

de piatră, ci şi sufleteşte de o întreagă lume. Totuşi inima mamei bătea tare cînd îşi vedea copilul jucîndu-se nepăsător, putînd să-l îmbrăţişeze măcar cu privirile, dacă nu cu braţele. Ce va deveni sărăcuţul ? Hébert, în foaia lui de scandal, a scris aceste cuvinte ameninţătoare : „Sărmană naţiune, acest mic golan îţi va fi fatal mai curînd sau mai tîrziu ; cu cît e mai poznaş acum, cu atît e mai primejdios. Acest mic şarpe şi sora lui trebuiesc lepădaţi pe o insulă pustie... Ce contează un copil, cînd e vorba de binele Republicii ?"

Pentru Hébert nu conta mult, dar mama era înfricoşată în ziua cînd nu-şi zărea odorul în curte. Tremura de mînie neputincioasă cînd intra la dînsa duşmanul care a dat Comunei sfatul de a i se smulge copilul, pricinuind cea mai oribilă crimă morală : cruzimea inutilă faţă de o învinsă. Faptul că Revoluţia a dat-o pe Maria Antoaneta în mîinile lui Hébert, rămîne ca o pată neştearsă a istoriei sale. Cea mai curată idee devine mică şi josnică, îndată ce dă putere oamenilor mici care săvîrşesc neomenii în numele ei.

Lungi sînt orele şi întunecate sînt odăile zăbrelite ale turnului, de cînd nu mai răsună rîsul limpede al copilului. Nici o veste nu mai vine de-afară, ultimii ajutători au dispărut, prietenii sînt inaccesibili. Trei femei stau împreună, solitare : Maria Antoaneta, fata ei şi doamna Elisabeta. Nu mai au nimic să-şi spună, au uitat să mai spere şi să se mai înspăimînte. Abia dacă mai coboară uneori în grădiniţă ; o mare oboseală le amorţeşte trupul. Ceva s-a stins, în aceste supreme suferinţe, pe chipul reginei. Abia poate fi recunoscută, în portretul făcut în vara aceea de un pictor necunoscut, regina comediilor pastorale, zeiţa Rococo-ului, femeia mîndră, care îşi mai păstra ţinuta majestoasă ca la Tuileries. Portretul acela, cu păr alb şi văl de doliu, e al unei femei bătrîne, deşi are numai 38 de ani. Ochii vioi, strălucitori, sînt stinşi, mîinile sînt lăsate în jos de mare oboseală. Farmecul de altădată al figurii e acoperit de tristeţe, neliniştea e covîrşită de indiferenţă. Văzut de la distanţă, acest

portret al Mariei Antoaneta pare al unei cucernice, al unei starețe care nu mai are nici un gînd pămîntesc, nici o dorință — și trăiește deja o altă viață. Nu frumusețe, curaj și putere — ci o mare și tăcută resemnare. Nu o regină și nici măcar o femeie — ci o matroană istovită, cu privirea albastră care nu mai poate fi uimită sau înfricoșată.

Maria Antoaneta nu se sperie nici atunci cînd, puține zile mai tîrziu, la ora două dimineața, cineva bătu tare la ușa ei. Ce i se mai putea lua, după ce i s-au luat soțul, copilul, iubitul, coroana, onoarea și libertatea? Se ridică liniștită, se îmbrăcă și lăsă să intre comisarii. Aceștia îi citiră decretul Convenției: pentru că s-au ridicat acuzații împotriva văduvei Capet, ea trebuie strămutată la Conciergerie. Maria Antoaneta nu răspunse nimic. Știa că o acuzație a tribunalului revoluționar echivalează cu o condamnare și că Conciergerie e casa morții. Nu spuse o vorbă acelor oameni care au pătruns în plină noapte, ca niște ucigași. Indiferentă, lăsă să i se cerceteze rochiile și să i se ia tot ce purta cu dînsa. Putea să-și păstreze o batistă și un mic flacon cu esență — ca să-și întărească inima. Și iar își luă rămas bun — ca de atîta ori, dar numai de la fiica și cumnata ei. Ultima despărțire...

Fără să mai privească înapoi, dreaptă și tare Maria Antoaneta ieși din camera ei și coborî repede treptele. Nu-i trebuia nici un ajutor, nici măcar flaconul cu esență în caz cînd i-ar slăbi puterile: ea a devenit puternică sufletește. A îndurat tot ce-a fost mai greu. Acum urmează ceea ce-i este mai ușor: să moară. Aproape că fugea spre moarte, părăsind turnul cu atîtea cumplite amintiri și (poate că ochii ei erau înlăcrimați) uită să se aplece la poarta de ieșire, care era foarte joasă. Se izbi tare de grindă, la frunte. Însoțitorii, îngrijorați, o întrebară dacă și-a făcut rău. „Nu, răspunse ea liniștită, nimic nu-mi mai poate face rău acum."

LA CONCIERGERIE

În aceeaşi noapte, o altă femeie a fost trezită : madame Richard, soţia portarului de la Conciergerie, căreia i s-a dat ordinul să pregătească o celulă pentru Maria Antoaneta. După duci, prinţi, conţi, episcopi, cetăţeni din toate clasele sociale, e adusă şi o regină în casa morţii. Pentru madame Richard, femeie din popor, cuvîntul „regină" impunea respect. În grabă, ea pregăti celula ocupată de generalul Custine, cuceritorul Maienţei, asupra căruia atîrna de asemenea ameninţarea ghilotinei. Căută în dulapul ei cele mai albe şi mai fine rufe de pat. Un pat de fier, două saltele, două scaune de paie, o pernă, o pătură, un vas de spălat şi un tapet vechi pe zidul umed : mai mult nu cuteza să dea reginei. Şi toţi o aşteptau, în străvechea casă de piatră, pe jumătate subterană.

La ora trei sosiră cîteva trăsuri. Întîi intrară jandarmii cu facle, urmaţi de Michonis (care ştiu să se salveze după afacerea Batz şi să rămînă inspector general al închisorilor) ; după dînsul venea regina — urmată de căţeluşul ei, singura fiinţă care o putea însoţi în carceră. S-a renunţat la formalităţile birocratice : ora era tîrzie şi doar toţi ştiau cine e Maria Antoaneta, regina Franţei, care fu îndată lăsată să se odihnească. Servitoarea portăresei, o tînără fată de la ţară, Rosalie Lamorlière, care nu ştia să scrie (şi căreia i se datorează cele mai veridice relatări asupra ultimelor 77 de zile ale reginei), adînc mişcată de palida doamnă în doliu, se prezentă, voind s-o ajute la dezbrăcat. „Îţi mulţumesc, copila mea, răspunse regina ; de cînd nu mai am pe nimeni, mă servesc singură." Îşi atîrnă ceasul de un cui, pentru a măsura scurtul şi totuşi nesfîrşitul timp ce i-a mai rămas. Se dezbrăcă, se aşeză pe pat. Un jandarm cu arma încărcată intră şi încuie uşa. Primul act al marei tragedii începu.

Faimoasa Conciergerie era închisoarea specială pentru cei mai primejdioşi criminali politici. Cei intraţi în celelalte închisori se mai întorceau în lume — dar din

Conciergerie, niciodată sau în cazuri extrem de rare şi neobişnuite. Maria Antoaneta şi oficialitatea trebuiau deci să creadă că aducerea la casa morţii e primul acord de vioară din cîntecul funebru. În realitate, Convenţia nici nu se gîndea să înceapă procesul reginei. Aducerea ei la Conciergerie era o lovitură de bici în tărăgănatele tratative cu Austria, un gest amenințător : „Grăbiţi-vă !", un mijloc de presiune politică. Ziarele străine au răspuns la aducerea reginei în „anticamera morţii" cu un strigăt de groază (ceea ce şi dorea Comitetul binelui public). Însă lui Fouquier-Tinville, acuzatorul oficial al tribunalului revoluţionar, nu i s-a înmînat nici un act ; nici la Comună, nici la Convenţie nu mai era vorba, în dezbaterile publice, de Maria Antoaneta. Numai Hébert, murdăria Revoluţiei, cerea prin foaia lui ca „tîrfa" să probeze în cele din urmă „cravata lui Samson" şi călăul „să joace popice cu capul lupoaicei". Dar Comitetul binelui public, care avea planul său secret şi privea numai la harta de război, lăsa să răsune strigătele însetaţilor de sînge care cereau ca regina să fie căsăpită pentru tot sîngele pe care îl avea pe conştiinţă. Această fiică a Habsburgilor mai putea servi la ceva. În orice clipă, armatele aliate ar putea porni spre Paris. De ce să risipească sîngele ei, cînd el ar putea sluji la anumite compensaţii ? Deci, Maria Antoaneta nu era acuzată, dar nici eliberată. Sabia era atîrnată peste capul ei, cu speranţa că Habsburgii se vor speria în cele din urmă şi vor fi mai dispuşi la tratative.

Însă pentru un Kaunitz, Maria Antoaneta conta în politica habsburgică numai cît timp era stăpîna Franţei ; o regină detronată, o nefericită femeie particulară era cu totul indiferentă miniştrilor, generalilor, regilor. Diplomaţia nu e sentimentală. Numai unul singur a fost zguduit de vestea încarcerării : Fersen. În scrisorile pe care le-a trimis surorii sale, se vădesc suferinţa şi disperarea lui : „Dacă aş putea cel puţin face ceva pentru eliberarea ei, cred că aş suferi mai puţin... Totul e pierdut pentru mine... numai moartea m-ar face să uit... Mi-aş da viaţa ca s-o salvez şi totuşi, nu se poate ; fericirea mea

ar fi să mor pentru dînsa !" Dar ce însemna acest mic gentilom pentru atotputernicii generali, pentru politicienii cei mari ? Ce putea face decît să-şi reverse mînia, amărăciunea, disperarea care îi ardeau sufletul, în inutile rugăminţi, alergînd prin anticamere, conjurînd pe militari, pe prinţi, emigraţi şi oameni de stat să nu privească cu atîta crudă nepăsare cum o regină a Franţei, o prinţeasă din casa de Habsburg e înjosită şi după la moarte. Pretutindeni găsea numai refuzuri politicoase — şi chiar pe ambasadorul Mercy, credinciosul sol al Mariei Tereza, îl găsi „de gheaţă". Mercy refuză şi el să intervină, lăsînd să se întrevadă cu acest prilej indispoziţia lui faţă de Fersen, care se afla cu regina în relaţii pe care nu le îngăduia morala. Nu vroia să primească îndemnuri tocmai de la amantul reginei — singurul care o iubea şi care ţinea la viaţa ei.

Însă Fersen nu se dădu bătut. Răceala tuturora, în contrast cu înflăcărarea lui, îl exaspera. Refuzat de Mercy, el se adresă unui alt credincios al familiei regale, contele La Marck, care dusese tratativele cu Mirabeau. La dînsul găsi înţelegere omenească. El s-a dus l-a bătrînul Mercy, amintindu-i că, în urmă cu 25 de ani, a promis Mariei Tereza că va apăra pînă în ultima clipă pe fiica ei. Au conceput împreună o energică scrisoare către prinţul de Cobourg, comandantul suprem al trupelor austriace, cerîndu-i să-şi facă datoria, după ce regina a fost predată tribunalului revoluţionar. Însufleţit de La Marck, Mercy ceru marşul imediat asupra Parisului, pentru a răspîndi spaima printre inamici. „Posteritatea, scria Mercy, nu va putea crede că o crimă atît de mare a putut fi săvîrşită, fără ca armatele victorioase, care se aflau la o depărtare de cîteva ore, să nu fi încercat s-o împiedice !"

Această chemare pentru a salva la timp pe Maria Antoaneta a fost adresată unui om mărginit la suflet şi la minte. Răspunsul prinţului de Cobourg era stupid, odios. Ca şi cum în 1793, el ar mai fi trăit în vremea Inchiziţiei şi a vrăjitorilor, acest prinţ cunoscut pentru „nulitatea" lui, ameninţă că „la cea mai mică violenţă

săvîrşită asupra persoanei Maiestăţii sale Regina, cei patru membri ai Convenţiei, făcuţi de curînd prizonieri, vor fi îndată sfîrtecaţi de vii pe roată". Mercy şi La Marck, nobili distinşi, culţi, s-au speriat cu drept cuvînt de o asemenea nerozie. Şi-au dat seama că n-avea nici un rost să trateze cu un cap sec ca al prinţului de Cobourg. La Marck stărui pe lîngă Mercy să scrie fără întîrziere la curtea vieneză. Bătrînul ambasador, greu de pus în mişcare, fu în cele din urmă adînc impresionat şi trimise un curier la Viena : „Mă întreb dacă demnitatea Împăratului şi interesele sale nu sînt atinse de faptul că rămîne numai spectator al soartei care ameninţă pe augusta lui mătuşă, fără să încerce s-o ferească şi chiar s-o smulgă acestei soarte... În asemenea împrejurări, oare Împăratul nu are de împlinit datorii deosebite ? Nu trebuie uitat că atitudinea guvernului nostru va fi condamnată într-o zi de posteritate : şi oare nu e de temut acest verdict, dacă Maiestatea sa Împăratul nu va fi făcut nici o încercare, nici un sacrificiu, pentru a o salva ?"

Această scrisoare, destul de îndrăzneaţă pentru un ambasador, a fost rînduită într-un dosar al cancelariei imperiale şi lăsată să se prăfuiască, fără răspuns. Împăratul Franz nu se gîndea să mişte un deget. Se plimba liniştit prin Schönbrunn — iar prinţul de Cobourg aştepta în cartierul său de iarnă, lăsînd pe soldaţii săi să se extenueze în lungi exerciţii. Toţi monarhii rămîneau liniştiţi, nepăsători. Ce conta în străveghea casă de Habsburg mai multă sau mai puţină onoare ? Mercy, în brusca izbucnire a mîniei sale, spunea : „Ei n-ar fi salvat-o, nici chiar dacă ar fi văzut-o cu proprii lor ochi, urcînd spre ghilotină !"

Nu mai era nici o speranţă din partea Austriei, a emigraţilor şi a rudelor. Mercy şi Fersen încercară atunci ultimul mijloc : corupţia. Banii au fost trimişi la Paris prin maestrul de dans Noverre, printr-un obscur financiar — dar nimeni nu ştie în ce mîini s-au scurs. La început s-a încercat să se ajungă la Danton, care trecea drept uşor accesibil : Robespierre nu-l bănuia degeaba. Drumul ispitei a trecut şi pe la Hébert ; deşi dovada lipseşte, ca în cele mai multe mituiri, e de mirare că acest instigator, care urla ca un epileptic, cerînd ca „tîrfa" să

fie în cele din urmă executată, pretinse deodată ca ea să fie dusă înapoi la Temple. Cine poate spune ce urmări au avut sau ar fi putut avea aceste tenebroase negocieri ? În orice caz, piesele de aur au zornăit prea tîrziu. Căci, în timp ce prietenii iscusiţi încercau s-o salveze pe Maria Antoaneta, un alt prieten, cu totul nedibaci, a împins-o la fund. Prietenii i-au fost, ca întotdeauna, mai fatali decît duşmanii ei.

ULTIMA ÎNCERCARE

Cine a intrat în Conciergerie putea să repete cuvintele lui Dante : „Lăsaţi orice speranţă"... Regulamentul străvechii închisori de piatră era cel mai sever dintre toate. Uşile ferecate, groase cît pumnul, ferestrele zăbrelite, coridoarele înzestrate cu baricade — şi întregi companii de gardieni. Orice legătură cu lumea de-afară era imposibilă ; personalul nu era recrutat din păzitori diletanţi, ca la Temple, ci din specialişti încercaţi. Printre arestaţi se aflau şi aşa-numiţii „moutons", angajaţi să denunţe imediat autorităţilor orice încercare de evadare. Sistemul de pază era atît de desăvîrşit, încît nici un deţinut nu putea transmite măcar un semn de viaţă.

Totuşi, împotriva violenţei colective, individul neînduplecat şi hotărît poate fi în cele din urmă mai tare decît orice sistem. Poruncile scrise pe hîrtie sînt anulate de voinţa dîrză, adînc omenească. Aşa s-a întîmplat cu Maria Antoaneta. Cîteva zile după ce-a intrat în Conciergerie, ea şi-a făcut amici, servitori şi complici din oamenii care trebuiau s-o păzească, căci magia numelui, prestanţa şi demnitatea ei se impuneau. Nevasta intendentului era obligată să măture camera şi să îngrijească de hrana ordinară. Însă ea îi gătea cu mişcătoare

grijă mîncărurile cele mai alese ; o ruga să se lase frizată ; îi aducea din alt cartier o sticlă cu apă de băut mai bună. Slujnica intendentei se furişa în orice clipă la Maria Antoaneta, s-o întrebe cu ce-o poate servi. Şi ce făceau severii jandarmi cu arme încărcate şi săbii zornăitoare ? Aduceau zilnic reginei flori proaspete cumpărate în piaţă din banii lor ! Tocmai în poporul de jos, mai aproape decît burghezii de cei nefericiţi, se vădea mai multă compasiune pentru regina care era atît de urîtă în zilele ei fericite. Cînd madame Richard spunea vînzătoarelor din piaţă că legumele sau pasărea sînt destinate reginei, ele alegeau cu grijă tot ce aveau mai bun. Cu mirare a trebuit să constate Fouquier-Tinville la proces, că regina a avut mai multe înlesniri la Conciergerie decît la Temple. Omenia este mai accentuată acolo unde moartea-i mai fioroasă.

Dacă supravegherea Mariei Antoaneta, cu toate precedentele ei încercări de fugă, era ceva mai blajină, aceasta se poate explica şi prin faptul că inspectorul suprem al Conciergeriei era acelaşi Michonis, care fusese amestecat în complotul de la Temple. Parcă mirajul milionului baronului de Batz îl atrăgea încă pe căi piezişe. El făcea zilnic cercetări minuţioase, încerca uşile, gratiile şi raporta cu emfază Comunei, care era mîndră de un păzitor republican atît de vigilent. În realitate, după ce jandarmul ieşea din cameră, Michonis vorbea amical cu regina, îi aducea veşti de la copiii ei din Temple. Fie din lăcomie bănească sau din amabilitate, el furişa uneori cu dînsul cîte un curios, un englez sau o englezoaică, un preot care a refuzat jurămîntul către republică şi căruia regina i-a făcut ultima spovedanie, sau pe pictorul căruia i se datoreşte tabloul din muzeul Carnavalet. Dar toate favorurile de care regina se mai bucura în închisoare s-au risipit, cînd Michonis a introdus în taină pe un îndrăzneţ regalist.

Aceasta e aşa-numita „afacere a garoafei", pe tema căreia Alexandru Dumas a brodat un mare roman. O afacere tenebroasă, despre care actele oficiale vorbesc prea puţin iar ceea ce spune eroul ei miroase prea tare

a minciună. Michonis a povestit odată amicilor săi, la o masă de seară, că într-una din inspecţiile sale a introdus la regină pe un domn străin, al cărui nume nu-l ştia, şi care s-a arătat foarte curios să viziteze închisoarea. Evident, străinul n-avea voie să schimbe nici un cuvînt cu regina... Era oare complicele baronului de Batz atît de naiv, încît să nu se intereseze de numele unui om pe care avea să-l furişeze în camera reginei ? Ar fi aflat atunci că el era un bun cunoscut al Mariei Antoaneta, cavalerul de Rougeville, un tînăr care a apărat-o la 20 iunie cu riscul vieţii sale. Michonis avea oricum bune motive... sunătoare, să nu-l cerceteze prea de aproape pe străin. Probabil că complotul era mult mai avansat decît se ştie azi, cînd au dispărut urmele.

Fapt e că la 28 august, uşa celulei fu descuiată. Jandarmul şi regina se ridicară. Deşi deprinsă cu vizitele neanunţate ale autorităţilor, Maria Antoaneta se speria în clipa cînd auzea lacătul zăngănind. De astă dată era Michonis, amicul tainic, însoţit de un domn străin, căruia ea nu-i dădu la început nici o atenţie. Vorbi cu Michonis : prima ei întrebare era despre copii. Aproape că era voioasă, în acele cîteva minute cînd scăpa de apăsătoarea tăcere ; căci faţă de nimeni altul nu putea pomeni numele copiilor ei. Resimţea atunci un fel de fericire.

Deodată, Maria Antoaneta păli de moarte. O clipă, numai, căci sîngele i se urcă apoi în obraji. Începu să tremure ; abia putu să se ţină dreaptă. Surpriza era prea mare. L-a recunoscut pe Rougeville, omul care a fost de sute de ori alături de dînsa, la palat, şi pe care-l ştia capabil de orice îndrăzneală. Pentru ce-a venit în celula ei ? S-o salveze, să-i spună sau să-i predea ceva ? Ea nu cuteza să-i vorbească în faţa jandarmului şi a femeii de serviciu, nici să-l privească întîmplător ; observă totuşi că el îi făcea semne, pe care nu le înţelegea : un chin amestecat cu bucuria de a avea atît de aproape, după luni de izolare, un mesager credincios. Se temea să nu se trădeze. Poate că Michonis a observat zăpăceala ei. Îşi aminti că trebuie să inspecteze şi celelalte celule : ieşi repede cu străinul, precizînd însă că se va întoarce.

Rămasă singură, tremurînd încă, Maria Antoaneta încercă să-şi revină în fire. Se decise să fie mai calmă şi mai atentă la orice semn, cînd vor reveni cei doi bărbaţi. Iar au zăngănit cheile în uşă — şi cînd Michonis intră, tot cu Rougeville, ea era trează, încordată. În timp ce vorbea cu Michonis, observă deodată că, la un semn din ochi, Rougeville a aruncat ceva în colţ, în dosul sobei. Inima-i bătea ; abia mai putu aştepta plecarea celor doi. Trimise şi pe jandarm afară, sub un pretext oarecare şi, în minutul cînd fu singură, se repezi la lucrul dosit. Cum ? Nimic altceva decît o garoafă ? Dar în floare era împăturit un bilet : „Protectoarea mea, nu vă voi uita vreodată, voi căuta neîncetat toate mijloacele pentru a vă dovedi voinţa mea de jertfă. Dacă vă trebuiesc trei sau patru sute de ludovici de aur pentru cei din preajma voastră, îi voi aduce vinerea următoare".

Ceea ce a resimţit atunci nefericita femeie era o speranţă miraculoasă. Bolta întunecată a fost parcă despicată de sabia unui înger. În casa morţii, cu toată paza straşnică, un credincios al ei, un cavaler al ordinului lui Ludovic, a putut pătrunde ! Mîntuirea trebuie să fie aproape. Desigr că mîinile iubite ale lui Fersen au tras şi aici sforile ; necunoscuţi dar puternici complici lucrează desigur să-i scape viaţa în ultimul moment. Şi resemnată, încăruntita regină recăpătă curaj şi dorinţă de viaţă.

Avea prea mult curaj, prea multă încredere atunci. Înţelese îndată că banii sînt destinaţi pentru coruperea jandarmului din celula ei. Atît avea ea de făcut, restul îl vor împlini prietenii. Rupse biletul în bucăţele mici de tot şi îşi pregăti răspunsul. I s-a luat cerneala, pana, creionul ; mai avea însă o bucăţică de hîrtie şi — nevoia e inventivă — împunse cu acul de cusut literele răspunsului ei, în mica scrisoare păstrată şi azi ca o relicvă. Ea dădu biletul jandarmului Gilbert, făgăduindu-i o mare recompensă dacă îl va preda străinului, cînd va reveni.

Jandarmul ezită. Sutele de piese de aur îl tentau amarnic ; dar şi cuţitul ghilotinei scînteia fioros. Îi era milă de sărmana femeie, dar se temea să-şi piardă slujba.

Să trădeze Republica ? Să abuzeze de încrederea acestei nefericite prizoniere ? Alese calea de mijloc : mărturisi totul atotputernicei madame Richard, nevasta intendentului. Dar şi dînsa ezita ! Nu cuteza nici să tacă, dar nici să vorbească — nici să se încurce într-un complot. Probabil că i-a sunat în urechi milionul cel secret.

În cele din urmă, madame Richard făcu ca şi jandarmul. Trecu răspunderea mai departe : povesti în mare taină afacerea cu biletul, superiorului ei, lui Michonis — care îngălbeni... Oare n-a ştiut înainte că el l-a introdus la regină pe Rougeville sau a aflat abia prin intendentă ? Era băgat în complot sau l-a mistificat acest îndrăzneţ regalist ! Oricum, îi era neplăcut să mai aibă doi iniţiaţi în chestia biletului. Cu mare severitate luă biletul, îl puse în buzunar şi porunci bunei madame Richard să nu sufle o vorbă. Credea că imprudenţa reginei va trece neobservată. Evident, el nu îngădui să se raporteze mai departe ; ca şi în primul complot cu de Batz, el se retrase îndată ce chestia deveni primejdioasă.

Totul ar fi reintrat în ordine, dar jandarmul Gilbert nu mai avea linişte. Un pumn de piese de aur l-ar fi potolit, dar regina nu avea bani. Şi, după cinci zile de tăcere absolută, el raportă superiorilor săi. După două ore, comisarii consiliului comunal apărură alarmaţi la Conciergerie şi luară pe toţi în cercetare.

La început, regina negă : n-a recunoscut pe nimeni în acel străin şi nici n-avea cu ce să scrie. Michonis conta şi el pe tăcerea intendentei, probabil mituită şi ea. Madame Richard spuse însă că i-a dat lui biletul reginei (al cărui text, prudentul Michonis l-a făcut ilizibil prin noi împunsături de ac). În ziua următoare, regina recunoscu că a primit biletul într-o garoafă şi că străinul îi este cunoscut de la Tuileries. Luă asupra ei toată vina — şi nu spuse numele aceluia care vroia să se jertfească pentru dînsa : nu-şi amintea numele acelui ofiţer de gardă. Astfel, ea acoperi cu generozitate şi pe Michonis, salvîndu-i viaţa. Însă autorităţile aflară numele lui Rougeville — şi poliţia căută zadarnic prin tot Parisul pe

omul care, voind s-o salveze pe regină, a pecetluit de fapt pieirea ei.

Acest complot nedibaci, a fost decisiv pentru soarta reginei. Tratamentul ei fu înăsprit. I se luă toată averea, ultimele inele, micul ceas de aur pe care l-a adus din Austria ca ultimă amintire a mamei sale şi chiar medalionul în care păstra cîteva bucle din părul copiilor ei. Şi acele de cusut i s-au luat. Seara, îi era interzisă lumina. Îngăduitorul Michonis a fost scos din servici şi madame Bault a înlocuit-o pe madame Richard. Prin decretul de la 11 septembrie, magistratul ordonă ca recidivista să fie mutată într-o celulă mai sigură, în camera farmaciei, prevăzută cu uşi duble şi fereastra zidită pe jumătatea zăbrelelor. Două santinele sub ferestre şi, în camera vecină, jandarmi schimbaţi zi şi noapte, răspundeau cu viaţa lor pentru prizonieră. Nimeni nu mai putea pătrunde pînă la dînsa : numai călăul.

Maria Antoaneta se afla pe ultima treaptă a singurătăţii. Noii păzitori, deşi nu-i erau ostili, nu cutezau să-i spună o vorbă. Nu i s-a lăsat decît căţeluşul. Şi, abia după 25 de ani, în deplină părăsire, ea îşi căuta consolarea în ceea ce i-a recomandat de atîtea ori mama ei : lectura. Pentru întîia oară ceru cărţi, pe care le citea cu ochii arşi, una după alta. Nu vroia romane, piese de teatru : nimic vesel ori sentimental care i-ar aminti de iubire, de frumoasele vremuri de altădată. Ci cărţi de aventuri, călătoriile căpitanului Cook, poveşti cu naufragii şi expediţii temerare, cărţi care s-o facă să uite timpul şi lumea. Tovarăşii singurătăţii sale erau figurile imaginare, din întîmplări sălbatice, extraordinare... Nimeni nu mai venea la dînsa şi ea nu auzea decît clopotul de la Sainte-Chapelle din apropiere şi scrîşnetul cheilor în uşă. Linişte, linişte eternă în încăperea strîmtă, umedă, întunecată ca un sicriu. Lipsa de mişcare şi de aer o slăbea ; grele sîngerări o istoveau. Şi cînd fu chemată în sfîrşit în faţa judecăţii, ea era o femeie bătrînă cu părul alb, ieşită din lunga ei noapte în lumina cerului cu care s-a dezobişnuit.

MAREA INFAMIE

Nici nu se putea închipui un contrast mai absolut în destinul unui om. Acea care a fost născută într-un palat imperial şi dispunea de sute de camere în palatul ei regal, locuieşte acum într-o strîmtă încăpere semisubterană, zăbrelită, umedă, întunecată. Acea care era înconjurată de miile de străluciri ale luxului, ale vieţii excesiv de bogate, nu avea decît strictul necesar : o masă, un scaun, un pat de fier. Acea care avea pentru serviciul ei personal nenumăraţi servitori pentru fiecare act al vieţii sale publice şi particulare, îşi împletea singură părul încărunţit. Acea căreia îi trebuiau trei sute de rochii pe an, îşi cîrpea singură haina ei de închisoare, uzată. Acea care a fost puternică, frumoasă şi rîvnită, e istovită, palidă, trecută. Acea care era mereu anturată, e singură şi aşteaptă în nopţi nedormite, pînă ce se iveşte dimineaţa prin fereastra zăbrelită. Nu putea aprinde nici o lumină : abia dacă, prin ferestruica dinspre coridor, se strecoară răsfrîngerea unui opaiţ sărac. E toamnă ; frigul urcă din lespezile goale, ceaţa răzbeşte prin ziduri din Sena apropiată, pînă şi lemnul e umed, totul miroase a mucegai şi putregai. Miroase tot mai mult a moarte. Rufele se destramă, hainele se mototolesc ; răceala umedă pătrunde în oase : dureri reumatice, muşcătoare. Şi acea care a fost regină, femeia cea mai fericită de a trăi din Franţa, e tot mai istovită, îngheţată pe dinăuntru, în tăcerea goală, în timpul vid. Nu va fi îngrozită cînd va fi dusă la moarte, căci în această celulă s-a deprins de vie cu sicriul.

În această toamnă, o furtună cumplită s-a dezlănţuit asupra lumii. Niciodată Revoluţia franceză n-a fost mai primejduită ca atunci. Maienţa şi Valenciennes, două din fortăreţele ei, au căzut ; Englezii au pus stăpînire pe cel mai important port de război ; Lyonul s-a răsculat, coloniile sunt pierdute... Convenţia se ceartă, Parisul este descurajat şi flămînd. Republica se află la doi paşi de prăbuşire. Ca să fie mîntuită, trebuia îndrăzneala disperării, exaltarea pînă la sinucidere. Ca să domine propria ei frică, trebuia să stîrnească frica. „Să punem teroarea

la ordinea zilei" şi Convenţia realiză această ameninţare. Girondinii au fost scoşi în afara legii, ducele de Orléans şi mulţi alţii au fost aduşi în faţa tribunalului revoluţionar. Billaud-Varennes cerca Convenţiei să-şi facă toată datoria: „O femeie care e ruşinea omenirii şi a sexului ei, trebuie să-şi ispăşească crimele pe eşafod!" Şi, pentru a curma zvonurile că ea a fost readusă la Temple şi chiar achitată după ce tribunalul ar fi judecat-o în taină, deputatul ceru ca tribunalul revoluţionar să ia îndată o hotărîre. Aceasta însemna nu numai judecată ci şi execuţie!

Însă Fouquier-Tinville, acuzatorul public, care lucra rece, implacabil ca o maşină, ezită şi de astă dată, cu săptămînile. Nu se ştia ce reţine mîna acestui om cu inimă de piatră, care schimba cu atîta repeziciune hîrtia în sînge şi sîngele în hîrtie. Nu avea încă un document doveditor contra reginei? Ceru de la Comisia de siguranţă material de acuzaţie — dar şi Comisia tărăgăna! În cele din urmă, adună cîteva hîrtii neînsemnate: interogatoriul „afacerii garoafei", o listă de martori, dosarul procesului regelui. Dar tot mai lipsea ceva pentru a începe procesul: un document senzaţional, o constatare de fapte care să dea acuzării sale strălucire, înflăcărare de adevărat republican. Se părea că patetica acuzare va fi zădarnic aşteptată. Şi, în ultima oră, Hébert, cel mai necruţător duşman al reginei, aduse lui Fouquier-Tinville un document — cel mai groaznic şi mai infam din toată Revoluţia franceză. Dintr-odată, procesul fu pornit...

Ce se întîmplase? La 30 septembrie, Hébert primi o scrisoare din Temple, de la cizmarul Simon, educatorul Dauphinului. Prima parte, scrisă de o mînă străină, grăia cam astfel: „Salut! Vino repede, amicul meu am să-ţi spun multe lucruri şi aş avea multă bucurie să te văd; vezi să poţi veni chiar astăzi, vei găsi în mine un republican sincer şi cinstit"... Restul, scris de mîna lui Simon, vădeşte prin ortografia sa grozav de caraghioasă, gradul de cultură al „educatorului". Hébert, iute la datorie, se duse imediat la Simon. Ceea ce auzi de la dînsul i se păru atît de extraordinar, încît fu convocată la Temple o comisie a Consiliului comunal sub preşedenţia

primarului, şi acolo fură scrise protocoalele celor trei interogatorii care au alcătuit materialul de acuzare a reginei.

Acest episod din viaţa Mariei Antoaneta, multă vreme de necrezut şi chiar imposibil de conceput, a fost totuşi posibil prin sistematica otrăvire a opiniei publice. Micul Dauphin, pe cînd era încă sub protecţia mamei sale, jucîndu-se cu un băţ s-a rănit la testicule ; un chirurg a făcut pentru copil un bandaj special. Acest simplu accident, întîmplat în vremea cînd Maria Antoaneta se afla la Temple, ar fi fost uitat, dacă Simon sau nevasta lui n-ar fi observat că precocele şi răzgîiatul copil se deda unei anumite perversiuni băieţeşti : „plăcerilor solitare". Surprins, copilul nu putu să mai nege. Întrebat cine l-a dus la această deprindere, el spuse sau i se sugeră să spună că mama şi mătuşa lui l-au împins pe această cale. Simon, care credea orice despre „tigroaică", îl întrebă şi îl descusu într-atîta pe băiat, încît el spuse că, la Temple, cele două femei îl luau deseori în patul lor şi că a avut cu mama lui relaţii incestuoase.

Un om normal, într-o vreme normală, ar fi primit cu neîncredere o asemenea afirmaţie a unui copil care nu avea încă nouă ani. Însă credinţa despre erotismul nesătul al Mariei Antoaneta a fost atît de înrădăcinată prin nenumărate broşuri calomnioase, încît Hébert şi un Simon nu s-au îndoit deloc de oribila afirmaţie a băiatului. Dimpotrivă, această chestiune a părut logică şi clară fanaticilor sanculoţi. Maria Antoaneta, această tîrfă babilonică, această blestemată tribadă, s-a deprins să întrebuinţeze zilnic la Trianon cîţiva bărbaţi şi cîteva femei. Era deci firesc, socoteau dînşii, ca o atare lupoaică, care nu mai găsea la Temple parteneri pentru infernala ei pasiune, să se fi năpustit asupra propriului ei copil nevinovat. Nici o clipă nu s-au îndoit aceşti doi revoluţionari orbiţi de ură, de veracitatea acestei acuzaţii a copilului contra mamei sale. Această ruşine trebuia înscrisă într-un protocol, pentru ca întreaga Franţă să afle mîrşăvia Austriacei, pentru a cărei perversitate şi poftă de sînge ghilotina era o pedeapsă prea mică. Au fost interogaţi băiatul de opt ani şi jumătate, sora lui de cincisprezece ani şi doamna Elisabeta. Scena acestor con-

fruntări ar fi de necrezut, dacă declarațiile n-ar fi fost transcrise în acte care se află și azi în Arhiva Națională din Paris.

La interogatorii au asistat primarul Pache, sindicul Chaumette, Hébert, renumitul pictor David și cîțiva consilieri comunali. Întîi a fost ascultat martorul principal : Dauphinul. Fără să-și dea seama de importanța declarațiilor sale, trăncănitorul copil, iscodit de Comisie, trădă și pe complicii mamei sale, în primul rînd pe Toulan. În ce privește chestiunea cea delicată, protocolul precizează că băiatul, surprins de soții Simon cu practici perverse, vătămătoare sănătății, a spus că a fost învățat cu ele de mama și mătușa lui, care se amuzau adesea văzîndu-l cînd se deda acestor practici în fața lor sau cînd îl lăsau să doarmă între ele. „Din felul cum s-a exprimat, copilul ne-a lăsat să înțelegem că odată mama lui a permis o apropiere care a dus la o copulație, de unde a rezultat și umflătura la unul din testiculele lui și din care cauză el mai poartă un bandaj. Mama lui i-a interzis să vorbească despre aceasta și de atunci actul a fost repetat de mai multe ori. Afară de aceasta, el acuză pe Michonis și alți cîțiva că au vorbit în mare taină cu mama lui."

Acest protocol e incontestabil. Acuzația de incest nu e scrisă în text ci adăugată la margine, ceea ce arată că pînă și inchizitorii au ezitat la început să invoce această infamie. E însă adevărat că băiatul a declarat aceste enormități și că le-a semnat cu litere mari, dibuitoare, stîngace : „Louis Charles Capet".

Dar aceasta nu era de-ajuns. Comisiunea a interogat și pe sora de 15 ani a băiatului. La întrebarea lui Chaumette dacă, jucîndu-se cu fratele ei, acesta „a atins-o acolo unde nu trebuia s-o atingă și dacă mama și mătușa lui i-au lăsat să doarmă între ele", fata răspunse : „Nu". Atunci cei doi copii fură confruntați. Băiatul își menținu afirmațiile, iar fata, impresionată de prezența severilor bărbați și zăpăcită de întrebările lor indiscrete, repeta totuși că nu știa nimic, că n-a văzut nimic. Fu chemat apoi al treilea martor, doamna Elisabeta, sora regelui. Cu această fată energică, de 29 de ani, Comisiei

nu i-a fost tot aşa de uşor precum cu cei doi copii înfricoşaţi. Abia i s-a prezentat protocolul cu declaraţiile Dauphinului, că sîngele i se urcă în obraji şi ea zvîrli cu dispreţ hîrtia, spunînd că o asemenea ruşine e prea josnică ca să aibă ceva de răspuns. Atunci fu adus iarăşi băiatul : o nouă scenă oribilă. Băiatul repetă dîrz şi obraznic că dînsa şi mama lui l-au dus la acele perversităţi. Doamna Elisabeta nu se mai putu stăpîni : „Ah, monstrul !" strigă ea, în mînia ei îndreptăţită de neruşinarea copilului. Însă comisarii au auzit tot ce vroiau să audă. Protocoalele au fost scrise pe curat şi Hébert aduse, în triumf, cele trei acte judecătorului de instrucţie, cu speranţa că Maria Antoaneta va fi ţintuită în vecii vecilor la stîlpul infamiei. Şi, cu pieptul umflat de patriotism, se oferi el însuşi ca martor în procesul contra mişeliilor infernale ale Mariei Antoaneta.

Afirmaţiile Dauphinului, fără pereche în analele istoriei, au fost pentru biografii reginei o mare problemă. Apărătorii reginei o ocoleau sau o răstălmăceau. După dînşii, Hébert şi Simon, demoni încarnaţi, au chinuit pe sărmanul şi neştiutorul copil, pentru a face ruşinoasa acuzaţie contra mamei sale. L-au momit cu zaharicale, l-au mai dresat şi cu biciul ; după o altă versiune regalistă, copilul şi-a făcut declaraţiile în stare de beţie : ele nu sunt deci valabile. Aceste versiuni sunt contrazise de descrierea scenelor de la interogatoriu, făcute de un martor ocular, secretarul Danjou, care a scris şi protocoalele : „Tînărul prinţ, ale cărui picioare nu ajungeau pînă la pămînt, şedea într-un fotoliu şi îşi arunca micile lui picioare încolo şi încoace. Întrebat asupra lucrurilor ştiute, el răspunse că sunt adevărate..." Atitudinea Dauphinului vădi o obrăznicie provocatoare. Din textul celorlalte două protocoale, reiese de asemenea că băiatul n-a făcut în silă, sub teroare, declaraţiile lui odioase — ci cu o mîndrie copilărească din care răzbătea şi o anumită răutate, plăcerea de răzbunare.

Generaţia de azi e mai bine informată asupra uşurinţei cu care mint copiii, mai ales în chestiuni sexuale ; deformările psihologice, sufleteşti, ale celor mici sunt în-

ţelese, în urma cercetărilor ştiinţifice, mai bine decît în vechime. Trebuie înlăturată credinţa sentimentală că Dauphinul s-a simţit cumplit de înjosit prin faptul că a fost predat cizmarului Simon şi că i-ar fi fost tare dor de mama lui. Copiii se obişnuiesc uimitor de repede într-un mediu străin şi, oricît ar fi de penibil, trebuie să presupunem că Dauphinul s-a simţit mai bine la grosolanul şi jovialul Simon decît în turnul Templelui cu cele două femei mereu plînse şi triste, care îl ţineau toată ziua la învăţătură şi încercau să-i imprime ţinuta şi demnitatea unui viitor rege al Franţei. La Simon, băiatul era liber şi nu prea îndopat cu învăţătură ; se putea juca cum vroia, fără grijă, fără restricţii. Probabil că-i era mai plăcut să cînte „Carmagnola" cu soldaţii, decît să se roage cu pioasa şi plictisitoarea doamnă Elisabeta. Orice copil are o pornire instinctivă împotriva acelora care îi impun disciplina moralei şi culturii ; se simte în largul său printre oameni inculţi şi nemanieraţi ; natura lui anarhică se poate desfăşura mai bine acolo unde întîlneşte mai puţină silnicie şi mai puţine fasoane. Dorinţa spre ascensiune socială se iveşte o dată cu trezirea inteligenţei ; pînă la 10 şi chiar 15 ani, orice copil de familie bună invidiază pe camarazii săi, pe şcolarii proletari, care îşi pot permite ceea ce-i interzice educaţia lui severă. Este deci explicabilă rapida schimbare sufletească a Dauphinului care, scăpat din sfera strîmtă şi tristă a supravegherii materne, s-a adaptat în mediul inferior dar mai liber şi mai variat al cizmarului Simon. Chiar sora lui a declarat că l-a auzit cîntînd tare, cîntece revoluţionare. Alţi martori demni de crezare au relatat cît de vulgar s-a exprimat Dauphinul despre mama şi mătuşa lui. În ce priveşte deosebita predispoziţie a copilului pentru afirmaţiile fanteziste, există o mărturie preţioasă — chiar a mamei sale care, în instrucţiunile scrise date guvernantei copilului ei, cînd acesta avea patru ani şi jumătate, preciza între altele : „El e guraliv, repetă cu plăcere ceea ce a auzit vorbindu-se şi, fără să vrea să mintă, adaugă adesea ceea ce l-a făcut să creadă puterea lui de închipuire. Acesta e cel mai mare defect al său şi punctul care trebuie neapărat corectat".

Prin această caracterizare, Maria Antoaneta a contribuit ea însăşi la rezolvarea problemei. Ea e completată

de o comunicare a doamnei Elisabeta. Se știe că, aproape totdeauna, copiii surprinși asupra unei fapte nepermise, încearcă să dea vina pe altcineva. Instinctiv, ca măsură de apărare, ei spun aproape totdeauna că au fost „îndemnați" (copiii nu prea sunt făcuți răspunzători cu plăcere). În cazul de față protocolul privitor la doamna Elisabeta e edificator. Ea a spus că nepotul ei s-a dedat demult acelei perversități băiețești, dar că atît mama lui cît și dînsa l-au mustrat deseori cu violență. Aci se străvede lumina cea justă : copilul, surprins asupra faptului, a fost probabil asupra pedepsit. Cînd Simon l-a întrebat de unde a luat răul obicei, el și-a amintit în mod firesc de ziua cînd a fost surprins întîia oară și s-a gîndit tot așa de firesc la cei care l-au pedepsit atunci. Inconștient, își răzbună pedeapsa și, fără să-și dea seama de urmările afirmației sale, el numi ca pervertitori pe acei cari l-au pedepsit ! Sau, la întrebarea sugestivă a lui Simon, pusă intenționat în sensul dorit copilul a răspuns imediat, cu aparența cele mai depline veracități. Odată pornit pe calea minciunii, nu mai putea da înapoi. Iar cînd a simțit că membrii Comisiei cred în minciuna lui, că o doresc să fie adevărată, băiatul a prins curaj și a repetat și întărit afirmația, de cîte ori a fost întrebat. Din instinct de conservare s-a menținut la prima minciună, care îl scăpa de pedeapsă. Iar membrii Comisiei erau prea fanatici și inculți, prea puțini psihologi, ca să pună la îndoială afirmația băiatului. Afară de aceasta, mai era și influența unei sugestii colective. Cititorilor zilnici ai foii lui Hébert, oribila acuzare a copilului le părea în concordanță cu infernalul caracter al mamei căreia, în broșuri răspîndite prin toată Franța, i se atribuiau toate perversitățile. Membrii Comisiei, sugestionați ca și mulțimea, nu s-au mirat de absurditatea acuzației, n-au cercetat-o serios și, cu aceeași lipsă de grijă, ca și băiatul de opt ani și jumătate, au semnat una din cele mai mari infamii urzite vreodată împotriva unei mame.

Maria Antoaneta, strict izolată la Conciergerie, a aflat abia în penultima zi a vieții sale de oribilul act de acuzare al copilului ei. Ani îndelungați, ea n-a deschis gura ca să răspundă la atîtea atacuri la adresa onoarei sale, la atîtea

calomnii neruşinate. Dar să se vadă atît de groaznic calomniată de propriul ei fiu, aceasta trebuie s-o fi zguduit-o pînă în adîncul sufletului. Acest chin a însoţit-o pînă în pragul morţii ; cu trei ore înainte de ghilotinare, ea a scris coacuzatei sale, doamnei Elisabeta : „Ştiu cît chin trebuie să-ţi fi pricinuit acest copil, însă scuză-l, dragă soră, gîndeşte-te cît e de tînăr şi ce uşor e să se pună în gura unui copil ceea ce vor unii să repete şi chiar ceea ce nici el nu înţelege. Nădăjduiesc că va veni o zi, cînd iubirea şi afecţiunea ta vor fi preţuite cu atît mai mult".

Nu i-a izbutit lui Hébert să dezonoreze pe regină în faţa lumii, cu o acuzaţie formidabilă. Dimpotrivă, în timpul procesului, securea i-a scăpat din mînă şi a fost izbită în proprii săi grumaji. A izbutit însă să rănească de moarte sufletul unei femei sortită morţii şi să-i otrăvească ultimele ore.

PROCESUL ÎNCEPE

La 12 octombrie, Maria Antoaneta a fost chemată la primul interogatoriu în marea sală de deliberare. În faţa ei şedeau Fouquier-Tinville, asesorul Herman şi cîţiva copişti. De partea ei, nimeni, afară de jandarm. Însă, în săptămînile de singurătate, Maria Antoaneta şi-a adunat puterile. Primejdia a învăţat-o să-şi concentreze gîndurile, să vorbească bine, să tacă şi mai bine. Răspunsurile ei s-au dovedit prevăzătoare şi surprinzător de puternice. Şi-a păstrat mereu calmul şi n-au derutat-o nici cele mai viclene sau mai neroade întrebări. Abia în ultimile momente, ea şi-a dat seama de răspunderea numelui ei : în această semiîntunecată cameră de interogatoriu ea trebuia să fie regină, după ce n-a fost îndeajuns în sălile

fastuoase de la Versailles. Ea nu răspundea unui mic avocat de provincie ajuns acuzatorul ei, ci unicului judecător veritabil : istoriei. „Cînd vei fi în cele din urmă tu însuţi ?" îi scrisese, în urmă cu 20 de ani, disperata sa mamă, Maria Tereza. Acum, la un deget de moarte, Maria Antoaneta a căpătat şi puterea lăuntrică a maiestăţii sale. La prima întrebare formală, a răspuns tare şi clar cum o cheamă : „Maria Antoaneta de Austria-Lorena, de 38 ani, văduvă a regelui Franţei". Obligat să se ţină strict de toate formele judiciare, Fouquier-Tinville îi puse toate întrebările. La întrebarea unde a locuit în momentul arestării, Maria Antoaneta replică : n-a fost niciodată arestată, ci a fost luată din Adunarea Naţională şi condusă la Temple. Urmară chestiunile importante : înainte de revoluţie, ea a avut relaţii politice cu „regele Boemiei şi Ungariei", a risipit „în mod îngrozitor" finanţele Franţei, „rodul sudorii poporului, pentru plăcerile şi intrigile ei în înţelegere cu miniştri nelegiuiţi" şi a lăsat să se trimeată împăratului Austriei milioane care aveau „să servească împotriva poporului care o hrănea". În timpul revoluţiei a conspirat împotriva Franţei cu agenţi străini, a îndemnat pe rege să uzeze de veto. Maria Antoaneta respinse toate aceste acuzaţii, energic, fără replică. Abia la observaţiile stîngaci formulate de asesorul Herman, se ivi dialogul. Acuzată că ea a înşelat atîta vreme pe bunii cetăţeni francezi, pe „bunul popor care nu bănuia cît de adînc pot uneltí mîrşăvia şi perfidia", Maria Antoaneta răspunse liniştită :

— Da, poporul a fost înşelat, şi chiar în modul cel mai crud, dar nu de soţul meu şi de mine.

— Atunci de cine a fost înşelat poporul ?

— De acei care aveau interes. Noi însă nu aveam cel mai mic interes ca să-l înşelăm.

— Cine sunt acei care, după părerea voastră, aveau interes să înşele poporul ? întrebă Herman, care spera să prindă un cuvînt ce-ar arăta-o pe regină ca duşmană a Republicii.

Însă Maria Antoaneta era dibace : nu ştia cine sunt aceia. Propriul ei interes era ca poporul să fie luminat, nu înşelat. Şi la stăruinţa lui Herman, ea preciză ironic :

„Aş răspunde fără ocol, dacă aş cunoaşte numele acelor persoane". La întrebarea asupra fugii la Varennes, ea avu grijă să acopere pe amicii care au ajutat-o atunci : ar fi fost atraşi şi ei în proces. Cînd Herman o învinovăţi că încercările ei aveau să distrugă Franţa şi că vroia să domnească cu orice preţ şi să urce din nou pe tron peste cadavrele patrioţilor, regina răspunse, mîndră şi dîrză, că soţul ei şi dînsa nu aveau nevoie să urce pe tron, pentru că ei îl aveau deja — şi nu puteau dori altceva decît fericirea Franţei.

Herman deveni mai agresiv ; simţea că regina nu va ceda în atitudinea ei sigură şi prevăzătoare şi că nu-i va furniza „material" pentru procesul public. El îi arunca noi acuzaţii, cu înverşunare. Ea a îmbătat regimentele din Flandra, a corespondat cu curţile străine, a pricinuit războiul şi a influenţat tratatul de la Pillnitz. Dar Maria Antoaneta a obiectat că nu regele, ci Adunarea Naţională a hotărît războiul, iar în ce priveşte banchetul dat regimentelor, ea a străbătut sala numai de două ori. Herman a lăsat la sfîrşit întrebările cele mai primejdioase : vroia s-o prindă pe regină cu vreo declaraţie ostilă Republicii.

— Ce interes aveţi în ce priveşte soarta armelor Republicii ?

— Ceea ce doresc mai presus de toate e fericirea Franţei.

— Credeţi că regii sunt necesari pentru fericirea poporului ?

— O singură persoană nu poate decide asupra unei asemenea chestiuni.

— Regretaţi, fără îndoială, că fiul dumneavoastră a pierdut un tron, pe care s-ar fi putut urca dacă poporul, conştient în cele din urmă de drepturile sale, nu l-ar fi dărîmat ?

— Nu voi regreta niciodată ceva pentru fiul meu, dacă aceasta ar fi în avantajul ţării sale.

Judecătorul de instrucţie nu avea noroc. Maria Antoaneta nu se putea exprima mai iscusit, mai iezuitic,

decît atunci cînd spunea că nu regreta pentru fiul ei nimic din ce „ar putea fi în avantajul țării sale". Prin cuvîntul „țării *sale*", fără să se declare fățiș contra Republicii, ea a spus în fața judecătorului de instrucție al Republicii că Franța este a „sa", e țara și proprietatea legitimă a fiului ei : nici în cea mai gravă primejdie ea n-a renunțat la dreptul de coroană al fiului ei... După aceste hărțuieli, interogatoriul era pe sfîrșite. Maria Antoaneta fu întrebată dacă vrea să-și aleagă singură un apărător la dezbaterea procesului. Ea declară că nu cunoaște nici un avocat și ceru doar să i se dea din oficiu unul sau doi avocați pe care nu-i cunoștea personal. Prieten sau străin, aceasta îi era indiferent — căci nu se afla în toată Franța nici un bărbat care să îndrăznească s-o apere serios pe fosta regină. Cine ar rosti un singur cuvînt în favoarea ei, ar trece îndată din locul apărării pe banca acuzării.

Acum, încercatul formalist Fouquier-Tinville se poate pune la lucru... Pana lui alerga repede pe hîrtie, căci el fabrica zilnic acte de acuzație. Totuși, în acest caz excepțional, provincialul jurist se crezu obligat să întrebuințeze un ton mai solemn, mai patetic și chiar oarecare elan poetic. Era doar vorba de o regină, nu de o modistă oarecare înhățată pentru că a strigat „Trăiască regele" ! El începu deci cu emfază : „După examinarea pieselor doveditoare transmise de acuzatorul public, s-a stabilit că, asemenea Messalinei, Brunhildei, Fredegundei și Caterinei de Medicis, numite altădată regine ale Franței și al căror nume în veci disprețuit nu poate fi șters din istorie, Maria Antoaneta, văduva lui Ludovic Capet, a fost cît timp a stat în Franța, flagelul și vampirul francezilor"... După acea mică boroboață istorică (în vremea Brunhildei și Fredegundei nu exista încă regatul Franței, urmară cunoscutele acuzații : relațiile politice cu „regele Boemiei și Ungariei", milioanele trimise împăratului, „orgia" corpului de gardă, dezlănțuirea războiului civil, provocarea măcelăririi patrioților, planurile de război furnizate străinătății. Într-o formă mai atenuată fu redată și acu-

zația lui Hébert că ea a avut raporturi sexuale nefirești, că „bătîndu-și joc de situația ei de mamă și de legile naturii. ea nu s-a dat înapoi să aibă cu Louis Charles Capet, fiul ei, relații imorale care nu pot fi gîndite sau numite fără a nu fi cutremurat de oroare". Nouă și surprinzătoare era acuzația că Maria Antoaneta a lăsat să fie tipărite și răspîndite broșuri în care ea era prezentată în situații defavorabile — aceasta numai pentru a convinge puterile străine cît de defăimată este ea de francezi ! Pe baza tuturor acestor vinovății, Maria Antoaneta a fost pusă din stare de detenție în starea de acuzație.

Acest document a fost comunicat la 13 octombrie lui Chauveau-Lagarde, apărătorul din oficiu, care s-a dus imediat la Maria Antoaneta, în închisoare. Împreună, au citit actul de acuzare : avocatul a fost uimit și cutremurat de tonul plin de ură ; regina era însă liniștită. După interogatoriu, nu se putea aștepta la ceva mai bun. Conștiinciosul jurist și-a dat seama că nu va putea cerceta într-o singură noapte atîtea acuzații și documente. N-o va putea apăra cu adevărat dacă va arunca numai o privire în haosul de hîrtie. El stărui ca regina să ceară o amînare de trei zile, pentru ca dînsul să examineze dovezile și să-și pregătească apărarea. La început, ea nu vroi să audă de așa ceva : niciodată nu se va adresa Convenției. Dar Chauveau-Lagarde îi arătă cît de inutilă era mîndria ei în acele momente : „Aveți datoria să vă păstrați viața, nu pentru ea însăși, ci pentru copiii voștri !" Acest apel pentru copiii ei fu decisiv. Ea scrise „cetățeanului președinte" al Adunării, pentru ca avocatul să poată studia actele procesului : „Sunt datoare față de copiii mei să nu neglijez nici un mijloc pentru deplina dezvinovățire a mamei lor. Avocatul meu solicită o amînare de trei zile. Nădăjduiesc că Convenția i-o va acorda".

Din aceste șiruri se vădește că Maria Antoaneta, care a fost o slabă scriitoare și o slabă diplomată, a izbutit să scrie în sfîrșit regește și să cugete bine. Chiar în cea mai mare primejdie a vieții sale, ea nu s-a adresat Convenției, instanței supreme, cu o rugăminte. Nu ! ea nu solicită

pentru dînsa — mai bine să piară! — ci a transmis cererea altuia: „Apărătorul meu solicită o amînare"... „sper că ii va fi acordată". Nici un „vă rog"... Convenția n-a răspuns: moartea reginei era demult hotărîtă; de ce să mai prelungească formalitățile? Orice întîrziere ar fi odioasă. Procesul începe mîine dimineață la opt — și fiecare știe dinainte cum se va sfîrși...

DEZBATERILE

Cele șaptezeci de zile de la Conciergerie au îmbătrînit-o și îmbolnăvit-o pe Maria Antoaneta. Ochii sunt roșii, arși de lacrimi, dezobișnuiți cu lumina zilei; buzele foarte palide din cauza necontenitelor pierderi de sînge din ultimile săptămîni. Ea are de luptat descori cu slăbiciuni; medicul a trebuit să-i prescrie întăritoare pentru inimă. Ea știe însă că azi începe ziua istorică: nu poate să fie obosită, nimeni nu trebuie să vadă azi slăbiciunea unei regine și a unei fiice imperiale. Să-și adune încă odată ultimile puteri ale trupului istovit: se va putea odihni apoi, pentru totdeauna. Acum mai are două lucruri de făcut; să se apere drept și să moară drept.

În fața judecății, Maria Antoaneta vrea să se prezinte hotărîtă dar și cu distincție exterioară. Să vadă poporul că acea care stă azi pe banca acuzaților, a rămas totuși regină. Își piaptănă cu grijă părul albit. Își pune o albă bonetă de lînă, plisată și scrobită, cu vălul de doliu ce cade în ambele părți: vrea să apară în fața Tribunalului revoluționar ca văduvă a ultimului rege al Franței.

La ora opt se adună în mare sală judecătorii și jurații, Herman ca președinte, Fouquier-Tinville ca acuzator,

public. Juraţii sunt aleşi din toate clasele sociale: un fost marchiz, un chirurg, un negustor de limonadă, un muzician, un tipograf, un peruchier, un fost preot şi un tîmplar. Lîngă acuzator aû luat loc cîţiva membri ai Comisiei de siguranţă, pentru a supraveghea dezbaterile. Sala e plină : o dată într-un secol afli prilejul de a vedea o regină pe scaunul condamnaţilor... Maria Antoaneta intră calmă şi se aşeză, nu într-un fotoliu special, cum i s-a dat soţului ei, ci pe un jilţ gol, de lemn. Nici judecătorii nu mai sînt aleşi din sînul Adunării Naţionale, ci e juriul obişnuit, care îşi face zilnic penibila datorie. Spectatorii caută zadarnic pe chipul reginei o urmă de emoţie, de teamă. Ea aşteaptă începerea dezbaterilor, în atitudine dreaptă, hotărîtă, privind liniştită la judecători, la public — şi îşi adună puterile.

Fouquier-Tinville se ridică cel dintîi şi citeşte actul de acuzare. Regina abia îl ascultă : l-a citit doar ieri cu avocatul ei. Chiar la cele mai grave acuzaţii, ea nu înalţă capul ; se joacă indiferentă cu degetele pe braţul scaunului „ca pe un clavir"... Începe apoi perindarea celor 41 martori, care jură să spună adevărul, „numai adevărul, întreg adevărul". Mărturiile, din cauza că procesul a fost pregătit la repezeală, sunt luate fără ordine cronologică, fără legătură logică. Cele mai multe declaraţii sunt fără importanţă, unele chiar ridicole, ca aceea ale servitoarei Milot care spune că a auzit, în 1788, pe ducele de Coigny spunînd cuiva că regina a dispus să se trimită fratelui ei 200 milioane sau că Maria Antoaneta a purtat cu dînsa două pistoale ca să-l ucidă pe ducele de Orléans. Nimeni n-a putut indica originalele documentelor decisive. Nu s-a adus nici o foaie scrisă de regină. Nici pachetul sigilat, cu lucrurile ei confiscate la Temple, n-a fost împovărător : buclele sunt ale copiilor şi soţului ei, miniaturile ale prinţesei de Lamballe şi prietenei sale din tinereţe landgrafa de Hessen-Darmstadt, adresele din carnet sunt ale spălătoresei şi medicului ei. Acuzatorul, neputîndu-se folosi de aceste piese, revine la acuzaţiile generale. Regina e însă pregătită şi răspunde prompt, mai sigură decît la

interogatoriu. Cînd a fost întrebată, de pildă, de unde a luat bani pentru clădirea și mobilarea Trianonului unde a dat serbări atît de costisitoare, ea spuse că s-a fixat un fond pentru aceste cheltuieli.

— Fondul acesta trebuia să fie considerabil, căci micul Trianon a costat sume enorme.

— E posibil ca micul Trianon să fi costat sume enorme, probabil chiar mai mult decît am dorit eu insumi... Mai mult ca oricine, doresc ca totul să fie lămurit.

— Oare nu ați văzut la Trianon pentru prima oară pe doamna La Motte ?

— N-am văzut-o niciodată.

— Oare n-a fost ea victima voastră în faimoasa afacere a colierului ?

— Nu putea să fie, pentru că n-o cunoșteam.

— Stăruiți deci să tăgăduiți că ați cunoscut-o ?

— Sistemul meu nu e tăgăduirea. Am spus adevărul și voi continua să-l spun.

Nici unul din martorii de care s-ar fi putut teme, n-a împovărat-o cu declarațiile lui. Împotrivirea Mariei Antoaneta e tot mai puternică. Cînd acuzatorul public obiectează că, prin influența ei, a determinat pe rege să facă tot ce-i cerea dînsa, regina răspunde : „E cu totul altceva cînd sfătuiești pe cineva sau să înfăptuiești ceva". Cînd președintele observă că declarațiile ei sunt în contradicție cu acele ale fiului ei, ea spune cu dispreț : „E ușor să faci pe un copil de opt ani să spună ceea ce dorești de la dînsul". La întrebări cu-adevărat primejdioase, ea e prevăzătoare : „Nu știu, nu-mi amintesc". Astfel, Herman nu poate triumfa o singură dată, prinzînd-o cu o contrazicere sau cu un neadevăr și nu izbutește să stîrnească printre spectatori un strigăt, o mișcare de indignare sau aplauze patriotice. E timp să se ajungă la marea acuzație, la lovitura senzațională pe care și-a rezervat-o Hébert : incestul odios.

El apare. Hotărît, convins, repetă cu glas tare oribila acuzație. Nici un strigăt de mînie, nici un semn de in-

dignare şi de oroare în sala plină ! Toţi sunt palizi, muţi, consternaţi. Efectul e contrar celui aşteptat : acuzaţia de necrezut nu e crezută. Atunci Hébert încearcă să mai dea o lovitură : o rafinată explicaţie psihologico-politică. Această patimă criminală, spune nerodul pamfletar, n-a fost determinată de nevoia de plăcere, ci din intenţia politică de a moleşi trupeşte pe copil. Văduva Capet nădăjduia că fiul ei îşi va relua o dată tronul şi atunci, mulţumită acestor uneltiri, ea îşi va asigura dreptul asupra felului său de purtare.

Dar nici această fenomenală prostie nu are vreun efect în public : tăcere plină de uimire. Maria Antoaneta nu răspunde : priveşte dispreţuitor spre Hébert, şade, dreaptă, impasibilă, ca şi cum înverşunatul calomniator ar fi vorbit chinezeşte. Şi preşedintele Herman stă astfel, ca şi cum n-ar fi auzit acuzaţia... A uitat intenţionat s-o întrebe pe acuzată dacă are ceva de obiectat. Învinuirea de incest a produs printre spectatori, mai ales printre femei, cea mai penibilă impresie. Însă unul dintre juraţi a amintit preşedintelui că acuzata n-a spus nimic privitor la cele afirmate de cetăţeanul Hébert. Preşedintele nu se mai putea eschiva : fără să vrea, puse acuzatei întrebarea legală. Atunci Maria Antoaneta se ridică mîndră — „acuzata păru atunci adînc emoţionată" — şi replică tare, cu nemăsurat dezgust : „Dacă nu am răspuns, aceasta e din cauza că însăşi natura refuză să răspundă ceva la o asemenea acuzaţie contra unei mame. Mă adresez tuturor mamelor care s-ar afla aci !"

O adevărată fierbere subterană, o puternică mişcare străbate sala. Femeile din popor, muncitoare, vînzătoare, tricoteuze îşi ţin răsuflarea şi se simt solidare, în taină ! prin această femeie a fost jignit tot sexul feminin. Preşedintele tace, imprudentul martor priveşte în jos : accentul de dureroasă mînie a calomniatei femei i-a atins pe toţi. Hébert se retrage, nu prea mîndru de isprava lui. Toţi simt că regina a obţinut un mare succes moral chiar în ora cea mai grea a ei. A fost înălţată prin ceea ce trebuia s-o înjosească.

Robespierre nu şi-a putut stăpîni mînia împotriva lui Hébert. Unicul spirit politic printre atîţia gălăgioşi agita-

tori ai poporului şi-a dat îndată seama ce cumplită prostie e această proclamare oficială a nebuneştei acuzaţii de incest. „Bădăranul acesta de Hébert a trebuit să-i mai prilejuiască un nou triumf", spunea Robespierre, care era sătul de ordinara demagogie a acestui tovarăş cu apucături anarhice care vătămau cauza sfîntă a Revoluţiei. De atunci el s-a decis să înlăture această murdărie. Piatra pe care Hébert a aruncat-o asupra Mariei Antoaneta, s-a întors asupra lui, ucigătoare. După cîteva luni el a fost dus cu aceeaşi căruţă pe acelaşi drum : nu mai era deloc curajos. Camaradul Ronsin a trebuia să-l stăpînească : „Cînd era vorba de treabă, ai flecărit amarnic. Acum, învaţă cel puţin să mori !"

Maria Antoaneta şi-a simţit triumful. Însă auzi un glas din public : „Uite-o cît e de mîndră !" Întrebă pe apărătorul ei : „Oare n-am pus prea multă demnitate în răspunsul meu ?" Dar el o linişti : „Doamnă, rămîneţi ceea ce sînteţi şi veţi fi minunată". Încă o zi mai avea dînsa de luptat. Procesul înainta greoi, obositor. Deşi istovită de pierderile ei de sînge, deşi n-a luat în pauze decît o ceaşcă cu supă, atitudinea şi spiritul ei au rămas drepte, energice. În prima zi a luptat 15 ore — şi au trecut de-acum încă 12 ore din a doua zi, cînd preşedintele anunţă că audierea martorilor s-a terminat şi puse acuzatei întrebarea dacă mai are ceva de adăugat pentru apărarea ei. „Ieri nu-i cunoşteam pe martori — răspunse Maria Antoaneta — şi nu ştiam ce declaraţii vor face împotriva mea. Acum, nici unul din ei n-a adus un singur fapt pozitiv contra mea. Nu am nimic altceva de adăugat, decît că eram numai soţia lui Ludovic XVI şi ca atare am trebuit să-i fiu alături la tot ce-a hotărît el."

Veni rîndul lui Fouquier-Tinville să-şi susţină acuzaţiile. Cei doi apărători din oficiu îl combăteau slab : probabil că-şi aminteau că apărătorul lui Ludovic XVI a fost dus şi el la eşafod, pentru că a luat prea energic partea lui. De-aceea, în loc să dovedească nevinovăţia reginei, au apelat la indulgenţa poporului. Maria Antoaneta a fost apoi scoasă din sală : a rămas numai tribunalul şi juraţii, căci preşedintele Herman avea să pună clar şi pre-

cis întrebările decisive. A lăsat la o parte acuzațiile mărunte, izolate, precum și gravele acuzații de risipă, desfrînare și incest, și a contopit întrebările într-o formulă limitată, dar categorică. Poporul francez avea să decidă prin jurați asupra învinuirilor aduse Mariei Antoaneta : 1) Este dovedit că există uneltiri între puterile străine și dușmanii Republicii, pentru a le procura ajutoare bănești, pentru a le permite să calce pe pămîntul francez și să sprijine victoria armatelor lor ? 2) Este Maria Antoaneta dovedită ca vinovată că a luat parte la asemenea uneltiri și că a susținut asemenea înțelegeri ? 3) Este dovedit că au avut loc un complot și o conjurație pentru a stîrni în țară războiul civil ? 4) Este Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capet, dovedită ca vinovată că a luat parte la această conjurație ?

Tăcuți, jurații s-au ridicat și au intrat în camera alăturată. E trecut de miezul nopții. Lumînările pîlpîie în sala supraîncălzită de oameni și inimile zvîcnesc de nerăbdare și curiozitate.

S-a pus chestiunea dacă Maria Antoaneta era vinovată de a fi stat în legătură cu străinătatea și de a fi dorit și cerut victoria armatelor dușmane și o răscoală internă. În sens juridic, ea era dovedită ca vinovată de aceste crime ? Față de Republică era cu adevărat vinovată : în aceasta rezidă tăria procesului. Știm că a fost în permanentă legătură cu dușmanii din străinătate. A săvîrșit realmente o înaltă trădare, cînd a furnizat ambasadorului austriac planurile de ofensivă militară ale Franței. S-a folosit de toate mijloacele legale și ilegale pentru a reda libertatea și tronul soțului ei.

Acuzațiile se bizuie deci pe drept. Însă — și aci e slăbiciunea procesului — acuzațiile n-au fost atunci deloc dovedite. Astăzi, documentele sunt cunoscute : ele se află în arhiva de stat din Viena și în însemnările lui Fersen. La 14 octombrie 1793, cînd s-a desfășurat procesul, nici unul din aceste documente nu se afla în mîna acuzatorului. Juraților nu li se putea arăta atunci nici o dovadă că regina a trădat Republica. Dacă ar fi fost cinstiți, neinfluențați de politică, jurații s-ar fi aflat în mare îndoială. Ca republicani, ei trebuiau neapărat s-o condamne pe Maria Antoaneta : această femeie era doar dușmana de moarte a Republicii și a făcut tot ce-a putut pentru

a reda puterea regală fiului ei. Însă în spiritul literei, dreptul era de partea reginei : lipseau dovezile reale. Ca jurați, ei trebuiau să păstreze legea care cere dovada acuzațiilor ; ca republicani, ei trebuiau s-o declare vinovată pe regină. Însă jurații-cetățeni n-au fost chinuiți de acest conflict de conștiință. Ei știau doar că nu li se cerea o sentință dreaptă. Convenția i-a chemat ca să condamne pe o femeie primejdioasă Republicii. Ei aveau să-și păzească propriul lor cap și să predea capul Mariei Antoaneta. Deci, jurații s-au consfătuit numai în aparență și au prelungit consfătuirea pentru a amăgi : hotărîrea lor fusese luată demult.

La ora 4 dimineața, jurații s-au întors în sală ; în tăcere de moarte era așteptat verdictul lor. Într-un singur glas, au declarat că Maria Antoaneta e vinovată de crimele imputate. Președintele interzise puținilor auditori care au mai rămas în sală, orice semn de aprobare. Fu introdusă apoi regina... După două zile de luptă neîntreruptă, ea n-are dreptul să fie obosită. I se citește decizia juraților. Fouquier Tinville cere pedeapsa cu moartea : se răspunde „da", în unanimitate. Președintele întreabă pe condamnată dacă are de formulat vreo reclamație... Maria Antoaneta a primit sentința în liniște deplină. N-a dat nici un semn de frică, de mînie sau de slăbiciune. La întrebarea președintelui, abia dacă a dat din cap : n-are nimic de reclamat... Fără să se întoarcă, fără să privească pe cineva, ea străbate sala, coboară scările. E obosită de viața aceasta, de oamenii aceștia ; e adînc mulțumită că toate aceste chinuri sunt pe sfîrșite. Îi mai rămîne să fie tare pînă în ultima clipă.

Trecînd prin coridorul întunecat, ochii ei slăbiți n-o mai ajutau ; piciorul ei nu nimeri treapta ; ezită, se clătină. Înainte de a se prăbuși, ofițerul de jandarmi, Busne, singurul care a cutezat să-i dea un pahar cu apă în timpul dezbaterilor, se repezi și o apucă de braț. Pentru aceasta, și pentru că a ținut pălăria în mînă cînd a însoțit-o pe condamnată, el a fost pîrît de alt jandarm și a trebuit să se apere : a vrut doar să evite o cădere. Orice om cu judecată n-ar fi văzut alt motiv ; dacă ea s-ar fi prăvălit pe scări, s-ar fi strigat îndată că a fost o conjurație, o tră-

dare... Şi cei doi apărători ai reginei au fost arestaţi la sfîrşitul şedinţei : au fost cercetaţi dacă regina nu le-a transmis cumva un mesaj scris. Judecătorii se mai temeau de neînfrînta energie a acestei femei, chiar la un pas de groapă. Însă istovita femeie, care mai pricinuia atîta frică şi grijă, nu ştia nimic de toate aceste jalnice meschinării. S-a întors liniştită în închisoare. Acum, viaţa ei se numără cu orele...

În odăiţă ard pe masă două luminări. I s-a făcut această favoare condamnatei : să nu rămînă în întuneric, în ultima noapte, înainte de veşnica noapte. Nu i s-a refuzat nici cealaltă cerere : hîrtie şi cerneală, pentru o scrisoare. Din ultima ei singurătate, ea vrea să mai adreseze un cuvînt acelora care se interesează de dînsa. Şi, în timp ce zorile se iveau prin fereastra zăbrelită, Maria Antoaneta începu, cu ultimile ei puteri, ultima ei scrisoare. Ca şi cum toată furtuna lăuntrică, toţi norii neliniştii s-ar fi destrămat înainte de moarte, această tragică femeie a putut privi în adîncimile fiinţii sale şi să se exprime cu siguranţă, în deplină şi zguduitoare siguranţă. Scrisoarea era adresată cumnatei sale, doamnei Elisabeta :

„Ţie, iubită soră, îţi scriu pentru ultima oară. Am fost condamnată adineaori, nu la o moarte ruşinoasă, care contează numai pentru criminali, ci ca să-l regăsesc pe fratele tău. Nevinovată ca şi dînsul, nădăjduiesc să fiu la fel ca el în ultimele sale clipe. Sunt liniştită, aşa cum e omul căruia conştiinţa nu-i reproşează nimic. Regret adînc că părăsesc pe sărmanii mei copii. Ştii că am trăit numai pentru dînşii şi pentru tine, buna şi afectuoasa mea soră. Tu, care ai jertfit totul din prietenie, pentru a rămîne cu noi — în ce stare te las în urmă ! Am aflat din pledoaria procesului că fiica mea a fost despărţită de tine. Ah, sărmana copilă ! Nu îndrăznesc să-i scriu : ea nu va primi scrisoarea mea. — şi nici nu ştiu dacă şi aceasta îţi va parveni. Primeşte prin aceasta binecuvîntarea mea pentru amîndoi. Sper că mai tîrziu, cînd vor fi mai mari, se vor uni cu tine şi se vor putea bucura de toată îngrijirea ta duioasă. Să se gîndească amîndoi la ceea ce i-am învăţat neîncetat : că principiile şi stricta urmare a pro-

priilor datorii sunt temeiul esențial al vieții, că amicii și încrederea ce și-o vor da unul altuia îi vor face fericiți. Să simtă fiica mea, care e mai în vîrstă, că trebuie să fie totdeauna alături de fratele ei, cu sfaturile pe care i le vor da experiența ta mai mare și prietenia ta... În schimb, fiul meu să se devoteze din prietenie surorii sale, făcîndu-i toate serviciile și îngrijind-o. Să simtă amîndoi că, în orice situație a vieții lor, ei vor fi fericiți numai prin armonia lor. Să ne ia pe noi ca exemplu ! Cîtă consolare ne-a dat prietenia noastră în suferințele noastre ! Și fericirea e îndoit resimțită, cînd poate fi împărțită cu o prietenă. Unde poate fi găsită o prietenie mai afectuoasă, mai intimă decît în propria sa familie ? Să nu uite niciodată fiul meu aceste ultime cuvinte ale tatălui său, pe care i le repet într-adins : să nu caute niciodată să răzbune moartea noastră !

Trebuie să-ți vorbesc despre un lucru care mă doare foarte mult. Știu cît chin ți-a pricinuit acest copil ; iartă-l, dragă soră, gîndește-te cît e de tînăr și cît e de ușor să faci pe un copil să spună ceea ce vrei și chiar ceea ce nici el nu înțelege. Nădăjduiesc că va veni o zi cînd el va înțelege cu atît mai mult cît prețuiesc afecțiunea și iubirea pe care le-ai avut pentru amîndoi.

Trebuie să-ți mai încredințez ultimele mele gînduri. Aș fi trebuit să le scriu la începutul procesului, însă, făcînd abstracție de faptul că nu mi s-a îngăduit să scriu, el s-a desfășurat atît de repede, încît n-am avut deloc timp pentru aceasta.

Mor în credința apostolică, romano-catolică, religia strămoșilor mei, în care am fost crescută și pe care am recunoscut-o totdeauna. Deoarece nu mă pot aștepta la nici un fel de consolare religioasă, deoarece nu știu dacă se mai află aci vreun preot al acestei religii — și pentru că și locul unde mă aflu l-ar expune la prea mare primejdie dacă ar veni la mine — mă rog din inimă lui Dumnezeu pentru iertarea tuturor păcatelor pe care le-am săvîrșit de cînd trăiesc. Sper că, în bunătatea lui, el va asculta ultimele mele rugi, precum și toate acele pe care i le fac demult, pentru ca sufletul meu să aibă parte de îndurarea și bunătatea lui.

Cer iertare tuturor cunoscuților și mai ales ție, scumpă soră, pentru orice suferință pricinuită fără să-mi dau seama. Iert dușmanilor mei tot răul pe care l-am îndurat din cauza lor. Spun aci rămas bun mătușilor și tuturor fraților și surorilor mele. Am avut prieteni. Gîndul că sunt despărțită de ei pentru totdeauna și conștiința durerii lor, fac parte din cele mai mari suferințe pe care le iau cu mine în mormînt. Să știe cel puțin că m-am gîndit la dînșii pînă în ultima clipă.

Adio scumpă, afectuoasă soră ! Fie ca această scrisoare să-ți parvină. Nu mă uita ! Te îmbrățișez din toată inima, de asemenea și pe sărmanii copii ! Doamne, ce sfîșietor este să-i părăsești pentru totdeauna ! Rămîi cu bine ! Adio ! De-acum mă voi ocupa numai cu datoriile mele de credință. Deoarece nu sunt liberă în deciziile mele, e probabil că mi se va aduce un preot. Declar însă aci că nu-i voi spune un singur cuvînt și că îl voi trata ca pe cineva cu totul străin"...

Scrisoarea e brusc întreruptă aci, fără încheiere, fără semnătură. Oboseala a înfrînt-o pe Maria Antoaneta. Cele două lumînări mai pîlpîie pe masă : se poate ca flacăra lor să-i supraviețuiască...

Cu puțin înainte de-a intra călăul, Maria Antoaneta a predat scrisoarea șefului gardian Bault, care a avut destulă omenie pentru a-i procura hîrtie și cerneală, însă nu destul curaj pentru a da doamnei Elisabeta scrisoarea, fără a cere învoire. A înmînat-o deci judecătorului de instrucție, lui Fouquier-Tinville, care a parafat-o, dar n-a transmis-o mai departe. Doi ani mai tîrziu, cînd Fouquier a trebuit să se urce și el în căruța pe care a rezervat-o atîtora de la Conciergerie, scrisoarea a dispărut. Nimeni nu bănuia existența ei, afară de un om cu totul neînsemnat, cu numele de Courtois. Acest mediocru deputat a primit de la Convenție însărcinarea de a clasa și da la iveală hîrtiile lăsate de Robespierre, după arestarea lui. Cu acest prilej, fostul fabricant de saboți și-a dat seama cîtă putere are acel care își însușește acte secrete de stat. Toți deputații compromiși dădeau tîrcoale și îl lingușeau pe micul Courtois, pe care înainte abia dacă îl salutau ; îi făceau cele mai nebunești făgăduieli dacă le-ar înapoia

scrisorile lor către Robespierre. Practicul negustor observă că e bine să-şi însuşească cît mai multe scrisori străine. precum şi acte ale tribunalului revoluţionar, pentru a le trafica. Numai scrisoarea Mariei Antoaneta, pe care a găsit-o atunci, o păstră pentru dînsul : cine putea şti la ce va servi odată acest preţios document... Timp de 20 de ani şi-a ascuns prada — şi într-adevăr, vremurile s-au schimbat. Iar a venit un Bourbon pe tronul Franţei. Ludovic XVIII — şi „regicizii", acei care au votat pentru execuţia fratelui său, simţeau o mîncărime la ceafă ! Ca să cîştige favoarea regelui, Courtois ii oferi în dar scrisoarea Mariei Antoaneta, scrisoare pe care a „salvat-o" el. Trucul nu izbuti ; Courtois fu exilat ca şi ceilalţi. Dar minunata scrisoare de adio a ieşit la iveală, după 21 de ani.

Prea tîrziu însă ! Aproape toţi acei pe care Maria Antoaneta vroia să-i salute in ora morţii sale, nu mai erau în viaţă. Doamna Elisabeta a fost şi ea ghilotinată, Dauphinul a murit in Temple sau rătăcea prin lume sub un nume străin, ignorîndu-şi propria lui soartă (nici azi nu se cunoaşte tot adevărul). Nici pe Fersen nu l-a mai ajuns scumpul salut. El n-a fost numit in scrisoare — dar cui altcuiva erau adresate aceste rînduri : „Am avut prieteni. Gîndul că sînt despărţită de ei pentru totdeauna şi conştiinţa durerii lor, fac parte din cele mai mari suferinţi pe care le iau cu mine in mormînt" ? Datoria îi interzicea Mariei Antoaneta să numească în faţa lumii pe acel care îi era cel mai drag. A nădăjduit însă că iubitul ei va afla prin acele cuvinte voalate că ea s-a gîndit la dînsul pînă la ultima suflare. Şi, ca şi cum Fersen ar fi simţit această năzuinţă a ei, — ca la o chemare magică, răspunde carnetul său intim, în care el a scris, cînd a primit vestea morţii, „că durerea cea mai cumplită dintre durerile lui a fost aceea că dînsa a trebuit să fie singură în acele ultime clipe, fără consolarea de a fi avut pe cineva cu care să poată vorbi". Ca şi dînsa în suprema ei singurătate, el

s-a gîndit la ea în aceleaşi momente. Inaccesibile unul altuia, ambele suflete aspirau în aceleaşi secunde spre aceeaşi dorinţă : în nemărginire, deasupra timpului, amintirea lui şi a ei se unesc ca buzele într-un sărut.

ULTIMUL DRUM

La ora cinci dimineaţa, pe cînd Marie Antoaneta mai scrie ultima ei scrisoare, tobele răsună în cele 48 secţiuni ale Parisului. La ora şapte, toate puterea armată e în picioare : tunuri încărcate păzesc podurile şi marile bulevarde, patrule străbat oraşul cu baioneta la armă, călăreţii sunt înşiraţi — o întreagă armată e în gardă contra unei singure femei care nu mai vrea decît sfîrşitul.

La ora şapte, bucătăreasa intendentului închisorii se furişă în celulă. Pe masă mai ard luminările ; într-un colţ, o umbră de veghe : ofiţerul de jandarmi. La început, Rozalie n-o vede pe regină : ea zace pe pat, îmbrăcată în neagra ei rochie de văduvă. Nu doarme : e numai obosită, istovită de pierderile de sînge. Mica slujnică, tremurînd de milă, se apropie de regină. „Doamnă, n-aţi luat nimic aseară şi mai nimic în timpul zilei. Ce doriţi acum dimineaţa ?" — „Nu-mi mai trebuie nimic, copila mea, pentru mine totul s-a sfîrşit", răspunse regina fără să se ridice. Însă fata stărui să-i aducă supa pe care a pregătit-o anume pentru dînsa. „Atunci, Rozalie, adu-mi bulionul", spuse istovita condamnată. Luă cîteva linguri, apoi începu să se schimbe, ajutată de fată. I s-a pus în vedere Mariei Antoaneta să nu meargă la eşafod în haine de doliu : aceasta ar putea întărîta poporul. Ea nu se împotrivi — ce importanţă are o haină ! — şi se hotărî să-şi pună o rochie uşoară de dimineaţă.

Însă şi acum i s-a rezervat o ultimă umilinţă. Regina a pierdut neîncetat sînge în ultimele zile ; toate cămăşile

ei erau pătate. În pretenția ei firească de a porni curată pe ultimul ei drum, ea rugă pe ofițerul de jandarmi să se retragă puțin. Acesta avea însă ordinul strict să n-o piardă o clipă din ochi : nu putea părăsi postul. Regina se ghemui atunci în spațiul strîmt dintre pat și perete și, în timp ce-și schimba cămașa, slujnica se puse înaintea ei, ca să-i ascundă goliciunea. Fiindu-i rușine să lase rufele pătate în fața bărbatului străin și a privirilor curioase ale acelora care vor veni peste cîteva ore, regina le mototoli pe toate într-un mic pachet pe care îl băgă într-o adîncitură din dosul sobei.

Apoi, se îmbrăcă cu grijă deosebită. E mai mult de un an de cînd n-a mai străbătut străzile sub cerul liber : tocmai în acest ultim drum trebuie să fie îmbrăcată curat și cuviincios — nu din vanitate feminină, ci din sentimentul de demnitate în ora istorică. Își aranjă cu grijă cutele rochiei de dimineață, își învălui umerii cu o basma de muselină, își alese ghetele cele mai bune — și își ascunse părul albit sub o bonetă cu două aripi.

La ora opt, o bătaie în ușă. Încă nu e călăul, ci numai vestitorul său, unul din preoții care au depus jurămîntul republican. Regina refuză, cu politețe, să se spovedească : numai pe un preot care n-a jurat Republicii il poate recunoaște ca slujitor al Domnului. La întrebarea lui dacă o poate însoți pe ultimul drum, ea răspunde indiferentă : „cum voiți". Indiferență aparentă, în dosul căreia Maria Antoaneta își pregătește fermitatea sufletească... La ora zece, cînd călăul Samson, un tînăr bărbat de statură uriașă, intră să-i taie părul, ea nu se împotrivi deloc ; liniștită lăsă să i se lege mîinile la spate. Știa că nu mai avea de salvat viața, ci numai onoarea. Să nu trădeze vreo slăbiciune. Să rămînă fermă și să arate tuturora cum moare o fiică a Mariei Tereza.

La ora unsprezece, porțile Conciergeriei sunt deschise. Afară aștepta lada hingherului, un fel de car cu loitre, la care e înhămat un cal mare, puternic. Ludovic XVI a fost dus la moarte sărbătorește, respectuos, într-o trăsură închisă de la curte, ferit de curiozitatea vulgară, de ura dureroasă. De atunci, Republica a progresat enorm : ea cere egalitate și, în drumul spre ghilotină, o regină n-are nevoie să stea mai comod decît orice alt cetățean condamnat la moarte. E de ajuns lada hingherului pentru văduva

lui Capet. O simplă scîndură fixată între loitre, fără pernă, fără pătură, serveşte drept scaun : aşa au plecat pe ultimul lor drum şi doamna Roland, Danton, Robespierre, Fouquier, Hébert — toţi acei care au trimis-o la moarte pe Maria Antoaneta.

Din întunecatul coridor al Conciergeriei ieşiră întîi ofiţerii, urmaţi de o companie de gardă cu arma în mînă. apoi — cu pasul liniştit şi sigur — Maria Antoaneta. Călăul Samson ţine o frînghie lungă, cu care a legat mîinile ei la spate, ca şi cum ar mai exista primejdia ca victima lui să fugă ! Privitorii sunt, fără voie, uimiţi de această neaşteptată şi inutilă umilire. Nu se aude nici un strigăt de batjocură. Ajunsă la car, Samson o ajută să urce. Lîngă dînsa stă preotul Girard în costum civil, iar călăul rămîne drept, nemişcat, cu frînghia în mînă ; ca şi Caron care ducea sufletele morţilor spre celălalt ţărm al vieţii, aşa îşi duce şi el, necruţător, prada zilnică. De astă dată, el şi ajutoarele lui îşi ţin sub braţ pălăria, ca şi cum ar vrea să se scuze, faţă de femeia dezarmată, de trista lor meserie.

Jalnicul car înaintează încet pe caldarîm. E timp destul, pentru ca fiecare să poată contempla priveliştea unică. Pe scîndura tare, regina simte fiecare zdruncinătură a carului pe caldarîmul inegal — însă ea nu dă curioşilor îngrămădiţi nici un semn de frică sau durere : rămîne nemişcată, cu figura palidă, privind cu ochii înroşiţi drept înainte. Îşi adună toate puterile sufletului, ca să se ţină dreaptă pînă la sfîrşit — şi zadarnic încearcă înverşunaţii ei duşmani să surprindă o clipă de descurajare, de ezitare. La biserica Saint-Roch, femeile adunate o primesc cu obişnuitele strigăte de batjocură ; pentru a însufleţi mohorîtul cortegiu, actorul Grammont înaintă călare pînă la carul morţii, în uniformă de soldat de gardă, agitînd sabia : „Aceasta e infama Antoaneta ! Acum se cară, prietenilor !" Însă chipul ei e mereu închis : pare că nu vede şi nu aude nimic. Cu umerii drepţi, traşi înapoi din cauza mîinilor legate la spate, ea priveşte înainte, deasupra împestriţatelor şi sălbaticelor scene din stradă : ochii ei erau întorşi înăuntru, spre moarte. Nici un tremur al buzelor, nici un fior de groază în trupul ei ; stăpînă pe puterea ei, ea şade mîndră, dispreţuitoare — şi chiar Hébert

a scris în foaia lui că „tîrfa a rămas de altfel îndrăzneaţă şi neruşinată pînă la sfîrşit".

Pictorul Louis David, unul din cei mai mari artişti din vremea aceea (dar şi unul din cele mai slugarnice şi mai laşe suflete, care a servit pe stăpînii momentului, părăsindu-i însă cînd apunea norocul lor) a schiţat-o pe Maria Antoaneta în drumul ei spre eşafod. Omul acesta avea ochiul ager şi mîna sigură. În cîteva trăsături, el a fixat pe hîrtie chipul reginei, cînd ea trecu aproape de dînsul prin strada Saint-Honoré, unde se află azi Café de la Régence. O schiţă de mare artă, plină de o înspăimîntătoare putere, caldă de viaţă : o femeie îmbătrînită, care nu mai e frumoasă, ci numai mîndră. Gura strînsă cu trufie, ca într-un strigăt lăuntric : ochii indiferenţi şi străini ; pe scîndura tare a carului, ea stă atît de dreaptă, cu mîinile legate la spate, încît pare că e pe un tron. Un dispreţ de nespus răzbate din fiecare linie a feţei împietrite, o nezdruncinată hotărîre se vădeşte prin pieptul curbat, înălţat. Îndurarea ei e schimbată în îndîrjire, suferinţa a devenit putere nouă : chipul ei chinuit a căpătat o înfricoşătoare maiestate. Chiar din această foaie a artistului, se vădeşte măreaţa atitudine a Mariei Antoaneta, care a dominat ura mulţimii şi ruşinea de a fi dusă în lada hingherului.

Uriaşa piaţă a Revoluţiei, astăzi Place de la Concorde, e neagră de oameni. Zeci de mii aşteaptă de dis-de-dimineaţă, pentru a nu pierde unicul spectacol : de a vedea cum o regină „e rasă cu briciul naţional", precum spunea Hébert. Ca să-şi înşele nerăbdarea, mulţimea trăncăneşte, rîde, citeşte ziarele ori răsfoieşte caricaturile şi cele mai noi broşuri : *Les Adieux de la Reine à ses mignons et mignonnes. Grandes fureurs de la ci-devant Reine...* Unii se întreabă al cui cap va cădea în coş mîine şi poimîine. Vînzătorii de limonadă, de cornuri şi nuci fac vînzare bună.

Deasupra învălmăşitei şi frămîntatei mulţimi se înalţă două siluete neînsufleţite. Linia zveltă a ghilotinei, această punte de lemn spre lumea de dincolo : în vîrful ei luceşte sub soarele palid de octombrie, cuţitul proaspăt ascuţit. El se distinge, uşor şi liber pe cerul cenuşiu, jucărie a unui

zeu înfricoşător — şi păsările se rotesc în zbor neştiutor deasupra lui.

Alături, depăşind mîndră şi gravă poarta morţii, se înalţă statuia Libertăţii, pe soclul care a susţinut înainte monumentul lui Ludovic XV. Ea stă acolo, tăcută, inaccesibila zeiţă cu fruntea încununată de bereta frigiană, cu spada în mînă, privind visătoare — deasupra mulţimii care freamătă nepotolit la picioarele ei, deasupra maşinii ucigătoare — departe, într-o lume nevăzută. Ea nu vede ceea ce-i omenesc, nici viaţa nici moartea — zeiţa cu ochi de piatră, mereu iubită, mereu neatinsă. Nu aude strigătele acelora care o aclamă, nu simte coroanele depuse la genunchi şi nici sîngele care îngraşă pămîntul pe care stă. Ca un gînd etern, străină printre oameni, ca e mută şi priveşte departe spre ţinta ei invizibilă. Ea nu întreabă, ea nu ştie ce se întîmplă în numele ei.

Deodată, mulţimea încremeneşte. În tăcerea ei, se aud strigăte sălbatice dinspre strada Saint-Honoré ; se vede cum înaintează cavaleria şi cum apare după colţ carul tragic cu femeia care a fost odată stăpîna Franţei, legată cu frînghia pe care călăul Samson o ţine mîndru într-o mînă. În uriaşa piaţă e atîta linişte, încît se aude tropotul greu al calului şi huruitul roţilor. Mulţimea care rîdea şi trăncănea atît de voios, priveşte acum cu un simţămînt de groază la palida femeie care nu priveşte pe nimeni. Ea ştie că e ultima încercare. Încă cinci minute — şi apoi nemurirea.

Carul se opreşte lîngă eşafod. Liniştită, refuzind orice ajutor, „cu o figură şi mai împietrită decît la părăsirea închisorii", regina urcă treptele de lemn, tot aşa de uşor şi de avîntat, în ghetele ei de atlas negru cu tocuri înalte, precum urca altădată treptele de marmură de la Versailles. Încă o privire, deasupra gloatei ostile, departe, spre cer ! Recunoaşte ea, în negura de toamnă, Tuileriile unde a locuit şi a pătimit atîta ? Îşi aminteşte ea, în acest ultim minut, ziua cînd aceeaşi masă de oameni a salutat-o cu entuziasm, ca moştenitoare a tronului, în aceleaşi grădini ? Nu se ştie. Nimeni nu cunoaşte gîndurile din urmă ale unui muribund... Călăii au apucat-o pe la spate. O bruscă aruncare pe scîndură, capul sub tăiş, o smulgere de funie, fulgerarea cuţitului ce cade, o lovitură înăbuşită — şi

Samson apucă de păr un cap însîngerat, pe care-l ridică deasupra pieții, să fie văzut de toți. Și groaza miilor de oameni care și-au ținut răsuflarea, se eliberează într-un strigăt sălbatic, ce răsună furtunos : „Trăiască Republica !" Apoi mulțimea se risipește repede. E doar un sfert de oră peste douăsprezece : e vremea prînzului. Acasă ! la ce să mai zăbovească ! Mîine și în toate săptămînile și lunile următoare, va putea privi zilnic, în aceeași piață, același spectacol.

Într-o căruță mică, pornește călăul cu cadavrul. Capul însîngerat este între picioarele sale. Cîțiva jandarmi mai păzesc eșafodul. Dar nimeni nu se mai sinchisește de sîngele care se scurge încet în pămînt. Piața e iarăși goală. Numai zeița Libertății a rămas pe locul ei, împietrită, și privește mereu spre țelul ei invizibil. Ea n-a văzut nimic, n-a auzit nimic. Privește gravă, deasupra sălbaticei și nebuneștii fapte a oamenilor, dincolo, în veșnica depărtare. Și nu știe, nu vrea să știe ce se săvîrșește în numele ei.

JELUIRE

Prea multe s-au întîmplat în acele luni la Paris, pentru ca oamenii să se poată gîndi la un singur mort. Cu cît aleargă timpul mai repede, cu atît se scurtează amintirea lor. După cîteva săptămîni, s-a uitat cu totul la Paris că o regină, Maria Antoaneta, a fost decapitată și îngropată. A doua zi după execuție, Hébert urla în foaia lui : „Am văzut cum a căzut într-un sac capul doamnei Veto și aș vrea să pot descrie mulțumirea sanculoților cînd au văzut-o pe tigroaică străbătînd Parisul în căruța cu treizeci și șase de stinghii... Blestematul ei cap a fost despărțit în cele din urmă de grumajii ei de tîrfă, și aerul bubuie de strigăte : Trăiască Republica !" Însă strigătul abia se mai aude. În anul teroarei, fiecare se teme de propriul său cap...

Sicriul aştepta la cimitir, neîngropat. Era prea costisitor să se sape o groapă pentru un singur om. Abia cînd harnica ghilotină a furnizat vreo şaizeci de leşuri, sicriul Mariei Antoaneta a fost stropit cu var nestins şi aruncat în groapa comună odată cu celelalte. Cu aceasta, totul s-a terminat. În închisoare, căţeluşul reginei alergă cîteva zile ; lătra şi mirosea prin toate odăile, sărind pe saltele, căutîndu-şi stăpîna ; se potoli şi el în cele din urmă : intendentul închisorii îl luă la dînsul, din milă ! La administraţia comunală veni un cioclu şi prezentă socoteala : „Şase livre pentru sicriul văduvei Capet, cincisprezece livre şi treizeci cinci sous pentru groapă şi gropari". Apoi, un slujbaş al tribunalului împachetă cele cîteva rochii ale reginei, depuse un act şi trimise pachetul la un spital : sărmane femei bătrîne au purtat aceste rochii fără să ştie cui au aparţinut... Şi cînd, după cîţiva ani, un german veni la Paris şi întrebă de mormîntul Mariei Antoaneta, nu s-a găsit în tot oraşul un om care să-i poată arăta unde e îngropată fosta regină a Franţei.

Însă nici dincolo de graniţe, execuţia reginei n-a stîrnit prea mare emoţie. Ducele de Cobourg, prea laş ca s-o salveze la timp, anunţă într-un patetic ordin de zi că o va răzbuna pe regină. Contele de Provence, care a făcut un mare pas spre tron prin această execuţie, puse să se facă parastase pentru dînsa : numai micul Dauphin îi mai stătea în cale : va şti să-l înlăture. La curtea vieneză, împăratul Franz, care a fost prea neglijent ca să scrie o singură scrisoare în favoarea Mariei Antoaneta, ordonă curţii un doliu sever. Doamnele se îmbrăcară în negru, Maiestatea sa nu se duse la teatru timp de cîteva săptămîni, iar ziarele, ca la poruncă, au scris cu mare indignare despre cruzii iacobini din Paris. Curtea a fost destul de binevoitoare : a preluat diamantele pe care Maria Antoaneta le-a încredinţat ambasadorului Mercy ! Mai tîrziu a predat pe comisarii prizonieri în schimbul fiicei reginei. Dar cînd a fost vorba să restituie sumele cheltuite cu încercările de salvare şi să stingă creanţele reginei, curtea vieneză s-a făcut că nu aude ! Nu-i plăcea deloc să-şi amintească de execuţia Mariei Antoaneta : ceva apăsa chiar conştiinţa împărătească, care a lăsat în voia soartei pe o rudă de sînge. După cîţiva ani, Napoleon

observă că la Casa de Austria era un consemn strict : de a păstra o tăcere absolută față de regina Franței. „La numele Mariei Antoaneta, privirile se lăsau în jos ; convorbirea căpăta o altă direcție, ca și cum toți vroiau să scape de o chestiune nepotrivită, penibilă. Aceasta e o regulă urmată de întreaga familie și care a fost pusă în vedere și reprezentanților ei din străinătate."

Pe un singur om, vestea l-a izbit în plină inimă : pe Fersen, cel mai credincios dintre credincioși. „Demult încerc să fiu pregătit — și cred că voi primi vestea fără mare zguduire". Însă cînd au sosit ziarele la Bruxelles, el se simți zdrobit. „Acea care însemna toată viața mea — scrise el surorii sale — și pe care n-am încetat vreodată s-o iubesc, nici o singură clipă, acea căreia i-aș fi jertfit totul, cea pe care o simt abia acum cu adevărat ce era pentru mine și pentru care aș fi dat mii de vieți, nu mai este. O, Doamne, de ce mă pedepsești așa, prin ce am meritat mînia ta ? Ea nu mai trăiește, suferința mea a ajuns la culmea ei și nu mai pricep de ce mai trăiesc și eu. Nu știu cum îmi mai pot îndura suferința, căci ea e nemăsurată și nu se va putea stinge vreodată. O voi avea pe dînsa mereu prezentă în amintirea mea, pentru ca s-o plîng. De ce, scumpa mea prietenă, n-am murit în locul ei, pentru dînsa, în acel 20 iunie ; aș fi fost mai fericit, decît să-mi tîrăsc acum viața în veșnică durere, cu mustrări ce se vor sfîrși abia cu viața mea, căci niciodată nu va dispare din amintirea mea chipul ei adorat"... „Chipul ei nu încetează să mă preocupe, mă urmărește și mă va urmări fără încetare pretutindeni, nu pot vorbi decît despre dînsa și să evoc cele mai frumoase momente ale vieții mele. Am dat dispoziții la Paris să se cumpere orice semn de amintire ce se mai poate găsi : tot ce e de la dînsa îmi este sfînt, toate sunt relicve care vor fi veșnic obiectele credincioasei mele adorări." Nimic nu-i poate înlocui pierderea ei. Cîteva luni mai tîrziu, el scrie în carnetul său : „Ah, simt în fiecare zi cît de mult am pierdut și cît de desăvîrșită era dînsa în toate privințele. Niciodată n-a existat sau nu va mai exista o femeie ca dînsa !" Anii n-au micșorat suferința sa și toate îi sunt prilej nou de a se gîndi la dispărută. La 1796, cînd a plecat la Viena și a văzut pentru întîia oară la curtea imperială pe fiica

Mariei Antoaneta, impresia a fost atît de puternică, încît i-au venit lacrimi în ochi. „Genunchii îmi tremurau în timp ce coboram scările. Am simțit foarte multă suferință și foarte multă bucurie și eram adînc mișcat."

. De cîte ori o vedea pe fiică, ochii i se umezeau, căci se gîndea la mama ei și era atras de acest sînge din sîngele ei. Fetei nu i s-a îngăduit însă să adreseze un cuvînt lui Fersen. Era la mijloc acel ordin secret ca sacrificata să fie uitată, sau severitatea duhovnicului care știa probabil de relațiile lui „condamnabile" cu mama fetei ? Curtea austriacă vedea cu neplăcere prezența lui Fersen și fu bucuroasă cînd plecă : niciodată, cel mai credincios amic al Mariei Antoaneta n-a auzit un cuvînt de mulțumire din partea Casei de Austria.

După moartea reginei, Fersen deveni un bărbat aspru, posac... Lumea îi pare nedreaptă și rece, viața fără rost ; ambițiile lui politice, diplomatice sunt pe sfîrșite. În anii de război el străbate Europa, ca ambasador la Viena, la Karlsruhe, la Rastatt, în Italia, în Suedia ; înnoadă relații cu alte femei — însă toate acestea nu-l preocupă și nu-l potolesc adînc, sufletește. În carnetul său apare mereu cîte o dovadă că iubitul trăiește numai pentru umbra iubită. La 16 octombrie, ziua morții, el scrie după ani de zile : „Ziua aceasta e pentru mine o zi de venerație. N-am putut uita niciodată ce-am pierdut ; regretul meu va stărui cît voi trăi !" Însă Fersen a însemnat și o a doua dată, ca zi fatală a vieții sale : 20 iunie. Nu-și putea ierta deloc că în acea zi a fugit la Varennes, a ascultat ordinul lui Ludovic XVI și a lăsat-o pe Maria Antoaneta singură în primejdie : simțea mereu că ziua aceea e o vină personală, neizbăvită. Ar fi fost mai bine, mai eroic (se plîngea dînsul neîncetat) să se fi lăsat atunci sfîșiat în bucăți de popor, decît să-i supraviețuiască ei, cu inima fără bucurie, cu sufletul îngreunat de mustrări : „De ce n-am murit atunci pentru dînsa, la 20 iunie ?"

Destinului îi plac însă analogiile hazardului și jocul tainic al cifrelor. După ani de zile, i s-a împlinit lui Fer-

sen mistica, romantica lui dorință; în aceeași zi, la 20 iunie, el își găsi moartea, întocmai precum a visat-o și precum a vrut-o. Fără să rîvnească la demnități, Fersen a ajuns grație numelui său un puternic demnitar în patria lui: mareșal al nobilimii, consilier influent al regelui. Era însă un bărbat sever, aspru, un stăpînitor în sensul feudal al secolului trecut. Din ziua fugii la Varennes, el ura poporul, pentru că i-a răpit regina; ura plebea cea rea, canalia josnică — și poporul îi înapoia ura din toată inima. Dușmanii săi au răspîndit în taină zvonul că acest îndrăzneț feudal vrea să devină el însuși rege al Suediei, pentru a tîrî națiunea într-un război de răzbunare împotriva Franței. Cînd moștenitorul tronului Suediei muri subit în iunie 1810, se răspîndi zvonul primejdios că însuși mareșalul nobilimii, Fersen, l-a înlăturat prin otrăvire, pentru a-i lua locul. Din acest moment, viața lui Fersen era tot așa de amenințată de mînia populară, ca și acea a Mariei Antoaneta în timpul Revoluției. În ziua înmormîntării, prieteni binevoitori, care au auzit de anumite uneltiri, sfătuiră pe încăpățînatul bărbat să nu ia parte la solemnitatea funebră, ci să rămînă prevăzător acasă. Era însă 20 iunie, ziua mistică a destinului lui Fersen: o voință obscură îl împinse spre împlinirea fatalității visate de dînsul. Și, în ziua aceea se întîmplă la Stockholm, exact ceea ce s-ar fi întîmplat la Paris dacă mulțimea l-ar fi recunoscut pe Fersen cînd o conducea în trăsură pe Maria Antoaneta. Abia a ieșit trăsura din castel, că plebea înfuriată rupe cordonul trupelor, îl smulse afară pe încăruntitul bărbat și îl doborî cu bastoane și pietre. Imaginea visată în 20 iunie, s-a împlinit. Strivit de același sălbatic, neînfrînat element care a purtat-o pe Maria Antoaneta la eșafod, cadavrul „frumosului Fersen" — ultimul paladin al ultimei regine — zăcea însîngerat în fața primăriei din Stockholm. Viața nu-l mai putea reuni cu dînsa: cel puțin, el pieri pentru dînsa, în comuna lor zi fatală, într-o moarte simbolică.

Cu Fersen a dispărut ultimul om care mai era legat prin iubire de amintirea Mariei Antoaneta. Nici un om, nici o umbră nu e cu adevărat vie, decît atîta timp cît mai e cu adevărat iubită de o ființă oarecare pe pămînt. Ja-

lea lui Fersen a fost ultimul cuvînt al credinţei. Apoi, totul amuţi. Curînd au murit şi ceilalţi credincioşi. Trianon decăzu, grădinile lui fură lăsate în părăginire ; tablourile, mobilele în a căror armonioasă orînduire se oglindea graţia reginei, au fost risipite, vîndute la licitaţie. Ultimele semne vizibile ale existenţei sale au dispărut de-a binelea. Şi timpul alerga mereu, sînge cădea peste sînge. Revoluţia se stinse în Consulat ; sosi Bonaparte, care deveni curînd Napoleon, împăratul Napoleon : acesta îşi luă, pentru o nouă nuntă fatală, o altă arhiducesă din casa de Habsburg. Însă şi această Maria Luiza, deşi legată prin acelaşi sînge, n-a întrebat niciodată, în înăbuşita inerţie a inimii sale, unde îşi doarme somnul de veci femeia care a locuit şi a pătimit în aceleaşi încăperi ale aceloraşi Tuileries. Niciodată n-a fost mai cumplit uitată o regină de urmaşii şi rudele ei cele mai apropiate.

În cele din urmă veni şi schimbarea : ea fu determinată de o conştiinţă rea. Contele de Provence, acel care urzise în umbră, şi-a ajuns scopul : s-a urcat pe tronul francez, cu numele de Ludovic XVIII, peste cadavrele a trei milioane de sacrificaţi. De vreme ce acei care au stat atît de îndelungat în calea ambiţiei sale : Ludovic XVI, Maria Antoaneta şi nenorocitul copil Ludovic XVII au fost definitiv înlăturaţi şi nu vor mai putea ridica vreodată o plîngere contra lui — de ce să nu le înalţe un tardiv dar somptuos mausoleu ? S-a dat în cele din urmă ordine pentru descoperirea mormintelor (Ludovic XVIII n-a întrebat vreodată de mormîntul fratelui său). Însă, după 22 de ani de cumplită indiferenţă, nu mai era aşa de uşor — căci în faimoasa grădină a mănăstirii Madeleine, pe care Teroarea a îngrăşat-o cu mii de cadavre, groparii n-au mai avut timp în zorul muncii lor să însemneze fiecare groapă : au cărat şi au zvîrlit repede unul peste altul leşurile pe care i le furniza zilnic securea nesătulă. *Nulla crux, nulla coroana — nici o cruce, nici o coroană* nu indica locul celor dispăruţi pe veci. Se ştia însă că, din ordinul Convenţiei, cadavrele regale au fost acoperite cu var nestins. Şi groparii săpau mereu... În cele din urmă sapa răsună, dînd de un strat tare. Şi, după o jartieră

pe jumătate putrezită, s-a recunoscut că pumnul de pulbere gălbuie ridicată cu înfiorare din pămîntul jilav, e ultima urmă a acelei figuri dispărute — care a fost în vremea ei zeița grației și eleganței, apoi aleasa și mult încercata regină a tuturor suferințelor.

(Traducere revizuită ortografic în redacție)

SFÎRȘIT

Comanda 20276
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI, BUCUREȘTI

ISBN 973-95701-6-X

LEI 225